

**BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ
OLGUSU VE TÜRK BASININA GÖRE
ANALİZİ (1985-1989)**

Batuhan ALİŞOĞLU

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2020

**Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Olgusu ve Türk Basınına
Göre Analizi (1985-1989)**

Batuhan ALİŞOĞLU

T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2020

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Batuhan ALİŞOĞLU tarafından hazırlanan Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Olgusu ve Türk Basınına Göre Analizi (1985-1989) başlıklı bu çalışma .../.../2020 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Üye: Dr. Öğr. Üy. Mehmet KAYIRAN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Fahri YETİM
(Başkan)

Üye: Prof. Dr. Kemal YAKUT

ONAY

.../.../2020

Prof. Dr. Mesut ERŐAN

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Batuhan ALİŞOĞLU

ÖZET

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ OLGUSU ve TÜRK BASININA GÖRE ANALİZİ (1985-1989)

ALİŞOĞLU, Batuhan

Yüksek Lisans – 2020

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üy. Mehmet KAYIRAN

1944 sonrası Bulgaristan'da komünist rejimin hakim olmasıyla beraber Türk azınlık üzerindeki baskılar sistemli bir hale getirilmiş ve tek etnisiteli bir Bulgar devleti oluşturulmaya çalışılmıştır. Türklere yönelik asimilasyon politikası giderek şiddetini arttırmış ve bu durum Türkiye - Bulgaristan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Todor Jivkov başkanlığındaki Bulgaristan Komünist Partisi, Türk azınlığın direnişine rağmen asimilasyon politikasını sürdürmüştür. Bulgaristan'ın azınlık - insan hakları konusunda imzaladığı anlaşmalarla ve taahhütleriyle çelişen tüm bu uygulamalar, 1989 göçüne neden olmuştur. Türkiye, asimilasyon ve göç sürecinde sorunun çözümü için diplomatik arenada mücadelesini sürdürmüştür. Türkiye'nin bu süreçte izlediği politika, Türk basını tarafından yakından izlenmiş ve gelişmeler hakkında kamuoyu bilgilendirilmiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Bulgaristan'daki komünist rejim devrilmiş, Türk azınlığın asimilasyonunu hedefleyen uygulamalar son bulmuştur. Bu incelemenin amacı, Bulgaristan göçmenlerinin yaşadığı uyum sorunlarını, çözüm için ortaya konulan politikaları ve Anavatan Partisi – Bulgaristan Komünist Partisi hükümetlerinin göç üzerinden birbirlerine karşı geliştirdikleri farklı tutumları Türk basın kaynakları başta olmak üzere, çeşitli arşiv kaynakları, resmi yayınlar, konu hakkında yazılmış kitap ve makalelerden yararlanılarak tarihsel bir analize tabi tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Türkiye'ye göç, Asimilasyon, Bulgaristan Komünist Partisi, Todor Jivkov

ABSTRACT

MIGRATION FROM BULGARIA TO TURKEY AND ANALYSIS ACCORDING TO TURKISH PRESS (1985-1989)

ALİŞOĞLU, Batuhan

Master's Degree – 2020

Department of History

Field of Turkish Republic History

The pressures on the Turkish minority were systematized and an unitary Bulgarian state with a single ethnicity was tried to be built with the dominance of the communist regime in Bulgaria in 1944. Assimilation policy towards Turkey has been gradually increased the intensity and this situation has negatively affected the relationship between Turkey and Bulgaria. The Bulgarian Communist Party, has been led by Todor Jivkov, continued the assimilation policy despite the resistance of the Turkish minority. All these practices, which contradict Bulgaria's agreements and commitments on minority and human rights, caused the 1989 migration. Turkey continued to struggle in the diplomatic arena for solving the problem during the assimilation and migration process. The policies pursued by the government of Turkey in this process, has been closely followed and the presented to public by the Turkish press. While all these events were happening, the communist regime in Bulgaria has overthrown and the practices which aimed the assimilation of the Turkish minority has been ended. This study aims to investigate historically the challenges that Bulgarian immigrants have faced to adapt to life in a new land, policies that have been implemented to resolve the issue and attitudes of Motherland Party and Bulgarian Communist Party governments towards immigration through analyzing the information provided by various recourses including archives, publications, books, articles, with a particular focus on Turkish mass media.

Keywords: Bulgaria, Migration to Turkey, Assimilation, Bulgarian Communist Party, Todor Jivkov

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	iii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
EKLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
ÖNSÖZ	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KOMÜNİST PARTİSİ İKTİDARINDA BULGARİSTAN

1.1. Komünist Parti Döneminde Bulgaristan Türklerine ve Pomaklara Genel Bir Bakış.....	12
1.2. Bulgaristan Komünist Partisi'nin İktidara Gelişi ve Gelişmeler.....	21
1.3. Todor Jivkov Mantalitesi.....	28
1.4. Türk ve Müslümanlara Yönelik Yaptırımlar.....	30
1.4.1. İsimlerin Zorla Değiştirilmesi.....	30
1.4.2. Türkçe Basın-Yayın.....	34
1.4.3. Eğitim.....	37
1.4.4. Belene Kampı	39

İKİNCİ BÖLÜM

1984 ASİMİLASYONU VE 1989 GÖÇ SÜRESİ BAZI TÜRK BASIN KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRMELERİ

2.1. 1989 Göçü Süreci	43
-----------------------------	----

2.2. Asimilasyon ve Göç Sürecinde Türkiye'nin Tutumu.....	52
2.2.1. Hükümetin Tutumu.....	53
2.2.2. Muhalefetin Tutumu	63
2.2.3. Komünist Oluşumların Tutumları.....	66
2.3. Uluslararası Arenanın Tutumu	68
2.3.1. Birleşmiş Milletler	68
2.3.2. NATO	73
2.3.3. İslam Konferansı Örgütü	77
2.3.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı	82
2.3.5. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu	87
2.3.6. Uluslararası Af Örgütü.....	88
2.3.7. Avrupa Konseyi	91
2.3.8. Uluslararası Basın Enstitüsü	95
2.3.9. Avrupa Ekonomik Topluluğu	96
2.3.10. Helsinki İzleme Örgütü.....	97
2.3.11. Avrupa Demokratik Birliği.....	98
2.4. Sivil Toplum ve Göçmen Dernekleri Faaliyetleri	99
2.4.1. Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği	101
2.4.2. Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği	103
2.5. Kınama, Miting ve Protestolar	107
2.5.1. İstanbul.....	107
2.5.2. Bursa	109
2.5.3. Edirne.....	110
2.5.4. Çorlu	111
2.5.5. Ankara.....	111
2.5.6. Eskişehir.....	111

2.5.7. KKTC.....	112
2.5.8. İzinsiz Düzenlenen Gösteriler.....	113
2.5.9. Yurtdışında Düzenlenen Gösteriler	113
2.5.9.1. Almanya.....	113
2.5.9.2. Fransa.....	114
2.5.9.3. Diğer Ülkeler.....	114
2.5.10. Akademik Boyuttaki Gelişmeler	115
2.6. Yerel Basında 1989 Bulgaristan Göçü	119
2.6.1. Eskişehir Basımında Göç.....	119
2.6.2. Bursa Basımında Göç	131
2.7. Karikatürlerde 1989 Bulgaristan Göçü.....	144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASİMİLASYON VE GÖÇ SÜRECİNDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

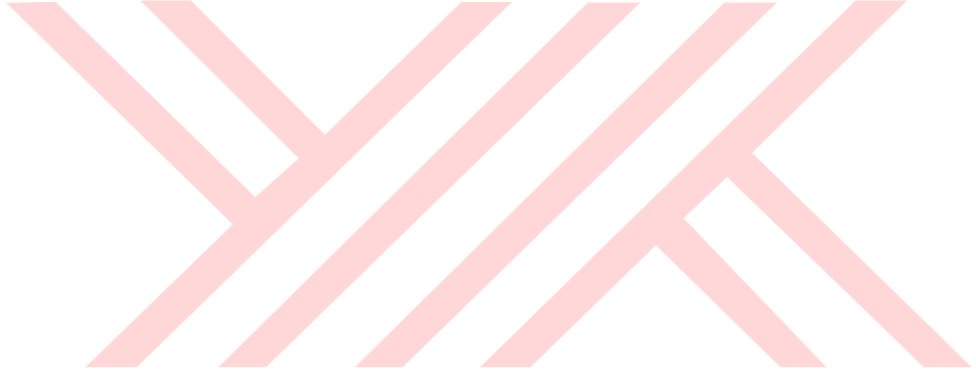
3.1. Asimilasyon ve Göç Sürecinde Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Genel Bir Bakış.....	150
3.2. Notalar	157
3.3. Bulgaristan'ın Propaganda Faaliyetleri	160
3.4. Ali Yusufov ve Konsolosluklar Krizi.....	167
3.5. İlticalar.....	169
3.6. İkili Görüşmeler	173
3.7. Balkan Konferansı	178

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA KOMÜNİZM SONRASI DÖNEM VE İLİŞKİLERİN NORMALLEŞMESİ

4.1. Komünizmden Demokrasiye Geçiş.....	181
---	-----

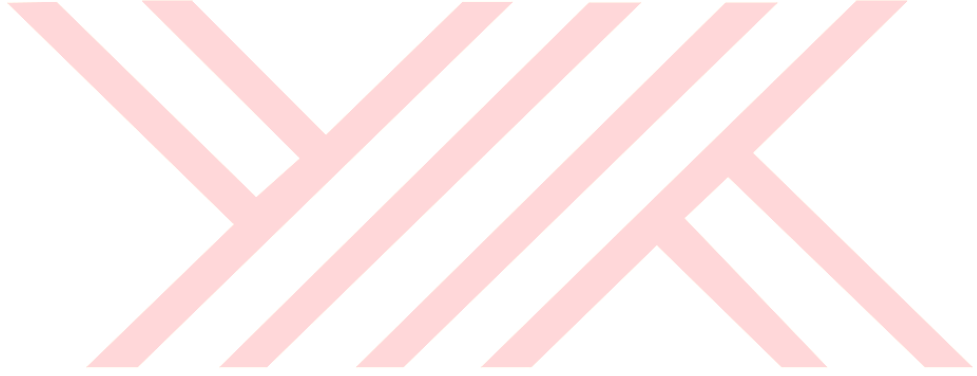
4.2. Geçiş Süreci Gelişmeleri	184
4.3. Türklerin Siyasete Atılması: Hak ve Özgürlükler Hareketi	187
4.4. Ahmet Doğan	192
4.5. Türklere Karşı İrkçı Oluşum: ATAKA Partisi	195
SONUÇ	198
KAYNAKÇA	205
EKLER	248

EKLER LİSTESİ

EK-I: 1973 Yılında Serbest Göçmen Olarak Göç Eden Bir Türk Ailenin Pasaport Örneği.....	245
EK-II: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde 1955-1956 Eğitim-Öğretim Yılında İlköğretim Düzeyinde İşlenen Dersleri İçeren Bir Belge.....	247
EK-III: “Milliyet” Gazetesinin Düzenlediği Mektup Kampanyası Kapsamında Yayınladığı Örnek Mektuplar.....	248
EK-IV: 1959-1960 Eğitim-Öğretim Yılı Türk Pedagoji Okulu Mezuniyet Belgesi.....	249
EK-V: 1960 Yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Alınmış Bir Ehliyet Belgesi.....	251
EK-VI: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Emeklilik ve Sosyal İlişkiler Şubesi'nin Serbest Göçmenlere Bulgaristan'da Çalıştığına Dair Verdiği Belge ve Türkçe Tercümesi.....	252
EK-VII: 1950 Göçü Esnasında Bir Göçmen Ailenin Yanlarında Getirdikleri Mülklerin Gümrük Beyannamesi.....	255
EK-VIII: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-1.....	256
EK-IX: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-2.....	257
EK-X: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-3.....	258
EK-XI: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-4.....	259
EK-XII: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-5.....	260
EK-XIII: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-6.....	261
EK-XIV: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-7.....	262
EK-XV: Bulgaristan'da Şehit Olmuş “Ömer Efendioğlu” İsimli Yurtdaşın Mezar Taşı.....	263
EK-XVI: 1989 Yılı Gazete Tirajları (Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet).....	264

EK-XVII: En Büyük Nüfusa Sahip İlk 5 İilde Yurt Dışı Doğumluların Ülkelere Göre Dağılımı.....	265
EK-XVIII: Sabri Alagöz ile 8 Şubat 2019 Tarihinde Yapılan Röportaj.....	266

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFP	: Agence France-Presse (Fransa Basın Ajansı)
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Topluluğu
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Associated Press
ARD	: Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland (Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Kamu Yayıncılığı Enstitüsü Konsorsiyumu)
AT	: Avrupa Topluluğu
Bal-Göç	: Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği
Bal-Türk	: Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BİSAŞ	: Bursa İplik Sanayi Anonim Şirketi
BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi
BSP	: Bulgaristan Sosyalist Partisi
BTA	: Bulgar Telgraf Ajansı
BTMKH	: Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi

BTSO	: Bursa Ticaret ve Sanayi Odası
Bul-Türk	: Bulgaristan Türkleri Kültür ve Hizmet Derneği
BZNS	: Bulgar Tarım Ulusal Birliği
C.	: Cilt
CERD	: The Committee on the Elimination of Racial Discrimination (Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
DGB	: Demokratik Güçler Birliği
DOST	: Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü İçin Demokratlar Partisi (Demokrati za Otvornost, Svoboda i Tolerantnost)
Doç.	: Doçent
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Dr.	: Doktor
DS	: Drzaven Sigurnost
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
ed.	: Editör
Fak-Fuk-Fon	: Fakir Fukara Fonu
haz.	: Hazırlayan
HÖH	: Hak ve Özgürlükler Hareketi
ICTFU	: International Confederation of Free Trade Unions (Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu)
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü

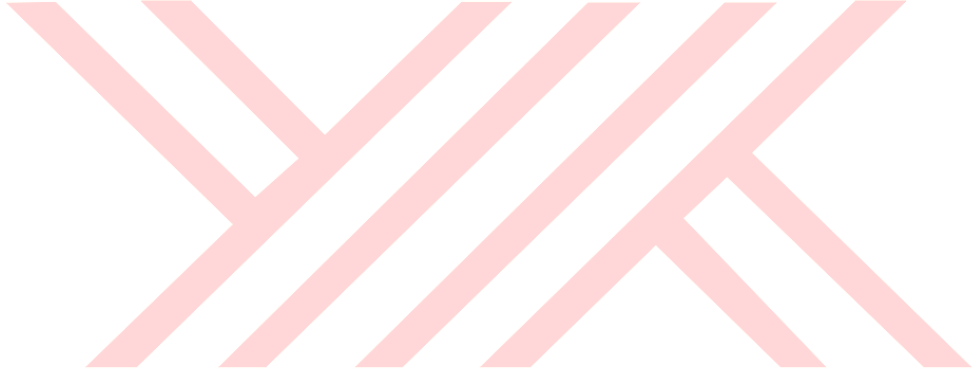
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KDS Güvenlik Komitesi)	: Komitet za Dırjavna Sigurnost (Bulgaristan Devlet
KYK	: Kredi Yurtlar Kurumu
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO Antlaşması Örgütü)	: North Atlantic Traty Organization (Kuzey Atlantik
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
Prof.	: Profesör
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
RP	: Refah Partisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayıları
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SİSAV	: Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THY	: Türk Hava Yolları
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UAÖ	: Uluslararası Af Örgütü

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural
Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

yay. : Yayınlayan

YÖK : Yükseköğretim Kurulu

yy. : Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın tamamlanmasında birçok kişinin katkısı ve emeği vardır. Bu uzun deneyimin aşamalarında sadece akademik rehberlik değil, aynı zamanda kişisel destek de vererek çalışmanın tamamlanmasında büyük rol oynayan, akademik birikimini benimle paylaşan ve bu çalışmayı benim için entelektüel bir süreç haline getiren danışmanım Dr. Öğr. Üy. Mehmet Kayıran'a,

Erasmus+ kapsamında Bulgaristan Plovdiv "Paisii Hilendarski" Üniversitesi'nde öğrenim gördüğüm beş aylık süreçte derslerime giren, sahip olduğu birikimleri benimle paylaşan, Bulgar halkının Türklere olan bakış açısını ve Bulgaristan Komünist Partisi'nin faaliyetlerini anlamamı sağlayan Meglena Zlatkova ve Dobrinka Parusheva'ya,

Bulgaristan Türkleri tarafından saygınlıklarıyla bilinen, samimi bir ortamda gerçekleştirdiğimiz sohbetlerde tecrübelerini ve bilgi birikimlerini benimle paylaşan, şahsıma temin ettikleri ve tavsiye verdikleri kaynaklar için İsmail Cambazov ve Sabri Alagöz'e,

Aradığım kaynaklara zamanında erişmemi sağlayan Eskişehir Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi Prof. Dr. Fuat Sezgin Merkez Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

Her bilimsel çalışmanın kişisel bir merak ve ilgi sonucu ortaya çıktığı bir gerçektir. Benim bu konuya olan ilgim Bulgaristan göçmeni bir ailem olmasından kaynaklanmaktadır. 1973'te Bulgaristan'ın Koşukavak yöresinden göç eden dedem Yusuf Alişoğlu ve babam Nedim Alişoğlu bu çalışmanın oluşturulmasındaki ana sebeptir. Vefa borcum olarak gördüğüm bu çalışmanın bütün aşamalarında kendileri başta olmak üzere maddi manevi desteğini esirgemeyen tüm aileme sonsuz teşekkür ederim.

Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi, "*Muhacırlar, kaybedilmiş topraklarımızın aziz hatıralarıdır!*"

GİRİŞ

Göç olgusu insanlığın en eski dönemlerinden beri gerçekleşen ve tarih boyunca da devam edecek olan tarihsel ve sosyolojik bir olgudur. Göçü sadece demografik bir süreç olarak değerlendirmek anlamını oldukça daraltmaktadır.¹ İnsanlık tarihinin başladığı dönemden beri var olması, buna bağlı olarak farklı disiplinleri içinde barındırması göç kavramının farklı şekillerde tanımlanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle göçün birçok farklı tanımı yapılmaktadır. En genel tabiriyle, “iktisadi, ekolojik, siyasi ve bireysel nedenlerle, bir konumdan başka bir konuma yapılan ve kısa, orta, uzun süreli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi amaçlayan coğrafik, kültürel, toplumsal bir yer değiştirme hareketi” olarak nitelendirilmektedir.²

Tarih boyunca, bireylerin göç etmesinin iktisadi, siyasi, sosyal ve doğal birçok sebebi bulunmaktadır. Göçler, ülke sınırları içine gerçekleşen ya da başka devletlere yönelen yer değiştirmeler olarak “iç” ve “dış” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Günümüzde dış göçlerin başlıca sebepleri siyasi ve iktisadidir. Eski çağlarda coğrafi ve doğal sebepler yoğunluk gösterirken, devlet kavramının oluşturulmasıyla siyasi ve politik sebepler ön plana çıkmıştır. Savaşlar, çıkar çatışmaları, halkların uğradığı zulüm ve baskılar, buna bağlı olarak iktisadi ve sosyal hayatın tahribata uğraması dış göçün en önemli sebeplerini teşkil etmeye başlamıştır.

Göç, kişi veya grupların kendi istekleriyle yaşanabileceği gibi kendi iradeleri dışında da gerçekleşebilir. Bu noktada, “istemli göç” ve “zorunlu göç” kavramları ortaya çıkar. Savaşlar ve çatışmalar zorunlu göçün ana sebeplerindendir. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları başta olmak üzere, 19. yüzyıldan itibaren meydana gelen gelişmeler, “zorunlu göç” bağlamında küresel düzeyde büyük bir sirkülasyona yol açmıştır.

Bir başka etkisiyle göç, gerçekleştirenin sadece geçmişindeki yaşantısını değil, sonraki kuşakları da etkileyen uzun bir süreçtir. Göç sonucu farklı kültürlerin etkileşimi çeşitli kültürel uyum sorunlarını oluşturmaktadır. Bu sorunların geneli “kültür şoku” olarak ifade edilmektedir. Kültür şoku, sonraki nesillere aktarılabildiği

¹ Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, s. 15.

² Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 13.

gibi geçici bir süreç de olabilir. Bu noktada göç edilen ülkenin etnik ön yargılarının olmaması ve kültürel farklılıkların rahatça sunulabilmesi oldukça önemlidir.³

Alışılmışın dışına çıkmak göç eden kesimi hem sosyal hem psikolojik olarak yıpratırken, çevreyi de bu durumdan etkilemektedir. Kolektif bir olgu olduğu için hem göç alan, hem göç veren ülkedeki yapıda değişime yol açmaktadır. Ayrıca, göç edilen ülkeye eğitim, sağlık, iskân, istihdam, güvenlik açılarından büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Devletler, göç yoluyla halkları etnik olarak ayrıştırma yoluna gitmese de toplumsal ilişkiler, kamu uygulamaları gibi emek piyasasının gerektirdiği politikalar genellikle etnik azınlıkların oluşmasına yol açmaktadır.⁴

Anadolu toprakları tarih boyunca birçok farklı etnik yapıya ev sahipliği yapmış buna bağlı olarak birçok göç almış ve vermiştir. Nitekim Anadolu'daki Türk yerleşimlerinin ve buna takiben Türk devletlerinin oluşumu Orta Asya'dan göç ile başlamıştır. Özellikle geniş bir coğrafi alana yayılan Osmanlı döneminde, farklı coğrafi bölgelerden kitlesel göç hareketleri gerçekleşmiştir. Balkanlar ve Avrupa'daki Türk popülasyonu bu dönemde etkinliğini arttırmıştır. Bu popülasyon, 17. yy'ın son çeyreğinden itibaren "Vienna Kuşatması'nın başarısızlıkla sonlanmasıyla Anadolu'ya göç hareketlerini hızlandırmıştır. Osmanlı-Avusturya savaşları sonucunda Osmanlı, Balkanlardaki etkinliğini neredeyse kaybetmiş ve buradaki Türk halk, azınlık durumuna düşmüştür. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından 1800'e kadar Anadolu ve Rumeli'ye yaklaşık 500.000 kadar insan göç etmiştir. Bununla beraber Avrupa'da milliyetçilik akımının yaygınlaşması ve etnik azınlıklara uygulanan yaptırımlar sonucu 1806-1812 arası yaklaşık 200.000 kadar müslüman, muhacir konumuna düşmüştür.⁵ Bu göçlerin temel sebebi Avrupa'da değişen düzen sonucu ulus devletlerin türdeş nüfus oluşturma çabaları olmuştur.

Osmanlı'nın otoritesini kaybetmesiyle Balkanlardan göç eden Türk ve müslüman halk, konum olarak çoğunlukla yakın yerleri tercih etmişlerdir. Bunun sonucunda Osmanlı'nın Balkanlardaki son kalesi Bulgaristan'da yoğun Türk ve müslüman nüfus oluşmuştur. Bulgaristan'ın da bağımsızlığını kazanmasından sonra

³ Buket Akıncı, Ahmet Nergiz, Ercan Gedik, "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2015, s. 68

⁴ Stephen Castles, Mark J. Miller, *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 29.

⁵ H. Yıldırım Ağanolu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 32.

Osmanlı Devleti Balkanlardaki etkinliğini yitirmiş ve gerçekleşecek göçlerin ilk hedefi Anadolu olmuştur.

Türkiye, cumhuriyetin ilanı sonrası modernite anlayışıyla hareket etse de, jeopolitik konumu nedeniyle tarihsel bağlantılardan kopamamıştır. Buna bağlı olarak kuruluşundan itibaren birçok kitlesel göç akımıyla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminin ilk büyük göç akımı 1922 ve 1923 yıllarında Türk – Yunan mübadelesi ile yaşanmıştır. 1922 sonuna kadar Türkiye’den Yunanistan’a göç eden Rum sayısı 1.000.000’u aşmıştır.⁶ Bu göç sorunu, Lozan Konferansı’nda uzun tartışmalara yol açmış, 30 Ocak 1923’te “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”ün imzalanmasıyla sonlanmıştır. Bu sözleşmeye göre, karşılıklı göç uygulanmış, sayıları 200.000’i bulan Hristiyan Rumlar ve yaklaşık 350.000 kadar Müslüman Türk karşılıklı göç gerçekleştirmiştir.⁷ Ancak bu göçe, İstanbul’da ikamet eden Rumlar ve Batı Trakya’da bulunan Müslümanlar dahil edilmemiştir.⁸

Yunanistan’dan gerçekleşen göçü, Balkanlardan Eski Yugoslavya’yı oluşturan ülkeler, Romanya, Bulgaristan; Orta Doğu’dan İran, Irak, Suriye, Afganistan gibi ülkelerden gelen göç akımları takip etmiştir.⁹ 2005 itibariyle Türkiye vatandaşlığına alınan göçmen sayısı 1.744.126 kişiyi bulmuştur¹⁰. 1989 göçü başta olmak üzere Bulgaristan’dan dönem dönem gerçekleşen göçler, yakın tarihimize sosyolojik, iktisadi, kültürel olarak en büyük etkiyi bırakan göç akımlarından biri olarak değerlendirilebilir.

1989 göçünün tarihsel altyapısı uzun bir döneme yayılmaktadır. “93 Harbi” olarak adlandırılan Osmanlı-Rus savaşı sonucu alınan yenilgide Balkan yarımadası

⁶ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 8.

⁷ Yücel Bozdağlıoğlu, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ocak 2014, s. 10.

⁸ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, C. 8, çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 82-87’den aktaran, Kemal Yakut, “Yeni Türk Kimliğinin Oluşmasında Göç ve İskânın Etkisi”, *TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Ekonomik Siyasal ve Sosyal Boyutları ile Göç*, ed. Yıldırım Deniz, Fatih Bilgin, Bursa, Ekim 2016, s. 211.

⁹ İran-İrak Savaşı, 1985-1989 Bulgaristan asimilasyonu, Yugoslavya’nın dağılmasıyla meydana gelen olaylar, Irak-Kuveyt ilişkileri bağlamındaki Körfez Savaşı, 1999 Kosova olayları ve Ahıska Türklerinin sürgünü nedeniyle 1988-2000 yılları arasında toplam 934.354 göçmene Türkiye’ye ikamet izni verilmiştir. Bkz. “İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*.

¹⁰ Sayit Yusuf, “Türkiye’ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları”, *8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu*, haz. İstanbul Organizasyon, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2006, s. 113.

büyük bir değişim göstermiş, Bulgaristan topraklarında, Tuna nehri ile Koca Balkan Dağları arasındaki sahada ve ona Sofya da dahil olmak üzere Bulgar Prenslığı ilan edilmiştir. Bu gelişmeyle, zamanla azınlık durumuna düşen Türk halkı, varlığını üç dönem Bulgaristan yönetimi altında sürdürmüştür, “Bulgaristan Türkleri” sahneye bu şekilde çıkmıştır.¹¹ Bulgaristan toprakları Bulgar Prenslığı ilan edildikten sonra zamanla topraklarını genişletmiş, Balkanlar ve Trakya bölgesindeki hakimiyetini güçlendirmiştir. Elde ettikleri topraklarla Bulgaristan bünyesindeki Türk nüfusu da yükselmiş, Türkler üzerindeki baskıları da buna bağlı olarak zamanla artmıştır.¹²

Rusya'nın Balkanlardaki etkisinin fazla olması İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkelerini rahatsız ettiği için, dönemin Avrupa ülkeleri Ayastefanos Antlaşması sonucu Bulgaristan'a vâd edilen toprakların yeniden gözden geçirilmesini talep etmişlerdir. Yapılan görüşmeler ile Berlin Antlaşması sonucu Balkanlarda yeni sınırlar belirlenmiş, Bulgaristan Prenslığı kendisine vadedilen topraklardan daha az bir toprak bütünlüğüne sahip olmuştur. Nitekim bu sınırlar, Ayastefanos Antlaşması sonucu verilen toprakların sadece %37.5'ine denk gelmektedir.¹³ Milliyetçi duygularla “Büyük Bulgaristan” hayali kuran Bulgar yönetimi, Berlin Antlaşması sonucu gerçekleşen bu yeni sınırlar sonucu sarsıntıya uğramıştır. Yıllar boyunca Osmanlı hükümdarlığı altında yaşayan Bulgar halkında, sahip oldukları milliyetçi duygular bu dönemde artış göstermiş, Türk ve müslümanlara karşı olan kin duygusu etkisini arttırmıştır. Bunun sonucunda üç farklı Bulgaristan yönetimi boyunca Türk ve müslüman azınlığa uygulanan politikaların ilk adımı, Bulgar halkının bilincine bu şekilde girmiş bulunmaktadır.

Kurulduğunda Avrupa'nın en geride kalmış ülkelerinden biri olarak gösterilen Bulgaristan Prenslığı'nin bu algıdan kurtulması ve Avrupa'nın modern, çağdaş hayatına ayak uydurması gerekiyordu. Kendilerine göre ise Avrupa'ya yönelmenin önündeki en büyük engel yıllardır Osmanlı boyundurluğunun ülkede bıraktığı etki ve oluşturduğu düzen olarak görülmüştür. Özellikle din faktörü göz önüne alındığında, dönemin milliyetçi halk ve oluşumları tarafından bu faktör ülkenin gelişmesindeki en büyük engellerden biri olarak göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim Bulgaristan toprakları daha Osmanlı bünyesindeyken de

¹¹ Sabri Alagöz, *Cehennemden Bir Nebze*, “XXI. Yüzyıl” Türk Kültür Merkezi Yayınları, Sofya, 2017, s. 8.

¹² Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 26.

¹³ Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.38.

Bulgar Ortodoks Kilisesi kurulumu planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu dönem Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması için kilise ve Bulgar aydınlar aracılığı ile ciddi çalışmalar başlatılmıştır. Buna örnek olarak, 1876'da gerçekleştirilen "Nisan Ayaklanması"¹⁴, Batı'nın Osmanlı topraklarında olan bitene dikkat çekmesi için gerçekleştirilmiş, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanma yolunda en önemli isyan olarak görülmüştür. Bu isyanın bir başka özelliği ise, başladığı tarihten günümüze kadar Türklerin ötekileştirilmesi sürecinde kullanılmış olmasıdır.¹⁵ Ayrıca dönem dönem Bulgaristan Prensiği Dışişleri Bakanı Grigor Nachovich ile Osmanlı Devleti'nin idaresinde bulunan İstanbul temsilcisi Bulgar siyasetçi Dragan Cankov arasında sert mektuplaşmalar geçmiştir. Nachovich, bu mektuplarda Bulgaristan Prensiği ve Osmanlı arasındaki ilişkilerde İngiltere'nin açık ara Osmanlı tarafını tuttuğunu, İngiliz basınında Bulgarlar aleyhine bir kamuoyu oluşturmaya çalışıldığını belirtmekte, henüz tam bağımsız olmayan Bulgar Prensiği'ni egemen bir devlet ve dış ilişkileri açısından Osmanlı Devleti ile eşit yetkiye sahip izlenimi yaratmaya çalışmaktadır.¹⁶

Bu milliyetçilik ve Bulgar kimlik bilinci Ruslar tarafından da lehlerine kullanılmıştır. Balkanlar üzerindeki etkisini mümkün olduğunca arttırmak isteyen Ruslar, Bulgar Prensiği'ni etkisi altına almayı amaçlamışlardır. Öyle ki, Türklerin yoğun bulunduğu Bulgaristan bölgelerinde etnik ayrıştırma yaparak Türk ve müslüman halkı o bölgelerden uzaklaştırmayı amaçlamışlardır. Türk ve müslüman halktan temizlenen yerlere Bulgar yerliler yerleştirilmiş, Türk tüccarların iş yerleri dahi o dönem Bulgarlara verilmiştir.¹⁷

Osmanlı'nın etkisini kaybetmesi Bulgar halkını mutlu etse de Rusların etkisi Bulgaristan'ın her kesiminde aynı tepkiyle karşılanmamıştır. Yahya Kemal Beyatlı'ya göre "93 Harbi" sırasında bir Bulgar papazı Bulgaristan topraklarında

¹⁴ 1876 Nisan Ayaklanması, Bulgarların beş yüzyıllık Osmanlı egemenliğine karşı kurtuluş mücadelesinin en yüksek zirvesidir. 20 Nisan'da (yeni takvime göre 2 Mayıs'ta) patlak veren ayaklanma, Romanya'da Bulgar devrimcileri tarafından kurulan Giurgiu devrim komitesince örgütlenmişti. Bu komite, Bulgaristan kurtuluş mücadelesinin en parlak kişiliği olup ayaklanmadan 3 yıl önce hayatını kaybeden Vasil Levski tarafından kurulan Bulgaristan Devrim Merkez Komitesi'nin bir devamcisidir., bkz. <http://bnr.bg/tr/post/100195058/1876-nisan-ayaklanmasi-bulgaristanin-kurtuluunu-gndeme-getirdi>, Erişim: 16 Ağustos 2019.

¹⁵ Nuri Korkmaz, "Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi", *Akademik Bakış*, C. 10, S. 20, 2017, s. 75.

¹⁶ Erol Çetin, *Bulgaristan Prensiği ile Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 75.

¹⁷ Mary Neuburger, *Balkan Smoke: Tobacco and the Making of Modern Bulgaria*, Cornell University Press, Ithaca, 2013, s. 33-34.

yoğun nüfuz oluşturan Ruslara: “Siz bizi Türklerden kurtardınız, ama bizi sizden kim kurtaracak?” şeklinde serzenişte bulunmuştur.¹⁸

“93 Harbi” sonrası Bulgaristan topraklarında yaşayan Türklerin bir diğer gerileyiş başlığı ise eğitim olmuştur. Osmanlı yenilgisinden sonra Balkan ve Rumeli Türklerinin kitlesel göç hareketleri Türkler açısından bölgedeki eğitim işleyişini de büyük ölçüde aksatmıştır. Yıllardır yükselişte olan eğitim sistemi, Osmanlı'nın savaştan yenilgiyle çıkması sonrası büyük bir gerileyiş göstermiştir. Bunda başlıca etken gerçekleşen göç akımları, savaş sonrası Türk eser ve mallarının el değiştirmesi ve eğitimde rol oynayan yapıların yıkılması olarak gösterilmiştir.¹⁹ Türkler arasında meydana gelen iktisadi buhran da kaynakların kullanılmasındaki işleyişi durdurmuştur.

On sene kadar süren, eğitimde gerileme döneminden sonra Türk halkının tepkileri ve İstanbul hükümetinin Berlin Antlaşması'nı imzalamakta öncü olan Avrupa devletlerine başvurması sonrası Bulgaristan'daki Türk eğitimi toparlanmaya başlamıştır. Bunda “93 Harbi” boyunca geçen süreçte öğretmen sayısının azalmasına karşın yeni öğretmen yetiştirilmesinin ve Berlin Antlaşması'nın imzalanması sonucu Türklerin birtakım haklarının yasallaşması, Türk okullarındaki yerel yönetim yetkisinin artırılması buna sebep olarak gösterilebilir.

Prenslik döneminde, ülkede yaşayan Türkler açısından hükümetin ana fikri Osmanlılaşmadan mümkün olduğunca çabuk ayrılmak ve milliyetçiliğin de etkisiyle ayrı bir etnik kimlik algısı yaratıp tam bağımsız Bulgar devletini oluşturmak olmuştur.

Prenslik döneminden sonra 5 Ekim 1908 - 15 Eylül 1946 tarihleri arasında Bulgaristan Krallığı dönemine geçilmiştir. Bunun sonucunda Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir hukuksal bağımlılığı kalmamıştır. Prenslik döneminde gerçekleştirilen “rahatsız etme” politikası, krallığın kurulması ve hukuksal olarak tam bağımsız bir devlet haline gelmesi ile yerini gerçek asimilasyon girişimlerine bırakmıştır. Bu girişimlerin Prenslik döneminde uygulanmayışının sebebi Bulgaristan Prensiği'nin bağımsızlığını yeni kazanmış, devlet olgusunu henüz tam gerçekleştirememiş olması, Osmanlı ile aranın açılmak istenmemesi, sağlıklı azınlık

¹⁸ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 108.

¹⁹ Şimşir, *a.g.e.*, s. 41.

politikalarına sahip olunmaması ve Bulgar yöneticilerin Türkler ile Pomakları aynı millet olarak görmeleri olarak gösterilebilir.²⁰

Din faktörü, Bulgaristan Krallığı boyunca sürdürülen asimilasyon faaliyetlerinde ana başlık olarak görülmüş ve sistemleştirilmiştir. Nitekim Krallık, Bulgaristan toprakları içinde Osmanlı ile herhangi bir bağı bulunan toplulukları, ülkenin geleceği için bir tehlike olarak algılamıştır. Müslümanların, diğer toplulukları sosyo-kültürel açıdan etkileme olasılığı da her zaman bir tehdit olarak görülmüştür. Bu yüzden, Bulgaristan Pomaklarının hristiyanlaşma ve Bulgarlaştırılma faaliyetlerine hız verilmiştir. Bu Bulgarlaştırma faaliyetleri sadece Türk ve Pomaklara değil, ayrıca hristiyan Rumlara da uygulanmıştır. Öyle ki Başkumandanlık Vekaletine verilen bir rapora göre, Koşukavak yöresinden Edirne'ye kadar olan bölgede Rum yapıları Türk yapılarıyla beraber talan edilmiş, yakılıp yıkılmışlardır²¹. Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin aldığı yenilgi sonucunda Türk ve müslümanlara yapılan asimilasyon girişimleri bir süre durdurulmuş, ancak Çiftçi Partisi'nin kapatılması ve Stamboliyski'nin 1923'te askeri darbeyle devriliş idam edilmesiyle²² kaldığı yerden devam etmiştir. 1924'te birtakım Bulgar aydınının öncülüğünde, iki ülke arasındaki kültürel, siyasi ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla kurulan "Bulgar-Türk Cemiyeti",²³ diplomatik ilişkilerde etkin olsa da Türk ve müslüman azınlıklar konusunda kalıcı bir çözüm üretememiştir.²⁴

Stamboliyski döneminde Bulgaristan Türkleri en rahat dönemlerinden birini yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın yenilgiler alması ve ağır bedelli barış antlaşmaları imzalamaları bu iki ülke arasındaki çıkar ilişkisini arttırmıştır. Öyle ki, Türkiye'nin Sevr Barış Antlaşması'nın etkisini ortadan kaldırmasının Bulgaristan'ın imzaladığı Neuilly Barış Antlaşması'ndaki hükümleri hafifletebileceği düşünülmüştür. Ayrıca Mustafa Kemal'in bir dönem Sofya'da görev yapması, birtakım Bulgar politikacılar

²⁰ Atasoy, *a.g.e.*, s. 41.

²¹ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 124-126.

²² Vahdet Keleşyılmaz, "Stamboliyski Hükümetine Karşı Yapılan Darbenin İstanbul Basınındaki Yankıları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 43, 2007, s. 95.

²³ Mustafa Göleç, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1930)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26/1, 2016, s. 163.

²⁴ Bkz. Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, ss. 258-260.

tarafından tanınıyor olması, I. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ile Osmanlı'nın aynı safta yer alması²⁵ ve Büyük Millet Meclisi'nin kurulumundan hemen sonra 30 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal'in Stamboliyski'ye bizzat gönderdiği mektup²⁶, Stamboliyski yönetimindeki Çiftçi Partisi'nin Bulgaristan Türkleri'ne ılımlı yaklaşmasına zemin hazırlamıştır.

Krallık döneminin sonuna kadar Pomaklara gerçekleştirilen bu asimilasyon faaliyetlerine müslüman cephesinde bir de Bulgar milliyetçisi Rodina Derneği kurulmuştur. Bu dernek faaliyetlerini 1937-1944 yılları arasında sürdürmüştür.²⁷ Dernek üyeleri, kamuoyu oluşturmada başarılı kişilerden oluşmuştur. Dernek tüzüğü, şu şekilde belirlenmiştir:²⁸

- 1) Rodoplar bölgesindeki Bulgar Müslümanların ve Bulgar Hristiyanların birbirlerini tanımaları, birbirlerine yakınlaşmaları ve yardımlaşmaları için çalışmak,
- 2) Müslüman olan Bulgarlarda milli duyguları açığa çıkarmak ve geliştirmek,
- 3) Dini ve ahlaki eğitimler için çaba göstermek,
- 4) Bulgar Müslümanların kültür, eğitim ve ulusal açıdan gelişmesini sağlayan her girişimi desteklemek ve Bulgar soyuna, devletine karşı sevgi ve bağlılık aşılacak,
- 5) Onları her türlü dış propaganda ve yabancı milletlerin telkininden ve etkilerinden korumak,
- 6) Rodop bölgesinin iktisadi kalkınmasını sağlamak.

Bu tüzük maddeleri doğrultusunda, derneğin yoğun faaliyet sürdürdüğü yıllarda, camilerde Bulgarca din ibadetinin başlaması, Kur'an'ın Bulgarcaya çevrilmesi, Türk toplumundan ayrı Bulgaristan Müslümanları kuruluşunun

²⁵ Kader Özlem, "Bulgaristan'ın Türk Azınlık Politikası (1912-1923)", *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, Bursa, 2016, s. 288.

²⁶ Sarıkoyuncu, Aktaş, Ceylan, *a.g.e.*, s. XXIII., Ayrıca bkz. Esra Sarıkoyuncu Değerli, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 129-131.

²⁷ Mary Neuburger, *The Orient within: The Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, Cornell University Press, Ithaca-London, 2011, s. 125-126.

²⁸ Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 113.

oluşturulması, Bulgar müslümanlarının okullara yazdırılarak yerel elit bireyler yetiştirmeye çalışılması gibi faaliyetlerde bulunulmuştur.²⁹

Temel ihtiyaçların karne ile karşılandığı bu dönemde, Pomakların temel gereksinimlerini karşılamaları Bulgar isimlerini kabul etme şartlarına bağlanmıştır. Nitekim bu bağlamda yaklaşık 60.000 Pomak, isimlerini Bulgar adlarıyla değiştirmiştir.³⁰

Rodina Derneği, Pomakların din olgusuna karışmamakla beraber onları bir Bulgar bireyi gibi yetiştirmeyi amaçlamıştır. Dernek, sonrasında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti döneminde Türk ve müslümanlara karşı ılımlı bir politika izleyen Vatan Cephesi tarafından faşist, halk düşmanı, Bulgar şovenisti gibi eleştirilere maruz kalmıştır.³¹

Azınlıklar, II. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Bulgaristan'ın siyasi oluşumunun sürekli sekteye uğramasından dolayı çözüme kavuşamayan bir soruna dönüşmüştür. Balkan coğrafyasında oluşan değişim, etnisite kökenli asimilasyona bağlı devlet politikalarını arttırmıştır. Bu bağlamda Bulgaristan'da en büyük azınlık konumunda bulunan Türklere uygulanan yaptırımlar artış göstermiştir.

Bulgaristan Türklerine yapılan yaptırımların amacı sosyolojik, kültürel, iktisadi ve politik açıdan mümkün olduğu kadar yıpratmak ve milliyetçilik temeli altına atılmış Büyük Bulgaristan projesi adında etnik yapıya dayalı bir coğrafya ülküsüyle Türkleri ve Bulgar müslümanları göçe zorlamak olmuştur.³² Başarılı da olunmuştur.

Bulgaristan Krallığı döneminden rejim değişikliği ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'ne geçilmesine kadar, II. Dünya Savaşı sürecinde bu asimilasyon faaliyetleri varlığını sürdürmüş, bu süre içinde Trakya ve Anadolu topraklarına sürekli bir göç gerçekleşmiştir. O dönem faaliyet gösteren "Trakya Umumi Müfettişliği" göç konusunda kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Nitekim "Trakya

²⁹ Ali Eminov, "Social Construction of Identities: Pomaks in Bulgaria", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe(JEMIE)*, C. 6, S. 2, 2007, s. 10.

³⁰ Ömer Turan, *Rodop Türklerinin 1878 Direnişi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 4.

³¹ Atasoy, *a.g.e.*, s. 62-63.

³² Ahmet Akgün, "Bulgaristan'da Asimilasyon ve Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 13, 2005, s. 5.,

Umumi Müfettişliği'nin varlığını kapsayan 1934-1947 arası dönemde Türkiye'ye Bulgaristan'dan 115.402 kişi göç gerçekleştirmiştir.³³

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı'yla komünist bloğuna katılmış, ülkenin politik işleyişi ve azınlıklar ile ilgili izlenen politika yeniden birtakım değişiklikler göstermiştir. Özellikle Bulgaristan ve Türkiye'nin karşıt bloklarda yer edinmesi Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığının olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır.³⁴ Bulgaristan'ın değişen politikaları sonucu dönem dönem Türkiye'ye yoğun göç akımları gerçekleştirilmiş, 1989'da doruklarını yaşayan bu akım, aynı yıl Bulgaristan'da komünist rejimin sona ermesiyle azalmış ancak devamlılığını sürdürmüştür.

Bu araştırmada, önce Bulgaristan Türkleri ve Bulgaristan Komünist Partisi hakkında yazılan kitaplar, akademik makaleler taranıp 1989 göçünün tarihsel arka planı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Konunun ele alınması bakımından Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet başta olmak üzere diğer gazete ve dergilere yansıyan haber ve makaleler de incelenmiştir. Böylece Türkiye'nin uyguladığı dış politika ve zorunlu göç olayının ülke içi ve dışında oluşturduğu etkinin basına yansımaları, ülke siyasal ikliminin oluşturduğu rekabet ortamında 1989 göçünün bıraktığı etki anlaşılmasına çalışılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmuş, ilk bölümde Bulgaristan'da komünist rejimin nasıl iktidara geldiği, BKP'nin ülke politikasına etkisi, bunun sonucunda özellikle Türk ve müslüman azınlığa yapılan yaptırımlar ve buna bağlı olarak göçe giden süreç değerlendirilmiştir. Özellikle Todor Jivkov yönetimindeki BKP döneminde, asimilasyon faaliyetlerinin yoğunlaştığı, Sovyetler'in Bulgaristan yönetimine, dolayısıyla Türk ve müslüman azınlığın hayatına ne derece etki ettiği anlatılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde asimilasyon ve göç sürecine ilişkin birtakım Türk basın kaynaklarının değerlendirmeleri yapılmıştır. Asimilasyon ve göç sürecinde Türkiye'nin tutumu başta olmak üzere, ülke içerisinde meydana gelen gelişmeler ve uluslararası düzeydeki girişimler, genellikle Türk basın yayın kaynakları incelenerek gözden geçirilmiştir. Konunun Türkiye yerel basınındaki duyarlılığını incelemek

³³ Murat Burgaç, *Trakya Umumi Müfettişliği*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2010, s. 182.

³⁴ Nuri Ali Tahir, "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, 2015, s. 579.

amacıyla Eskişehir ve Bursa basınına ait birtakım kaynakların araştırılıp taranması ve konunun karikatürler aracılığıyla görsel olarak değerlendirilmeleri ise bu bölümün son alt başlıklarını oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri değerlendirilip, asimilasyon süreci boyunca iki ülke arasında meydana gelen önemli gelişmelerden söz edilmiş, dördüncü bölümde ise BKP ve Todor Jivkov'un iktidardan düşmesi ve komünizm rejiminin sona ermesiyle ilişkilerin normalleşmesi ele alınmıştır. Bu dönemde Türklerin Bulgaristan siyasi hayatındaki faaliyetleri, göç sonrası meydana gelen sosyal gelişmeler ve ülke azınlığına karşı oluşturulmuş siyasi oluşum ATAKA konu edilmiştir.

Bu incelemenin amacı Bulgaristan komünizm rejiminde Türklerin maruz bırakıldığı yaptırımlar ve gerçekleşen göç bakımından, Türkiye siyasi gündemine bıraktığı etkiyi basın-yayın kaynakları ekseninde analiz etmektir. Göç sorununun çözümü hususunda Türkiye bu durumu lehine kullanmayı başaramıştır. Aynı zamanda bu konu, iktidar - muhalefet ilişkilerini de uzun yıllar etkilemiştir. Bu kapsamda meclisteki farklı siyasi oluşumlar, farklı görüşleriyle siyasette etkin bir şekilde rol almıştır. Bu çalışma, Bulgaristan Türklerinin asimilasyon sürecinde Türkiye siyasal yaşamına nasıl bir etki bıraktığını, göç sürecinin basın yoluyla dünyaya duyurulmasının ve Türkiye'nin uluslararası platformdaki etkinliğinin sorunun çözülmesinde ne derece önemli olduğunu bilimsellikten ödün vermeden nesnel bir şekilde inceleyerek araştırılmasını amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOMÜNİST PARTİSİ İKTİDARINDA BULGARİSTAN

1.1. Komünist Parti Döneminde Bulgaristan Türklerine ve Pomaklara Genel Bir Bakış

8 Eylül 1944 tarihinde Rus kuvvetlerinin Bulgaristan topraklarına girmesiyle Bulgaristan Krallığı adındaki faşist rejim varlığını yitirmiştir. Ardından 9 Eylül 1944 tarihinde Kimon Georgiev başkanlığında Vatan Cephesi adı verilen bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.³⁵ Sovyetlerin etkisiyle³⁶, hükümetin bakanlıklarına komünist ve komünizm yanlısı kişiler getirilmiştir. Bu şekilde, 1990'a kadar sürecek olan komünizm, 9 Eylül 1944 itibariyle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin rejimi haline gelmiştir.

Herhangi bir zorlama olmadan kurulan yeni rejim, Bulgaristan topraklarına kısa sürede yayılmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Petko Stoyanov, 24 Eylül 1944 tarihinde Anadolu Ajansı'na gerçekleştirdiği röportajda şu şekilde bahsetmiştir: “Sizler, Türkiye’de buna ihtilal adı verdiniz. Aksine, bu bir ihtilaldir, fakat kan dökülmeden yapılmış bir ihtilaldir...”³⁷

Komünist iktidarın ilk on yılında, Paris Barış Antlaşması'nın maddelerine dayanarak Bulgaristan'da etnik kimlik ve yapı çok ön plana çıkmamıştır. Bu dönemde toplumsal ve siyasal farklılıkların dışında komünist bir halk oluşturma amacına girişilmiştir.³⁸

Bulgaristan Türkleri, faşizm içinde geçen Bulgaristan Krallığı yönetiminden sonra Sovyetlerin de etkisiyle Bulgaristan topraklarına gelen komünizm akımına ılımlı yaklaşmışlardır.³⁹ Nitekim ilk yıllarda, krallık döneminde ellerinden alınan

³⁵ Frederick B. Chary, *History of the Bulgaria*, Greenwood Histories of the Modern Nations, Santa Barbara, CA, 2011, s. XVII, XVIII.

³⁶ Bkz. Vladimir Volkov, “The Soviet Leadership and Southeastern Europe”, *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe 1944-1949*, ed. Norman Naimark, Leonid Gibianskii, Routledge, New York-Abingdon, 2018, s. 55-72.

³⁷ Şimşir, *a.g.e.*, s. 183-184.

³⁸ Kader Özlem, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1/2, 2008, s. 351.

³⁹ H. Mehmet Günay, “Osmanlı Sonrası Bulgaristan Topluluğunun Dinî Hayatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C. 20, 2002, s. 412.

olanaklar kendilerine geri verilmiş, zamanla Bulgar halk ile eşit haklara sahip olmaya başlamışlardır.⁴⁰

Komünizm rejiminin hakim olduğu ülkelerde halkın potansiyeli olan iş gücü önemli bir konumdadır. 1940 ile 1949 arasındaki süreçte ülkenin ziraat başta olmak üzere iş kollarındaki gücün büyük bölümünü Bulgaristan Türkleri ve Pomaklar oluşturduğu için onları komünizme alıştırmak istenmiştir. Bu yüzden bu tarihler arası göç faaliyetleri büyük ölçüde durdurulmuştur. Örneğin, Türkiye’de cumhuriyetin ilan edildiği 1923’ten 1939’a kadar göçmen sayısı 198.688 olurken, 1940-1949 arasındaki dönemde sadece 21.353 kişi göç edebilmiştir.⁴¹

Bulgaristan Türklerini var olan rejime alıştırmak için kamuoyu önemli rol oynamıştır. 1912 Balkan Savaşı sonrası derinden etkilenen Türk basını, o dönemde farklı görüşlere ayrılmıştır. Türkiye’deki gelişmeleri takip edip inkılapları savunan bir grup gazetelere karşı, onlara muhalif gazeteler de yayın hayatına aynı dönemde girmiştir. Ancak 1934’te meydana gelen darbeden 1944’a kadar olan süreçte Türk basınının yeniden yayın hayatına son verdirilmiştir. Bu dönemde kamuoyu oluşturmak ve Türkleri komünizm ideolojisine alıştırmak için Bulgar rejimi her türlü basın faaliyetlerini devlet tekeline almıştır. Bu şekilde Sovyet ve Bulgaristan komünizm ideolojisini savunan propaganda organı ilk Türk gazeteler yayın hayatına başlamıştır.⁴² Nitekim varlığına yıllarca devam edecek olan Işık gazetesi (adı sonradan değişerek Yeni Işık olmuştur) ve Yeni Hayat dergisi yayın hayatının temelini bu dönemde atmıştır.

Bulgaristan Türklerinin rejime alışmaya başlamasına ve uyum göstermesine rağmen, 1946’da Türk okullarının devletleştirilmesi, 116 okulun kapatılması⁴³ ve Türkçe eğitim-öğretimin adım adım yasaklanması; 1950’de gerçekleşen ilk büyük göçe kadar ilişkileri gerginleştirmiş ve bu göç dalgasının en büyük sebeplerinden biri olmuştur.⁴⁴

⁴⁰ Lilia Petkova, “The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgaria”, *The Global Review of Ethnopolitics*, C. 1, S.4, 2002, s. 42.

⁴¹ Cevat Geray, *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı 1923-1961*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1962, tablo 2.

⁴² Ayşenur İslam, “Balkanlarda Türkçe Basın Adına Bir Değerlendirme”, *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.19, 2001, s. 60.

⁴³ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 137.

⁴⁴ Talip Küçükcan, “Re-claiming identity: ethnicity, religion and politics among Turkish-Muslims in Bulgaria and Greece,” *Journal Of Muslim Minority Affairs*, C. 19, S. 1, 1999, s. 55-56.

Dönemin Türkiye hükümeti, Türk okullarının devletleştirilmesi ile Bulgaristan'daki müslüman azınlığa komünistleştirme politikası izlendiğinin farkına varmıştır. Bu bağlamda Kasım 1947'de Türkiye Sofya Büyükelçiliği Ankara'ya şu şekilde bir rapor sunmuştur: “Hükümet ve parti mahalifine mensup zevat, Bulgaristan Türklerine yüksek tahsil imkanları verilmesinin yeni rejim tarafından takip edilen prensiplerden biri olduğu ve bunun için de okulların ıslahı gerektiği iddiasındadır. Irktaşlarımızın tahsil bakımından pek geri kalmış olduğu bir hakikat ise de asıl gayenin bulunduğu memleket nizam ve kanunlarına son derece riayetkar 800.000 kişilik bir kitlenin yeni rejimin fikirlerine göre yetişmesine çalışmaktan ibaret olduğu mevzubahis kanununun 164'üncü maddesinden açıkça anlaşılmaktadır.”⁴⁵ Ayrıca Türklerin Anadolu'ya göç umudunu kaybederlerse bu komünistleştirilme faaliyetlerinin başarıya uğramasının kaçınılmaz olduğu da farklı şekilde belirtilmiştir.

Okulların devletleştirilmesinin ardından 1949'da büyük çoğunluğu ziraat ile uğraşan müslümanların topraklarının kooperatifleşip devlet tekeline girmesiyle Türk azınlık göç öncesi son büyük şoku yaşamıştır.⁴⁶ Türk çocuklarının “Trudovak” adındaki askeri birliklerde, küçüklerin ise “Brigadir” denilen işçi taburlarında ağır koşullarda çalıştırılması⁴⁷ ve Sovyetler'in yardımı ile tarımda makineleşmenin de etkisini arttırması, ziraat ile uğraşan Türk azınlığın çalışma hayatını çok büyük ölçüde etkilemiştir.⁴⁸

Sonuç olarak, bu yaptırımlar nedeniyle Bulgaristan'da soydaş ve ırkdaş olarak adlandırılan müslümanların, artık ülke yönetimince “Türk unsur”, “Dış Türkler” olarak kabul edilmeye başlanması ve bunun halk tarafından anlaşılması⁴⁹ 1950-1951 göçünün başlamasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Maruz bırakıldıkları yaptırımlardan sonra Türk ve Pomak aileler kurtuluşu Türkiye'ye göç etme yollarında bulmuşlar, bu yönde faaliyetlere başlamışlardır. Pomaklar, meydana gelebilecek isyan ve ayaklanmaları başlamadan engellemek için, Bulgaristan'da sosyalist dönemin kurucusu ve ilk başbakanı olan Georgi Dimitrov

⁴⁵ Sofya Elçiliğinden Dışişlerine rapor, 14.11.1947, No: 519/29.

⁴⁶ Petkova, a.g.m., s.43

⁴⁷ Kocaeli Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, 1989 Bulgaristan'dan Zorunlu Göç, haz. Ayhan Orhan, Başak Matbaacılık, Ankara, 2019, s. 37.

⁴⁸ Bahar Toparlak, “Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Göçü ve Trakya'da İskânları”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2018, s. 25.

⁴⁹ Ahmet İçduygu, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya, Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2014, s. 148.

Mihaylov⁵⁰ tarafından yaşadıkları çevreden uzaklaştırılarak Bulgarların yoğun yaşadığı yerlere zorunlu olarak göç ettirilmişlerdir. Bu zorunlu göç 1948, 1949, 1950 yıllarında üç aşama olarak gerçekleştirilmiştir.⁵¹

Dimitrov, 18-25 Aralık 1948 tarihleri arasında “Bulgaristan İşçi Partisi”nin Beşinci Kongresi sırasında Türklere karşı dostça bir tavır sergilese de kongrenin bitimine yakın tavrını farklı bir şekilde ortaya koymuştur. Nitekim Dimitrov, kongrenin kapanış konuşmasında şu şekilde konuşmuştur: “*Aramızda kalması şartıyla, sizlere bir şey söylemek istiyorum. Önümüzde büyük bir sorun durmaktadır. Hem de bu sorun dünden değildir. Mesela şundan ibaret, güney sınırımızda, aslında Bulgar olmayan bir ahalinin bulunmasıdır. Bu memleketimiz için daima bir uçurumdur, tehlikelidir. Parti ve hükümet olarak önümüzde bu ahaliyi ortadan kaldırmak, başka yere taşımak, sınır boylarına ise bizim kendi halkımızı, Bulgarları yerleştirme vazifesi durmaktadır. Memleketimizin Shumen, Razgrad v.b. önemli yerlerinde yoğun Türk ahali yaşamaktadır. Azınlık gruplarına tam serbestlik veren bizim rejimde müftüler, Türkiye ajanları başkaldırmaya başladılar. Gençler Türk milliyetçiliğine kapılıyorlar, gözleri, kulakları hep İstanbul’da, Ankara’da. Bu durumun önlenmesi için gereken tedbirler alınmalıdır. Bu sorun 1949 yılında son bulmalıdır.*”⁵² Böylece 1950’de gerçekleşecek ilk büyük göç dalgasının temeli atılmıştır.

Ayrıca, Pomakların durumunu belirginleştirmek için Dobri Tepreshev başkanlığında 1949’da bir komisyon toplanmış, Pomakların Türkiye’ye göç etme isteği detaylı olarak araştırılmıştır. Bu komisyonda, Bulgaristan topraklarında nüfuz eden ve 1948’de zorunlu göç aşamasının bir kısmı tamamlanan Pomakların, Türkiye’ye göç etmek konusunda Türkler kadar istekli olduklarına değinilmiştir. 28 Temmuz 1949 tarihinde toplanan bu komisyonda, Türkiye’ye göç sürecini yönlendirecek bir kurul oluşturulmasına resmen karar verilmiştir.⁵³

Göç akımının hazırlık safhasında, 2 Temmuz 1949 tarihinde, Dimitrov hayatını kaybetmiş, yerine başkan vekilliğine aynı zamanda Kültür Bakanı görevinde bulunan Vulko Velev Çervenkov getirilmiştir. Sonrasında parti genel sekreteri

⁵⁰ Georgi Dimitrov’un fikirlerini anlamlandırmak için bkz: Georgi Dimitrov, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, Ekim Yayınları, Ankara, 1989.

⁵¹ Bkz. Eugenia Markova, “Effects of migration on sending countries: lessons from Bulgaria”, *A Continent Moving West? EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe*, ed. Richar Black, Godfried Engbersen, Marek Okolski, Cristina Pantiru, International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe (IMISCOE), Amsterdam University Press, 2010, s. 208-210., Atasoy, a.g.e., s. 68-69.

⁵² Alagöz, a.g.e., s. 35.

⁵³ Atasoy, a.g.e., s.69.

görevine de getirilen Çervenkov, 1950’de Bulgaristan Halk Cumhuriyeti başbakanı makamına yerleşmiştir. Aynı yıl gerçekleşen büyük göç akımı, Dimitrov döneminde hazırlanıp planlanmış ancak Çervenkov döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde toplam 40.000’i Pomak olmak üzere yaklaşık 250.000 müslüman Türkiye’ye göç için resmi başvuruda bulunmuştur.⁵⁴

Bulgaristan, 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye Sofya Büyükelçiliği’ne göç başvurusunda bulunan Türklerin ülkeye alınması açısından gerekli zeminin hazırlanması ve sürecin 3 ay içerisinde gerçekleştirilmesi temalı bir nota göndermiştir.⁵⁵ Büyükelçi Şefkati İstinyeli’nin nota verilme esnasında Türkiye’de bulunması sebebiyle nota Türk hükümetinin eline geç ulaşmıştır.⁵⁶ 14 Ağustos’ta notanın Ankara’ya gelmesiyle beraber Dışişleri Bakanlığı görevini vekaleten yürüten Ticaret ve Ekonomi Bakanı Zühtü Velibeşe, “*Bulgarların hükümetimize verdiği notaya bu kadar ehemmiyet vermek yersizdir. Matbuat bu haberi lüzumundan fazla büyütülmüştür. Hükümetimiz notaya layık olduğu cevabı kısa bir zaman zarfında verecektir*” şeklinde açıklama yapmıştır.⁵⁷

Notanın verilmesiyle beraber Bulgaristan Büyükelçisi Çobanov, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri’nden randevu talep etmiştir. Randevunun bakanlık tarafından kabul edilmesiyle Çobanov ile Faik Zihni Akdur bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ana konusunu verilen nota ve cevabi notanın ne zaman verileceği oluşturmuştur.⁵⁸ 28 Ağustos’ta cevabi nota Bulgaristan’a teslim edilmiş, Bulgaristan’ın isteklerinin insan haklarıyla bağdaşmadığı için kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Notada, Türkiye’nin göç eden Türkleri kabul edebileceğini ancak göçün bir yığın halinde değil, kademeli olarak gerçekleştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca göçmenlerin menkul ve gayrimenkul mallarının nasıl tasfiye edileceği ve bunların Türkiye’ye nasıl getirileceği konusunda görüşmelere hazır olduğu bildirilmiştir.⁵⁹

Bulgaristan, Türkiye göçmenlerin ikameti ile uğraşırken 22 Eylül 1950 tarihinde yeni bir nota vermiştir. Bu notada, Türk azınlığa kötü davranıldığı

⁵⁴ Dariusz Stola, “Forced migrations in Central European history”, *International Migration Review*, C. 26, S. 2, 1992, s. 337., Atasoy, a.g.e., s.70.

⁵⁵ *Milliyet*, 11 Ağustos 1950, s. 1.

⁵⁶ *Milliyet*, 13 Ağustos 1950, s. 1.

⁵⁷ *Milliyet*, 15 Ağustos 1950, s. 1.

⁵⁸ *Milliyet*, 23 Ağustos 1950, s. 1-5.

⁵⁹ Notanın tam metni için bkz. *Milliyet*, 31 Ağustos 1950, s. 5.

yalanlanıp, Türkiye'nin göçmenleri kayıtsız şartsız kabul etmesi istenmiştir.⁶⁰ Türkiye, cevabi notasını 16 Ekim 1925 tarihinde imzalanan "İkamet Sözleşmesi" kapsamında iletmiştir.⁶¹

Süreç içerisinde iltica eden kişilerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucu Türk ve müslümanlara uygulanan yaptırımların anlaşılmasıyla, kamuoyunda Bulgaristan'a karşı tepki artış göstermiştir.⁶² Bulgaristan Türkleri üzerine uzun makaleler yazılmış, Bulgaristan sert bir biçimde eleştirilmiştir. Basında yer alan haberlerin çoğunluğunu Türklerin can ve mal güvenliğinin olmaması, temel hak ve özgürlüklerini gerçekleştiremedikleri oluşturmuştur.

Genel itibariyle, Türkiye bu süreç içinde Bulgaristan ile yapıcı bir görüşme gerçekleştirmek istese de Bulgaristan tarafında olumsuz bir tutumla karşılaşmıştır. Yıllık belirli kontenjanlara göre düzenli bir şekilde göç akımı planlanması için çalışmalar yürüten Türkiye, Bulgaristan'ın 250.000 kişinin topyekün Türkiye'ye göç etmesi fikriyle karşı karşıya kalmıştır. Oysa yılda 25.000 ile 30.000 arası göçmen almayı planlayan Türkiye'nin bunun on katı kadar bir miktarı üç ay kadar kısa bir süre içerisinde ülkeye alması çok zordur. Bunun amacı Bilal Şimşir'e göre, Bulgaristan'ın o dönem gerçekleşen Kore Savaşı'na bir tugay gönderen Türkiye ve Demokrat Parti'den öç almak istemesidir.⁶³

Bulgaristan, göç sürecinde çingene olarak adlandırılan birtakım Roman halkı gruplar halinde Türkiye'ye göndermeye çalışmıştır. Göçmen sıfatı taşımasına rağmen vizesiz olarak ülkeye girmeye çalışan gruplar Bulgaristan'a geri gönderilmiştir.⁶⁴ Bu sebepten Türkiye, 1951 Haziran – Ekim arasında Bulgaristan'a altı kez nota vermiştir. Bu mesele, Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki ilişkileri de gerginleştirmiştir. Nitekim Bulgaristan-Türkiye arasındaki demir yolu Yunanistan

⁶⁰ Mehmet Pınar, "1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokratik Parti'nin Göçmen Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 89, 2014, s. 69.

⁶¹ Notanın tam metni için bkz. *Milliyet*, 17 Ekim 1950, s. 5., Antlaşma, Bulgaristan ve Türkiye parlamentolarının etkisiyle 17 Ağustos 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bkz. Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadelede Türk-Bulgar İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. LVI-LVIII.

⁶² İltica eden kişiler arasında sadece Türkler bulunmamaktadır. Örneğin Ivan Menkof Cocef adındaki bir katolik papaz din adamlarına hayat hakkı verilmediği sebebiyle iltica etmiştir. bkz. *Milliyet*, 13 Eylül 1950, s. 2. Ayrıca Emil Antonof adındaki bir muhalif milletvekili Türkiye'ye iltica etmiştir. bkz. *Milliyet*, 29 Eylül 1950, s. 5.

⁶³ Şimşir, *a.g.e.*, s. 241-242.

⁶⁴ Agop Garabedyan, "1950'li-1970'li Yıllar Arasında Bulgar-Türk İlişkilerinde Göçmen Sorunu", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Eskişehir, 2005, s. 414.

topraklarından geçmektedir. Türkiye'nin vizesiz olarak gelen göçmenleri ülkeye sokmayacağını Yunan makamlarına bildirmesi üzerine Yunan-Bulgar sınırı 24 saat kapatılmıştır.⁶⁵

Stalin'in dönemin Bulgaristan halkındaki etkisi oldukça fazladır. Çervenkov'un başkanlığı sürecinde tamamıyla Rus lider Stalin'e bağlı kalınmıştır. Stalin'in amacı Bulgaristan topraklarındaki müslümanlardan devrimci elemanlar yetiştirmek olmuştur. Nitekim o dönemlerde Bulgaristan'ın konumu stratejik açıdan önemli görülmüştür. Bu tür ülkelerde sosyalist devrimi yapmak ve ihtilali mümkün olduğunca dağıtmak Sovyet politikasının başlıca amaçlarındandır.⁶⁶ Bu sebepten, 1950'de büyük bir yoğunlukla başlayan göç akımı 1951'de Stalin'in isteği ile durdurulmuştur.⁶⁷

Ayrıca 1950'de Türkiye yönetiminde Cumhuriyet Halk Partisi dönemi sonlanıp Demokrat Parti dönemi başlamıştır. Politik açıdan yeni bir yapılanmanın bulunduğu Türkiye'de, bu durum göç olayını daha karmaşık hale getirmiştir. CHP döneminde göçmen sorununun yeni başlaması ve ülkenin politik denkleminde tam anlaşılammış olması göç meselesinde birtakım problemlerin yaşanmasına neden olmuştur.⁶⁸

Böylece 1988'e kadar gerçekleşen en büyük göç akımı, 1950-1951'i kapsayan dönemde meydana gelmiştir. Kayıtlara göre 1950-1951 arasında Türkiye'ye 154.397 kişi göç etmişken⁶⁹, 1952-1988 arasında bu sayı 116.521⁷⁰ kişiye ulaşmıştır. Ancak Bulgaristan yönetiminin izlediği politika yüzünden göç eden 154.397 kişiye ancak 5.000 civarı Pomak dahil olabilmıştır.⁷¹

Bulgaristan makamındaki Türk konsoloslukları, Aralık 1950 - Mart 1951 arası Türkiye'ye giriş vizelerini durdurmuştur. Daha sonra Nisan 1951'de göçmen

⁶⁵ *Milliyet*, 12 Eylül 1950, s. 5., *Milliyet*, 19 Eylül 1950, s. 5.

⁶⁶ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmeti Geçen Azerbaycan Kadınları", *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, Ocak 1996, s. 14.

⁶⁷ İbrahim Tatarlı, "Bulgaristan'daki Türk Göçleri", *8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu*, haz. İstanbul Organizasyon, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2006, s. 85.

⁶⁸ Pınar, *a.g.m.*, s. 65.

⁶⁹ Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler: Büyük Göçün Sona Ermesi (1950-1951)", *Türk Kültürü*, S. 275, Mart 1986, s. 227., Filiz Doğanay, "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", *Toplum ve Göç II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı*, Sosyoloji Derneği-Devlet İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 197.

⁷⁰ 116.521 göçmenden 116.140 kadarı 1969-1978 yılları arası göç etmiştir.

⁷¹ Atasoy, *a.g.e.*, s. 70-71.

vizesiyle gelen Türk azınlığın göçmen kabul edilmeleri, iskan işlemlerine tabi tutulmaları ve daha sonra gelecek olanlara vize verilmesi kararlaştırılmıştır.⁷² Sınır kapıları ise 7 Ekim 1950 - 2 Aralık 1950 arası ve 8 Kasım 1951 tarihinde olmak üzere iki kez kapatılmıştır.⁷³ Bulgaristan'ın göç notalarını 1950'nin ikinci yarısında vermesi sebebiyle, 1950'de gerçekleşen göç, 1951'e kıyasla daha azdır.⁷⁴ Nitekim 1950'de 52.185 kişi göç ederken bu sayı 1951'de 102.208 kişiye ulaşmıştır.⁷⁵

1950-1988 arasında çok büyük çoğunluğu Marmara ve Ege Bölgesi'ne dahil olmak üzere Türkiye'ye 60.781 aile, buna bağlı olarak toplam 270.918 kişi göç etmiştir. 1950'den 1988'e kadar gerçekleşen göç akımının aile, toplam birey sayısı ve bölgelere göre dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir:⁷⁶

Göçmenlerin Toplam Sayısı: 1950 – 1988		
Bölgeler: Marmara ve Ege Bölgesi	Aile	Kişi
Bursa	11.828	46.301
İstanbul	13.712	46.152
İzmir	4.874	20.262
Tekirdağ	3.852	14.957
Eskişehir	3.512	14.075
Kırklareli	2.713	11.266
Manisa	2.488	10.241
Ankara	2.713	11.266
Kocaeli	1.694	7.114
Toplam	49.733	190.285

⁷² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0 / 607-105-18(03.04.1951); BCA, 30-18-1-2 / 125-32-2(16.04.1951).

⁷³ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 134., Şimşir, a.g.e., s. 243-246.

⁷⁴ İbrahim Çulha, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Süreci (1950-1951)", *Tarih, Eğitim ve Kültür Dergisi*, S. 1, 2017, s. 66.

⁷⁵ Şimşir, a.g.e., s. 246.

⁷⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, *Bulgaristan'dan Türk Göçleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmet Özel Rapor, Ankara, 1990, s. 32., Donka Dimitrova, "Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 in the Republic of Turkey (Adaptation and Changes in the Cultural Model)", In *Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey*, *International Center for Minority Studies and Intercultural Relations*, Sofya, Mart 1997.

Diğer Bölgeler	20.048	80.633
Toplam	60.781	270.918

Tüm bu olaylar yaşanırken, BKP döneminde Türk ve müslümanların asimilasyon faaliyetlerinde başrol oynayacak olan Todor Jivkov, zamanla partide söz sahibi olmaya başlamıştır. 1932'den beri parti içinde olan Jivkov, 1948'de Merkez Komite'nin bir üyesi haline gelmiştir. 1951'de Politbüro⁷⁷ üyesi, 1954'te Çervenkov'un yerine Merkez Komitesi Birinci Sekreteri⁷⁸, 1962'de Bakanlar Kurulu Başkanı⁷⁹, 1971'de ise 10 Kasım 1989 tarihine kadar sürecek olan Devlet Kurulu Başkanlığı görevini üstlenmiştir.⁸⁰

Jivkov'un BKP Merkez Komitesi'nde liderliğe gelmesiyle Türkler ve müslümanlar açısından yeni bir yıpranma dönemi başlamıştır. Bu dönem, çeşitli makamlarca Türk topluluğuna Hitler Almanyası'na, Stalin Rusyası'na ya da Kuzey Kore'deki Çin savaş kamplarındaki tutsaklarınkine benzeyen ya da onlardan daha kötü bir şekilde oluşturulmuş ve örgütlenmiş bir baskı zinciri olarak görülmüştür.⁸²

1950'den sonra soğukluğunu korumaya devam eden Türk-Bulgar ilişkileri Bulgaristan'ın göç hususunda bir anlaşmaya yanaşmaması sebebiyle tekrar gerginleşmiştir. Nitekim dönemin Türkiye hükümeti Eylül 1961'de Bulgaristan'a uluslararası anlaşmalarda garantilenen azınlık haklarına uyulmadığı nedeniyle bir nota vermiştir. BKP hükümeti bu notayı cevapsız bırakmıştır. Daha sonra 16-21 Mart 1966 tarihleri arasında Bulgaristan Dışişleri Bakanı Hristo Bashev Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında göç sorunu tekrar ele alınmıştır. Nitekim daha sonra 22 Mart 1968 tarihinde, Jivkov'un Türkiye'yi ziyareti sırasında parçalanmış ailelerin birleştirilmesi amacıyla "Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar

⁷⁷ Politbüro, Politik Büro'nun kısaltılmış halidir. Sovyetler tarihinde komünist partinin, karar politikalarını belirleyen en üst karar organıdır.

⁷⁸ Marvin Jackson, "The rise and decay of the socialist economy in Bulgaria", *Journal of Economic Perspectives*, C. 5, S. 4, 1991, s. 203.

⁷⁹ Raymond Detrez, *Historical Dictionary of Bulgaria*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2014, s. 549.

⁸⁰ Detelina, Dineva, "The Bulgarian 1989", *Pamięć i Sprawiedliwość*, C. 33, S. 1, 2019, s. 44.

⁸¹ 1971 yılında Jivkov Anayasası olarak anılan bir anayasa kabul edilmiştir. Böylece yasama ve yürütme organları birleştirilerek gücü tek elde toplayan "Devlet Konseyi" kurulmuştur. Bu anayasa, azınlıkları "kökeni Bulgar olmayan yurttaşlar" olarak yorumlamış ve azınlık haklarını hiçe sayan bir belge olarak değerlendirilmiştir.

⁸² Beğlan Toğrol, "Coping With State Terror: Coping Behaviour of Ethnic Turks Against State Atrocities During The Jivkov Regime in Bulgaria", *Psikoloji Çalışmaları*, C. 20, 1995, s. 14.

Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma"⁸³ imzalanmıştır.⁸⁴ Bu anlaşma 19 Ağustos 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁸⁵ BKP hükümeti, 8 Kasım 1969 tarihinde fiilen uygulanmaya başlanan bu anlaşmaya kolaylık sağlayacağını bildirmesine rağmen çeşitli zorluklar çıkarmıştır. Anlaşmanın maddelerinde menkul ve gayrimenkul eşyalar hususunda herhangi bir hüküm bulunmamasına istinaden Bulgarlar, keyfi uygulamalarla göçmenlerin birçok malına el koymuştur.⁸⁶ Bu bağlamda anlaşmaya göçün her yıl Kasım ve Nisan aylarında gerçekleştirilmesi ve göçmenlerin ev eşyalarından gümrük vergisi alınmadan ülkeye nakledilmesi maddeleri eklenmiştir.⁸⁷ Sonuç olarak, 1969-1978 arasında anlaşma çerçevesinde Türkiye'ye 116.140 kişi göç etmiştir.⁸⁸

Jivkov'un ülkenin başına gelmesi, sonrasında uygulanan asimilasyon faaliyetleri ve devamında gelen kitlesel göç hareketleri, 1989'da gerçekleşecek olan Büyük Göç'ün temelini hazırlamıştır. 1989'a kadar olan süreçte Bulgaristan ve Türkiye arasında azınlık başta olmak üzere, iktisadi ve politik sıkıntılar meydana gelmiştir. Azınlık sorunu için göç antlaşması dahil birtakım görüşmeler gerçekleştirilmiş ancak bu sorun Jivkov yönetimi boyunca hiçbir zaman kalıcı bir çözüme kavuşmamıştır.

1.2. Bulgaristan Komünist Partisi'nin İktidara Gelişi ve Gelişmeler

Bulgaristan'daki komünizm düşüncesi, ülkedeki köylü halkın radikalizm geleneği ile birlikte dönemin Doğu Avrupa'daki diğer komünist oluşumlarından daha kuvvetli olmuştur. Stamboliyski'nin önderliğinde faaliyette olan "Bulgar Tarım Halk Birliği" (BZNS), Avrupa'da meydana gelen kapitalizm ve Marksizm ikilemine, ziraatçılık alternatifini oluşturmuştur. Sanayi bakımından gelişmeyen Bulgaristan'ın, sadece ziraat ile etkili bir Marksist politikayı gerçekleştiremeyeceğinin anlaşılmasıyla Stamboliyski 1923'te "Makedonya Devrim Örgütü" ajanları

⁸³ "Yakın Akraba Göçü Anlaşması" olarak da adlandırılmaktadır.

⁸⁴ BCA, 30-18-1-2 / 219-34-14(01.05.1968); BCA, 30-18-1-2 / 239-61-1(06.09.1969).

⁸⁵ Anlaşma maddeleri için bkz. *Resmî Gazete*, 31 Temmuz 1969., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 42, Mart 1968, s. 63-66.

⁸⁶ İbrahim Kamil, *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 58-59.

⁸⁷ Ahmet Türker, "Bulgaristan-Türkiye Yakın Akraba Göçü Anlaşması", *Türk Kültürü*, S. 65, 1967, s. 326.

⁸⁸ Beycan Hocoğlu, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo – Ekonomik ve Mekansal Özellikler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011, s. 59.

tarafından öldürülmüştür. Böylece ülkeye bundan sonra oluşacak faşist düzenin temeli atılmıştır.⁸⁹ Nitekim yeni Bulgar kaynakları Stamboliyski'nin ölümünden sonra başa geçen Bulgar hükümetlerini faşist olarak nitelendirmiştir.⁹⁰ Gerçekleşen ihtilalden sonra hükümeti kuran Alexander Tsankov'un da sonrasında Almanya'ya gidip Hitler ve partisi adına faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir.

8 Haziran 1923 tarihinde var olan hükümetin devrilmesinden 1946'da Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar olan süreç birtakım iktisadi ve kültürel gelişme belirtilerine karşın Bulgaristan içinde hayli şiddet dolu geçmiştir. Buna karşın bu dönem Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasında durgunluk ve göreceli iyi ilişkiler dönemi olarak adlandırılmıştır.

BKP'nin altyapısı, 1891'de Dimitar Blagoev tarafından "Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi" adı altında atılmıştır. 1903'te ise kendi arasında sağ ve sol partilere ayrılıp "Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi" adlarını almıştır. Sol kanat "dar sosyalistler", sağ kanat "geniş sosyalistler" olarak adlandırılmıştır. Dar sosyalistlerin oluşturduğu parti 1919'da ismini "Bulgaristan Komünist Partisi" olarak değiştirmiş, Komintern'in⁹¹ kurucu üyeleri arasında yerini almıştır. 1924'te ülke siyasetinden yasaklanmış 1927'de yasal olarak "İşçi Partisi" olarak yeniden örgütlenmiştir. 1934-1944 arasında "Bulgaristan İşçi Partisi" adı altında yasadışı faaliyetler göstermişlerdir. 1944'te parti, eski adı olan "Bulgaristan Komünist Partisi"ni sürdürmüş, II. Dünya Savaşı sırasında Alman kuvvetlerine partizan direniş örgütleyen sol kanat ziraatçılar ve sosyal demokratlarla müttefik olup Bulgaristan iktidarına gelmiştir. 1946'da Georgi Dimitrov önderliğinde hükümet kurulmuş⁹² 1954-1989 arasında Todor Jivkov partinin liderliğini yürütmüştür. 10 Kasım 1989 tarihinde Bulgaristan'da komünizmin devrilmesinden sonra Jivkov koltuğundan alınmış, 1990'da ise BKP ismini "Bulgaristan Sosyalist Partisi"(BSP) olarak değiştirmiştir.⁹³

⁸⁹ Adem İzgü, "Bulgaria: History and Postcommunist Transition", Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s. 18-19.

⁹⁰ Şimşir, a.g.e., s. 68.

⁹¹ Vladimir Lenin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi(SBKP) tarafından kurulan silahlı kuvvetler dahil mümkün olan tüm imkanlarla uluslararası burjuvaziyi yıkıp Uluslararası Sovyet Cumhuriyetini yaratmak için mücadele etme amacı güden uluslararası komünist bir örgüttür.

⁹² Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 23.

⁹³ Milena Savova-Mahon Borden, "The Politics of Nationalism Under Communism in Bulgaria", *The School of Slavonic and East European Studies University of London*, 2001, s. 11.

BKP'nin iktidara geliş sürecinde II. Dünya Savaşı'nın yarattığı rahavet ortamının üstüne Sovyetler'in baskı kurarak kendi ideolojisini yayması ve kabul ettirmesi büyük rol oynamıştır. Nitekim savaşın son aylarında Almanya, Sovyetler üzerinde baskı kurmak istediği için birinci aracı olarak Bulgaristan'ı görmüş ve kendi isteklerini gerçekleştirmesi için zorlamıştır. Bu istekler içinde Bulgaristan'ın Türkiye'ye savaş açması bile bulunmuştur. Ancak Bulgaristan, Türkiye ile bir savaşı kaldırmaya yetecek gücü olmadığını düşündüğü için bu isteği mümkün olduğunca ertelemiş ve zaman kazanmaya çalışmıştır.

Almanya'nın Bulgaristan üzerindeki zorlayıcı politikası ve 28 Ağustos 1943 tarihinde Kral Boris'in hayatını kaybetmesi üzerine meydana gelen hükümet değişikliği, Bulgaristan halkının Sovyetler'in düşüncelerini benimsemesine ortam hazırlamıştır. Bulgaristan, Sovyet ideolojisinin ülke çapında yaygınlaşmasının ardından İngiltere ve ABD'nin isteğiyle ülke topraklarını müttefik kuvvetlere açmış, 6 Eylül 1944 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu esnada Alman kuvvetlerin ülke topraklarından çekilmesinden yararlanan Sovyetler, Bulgaristan'ı işgal etmeye başlamıştır. Bunun üzerine dönemin Bulgaristan hükümeti istifa etmiş, Kimon Georgiev önderliğinde yeni bir hükümet kurulmuştur.⁹⁴ Georgiev, ihtilalden sonra devlet radyosundan *"Halkın iradesini sadakatle yansıttığının tamamen bilincinde olan Vatan Cephesi, bu zor dakikada ve güç koşullar altında, ülkeyi bir felaketten korumak için hükümeti devralmıştır."* şeklinde bir duyuru yayınlamıştır.⁹⁵

9 Eylül 1944 tarihinde kurulan hükümette, devletin İçişleri ve Adalet Bakanlıkları gibi önemli makamlarına komünistler getirilmiştir. Daha sonrasında bu tarih Bulgaristan Halk Cumhuriyeti boyunca ulusal bayram olarak kutlanmıştır.⁹⁶ Yeni hükümetin kurulmasından sonra ülkede komünizm odaklı sol gösteriler başlamış, Sovyetler ile işbirliği hususunda önemli adımlar atılmıştır.

1945'te dönemin sosyalist önderi, aynı zamanda Komintern Genel Sekreteri unvanında bulunan Dimitrov ve sonrasında bir diğer lider Vasil Kolarov'un Rusya'dan Bulgaristan'a gelmesiyle ülke bünyesindeki komünizm hareketi güç kazanmıştır. Dönemin başbakanı Georgiev'in bağımsız aday listesini ve serbest

⁹⁴ Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 168.

⁹⁵ dw.com/tr/bulgar-sosyalistleri-geçmiş-i-canlandırıyor/a-2526047, Erişim: 23 Eylül 2019.

⁹⁶ Gürsoy Akça, İkbâl Vurucu, *Savaş ve Toplum; Savaş Üzerine Yazılar*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2017, s. 323.

seçim tekliflerini reddetmesi üzerine doğan siyasi bunalım sonucu ABD ve İngiltere'nin devreye girmesi ile Vatan Cephesi'nden 276 kişiden oluşan bir liste çıkarılmış ve yeni hükümetin kuruluş aşamasının büyük bölümü tamamlanmıştır. 10 Eylül 1946 tarihinde yapılan referandumla ise Krallık'tan Cumhuriyet rejimine resmen geçilmiştir. Daha sonrasında Aralık'ta yeni anayasanın yürürlüğe girmesiyle Georgiev'in yerine Dimitrov başbakanlık makamına yerleşmiştir.⁹⁷

Yeni hükümet, rejimin kabullenilmesi ve uygulanma aşamasında ülke içinde huzursuzluk çıkma ihtimaline karşı azınlıklarla beraber çalışmaya özen göstermiştir. 27-28 Aralık 1944 tarihlerinde Türk Vatan Cephesi'nin Sofya'da konferans düzenlemesi, 9-10 Şubat 1945 tarihlerinde Türk komünistlerin ve 30 Mart 1945'te Filibe'de düzenlenen Pomak komünistlerin konferansları bunlara örnektir.⁹⁸

Dimitrov, Türk ve müslüman azınlıkla yapılan işbirliklerine rağmen herhangi bir anlaşmazlık çıkmasına karşı tedbiri elden bırakmak istememiştir. 6 Şubat 1945 tarihinde yaptığı açıklamada şu şekilde konuşmuştur:⁹⁹

“Tüm ulusal azınlıklara eşit haklar verilmelidir. Ancak Türklere karşı dikkatli olmalıyız. Onlar anadillerinde eğitim alma, okullara ve camiilere sahip olma hakkı gibi Bulgarlarla aynı siyasi ve medeni haklara sahip olabilirler. Ancak Türklerin bir araya gelerek ulusal örgüt kurmalarına izin verilmemelidir, çünkü bu Türk İstihbarat Teşkilatı'na uygun zemini hazırlar. Evimizdeki bir Türk ulusal hareketi, Bulgar halkının vücudunda bir yara olarak kalabilir. Türklerin derneklerde örgütlenmelerine, Türk ulusal grubu olarak parlamentoya seçilmelerine izin verilmemelidir. Türklere açıkça söylenmelidir ki, Bulgaristan'da Bulgarlar ile yaşamak isteyenlerin eşit hakları vardır. Bundan hoşlanmayanlar, Türkiye'ye gitmekte özgürdürler. Bulgaristan dili, Türk okullarında zorunlu hale getirilmelidir. Biz, Türk milliyetçiliğini kabul etmiyoruz.” Bu söylem, komünizm rejiminin ilk büyük göç dalgası olan 1950-51 göçünün altında yatan sebepleri dolaylı yoldan belirtmektedir.

Dimitrov'un ölümü üzerine başbakanlığa daha önce Bulgaristan Geçici Cumhurbaşkanı, sonrasında Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı görevini sürdüren Vasil Kolarov geçmiştir. Ancak bu süreç Kolarov'un 23 Ocak 1950 tarihinde ölmesiyle sonlanmıştır.

⁹⁷ Bıçaklı, a.g.e., s. 175.

⁹⁸ Alagöz, a.g.e., s. 34.

⁹⁹ Bulgarian Helsinki Committee, “2003 The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics Since 1878”, Sofya, 2003, s. 44-45.

Kolarov'un ölümünün ardından başbakanlık makamına Çervenkov geçmiştir. Bu dönem, Bulgaristan'da Sovyet ağırlığının en çok hissedildiği dönem olmuştur. Nitekim Çervenkov, "Bulgaristan'ın stalinist klonu" olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁰

BKP'nin gidişatı Stalin dönemi sonrası değişiklik göstermiştir. Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler'in başına geçen Nikita Kruşçev, Stalin dönemine kıyasla ülke siyasetinde farklı bir politika izlemeye çalışmıştır. Stalin'e ait görüşlerin ülke ideolojisinde ana konudan uzaklaşp ülkenin asıl amacını gölgeye düşürdüğünü savunan Kruşçev, Stalin döneminde yürürlüğe giren uygulamaları "kişinin putlaştırılması" olarak adlandırmış ve "destalinizasyon"¹⁰¹ sürecini başlatmıştır. Bu sürecin başlaması komünizmin hüküm sürdüğü, Stalin'e bağlı halk cumhuriyetlerinin birçoğunda tepkiyle karşılanmış, Bulgaristan da dahil olmak üzere komünizm coğrafyasında büyük bir etkiye yol açmıştır. Bu dönem aynı zamanda "Yumuşama dönemi" olarak da adlandırılmıştır.¹⁰²

Çervenkov, Sovyetler ile Yugoslavya arasındaki ilişkilerin düzelmesi ile Bulgaristan politikasındaki yerini yavaş yavaş kaybetmiştir. Sovyetler'in Bulgaristan içindeki politik eseri olarak görülen Çervenkov tasfiye edilmiş, yerine 1954'te BKP'nin parti lideri olarak Jivkov, 1956'da ise başbakanlık makamına Anton Yugov getirilmiştir.¹⁰³ Öyle ki Çervenkov, Kruşçev'in uyguladığı politika dolayısıyla "şahsa tapma" uygulamalarıyla da suçlanmıştır. Jivkov, bir konuşmasında "*Biz de şahsa tapma politikasından büyük yaralar aldık, ülkenin dört bir yanına Çervenkov yoldaşın anıtları dikildi*" demiştir.¹⁰⁴ Bu, Çervenkov'un Bulgaristan siyasetindeki etkisinin neredeyse bittiğinin kanıtı olarak görülmüştür.

Çervenkov başkanlığındaki BKP, komşu ülkeleri olan Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmasını uluslararası politikada bir tehdit olarak

¹⁰⁰ Kristen Ghodsee, "Rethinking State Socialist Mass Women's Organizations The Committee of the Bulgarian Women's Movement and the United Nations Decade for Women, 1975–1985", *Journal of Women's History*, C. 4, S. 24, 2012, s. 52.

¹⁰¹ Destalinizasyon, Sovyetler Birliği'nde SBKP Genel Sekreteri Stalin'in ölümünün ardından yerine genel sekreter seçilen Nikita Kruşçev ile başlayan süreci ifade eden bir terimdir. SBKP'nin 20. Kongresinde ortaya atılan destalinizasyon, kısaca Stalin'e ait görüşlerin etki ve gücünün ortadan kaldırılmaya çalışılması ve buna bağlı hiyerarşik yapının ve ideolojik hakimiyetin geriletilmesi girişimi olarak nitelendirilebilir. Bu süreç, Brejnev'in Genel Sekreter oluşu ile beraber 1964-1985 yılları arası kesintiye uğramış, Gorbaçov'un ülkenin başına geçmesiyle 1985 yılında sürecin tamamlanması aşamasına girilmiş ve 1991'de amacına ulaşmıştır.

¹⁰² Mehmet Öcal, "Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991)", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, Nisan 2017, s. 166.

¹⁰³ Vasil Paraskevov, "*Socialist Bulgaria in British Diplomatic Papers (1953-1979)*", Shumen University, Bulgaria, s. 161.

¹⁰⁴ www.bghaber.org/bghaber/tarih-sir-saklamaz/ Erişim: 27 Eylül 2019.

algılamış ve bu ülkeler ile ilgili ileriye dönük planları aksatmıştır. Ayrıca 1953'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşması Balkan Paktı da BKP hükümetinde tartışmalara yol açmıştır.

Jivkov başkanlığındaki BKP, 1954-1989 arasında en etkin yıllarını geçirmiştir. Asimilasyon faaliyetleri özellikle bu dönemde doruk noktalara ulaşmıştır. 1956 "Nisan Plenumu" kararlarıyla Jivkov'un ülke içindeki siyasette tamamen söz sahibi olduğu hissedilmiştir. BKP, içinde yapılan kadro değişikliği ve Sovyetler'in politika değiştirmesiyle beraber yeni Sovyet siyasetini izlemeye başlamıştır. Sovyetler ile olan ilişkilerini geliştirme arayışında olan Jivkov, kendisinin yönetime geçmesine kadar olan sürede Sovyetler'e karşı "yakınlaşma" olarak nitelendirilen politikayı, "doğrudan birleşme" olarak benimsemiş ve bu yönde harekete geçmeyi teklif etmiştir. Bu zamandan sonra "sosyalist Bulgar ulusu" kavramı gündeme gelmiştir.¹⁰⁵

Jivkov yönetimindeki Bulgaristan, stalinist hükümete karşı olan 1956 Macaristan Ayaklanması'na ve 1968 Prag Baharı olarak adlandırılan Çekoslovakya'nın liberalleşme hareketlerine rağmen istikrar konusunda önemli bir deformasyona uğramamıştır.¹⁰⁶

Homojen sosyalist Bulgar ulusu oluşturma düşüncesi, Jivkov liderliğindeki hükümetin politikalarını önceki yönetimlerden farklılaştırmıştır. İzlenen politikanın temel merkezi ülke sınırları içindeki müslüman halk olmuştur. Bu noktada, 1984'ün sonuna doğru hayata geçirilecek olan "yeniden doğuş"¹⁰⁷ sürecinin hazırlığı, Jivkov'un başta olduğu dönem içinde kademeli olarak hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 1960 ve 1970'li yıllarda BKP'nin izlediği politika etnik bakımdan ayrıştırıcı bir yol izlemiş, azınlıklara karşı uygulanan tavır dönem dönem farklılıklar göstermiştir.

BKP, yönetici kadrosuyla birçok gizli görüşme yapmış, kamuoyundan gizli tutulan bu görüşmelerin büyük bir çoğunluğu azınlıklar ve sosyalist Bulgar ulusu oluşturma ana fikri altında yoğunlaşmıştır. Bu dönemde uluslararası politikada, özellikle Türkiye'ye karşı ikiyüzlü bir tavır sergilenmiştir. Özellikle 1980'lerin

¹⁰⁵ Alagöz, a.g.e., s. 27. Ayrıca bkz. İbrahim Yalımov, *Bulgaristan'da Azınlık Hak ve Özgürlükleri Sorunu*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2015, s. 63.

¹⁰⁶ Maria Spirova, "The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe", *Communist And Post-Communist Studies*, C. 4, S. 41, 2008, s. 483.

¹⁰⁷ Soya dönüş süreci olarak da adlandırılır.

başına kadar olan süreçte Türkiye ile Bulgaristan'daki Türk azınlıklar konusunda verimli ilişkiler kuruluyor izlenimi verilip, 1989 göçüne sebep olacak yaptırımların altyapısı gizlice atılmaya devam edilmiştir. Bizzat Jivkov tarafından Kenan Evren'e "Sosyalist Bulgaristan'da asimilasyon, ayrımcılık gibi birtakım uygulamalar milli endişeler yüzünden Bulgaristan vatandaşlarına yapılmamıştır, olmamıştır, olmayacaktır" şeklinde iletilmiş ancak bu politika 25 yıllık bir sürecin ana konusu olmuştur.¹⁰⁸

Mikhail Gorbaçov'un Sovyet yönetimine geçmesiyle uygulanan politikanın değişimi, Sovyetler'e bağlılığı bulunan Bulgaristan'ın iç ve dış siyasetini etkilemiştir. Gorbaçov, Sovyet ekonomisini ve Bulgaristan'ın da içinde bulunduğu Doğu Bloku müttefiklerini ilgilendiren büyük bir reform başlatmıştır.¹⁰⁹

1960 ve 1970'li yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye zaman zaman gerçekleşen göç akımları, temel kaynağı ziraat olan Bulgaristan iktisadını tahribata uğratmıştır. Bu nedenle Gorbaçov'un yönetimi, iktisadi durgunluğa giren Sovyetler'in ve çevresindeki müttefik ülkelerin sosyoekonomik durumunu canlandırmak için reform niteliğindeki uygulamaların duyurulmasıyla BKP tarafından mutlulukla karşılanmıştır. Gorbaçov'un 9 Eylül 1984 tarihinde Bulgaristan'da gerçekleştirilen sosyalist devrimin 40. yıl kutlamalarında Sovyetler'i temsil etmesi sonucu Bulgaristan tarafından yakından tanınır hale gelmesi ve Jivkov ile arasında gözlenen uyum, onun yönetiminin mutlulukla karşılanmasına etki etmiştir.¹¹⁰

Sovyetler'in Doğu Bloku ülkelerindeki etkisini adım adım azaltması ve iç işlerinde bağımsız hale getirmesinin ardından Avrupa'daki komünist düşünce zayıflamıştır. Pripyat'ta gerçekleşen Çernobil nükleer felaketi, Glasnost¹¹¹ ve Perestroyka¹¹² politikaları ile Sovyetler'in yıkılma dönemi hızlanmış, BKP hükümeti bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Buna bağlı olarak, 1989'da gerçekleşen büyük göç ile Avrupa ülkelerinin tepkisini toplayan ve uluslararası kamuoyunda eleştirilen

¹⁰⁸ bkz. İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 1-8, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.

¹⁰⁹ Iskra Baewa, "The day before the crash – Bulgarian - Soviet relations in the nineteen eighties", *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, S. 47, 2012, s. 11.

¹¹⁰ Aynı yer.

¹¹¹ Türkçe'ye "açıklık" olarak tercüme edilen bu terim, Gorbaçov'un ülke genelinde iktisadi sorunları sonlandırmak amacıyla uyguladığı politikaların tümüne verilen addır.

¹¹² Türkçe'ye "yeniden yapılanma" olarak tercüme edilen bu terim, Brejnev tarafından önerilmiş, Gorbaçov döneminde hayata geçirilmiştir. Ekonomi ve devlet yönetiminde daha ılımlı, liberal bir politika izlenmesini savunmuş, devletin kurumlarına kendi içinde özerklik vermiştir. Silahlanma yarışı yerine ekonomiyi geliştirmek ön plana çıkmıştır.

Jivkov, 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılışını takiben 10 Kasım 1989'da görevinden ayrılmıştır. Jivkov'un görevini bırakmasıyla beraber parti içinde uygulanan politikanın daha ılımlı bir hale getirilmesi için çalışmalar başlatılmış, Marksizm-Leninizm düşüncesinden kopulmuş ve partinin ismi Bulgar Sosyalist Partisi olarak değiştirilmiştir. Böylece Bulgaristan'da BKP dönemi sona ermiştir.

1.3. Todor Jivkov Mantalitesi

Jivkov, genç yaşından itibaren Bulgaristan siyasetinin askeri ve politik boyutunda yerini almıştır. İçinde bulunduğu "Devrimci Halk Kurtuluş Ordusu" sonrasında Sofya polis gücünün başkanlığına getirilmesi ve hemen bir yıl sonrasında BKP Merkez Komitesi'ne seçilmesi siyasi hayatında benimsediği yolun şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Sofya polis gücünün başında olduğu dönemlerde ülkede bulunan iç karışıklıklar, buna bağlı olarak binlerce tutuklanma yaşanması ve kendisinin bunlara tanık olması, ülkedeki müslüman azınlığa karşı beslediği "ötekiler" ayrıştırmasını pekiştirmiştir.

Jivkov'un siyasi basamakları bir bir çıkması ve 1951'de Politbüro üyesi olmasından üç sene sonra BKP Merkez Komitesi Birinci Sekreterliği'ne getirilmesi kendisini Doğu Bloku ülkeleri içinde en genç parti lideri konumuna getirmiştir. Bu süreç, görevi bıraktığı esnada Jivkov'un "en uzun süre liderlik yapmış Doğu Avrupa komünisti" sıfatına erişmesine kadar uzanmıştır. Ayrıca Jivkov'un dünya kamuoyu üzerindeki en ayırıcı özelliği "ilk resmi ırkçı komünist lider" olarak belirtilmiştir.¹¹³

Sosyalizm ilkelerine tüm benliğiyle bağlı olan Jivkov, yönetimi sırasında halka komünizm rejimini benimsetmek için elinden geleni yapmıştır. Yönetimi boyunca Sovyetler'i destekleyici bir güç olarak arkasında hissetmiş, Sovyet yöntem ve tekniklerinden ayrılmamıştır. 1962'de yaptığı bir konuşmada Jivkov, "*Siyasi saat kadranı Sovyetler Birliği saati ile uyumludur. Bizim saatimiz Moskova'ya doğru çalışmaktadır. Bu bütün Bulgar halkı için büyük bir gurur kaynağıdır.*" şeklinde konuşmuş, başka bir demecinde ise "*Bizim bakış açımız diğerlerinden¹¹⁴ çok daha farklıdır. Biz büyük Sovyetler Birliği ile yakınlaşmak ve birleşmek istiyoruz.*" sözlerini sarf etmiştir.¹¹⁵ Sovyetler'e bu denli bağımlı olması, buna bağlı olarak 1960'da ülkedeki altın rezervinin gizlice Sovyetler'e satılması ve 1970'li yıllarda Batılı devlet

¹¹³ *Hürriyet*, 13 Ağustos 1987, s. 8.

¹¹⁴ Sovyetler ile bağlantılı diğer halk cumhuriyetlerini kastederek.

¹¹⁵ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 1, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. CLXXXIV-CLXXXV.

ilişkilerinde iktisadi olarak Bulgaristan'ı borçlu hale getirmesi, zaman zaman ülkeyi zor duruma sokmuştur.¹¹⁶

Jivkov'un yönetimde başa geçmesinden görevi bırakması arasında geçen sürede Sovyet çizgisinden ayrılmaması devrilişinin sebeplerinden biri olmuştur. Yönetiminin son yıllarında parti içindeki asayışı tam sağlayamamış, nitekim parti içinde gerçekleşen bir darbeyle indirilmiştir. Özellikle çevre, iktisat ve insan hakları konusunda hem parti içinde hem ülke genelinde bir memnuniyetsizliğin yaygınlaşması ve uluslararası arenada ülkenin yalnızlaştırılması bunda büyük etken olmuştur.¹¹⁷

Komünizm rejimindeki Doğu Bloku ülkelerinde, demokrasi anlayışı diğer ülkelere kıyasla daha otoriter bir tavır sergilemiştir. Bu otoriter tavır, zamanla "faşizm" görünümü vermiş ve bu doğrultuda uygulamalar ortaya konmuştur.¹¹⁸ Jivkov'un uluslararası arenada tepki çekmesinin en büyük sebebi, faşizmi aratmayan bir mantaliteyle "tek ulus" yaratma düşüncesini ortaya koyup, ülkedeki azınlığa karşı etnik bir ayrımcılık başlatması olarak kabul edilmiştir.

Jivkov, "yeniden doğuş" kelimesinin anlamında olduğu gibi Bulgaristan'daki Türklerin Osmanlı hakimiyeti boyunca asimile edilen Bulgarlar olduğu savunmuştur. Nitekim bu konuda tezler öne sürülmesi amacıyla araştırmalar yapılmasını istemiş ve bu çalışmaları propaganda malzemesi olarak kullanmıştır.

Jivkov, 1974'te Türkiye'nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Harekâtı'ndan da etkilenmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan'da nüfuz eden Türklerin bir an önce tasfiye edilmezse ülkenin Kıbrıs gibi olabileceğini düşünmüş, Türklerin nüfus artışı Bulgar ulusu için bir tehdit olarak değerlendirmiştir.¹¹⁹

Beraber yola çıktığı ve gizli görüşmelerde ortak kararlar aldığı dava arkadaşları, uyguladığı yanlış politika, yolsuzluklar, zimmete para geçirme gibi davranışlar sonrasında kendisinin devrilmesini desteklemiştir. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Petar Mladenov, Jivkov'un görevi bırakmasından bir gün önce

¹¹⁶ bnr.bg/tr/post/100596105/1998-yili-todor-jivkov-bir-diktatorun-sonu, Erişim: 29 Eylül 2019.

¹¹⁷ Albert P. Melone, "Bulgaria's National Roundtable Talks and the Politics of Accommodation", *International Political Science Review*, C. 15, S. 3, 1994, s. 259

¹¹⁸ Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikkpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 81.

¹¹⁹ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 1, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. CXXIV.

mecliste kendisini eleştirip istifaya çağırıştır.¹²⁰ Jivkov'un istifası bazı Bulgar yetkililer tarafından demokratik bir devrimden ziyade "Gorbaçov'un taraftarları için zafer" olarak nitelendirilmiştir.¹²¹

Jivkov, "Hatıralar" adlı kitabının tanıtımını yaptığı sırada BKP Genel Sekreterliği'ne seçilmeden önce rejim muhalifliğinin liderliğini yaptığını, o dönem kurşuna dizilip öldürülebileceğini söylemiştir. Hayatında yaptığı hiçbir şeyden pişman olmadığını ve hiçbir şeyden korkmadığını söyleyen Jivkov, bütün otoritesiyle dünyanın sayılı politikacılarından biri olduğunu öne sürmüştür. İktidardan düşüş sürecini hızlandıran Gorbaçov yönetimine tepkili olduğuna değinmiş, dünyada Gorbaçov'a yapılan en büyük muhalefetin başında kendisi olduğunu savunmuştur.¹²²

Türk basınına ilk defa 86 yaşında, 1997'de Milliyet'e konuşan Jivkov, 35 yıllık başbakanlığı boyunca Türklere zulmedilmediğini savunmuştur. Aynı zamanda, gerçekleştirilen asimilasyon faaliyetlerinin "zorla" yapılmadığını şu şekilde iddia etmiştir:¹²³ *"Arap ve Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilişi bizim insiyatifimizde değildi. Siyasi büronun, ya da benim kişisel girişimim de değildi. Bu sorunun nasıl geliştiğini belirlemek için yaptığımız araştırmada, bunun aile reislerinin inisiyatifinde yapıldığı görüşüne vardık. Her şey ters yüz ediliyor. ...Benim önderlerim zamanında Türkçe konuşanların göç etmesi yasaktı. Ben iktidara geldikten sonra göç etsinler diye teklifte bulundum, müsaade ettim. Daha sonra Helsinki Sözleşmesi imzalandı. Sınırlar açılın denildi. Onların gitmesine izin verdik, Jivkov kimseyi buradan kovmadı, uyduruyorlar."*

1.4. Türk ve Müslümanlara Yönelik Yaptırımlar

1.4.1. İsimlerin Zorla Değiştirilmesi

"Soya dönüş" süreciyle BKP hükümetine damgasını vuran isim değişimi hareketi, Bulgaristan toprakları üzerinde ikamet eden Türk ve müslümanlara karşı uygulanan en yoğun politika olmuştur. Bu süreç, 1980'li yıllara damgasını vurmasına rağmen geçmişte de örneklerine rastlanmıştır. Örneğin, Balkan Savaşları'ndan önce Bulgaristan topraklarındaki Türklere yoğun baskı kurulmuş ve isim değiştirme uygulamasının bir benzeri bu yıllarda uygulanmıştır. Öyle ki, Balkanlarda bulunan Türk ve müslüman nüfus, dönemin siyasetine büyük etki etmiştir. Vasil Radoslavov,

¹²⁰ Şimşir, *a.g.e.*, s. 446.

¹²¹ Sarah B. Snyder, *Human rights activism and the end of the Cold War: a transnational history of the Helsinki network*, Cambridge University Press, 2011, s. 233.

¹²² *Milliyet*, 22 Temmuz 1997, s. 21.

¹²³ *Milliyet*, 10 Aralık 1997, s. 7.

Balkan Savaşları sonrası Rodoplar'da silah gücüyle gasp edilen 200.000'in üstünde müslüman isimlerinin iadesini vaat ederek Türklerin ve Pomakların oylarıyla bir hükümet kurabilmiştir.¹²⁴ Ayrıca Veliçko Georgiev ile Stayko Trifonov'un "Bulgar Müslümanlarının Vaftiz Edilmesi" adlı eserinde 1912-1913 yıllarında 200.000 kişinin isimlerinin değiştirilerek kitlesel Bulgarlaştırma ve hristiyanlaştırma faaliyetlerine uğradıklarına değinilmiştir.¹²⁵ Sorulduğunda verilen Bulgar isimleri yerine eski Türk isimlerini söyleyenlere ise para ve dayak yaptırımları uygulanmış, bunlara rağmen ısrarcı olanlar ise öldürülmüştür.¹²⁶

Georgi Atanasov, 18 Ocak 1985 tarihinde BKP Merkez Komitesi Birinci Sekreterleri Toplantısı'nda "zorla isim değiştirme" politikasının 1970'li yıllarda başladığını savunmuştur.¹²⁷ Bu politikanın temelinde, toplumun her kesiminde kullanılan Türkçe'nin en aza indirgenmesi ve Türk kültürünün sosyal hayatta geçerliliğini yitirmesi amaçlanmıştır. Nitekim bu uygulamadan önce, Türkçe yer adları Bulgarcaya çevrilmiş, din, gelenek ve görenekler yasaklanmıştır.

Soya dönüş süreci, bir diğer adıyla yeniden doğuş, Bulgaristan milliyetçileri tarafından Osmanlı Devleti zamanında Türkleştirilen ve müslümanlaştırılan Bulgar halkının özüne dönmesi ve bu yolda atılan bir adım olarak değerlendirilmiştir.¹²⁸ Aynı zamanda 1934 Soyadı Kanunu'yla izlenen adımlarda, Türkiye'deki azınlıkların zorla isimlerinin değiştirildiği iddiasında bulunulmuştur.¹²⁹

1985, "zorla isim değiştirme" açısından BKP tarafından gizli görüşmelerde en yoğun görüşülen yıl olmuştur. Genellikle bu konuda alınan kararlar, gizli ve kamuoyuna kapalı görüşmelerde alındığı için uygulanmadan önce toplum tarafından değerlendirilmesi zor bir hal almıştır. Bu görüşmeler "Bulgaristan Sosyalist Halkının Daha da Geliştirilmesine Yönelik Takip Edilmesi Gereken Yollar" başlığı altında tartışılmıştır.¹³⁰ İsim değiştirme uygulanırken izlenilen yöntem "havuç-sopa

¹²⁴ Alagöz, *a.g.e.*, s. 17.

¹²⁵ *A.g.e.*, s. 30.

¹²⁶ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 28.

¹²⁷ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 4, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. 262-286.

¹²⁸ Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2012, s. 51.

¹²⁹ Ömer E. Lüttem, *Türk-Bulgar İlişkileri (1983-1985)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları(ASAM), C. 1, Ankara, 2000, s. 472.

¹³⁰ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 6, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. XXXVII-XLIX.

metodu”¹³¹ olarak belirlenmiş, kendi isteğiyle isim değiştirmeyenler cezalandırılmıştır.¹³²

Jivkov, bu sürecin resmen başladığı 1984-1985 döneminden hemen önce, 6-9 Haziran 1983 tarihlerinde Türkiye’ye ziyarette bulunmuştur. Kenan Evren, bu ziyarette Jivkov’a Bulgaristan’daki Türk halkının isimlerinin zorla değiştirildiği hakkında bilgi alındığını söylemiştir. Jivkov, bu iddiaları “sözde” olarak belirtip evlenen Pomakların evlilik dolayısıyla isimlerini değiştirdiğini, Bulgaristan Türklerinin ülkenin iç işlerine karıştığını söyleyip karşılık vermiştir. Bu söylem ise Evren tarafından yalanlanmıştır.¹³³

Bu sürecin Sovyetler tarafından desteklenip desteklenmediği hakkında ise resmi bir belge bulunmamaktadır. Ancak çeşitli uzman kişiler tarafından ortaya atılan teoriler vardır. Alexey Kalyonski, bu konuda Bulgaristan’ın Sovyetler tarafından “deney tahtası” olarak kullanıldığını, Filip Dimitrov, Gorbaçov’un başta destekleyip, gelen tepkiler yüzünden sonradan desteğini çektiğini, Valeri Stoyanov ise Sovyetler’in onayı olmadan Bulgaristan’ın böyle bir hareketi gerçekleştirmeye cesaretinin olmadığını dolayısıyla isim değiştirme sürecinin Sovyetler’in bilgi ve onayı dahilinde olduğunu savunmuştur.¹³⁴

1986’da BKP’nin gizli görüşmelerinin büyük bir kısmında Türkiye’nin Bulgaristan aleyhine yarattığı faaliyetler, bu faaliyetlere ne şekilde karşılık verileceği ve isim değiştirme politikasının sekteye uğramaması için uygulanacak adımlar tartışılmıştır. Bu dönemde Türkiye, hemen hemen gittiği her uluslararası platforma bu konuyu taşımıştır. Uygulanan bilimsel toplantılarda bildiri ve bültenler hazırlanmış, Bulgaristan’a baskı kurmak amaçlanmıştır.¹³⁵ Bu konu hakkında dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı Petar Mladenov yoğun çalışmalarda bulunmuştur. İsim değiştirme temelinde bir “operasyon merkezi” oluşturulmuş, hükümet eksenindeki film ve video propagandaları, radyo-televizyon istasyonlarının faaliyetleri, basın kuruluşları ve milis güçler bu konuda örgütlenmiştir.

¹³¹ Havuç ve sopa metodu, iyi davranışı ödüllendirme, kötü davranışı da cezalandırma anlamına gelir. Deyim ilk kez The Economist dergisinin 11 Aralık 1948 baskısında kullanılmıştır. Deyim, aynı zamanda, bir eşeğin önüne havuç sarkıtarak yürümesini sağlamak anlamına da gelir.

¹³² Ayşe Hacıoğlu, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, 2. *Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Hasine Şen, Bultürk, 2014, s. 42.

¹³³ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 3, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. 439-457.

¹³⁴ Atasoy, a.g.e., s. 155-157.

¹³⁵ Bkz. İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 5, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.

Bulgaristan, bu sürecin uygulanma aşamasını Türkiye ile ilişkilerin iyi olduğu döneme getirmeye çalışmıştır. Bu politikanın uygulanma taktiğinin Yengeny Tarle tarafından, onun oluşturduğu yöntem ile gerçekleştirildiği düşünülmüştür. Şimşir bu yöntemi “karşındakinin yüzüne gülerken, sırtından hançerle” olarak özetlemiştir.¹³⁶ Uygulama, Doğu Rodos’un Türk yerleşim yerlerinde başlamış ancak hızla Orta ve Kuzeydoğu Bulgaristan’a yayılmıştır.¹³⁷ Bu durumdan Kırcaali bölgesinde 214.000, Hasköy’de 41.000, Filibe’de 22.000, Pazardık’da 5.000, Eski Zağra’da 11.000, Burgaz’da 9.000, Silistre’de 3.500 ve Yukarı Cuma’da 3.000 civarı, toplamda 310.000’e yakın kişi etkilenmiştir.¹³⁸ Uygulamaya birçok Türk ve müslüman karşı çıkmış, bu direniş 50 Leva’ya kadar uygulanan para cezaları ile kırılmaya çalışılmış,¹³⁹ direnişi sürdüren bazı Türkler ise yaptırımlara dayanamayıp hayatını kaybetmiştir.¹⁴⁰

Bulgaristan’daki Türklerin bir kısmı değiştirmek zorunda kaldıkları isimlerini, bir tepki olarak Bulgar politikacı isimleriyle değiştirmişlerdir. Bu bağlamda Todor Jivkov, Petar Mladenov, Lyudmila Jivkova gibi isimlere rastlamak mümkündür.¹⁴¹

Bu uygulama Bulgaristan’da komünizmin yıkılışına kadar kademe kademe devam etmiştir. Birtakım etnik dışlama unsurları, komünizm sonrası da bazı milliyetçi Bulgarlar tarafından uygulanmıştır. 1989’dan sonra tüm Türk ve müslümanlara haklarını almalarına izin verilmiştir. Vatandaşlar arasındaki etnik ayırım 1991’de kabul edilen yeni anayasa ile kanunen ortadan kalkmış ve her kesime eşit haklar verilmiştir.¹⁴²

¹³⁶ Şimşir, *a.g.e.*, s. 373.

¹³⁷ Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*, Routhledge, New York, 1997, s. 86-87.

¹³⁸ Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "Muslim minorities in Bulgaria", *Berlin European Migration Centre*, 2004, s. 21-22.

¹³⁹ Lüttem, *a.g.e.*, s.439.

¹⁴⁰ Bkz. EK-XV.

¹⁴¹ Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu, “1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları”, 89 *Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, ed. Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu, Mehmet Hacısalıhoğlu, Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi(BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi(BALMED), İstanbul, 2012, s. 190.

¹⁴² Ali Eminov, “Social Construction of Identities: Pomaks in Bulgaria”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe(JEMIE)*, C. 6, S. 2, 2007, s. 18.

1.4.2. Türkçe Basın-Yayın

Osmanlı dönemi ile Balkanlardaki ilk gelişmelerini gösteren Türk basını¹⁴³, 1880'den sonra prenslik ve krallık dönemlerinde kademeli olarak artış göstermiş, ardından Stamboliyski hükümetinin devrilmesiyle darbe yaşamıştır. 1934'te gerçekleştirilen darbe ile basında sıkı sansür politikası uygulanmıştır.¹⁴⁴ Bu sansür politikası, BKP döneminde uygulanan asimilasyon sürecinde doruk noktasına ulaşmıştır.

BKP, komünizm rejiminin ilk yıllarında bu konuda ılımlı bir politika izlemiştir. Türk aydınlarına, hükümetin müslümanların özgürlük alanına saygı duyduğu düşüncesi verilmeye çalışılmıştır. Jivkov'un "*Türk dili, daha ziyade gelişip zenginleştirilmeli... Bizde daha fazla Türkçe kitap çıkarılmalı.. Genç Türk yazarlarına, şairlerine, gazetecilerine, aktörlerine, şarkıcılarına çok daha iyi yardım edilmeli*"¹⁴⁵ şeklinde bir demeci bile bulunmaktadır.

Komünizm döneminden itibaren Bulgaristan'da günlük, haftalık, aylık olmak üzere birçok gazete ve dergi yayınlanmıştır. Ancak bunların çoğu birkaç yıllık yayın hayatını devam ettirememiştir. Bu gazete ve dergilerden en uzun ömürlü olanları "Yeni Işık"(Nova Svetlina) ve "Yeni Hayat"(Nov Zhivot) adlı yayınlardır. Bu yayınların uzun ömürlü olmalarının en önemli sebebi devlet destekli olmaları, komünizm yanlısı yazılar yayımlamaları ve rejim konusunda halkta kamuoyu yaratmaya çalışmaları olmuştur. Özellikle "Yeni Işık" gazetesi bu konuda BKP Merkez Komitesi Türk Azınlığı Komisyonu yayın organı olarak büyük rol almıştır.¹⁴⁶ Nitekim BKP Merkez Komitesi Sekreterliği 1 Temmuz 1970 tarihinde aldığı karar ile "Yeni Hayat" dergisiyle "Yeni Işık" gazetesini birleştirmiştir. BKP'nin 10 Mart 1972 tarihli gizli görüşmesinde Bulgar radyoları, dergi ve gazetelerin Türk halkının güncel konularla ilgilenmesinde faydalı olduğuna değinilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴³ 1865-1985 yılları arası yayınlanan süreli yayınlar için bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865-1985)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990. Ayrıca: Osman Keskinöğlü, *Bulgaristan'da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 149-163.

¹⁴⁴ Bulgarian Helsinki Committee, "*2003 The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics Since 1878*", Sofya, 2003, s. 29-30.

¹⁴⁵ Şimşir, *a.g.e.*, s. 308-309.

¹⁴⁶ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 365.

¹⁴⁷ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 3, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. XLIV-XLV.

Yeni Işık gazetesinde Türkiye’de gerçekleşen politik hareketler takip edilip 80 Darbesi başta olmak üzere ülkedeki siyasi gerilim okura yansıtılmıştır. 1950-1951 Göçü sırasında Yeni Işık aracılığıyla Türklere karşı bir propaganda hareketi gerçekleşmiştir. Bu aşamada Bulgaristan’a yolu düşen sosyalist düşünürler ve mülteci Türkler, BKP tarafından etkili bir biçimde kullanılmıştır. Yayımlanan yazılarda Türkiye’ye yönelik eleştiriler yapılmış, Demokrat Parti iktidarına muhalif söylemler abartılarak okura aktarılmış ve sosyalist düşünceye vurgu yapılmıştır.¹⁴⁸ Bunda asıl amaç, ülke genelinde Türkiye’ye karşı bir antipati oluşturup Türklerin Bulgaristan’a olan bağlılığını arttırmak olmuştur.¹⁴⁹ BTMKH başta olmak üzere Türk direniş dernekleri bu yayınların alınmaması için çağrı yapmıştır.¹⁵⁰

Gazete bünyesinde uzun yıllar çalışan İsmail Cambazov, Yeni Işık’ın görevlerini şu şekilde belirtmiştir.¹⁵¹

1. Halkı sınıfsal partilik, vatanseverlik, ateist, enternasyonal ve estetik ruhta terbiye etmek,
2. Sosyalist hayat biçimini ve medeni ritüelleri öğretmek ve sosyalizmin kapitalizmden üstünlüğünü kanıtlamak,
3. Halkı BKP davasına sadakat, Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Sovyet halkı ile dostluk ruhunda terbiye etmek,
4. Emekçileri, BKP’nin planladığı ekonomi politikasını gerçekleştirmesi hususunda seferber etmek,
5. Dünya görüşünün ve dinsel fanatizmin ortadan kaldırılmasına yardımda bulunmak,
6. Hayat ve dünya hakkındaki materyalist anlayışı kökleştirmek,
7. Sosyalizmin maddi ve manevi kültürünü halkın dili olan Bulgarca ile kaynaştırmak ve Bulgaristan halkının bu kültürün aktif ve tam değerli elemanları olmalarını sağlamak,

¹⁴⁸ Mehmet Akpınar, Süleyman Köksal, “Türkiyeli Komünistlerin Bulgaristan Türklerinin Dil ve Eğitimindeki Etkisi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Trabzon, 2016, C. 21, s. 256.

¹⁴⁹ *a.g.m.*, s. 263.

¹⁵⁰ Atasoy, *a.g.e.*, s. 256.

¹⁵¹ İsmail Cambazov, *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık-Nova Svetlina*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2011, s. 157-158.

8. Sosyalizme dayalı ülkelerin barışçıl politikalarını ve sınıfsal devrimci yapısını okuyuculara anlatmak, antikomünizme ve burjuva ideolojisine karşı yazılar yayımlamak,
9. Emperyalizmin ideolojik sapmalarını, Türkiye ve diğer kapitalist ülkelerden gelip Bulgaristan'daki müslüman Bulgar çevreyi hedefleyen ideolojik saldırganlığın iç yüzünü açıklamak.

Bu hedefleri neredeyse tüm sosyalist gazetelerin konuları olarak değerlendiren Cambazov, Yeni Işık'ı diğer Bulgar gazetelerinden ayıran asıl noktayı "tüm genel konuların Türk bölgelerine kaydırılması ve bunlar karşısında okuyucuların tavrının belirlenerek, onlara istenen hedefin, yönün gösterilmesi" olarak açıklamıştır.¹⁵²

Çoğu basın kaynakları gibi Yeni Işık gazetesi de yayın hayatına 1945'te yarı Türkçe yarı Bulgarca başlamış ancak 29 Ocak 1985 tarihinde tamamıyla Bulgarca haline gelmiştir.¹⁵³ Aynı yıl içerisinde birtakım Türk ve asimilasyonu araştıran yabancı gazeteciler ülkeden sınır dışı edilmiştir¹⁵⁴ 1985 itibarıyla Bulgaristan'da Türkçe basın kaynağı bulmak zorlaşmış, hatta Almanya, BBC, Amerika'nın Sesi, Radio Free Europe, Radio Liberty radyolarından yapılan Türkçe yayınlar bile hükümet tarafından engellenmeye çalışılmıştır.¹⁵⁵ Türkçe eserleri basıp, çoğaltmak bir yana bulundurmamak bile suç teşkil etmiştir.¹⁵⁶ Bu durum, gözlemciler tarafından bir "kültür soykırımı" olarak adlandırılmıştır¹⁵⁷. Milliyetçilik kavramının Türkler arasında yoğunlaştığı, basın-yayın yoluyla daha çok kişiye ulaştığı ve bu durumun Bulgaristan için problem olduğu anlayışı ön plana çıkmıştır.

Türkiye basını, ülkedeki bu uygulamayı eleştirmiş, uluslararası kamuoyunda farkındalık yaratmaya çalışmıştır. Örnek olarak, 7 Kasım 1986 tarihinde Viyana'da Habsburg Sarayı'nda gerçekleştirilen Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) sonrası başta Hürriyet, Milliyet, Anadolu Ajansı (AA) gibi Türk medya

¹⁵² Cambazov, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁵³ Türkçüya Ataöv, "The Turks of Bulgaria", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 44, S. 1, 1989, s. 141.

¹⁵⁴ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 193.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1985, s. 12.

¹⁵⁶ Ali Eminov, "Bulgaristan'daki Türkler (1945-1983)", çev. Mine Çankaya, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C. 20, 2002, s. 380-381.

¹⁵⁷ Acaroğlu, *a.g.e.*, s. 366.

kuruluşları Bulgar heyetine bu konuda sorular yönelmiş ancak kaçamak cevaplarla karşılaşmışlardır.¹⁵⁸

Komünizm rejiminin sona ermesiyle diğer asimilasyon politikalarıyla beraber Türkçe basın-yayın da rahatlama dönemine girmiştir. Meydana gelen siyasi oluşum HÖH'ün önderliğinde Hak ve Özgürlük gazetesi dağıtmaya başlanmış ve diğer Türkçe basın-yayın kaynakları da tabiri caizse saklandıkları yerden rahatlıkla çıkarılmıştır. Sofya Radyosu Türkçe yayınlarına başlamış, Türk halk rahat bir nefes almıştır.

Günümüzde ise, Bulgaristan'daki Türk medyasındaki gelişmesindeki engel, ülkede meydana gelen önemli sosyo-politik gelişmelere, Bulgar toplumundaki milliyetçi tutumun yükselişine, fon eksikliğine ve zıt görüşlü Türk medya ekiplerine bağlanmaktadır.¹⁵⁹

1.4.3. Eğitim

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da Türkçe eğitim devam ederken okullar devletleştirilmiştir. Sovyetler genelinde uygulanan politika izlenmiş, bu süreç 1959'da Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, 1974'te ise derslerin Bulgarca olarak işlenmesi ve Türkçe'nin sadece seçmeli olarak verilmesine kadar uzanmıştır. Bu dönemde Türklerin eğitimi sonlandırılma noktasına gelmiş, Türkçe basılan eserler oldukça azalmıştır.¹⁶⁰ Bulgaristan'da Türk eğitimi sadece 1984'te başlayan asimilasyon sürecinde değil, yıllardan beri süregelen bir deformasyona uğramıştır.

Bu süreç başlamadan önce Türklerin eğitim durumunda iyimser bir politika izlenmiştir. Örneğin, 9 Eylül 1944 tarihinden önce Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı 397 ilkokul, 1 ortaokul, 27 lise bulunmaktayken, 1951 itibarıyla bu sayı 1.042 ilkokul, 2 ortaokul, 163 liseye çıkmıştır. Yaşlılara dahi okuma-yazma öğretecek kurslar ve gece okulları açılmış, öğretmenler ideolojik kurslara yönlendirilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁸ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 5, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. 108-119.

¹⁵⁹ Igor Valentovitch, "Impediments to the development of Turkish ethnic minority media in Bulgaria." *Institute for Regional and International Studies*, 2000, s. 13.

¹⁶⁰ Müzeyyen Buttanrı, "Bulgaristan'daki Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 2, Aralık 2005, s. 34.

¹⁶¹ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 1, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. CCIX.

Verilen eğitim rejim odaklı olup Türk halkına komünizm benimsetilmeye çalışılmıştır. Okullarda verilen din eğitimi sınırlandırılmış, din odaklı eğitim kurumları ve Kur'an kursları kapatılmış, Türk öğretmenler görevden uzaklaştırılmıştır. Üniversitelerde bulunan Doğu Dilleri ve Kültürleri Merkezi gibi bazı departman ve azınlıkların yoğunlukta olduğu bazı bölümler BKP'nin yoğun baskısı altına girmiştir. Görev yapan öğretim üyelerinden asimilasyon sürecini geliştiren birtakım araştırma ve çalışmalar yapılması istenmiş¹⁶², bu çalışmalar BKP gizli görüşmelerinde görüşülüp uygulamaya konulmuştur.

BKP hükümeti, okullar başta olmak üzere resmi kurumlarda Türkçe kullanımını yasaklasa da sivil hayatta bunun önüne geçememiştir.¹⁶³ Bunun için temelden bir Bulgarca eğitimi için çalışmalar yürüten hükümet, Türk çocuklarının eğitim çatısı altında kreşlere gönderilip Bulgarca öğrenmelerini ve Bulgar milliyetçiliğinin aşılmasını amaçlamıştır.¹⁶⁴ Bunu gönüllü olarak kabul etmeyen ebeveynler ise "Türk milliyetçisi" ilan edilmiş ve çeşitli yaptırımlara maruz kalmıştır.¹⁶⁵ Ortaokul ve lise boyutunda tarih eğitimlerinde Osmanlı zamanındaki devir "Bulgarların esaret dönemi" olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁶¹⁶⁷

Türk okullarının Bulgarlaştırılma süreci Yeni Işık gazetesi tarafından da desteklenmiştir. Gazetede, bu süreci Türk halkının istediği ve öğrencilerin Türk okullarından kaçıp Bulgar okullarına gittiği gibi iddialar ortaya atılmış, Bulgarca'yı iyi öğrenememenin ayıp bir şey olduğuna değinilmiştir.¹⁶⁸

BKP Merkez Komitesi Politbüro'sunun 19 Haziran 1984 tarihinde düzenlediği gizli görüşmede alınan kararlarda Halk Meclisleri, Parti Komiteleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım Kooperatifleri ve diğer sivil örgütler için gerekli tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, özel olarak eğitilmiş Türk

¹⁶² Alagöz, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁶³ Vesselin Dimitrov, "In Search of Homogenous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority (1984-1985)", *JEMIE*, European Center for Minority Issues(ECMI), 2000, s. 6.

¹⁶⁴ İnginar, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁶⁵ Alagöz, *a.g.e.*, 38.

¹⁶⁶ Osman Gülmen, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, Anılar, Belgeler*, İtalik Yayınları, Ankara, 2011, s. 11-12-23., Lüttem, *a.g.e.*, s. 443.

¹⁶⁷ Prof. Dr. Hristo Matanov, Bulgar halkının Osmanlı Devleti döneminde kişisel hak ve özgürlüklerine sahip olduğunu, dolayısıyla "Türk Esareti" yerine "Osmanlı hakimiyeti" ifadesinin kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Prof. Dr. Pl. Tsvetkov ve Prof. Dr. Kristo Mançev ise bu yoruma kısmen katılıp, kavram üzerinde değişime gidilmesi durumunda tarihsel hafızaya zarar gelebileceğini ifade etmektedir. Bkz. İbrahim Yalımov, *Bulgaristan'da Türk Toplumunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016, s. 149.

¹⁶⁸ Şimşir, *a.g.e.*, 275-276.

öğretmenlerin Bulgar nüfusun yoğun olduğu, Bulgar öğretmenlerin ise Türk nüfusun yaşadığı bölgelerde görevlendirilmesi görüşlmüştür. Aynı toplantıda Türklerin komünizm odaklı siyasi hayata katılımının arttırılması için müftülük vb. dini kurumların etkin olarak kullanılması kararı alınmıştır.¹⁶⁹

1.4.4. Belene Kampı

Belene Kampı, II. Dünya Savaşı sonrası komünist rejim muhalifi kesimin toplandığı, Tuna Nehri kıyısında kurulan bir kamptır. 27 Nisan 1949 tarihinde BKP tarafından kurulmuş ve dönem dönem kapansa da faaliyetlerini sürdürmüştür. Çeşitli kesimlerce “Ölüm Kampı” olarak adlandırılmıştır.¹⁷⁰

Karşıt görüşlü ve hükümete karşı çıkan Türk kesim, özellikle asimilasyonun yoğunlaştığı 1980’li yıllarda buraya mahkum edilmiştir. Yoğunluk olmadan önce cezaevi şeklinde bulunurken, mahkum sayısının artmasıyla beraber toplama kampı bölümü açılmıştır. Belene, bu dönemde “toplama kampı” olarak anılmaya başlamıştır. Bulgaristan, o dönem tarihinin en sert kışlarından birini geçirdiği için tutsaklar -29 derece sıcaklıkla¹⁷¹, uygunsuz beslenme ve barınma koşullarıyla mücadele etmek zorunda bırakılmış, bu şartlar altında zorla çalıştırılmışlardır.

Türklerin toplumsal direnişinde rol oynayan birçok kişi bu adaya gönderilmiş, çeşitli işkencelere maruz bırakılmıştır. Yaptırımlara karşı çıkan kişiler, Belene’ye gönderilmekle tehdit edilmiştir. Öyle ki, hapishanelerin dolmasıyla, 1984’den 1989’a kadar 517¹⁷² tutuklu daha mahkemeye çıkarılmadan Belene’ye gönderilmiştir. Türk mahkumlardan bazıları, haksız yere mahkum edildikleri ve yargılanma esnasında kendilerini savunmaya izin verilmediği gerekçesiyle ölüm orucuna başlamıştır.¹⁷³ Herhangi bir direnişe katılmayan, ancak tehlikeli görülen kişiler, muhtemel bir

¹⁶⁹ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 4, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. XLII.

¹⁷⁰ Stoian Raichevski, Fanna Kolarova, *Bulgaria 1944-1989: The Forbidden Truth, Gedenkbibliothek zu Ehren der Opher des Kommunismus e. V.*, Berlin, 2012, s. 68-69.

¹⁷¹ 1984-1985 kışı, Bulgaristan tarihinin en soğuk ve sert kışlarından biri olmuştur. Toplumsal direniş örgütlerinden “Dalga Zima” bir diğer adıyla “Uzun Kış” Derneği’nin ismi buradan gelmektedir. (bkz. Emin Atasoy, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.250.)

¹⁷² Resmi kayıtlara göre bu sayı 517 olsa da yapılan araştırmalarda, tanık-katılımcı verilerine göre bu sayı 700-800 civarında seyretmektedir. Bkz. Vildane Özkan, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-1986)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

¹⁷³ *Milliyet*, 23 Şubat 1988, s. 3.

direnişe karşı önlem olarak, hiçbir suçları yokken yaptırıma maruz kalmışlardır.¹⁷⁴ Kampta tutuklu bulunanların yaşları 18-70 arasında değişmektedir¹⁷⁵. Bu uygulama, Dimitr Stoyanov tarafından şu şekilde duyurulmuştur: ¹⁷⁶

“Belene bize sınırsız imkanlar sağlayamadığı için, isimleri değiştirilecek insan sayısı az olan Plovdiv, Sliven, Stara Zagora gibi bölgelerde gözaltında olanlar, İl Emniyet Müdürlüklerinde tutulacaklardır. Cezaevlerinin bulunduğu bölgelerde, güvenli olduğu için cezaevlerinde kalacaklardır. Güney Dobruca'nın üç merkezi olan Tolbuhin, Silistre ile Varna ve Razgrad, Tırgovişte, Şumen üçgenindekiler, gerek duyulduğunda Belene'ye gönderilecektir.”

Sabri Alagöz'ün anlattığına göre tahliye aşamasında Bulgar yetkililer birtakım Türk mahkumlara dost gibi yaklaşmış, çeşitli oyunlarla onların ölümüne yol açmıştır:¹⁷⁷

“Belene meselesine gelince, bütün aydınlar, başta öğretmenler ve doktorlar olmak üzere bazı resmi bilgilere göre oradan 517 kişi, devlet resmi gazetelerinde var bu kişilerin isimleri, fakat bu asla doğru değildir çünkü daha sonraki yapılan burada sempozyum ve konferanslarda Elena Oblianova adlı Bulgar profesörü orada 1.200 kişiden bahsetmişti. Halbuki o 1.200 bile şüphelidir, binlerce insan oradan geçti. Bunlar doğrudan doğruya hiçbir belgedir, bir şey olmadan, mahkeme kararı olmadan buraya sürülmüşlerdir. Bazıları 5-6 aydan sonra memleketin başka bölgelerine sürgün edildiler. ...Öğretmenler, doktorlar, mühendisleri, aydın kişileri oraya sürdüler hepsi. Milleti ayaklandırabilecek, canlandırabilecek yani liderlik yaparak idareye karşı direniş gösterebilecekleri buraya sürdüler. Ve onlardan bazıları da orada kaldı, yani orada vefat ettiler. Aynı zamanda Rusçuk'tan Sabri adında bir adaşım, küçük bir kitap Bulgarca çıkardı tabii. Oradan serbest bırakma zamanı geldikten sonra, bazılarını serbest bırakırken kampın müdürü kahveye davet ediyor “Gel şimdi birer Türk kahvesi içelim de öyle ayrılalım” -bilmem ne-, fakat kahveye gittikten sonra üç Bulgar bayrağını andıran renkte üç hap veriyorlar. Onları orada zorla yutturuyorlar. Geciktirici olarak ölüm hapi. O ise dostmuş bilmem neymiş güya, “Burada çok yorulduunuz da -bilmem ne- oldunuz da biraz kendinize gelirsiniz.” O kitapta da vardır, kırkına varmadan kaç kişi hayatlarından olmuşlardır. Ondan başka bir de şöyle bir hal var, o şahıs birini yutmuş ama ikisini saklayabilmiş müdür anlamadan. Biri onu düşürememiş

¹⁷⁴ Bkz. Mehmet Türker, *Zulmün Ateş Çemberinden Alıntılar: Belene Adası*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010.

¹⁷⁵ Özkan, *a.g.t.*, s. 113.

¹⁷⁶ Zeynep Zafer, “Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi”, *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, 2010, s. 29-30.

¹⁷⁷ 8 Şubat 2019 tarihinde Sofya'da Sabri Alagöz ile yapılmış ikili görüşme sonucu kayda alınmıştır. Bkz. EK-XVII.

ama çok semelemiş. Birkaç zaman normal yürüyemiyor bile, bir sağa bir sola yürüyor. Kurtuluyor, öyle bir zaman gelmiş ki kusabilmiş. Kustuktan sonra görüyor ne olduğunu, içeride top şeklinde kahverengi bir şey oluşmuş orada. İşte o ölüm hapı üçü de. Kırmızı-beyaz-yeşil renkte, yani bayrağın üç rengi.”

Belene Kampı, Türk kamuoyunda da büyük yankı yaratmıştır. Türkiye’de 1987’de Hüseyin Karakaş yönetmenliğinde TRT’de yayınlanmak üzere “Belene” adlı 4 bölümden oluşan bir dizi çekilmiştir. Bu dizi, TRT’ye dönemin parasıyla 1 milyar liraya mal olmuştur. 238 mekanda geçen dizide 254 oyuncunun dışında 10.000 figüran görev almıştır.¹⁷⁸ Ayrıca Belene başta olmak üzere toplama kamplarında tutsak olanların hikayeleri, Bulgar film yapımcısı Atanas Kiryakov tarafından “The Survivors: Camp Stories” başlığı altında belgesel olarak Bulgar Ulusal Televizyonu’nda yayınlanmıştır.¹⁷⁹

BKP hükümeti, yabancı basın ekiplerini Bulgaristan’a sokmadığı, görev alanların da yetki alanını sınırladığı için Belene Kampı, Türk basınında ilk olarak “iddia” olarak yer almıştır. Yaptırım gören Türklerin, Türkiye’deki yakınlarına yazdıkları mektuplarda şifreli olarak bu kamptan bahsedildiğine değinilmiştir. Bulgarların yaptığı işkencelerin “kış”, öldürme olaylarının “donma”, toplama kamplarının ise “hastane” olarak mektuplarda şifrelendiği yazılmıştır. Yazılan bir mektuptan örnek verilecek olunursa:¹⁸⁰

“Erkeklerimiz 22 Ocak tarihinden beri hastanededirler. Küçükleri geldi, fakat büyükleri orada iyileşmeyi bekliyorlar. Burada çok kış oldu, dünyada görülmedik kış... Donduk soğuktan. Bedenlerimiz öldü, dayanamadık. O kadar soğuk oldu ki, insanlar evlerini terk edip hep sıcak yerler aradılar. Ama her yeri soğuk ve buz kaplamış. Arabalarla değil, tanklarla yolculuk yapılıyor. Sonunda soğuktan donmayalım dedik, razı geldik. Çünkü dört yanında da ısıtıcılar var. ...İnşallah kışın sonuna az kaldı, dayanamayıp donanların sayısı 800-1000’i aştı. Hastalar çok uzaklarda ilaçlanıyor. Burada Sofya, Loveç, Plevne, Tuna üzerindeki Belene Adası ve Vidin’de hastaneler var.”

Belene’de yaptırım gören mahkumlar en çok psikolojik olarak etkilenmişlerdir. Bu etkiden kaynaklanan intihar vakaları gözlenmiştir. Zorla göçe tabi tutulup Eskişehir’e gönderilen Halil Özdemir adlı vatandaş, 7 ay Belene’de

¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1989, s. 4.

¹⁷⁹ Özkan, *a.g.t.*, s. 43.

¹⁸⁰ *Milliyet*, 28 Şubat 1985, s. 12.

kaldıktan sonra akıl hastalığına yakalanıp, aşırı dozda sinir ilacı içerek yaşamına son vermiştir.¹⁸¹ Bunun üzerine ailesi şu şekilde bir açıklama yapmıştır:¹⁸²

“Halil, Bulgaristan’da isim değiştirilmesi olayına başından beri karşı çıkmıştı. Bulgarlar da ona çeşitli işkenceler yaptıktan sonra, 7 ay Belene Kampı’na götürdüler. Halil, daha sonra akıl hastası oldu. Devamlı intihar edeceğini söylüyordu. Bulgaristan’da da defalarca intihara kalkıştı. Türkiye’ye geldikten sonra çeşitli doktorlara gitti ama bir türlü Belene Kampı’nda gördüğü eziyeti, işkenceyi unutamadı.”

Komünizmin devrilmesiyle beraber Belene Kampı kapatılmış, uluslararası kamuoyunda “insanlık suçu” olarak adlandırılmıştır. Ocak 2006’da Bulgaristan meclisinde yapılan oturumda Belene başta olmak üzere işlenen suçların uluslararası kınama gerekliliği konusunda durulmuştur. Belene Adası’nın “dini baltalamayı amaçlayan etnik bir soykırım” olduğuna değinilmiş, 1984-1997 arasında işlenen suçların detaylı şekilde soruşturulması ve suçluların mahkemeye çıkarılması istenmiştir. Tutsak olarak bulunan mahkumların ise, fiziksel, ahlaki ve maddi zararlarını telafi edecek düzeyde devletten tazminat, devlete hizmet nedeniyle emeklilik veya emekli aylığı hesaplaması için Belene ve cezaevlerinde geçirilen yılları sayma gibi istekleri olmuştur.¹⁸³

Belene Belediye Başkanı görevini yürüten Milen Dulev, Bulgaristan’ı “Bulgaristan’ın eski komünist ülkeler arasında toplama kamplarını müzeye dönüştürmeyen ve utanç verici geçmişiyle hesaplaşmayan tek ülke olduğunu” söyleyerek eleştirmiştir.¹⁸⁴

¹⁸¹ *Son Haber*, 2 Eylül 1989, s. 5., *Son Haber*, 4 Eylül 1989, s. 4.

¹⁸² *Milliyet*, 04 Eylül 1989, s. 14.

¹⁸³ http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2009/20090407_amondoc35rev_2008.pdf, s. 10., Erişim: 02 Ekim 2019.

¹⁸⁴ “Bulgaristan Türklerinin Kapanmayan Yarası: Belene Toplama Kampı”, *Kırcaali Haber*, 19 Haziran 2019, s. 4.

İKİNCİ BÖLÜM

1984 ASİMİLASYONU VE 1989 GÖÇ SÜRESİ BAZI TÜRK BASIN KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRMELERİ

2.1. 1989 Göçü Süreci

1989 göçünün ilk habercisi BKP hükümetinin daha önce akrabaları Türkiye'ye yerleşmiş, kendileri Bulgaristan'da kalmış bazı Türkleri Türkiye'ye göndermesiyle gerçekleşmiştir.¹⁸⁵ Asimilasyon sürecinin devam etmesiyle, Bulgaristan'da kurulan Türk sivil toplum örgütlerinin üyeleri ve yaptırımlara tepki gösteren kesim ülkeden sürülmüştür. Gerek ülke içinde gerçekleştirilen direniş, gerek asimilasyon sürecinde uluslararası arenada Bulgaristan'ın tepki çekmesi, ülkede uygulanacak politikalarda yavaşlamaya yol açmış, bu sebeple Türkleri göçe zorlamaya karar verilmiştir. Jivkov, 29 Mayıs 1989 tarihinde Bulgaristan Ulusal Televizyonu'nda yaptığı konuşmada isteyen Türklerin ülkeden ayrılabilceğini belirtirmiş,¹⁸⁶ 2 Haziran'da ise Türkiye'yi sınır kapılarını açmaya davet etmiştir.¹⁸⁷

Bulgaristan tarafından göçün "isteğe bağlı" olduğu izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada insan haklarına aykırı bir politika izlenmiş, can ve mal güvenliği hiçe sayılmıştır. Jivkov, milliyet fark etmeksizin Bulgar vatandaşlarının istediği zaman istedikleri ülkelere gidebileceğini söylemiş ancak basın-yayın başta olmak üzere, yurt içi, yurt dışı, kişiler ve kurumlar arası herhangi bir ortamda "göç" teriminin kullanılmamasını tembihlemiştir.¹⁸⁸ Nitekim göç süreci "Büyük Turistik Seyahat" anlamına gelen "Golyamata Ekskurziya" sözleriyle nitelendirilmiştir.¹⁸⁹

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç akımının yanında, aynı dönem Avrupa'dan Bulgaristan'a da bir göç akımı gerçekleşmiştir. Doğu-Batı Almanya'nın arasındaki göç dalgasının Sofya'ya da sıçraması, Bulgaristan politikasının yönünün değişeceğine bir etken olarak görülmüştür.¹⁹⁰ Göç, dünya medyası tarafından "II.

¹⁸⁵ İnginar, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁸⁶ Muzaffer Kutlay, "The Turks of Bulgaria: An Outlier Case of Forced Migration and Voluntary Return", *International Migration*, C. 55, S. 5, 2017, s. 167-168.

¹⁸⁷ Şimşir, *a.g.e.*, s. 440.

¹⁸⁸ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 7, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. XXV.

¹⁸⁹ Erjada Progonati, "Balkanlar'da Bir İnsanlık Dramı: 1989 Zorunlu Göçü", 2. *Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Hasine Şen, Bultürk, 2014, s. 50.

¹⁹⁰ *Milliyet*, 5 Ekim 1989, s. 4.

Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan en büyük zorunlu göç" olarak değerlendirilmiş ve basında geniş yer almıştır.¹⁹¹

Göç sürecinin hızlanmasıyla Türkiye sınırında kısa sürede bir yoğunluk oluşmuştur. Bu yoğunluk, sınırda birtakım sağlık problemlerine yol açmış, soydaşlar arasında salgın hastalıklar, bitlenme vakaları meydana gelmiştir. Bulgaristan, 15 günde 300.000 kadar yurttaşımızın göç başvurusu yapması sonucu endişelenmiş ve pasaport vermeyi bir süre durdurmuştur. Bu olay dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz tarafından "hesap hatası" olarak adlandırılmıştır.¹⁹² Birçok soydaş, trenle Kapıkuke Sınır Kapısı Tren Garı'na kadar getirilmiş ve uzun sürede orada bekletilmiştir. Bu trene kamuoyu tarafından "Utaç Treni" adı verilmiştir.¹⁹³ Göçmenlerin taşınma hizmetleri ücretsiz yapılmıştır. Bu konuda hükümet tarafından TCDD Genel Müdürlüğü görevlendirilmiş, bu görevden doğan zarar Hazine tarafından karşılanmıştır.¹⁹⁴

Asimilasyon ve göç sürecinde Bulgaristan'da birtakım miting ve protestolar, buna bağlı olarak öldürülme olayları gerçekleşmiştir. Toplu bir şekilde gerçekleştirilen ilk protestolara Kırcaali şehri Eğridere Belediyesi'ne bağlı Dolno ve Tozçalı köylerinde başlanmıştır. Kayıtlara geçen ilk ölüm vakası 24 Aralık 1984 tarihinde burada yaşanmıştır.¹⁹⁵ Sadece Türklere değil, Türkleri destekleyen bazı Bulgar vatandaşlarına da yaptırımlar uygulanmıştır. Örneğin, "Podkrepa" sendikası üyesi Konstantin Trenchev, Nikolay Kolev, Anton Zaprianov adındaki üç Bulgar, Sofya'da düzenlenen protestolar sonucu Bulgar polisi tarafından tutuklanmıştır.¹⁹⁶

Asimilasyon süreciyle örgütlenen Türk halkın direniş faaliyetleri Mayıs 1989'da doruklarını yaşamıştır. Bölgesel olarak başlayan protestolar, tüm ülke geneline yayılarak ulusal bir direniş hareketine dönüşmüştür. 7 Mayıs'ta¹⁹⁷ Şumnu iline bağlı Todor İkonomovo köyünde açlık grevi olarak başlayan direniş hareketi, Türk direniş örgütü üyelerinin Bulgaristan'da yayın yapan uluslararası radyo

¹⁹¹ Bkz. <https://www.nytimes.com/1989/08/22/world/turkey-closing-borders-to-refugees-from-bulgaria.html>, Erişim: 6 Ekim 2019.

¹⁹² *Hürriyet*, 2 Temmuz 1989, s. 13.

¹⁹³ Emin Atasoy, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", *Coğrafya Dergisi*, S. 21, 2010, s. 10.

¹⁹⁴ *BCA*, 30-18-1-2 / 634-884-7(28.09.1989).

¹⁹⁵ Alagöz, a.g.e., s. 50.

¹⁹⁶ *Hürriyet*, 1 Temmuz 1989, s. 7.

¹⁹⁷ Ayaklanmanın başlama tarihine 30 Mayıs 1989 tarihinde Paris'te düzenlenecek Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun toplanması göz önünde bulundurularak bilinçli bir şekilde karar verilmiştir.

kuruluşlarını kullanmalarıyla etki alanını hızla genişletmiştir. Zamanla hükümet bu durumdan oldukça etkilenmiş, örgüt üyelerini farklı konumlara sürmüştür. Bu direniş hareketi, Bal-Türk Başkanı Mümin Gençoğlu tarafından AA muhabirine yaptığı açıklamada doğrulanmış ve uluslararası kuruluşların harekete geçmesi istenmiştir.¹⁹⁸

BKP hükümeti, “1989 Mayıs Olayları”na katılanları evlerinden alarak sınır dışı etmiştir. Bu bağlamda 232 Türk zorunlu pasaport verilerek Bükreş ve Viyana’ya gönderilmiştir. Daha sonra bu göçmenlerden 167 kişi 26 Mayıs 1989 tarihinde Türkiye’ye getirilmiştir. Bursa’da 9 kişi, Büyükşehir Belediye Başkanlığı binası önünde çadır kurarak zulmün “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı” gündemine alınması amacıyla açlık grevi gerçekleştirmiştir. DSP Bursa İl Örgütü bu konuda imza kampanyası başlatmıştır.¹⁹⁹ Ayrıca “Amerika’nın Sesi” radyosu, “1989 Mayıs Olayları” sonrası artan baskılar ve başlayan göç nedeniyle 42 dilde yayınladığı haberde Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları “insanlık dışı eritme ve baskı” olarak nitelemiştir.²⁰⁰

Sonuç olarak Mayıs Ayaklanması, “uysal” olarak görülen Türk halkının BKP hükümeti içindeki imajını büyük ölçüde sarsmış, uluslararası kamuoyunda büyük ilgi görerek Bulgaristan’ın üzerindeki baskıyı arttırmıştır.

Asimilasyon döneminde yaptırıma uğrayan tek topluluk bilindiği üzere sadece Türkler olmamıştır. Aynı zamanda, Romanlar, Tatarlar, Aleviler, Pomaklar, Çerkezler de yaptırıma uğramış, Türkiye’ye göç etme isteği içinde bulunmuşlardır. BKP hükümeti, Türklerin arasına Romanları da koyarak “çingene” olarak adlandırılan Roman halkı ülkeden uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Bu istek, oluşan yığın sonucu Türkiye’nin sınırı kapatma kararı almasına kadar yoğunluğunu sürdürmüştür.²⁰¹ Sınırı kapatıp, vize uygulamasına geçilmesi Türkiye’nin Bulgaristan’ı kapsamlı bir göç antlaşması imzalanmasına itmesi olarak algılanmıştır. Soydaşlar, 2 Haziran 1989 tarihinden 22 Ağustos 1989 tarihine kadar Türkiye’ye vizesiz giriş yapmıştır. 22 Ağustos 1989 tarihinde vize uygulamasına geçilmesiyle göç süreci yavaşlamış, Bulgaristan’da kalan Türkler mağduriyet yaşamıştır. Vizesiz

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1989, s. 11.

¹⁹⁹ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1989, s. 1-11.

²⁰⁰ *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1989, s. 8.

²⁰¹ Atasoy, *a.g.e.*, s. 319.

geçişlerde 311.862 kişi göç ederken, vize uygulamasıyla sadece 34.098 kişi göç edebilmiştir.²⁰²

3 Haziran 1989 itibariyle Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin sayısının 1500'ü aşması üzerine yoğunluğun artması olasılığına karşı Devlet Bakanı Ali Bozer başkanlığında bir koordinasyon kurulu kurulmuştur. Bu kurulun öncelikli olarak göçmenlerin iskan, iş bulma ve intibakı konularında faaliyete geçeceği ifade edilmiştir. Daha sonra kurul başkanlığına Ercüment Konukman getirilmiştir.²⁰³

İnsan Hakları Derneği, göçmenler ile ilgili araştırma yapmak amacıyla Kapıkule'ye bir heyet göndermiştir. Yapılan araştırma sonucu sunulan raporda göç edenlerin yerleştirildiği çadırların ve yapılan parasal yardımların yetersiz olduğu vurgulanmıştır.²⁰⁴

Göç sonucu oluşan psikolojik bunalım, farklı bir sosyal hayata ayak uyduramama, edinilen sosyal hakları kaybetme korkusu, ailelerin parçalanması gibi nedenlerle Bulgaristan'a geri dönüşler gerçekleştirilmiştir. Geri dönüşlerin büyük çoğunluğunu yaşlı ve emekliler oluşturmuştur.²⁰⁵ Mayıs 1990'a kadar toplam 133.272 kişi Bulgaristan'a geri dönmüştür.²⁰⁶ Geri dönüşler ile ilgili Politbüro üyesi Penço Kubadinski "*Türkiye'de kalanlar kalır. Geri dönenler ise Bulgar'dır.*" sözlerini sarf etmiştir. Ayriyeten geri dönen Türkler, göç etmeden önce bulunan haklarının birçoğunu kaybetmiştir. Bu hususta, Bulgaristan'a dönen Türklerin serbest hareket hakkını kullanan Bulgar vatandaşları durumunda olması göz ardı edilmiştir.²⁰⁷ Örneğin, geri dönen soydaşlardan bir kısmı Türk düşmanlığıyla bilinen Svilengrad iline bağlı Batak köyüne yerleştirilmiştir. Bul-Türk Başkanı İbrahim Efendioğlu, bu konuda yaptığı açıklamada Bulgaristan'a dönen bazı soydaşların konsolosluklara müracaat ederek tekrar Türkiye'ye gelmek istediklerini söylemiştir.²⁰⁸

BKP hükümeti, göç edenlerin yasal haklarını kullandıklarını ancak geri döndüklerini, Türkiye'nin sınırı kapatarak göçmenleri işsizlik ve yoksulluk ile karşı

²⁰² R. Ercüment Konukman, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*, (haz. Kutlay Doğan), Ankara, 1990, s. 61.

²⁰³ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1989, s. 15.

²⁰⁴ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1989, s. 8.

²⁰⁵ www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin073/073_00_010.pdf, s. 46., Erişim: 18 Ekim 2019.

²⁰⁶ Konukman, *a.g.e.*, s. 71.

²⁰⁷ Alagöz, *a.g.e.*, s. 66-67.

²⁰⁸ *Milliyet*, 23 Ekim 1989, s. 14.

karşıya bıraktığını belirterek uluslararası arenada üstünlük kurmaya çalışmıştır.²⁰⁹ Haziran 2001’de yayınlanan verilere göre 1989’un yaz aylarında Türkiye’ye giriş yapan Bulgaristan vatandaşlarından 258.060 kişi Türk vatandaşlığına geçmiştir.²¹⁰

Geri dönme isteği, uyum sorunu yaşayan toplumun bir kesimini psikolojik olarak da oldukça kötü etkilemiştir. Örneğin, Yalova’ya yerleşen göçmen Gülsüm Günaydın, eşini Bulgaristan’a geri dönmeye ikna edememiş, bunun sonucunda intihar etmiştir.²¹¹

Göç sonucu oluşan yoğunluk, Türkiye’de birtakım iskân problemlerine yol açmıştır. Edirne, Keşirtepe, Gaziosmanpaşa gibi göçmenlerin yoğun bulunduğu yerlere çadır kentler ve prefabrik konutlar oluşturulmuş ancak yeterli görülmemiştir.²¹² Dönemin ANAP Milletvekili Ercüment Konukman, soydaşlara kira yardımının tüm Türkiye’de uygulamaya konulduğunu duyurmuştur. Kıbrıslı Türkler tarafından göçmenlere dönemin parasıyla 188 milyon lira yardım gönderilmiştir.²¹³ Ancak bu uygulama İstanbul’da yeterli olmamış, kira ödemelerinde gecikmeler yaşanmıştır. Gecikmede, İstanbul’da yığılmanın önlenmesi amacıyla etkili olduğu söylenmiştir.²¹⁴ Konut yardımının gecikmesiyle, soydaşların bir kısmı İstanbul Silivri’de yazlık evlerde konaklamışlardır. Havaların soğuması ve kışın yaklaşması nedeniyle ısınma sorunları yaşanmıştır. Daha önce göç eden soydaşlar, birbirlerine dayanışma içinde bulunmuşlardır. Örneğin, Mustafa Sorucu adındaki göçmen mimar, 24 dairelik apartmanın 13 dairesini 20 aileye vererek yardımda bulunmuştur.²¹⁵

Göçmenlerin konut ihtiyacının giderilmesi hususunda, Yüksek Planlama Kurulu 27 Kasım 1990 tarihinde göçmenlerin yoğun yerleştiği yerlere göçmen konutları ve camii, sağlık ocağı, okul gibi gerekli yapılar inşa edilmesine karar vermiştir.²¹⁶ Yerleştirme ve konaklama açısından soydaşların kendi istekleri ve

²⁰⁹ *Milliyet*, 5 Ekim 1989, s. 11.

²¹⁰ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 2001, s. 3.

²¹¹ *Milliyet*, 8 Ekim 1989, s. 10.

²¹² Kurulan çadırkentlerde, prefabrik konutlarda konaklayan göçmen sayıları için bkz. Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 449-451.

²¹³ *Milliyet*, 9 Ekim 1989, s. 9.

²¹⁴ *Milliyet*, 6. Ekim 1989, s. 3.

²¹⁵ *Milliyet*, 7 Ekim 1989, s. 10.

²¹⁶ www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari, Erişim: 18 Ekim 2019.

yakınlarının bulunduğu şehirler göz önünde bulundurulmuştur.²¹⁷ Göçmenler için inşa edilen konutların illere göre dağılımı şu şekildedir:²¹⁸

İller	Konut Sayısı	İller	Konut Sayısı
Adana	50	İstanbul	5318
Ankara	1566	İzmir	2060
Balıkesir	500	Kırklareli	312
Bilecik	116	Kocaeli	1000
Bursa	7258	Kütahya	87
Çanakkale	21	Manisa	340
Edirne	440	Sakarya	1030
Erzurum	40	Tekirdağ	1510
Eskişehir	1344	Yalova	503
Toplam:			23.495

Göçmenlerin ilk yerleştikleri il bazındaki sayıları ise şu şekildedir:²¹⁹

İller	Göçmen Sayısı	%
İstanbul	84255	30.0
Bursa	67378	24.0
Tekirdağ	30828	11.0
İzmir	25489	9.1
Kocaeli	12276	4.3
Eskişehir	9845	3.5
Kırklareli	7045	2.5
Ankara	5157	1.8

²¹⁷ *Hürriyet*, 2 Temmuz 1989, s. 13.

²¹⁸ Turhan Çetin, "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 2011, s. 74.

²¹⁹ Aynı yer.

Balıkesir	4.852	1.7
Manisa	3899	1.4
Diğer İller	30.035	10.7
Toplam	281.059	100

Bulgaristan'ın asimilasyon faaliyetleri ve zorunlu göç uygulaması MEB'in isteği üzerine ders kitaplarına konu olmuştur. Dışişleri Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu nezdinde görüşülen konu, içeriği "yumuşatılarak" kabul edilmiştir. Kitapta, Bulgaristan nüfusunun %16'sını Türklerin oluşturduğu ve 1988 nüfus sayımına göre 1.5 milyondan fazla Türk'ün bulunduğu belirtilmiştir. İlgili kısımda, "*Türkiye'de yaşayan vatandaşlar din, dil, ırk, cinsiyet fark etmeksizin kanun önünde eşit haklara sahiptirler. Fakat Bulgaristan'daki Türklerin ibadetlerini serbestçe yapabilmeleri, gelenek ve göreneklerini sürdürebilmeleri, kendi dillerini konuşmaları, özellikle 1984 yılından beri engellenmiş ve isimleri değiştirilmiştir.*" ifadeleri geçmiştir.²²⁰ Ayrıca, Türkçe okuma-yazmada zorluk çeken göçmen çocukların adaptasyon sürecini hızlandırmak için MEB bünyesinde projeler geliştirilmiştir.²²¹

Turgut Özal, göç sırasında Ankara'da bazı Bulgaristan göçmeni temsilcilerinin sorunlarını dinlemeye karar vermiştir. Göçmenlerin kendi aralarında belirlediği temsilcilerin yardım talebinde bulunduğu temel konular şu şekildedir:²²²

- İstihdam
- Konut / konaklama yardımı
- Parçalanmış ailelerin birleşimi
- Bulgaristan'daki mal ve sosyal haklar
- Uzun vadeli kredi ve arsa verilimi

Bulgaristan'dan sınır dışı edilen yurttaşlar Bulgaristan ekonomisini ve sosyal hayatını da kötü etkilemiştir. Fabrikalarda çalışan Türklerin maaşları verilmemiş ve karneyle ekmek dağıtma sistemine geçilmiştir.²²³ Özal, Bulgaristan'da birçok

²²⁰ *Hürriyet*, 10 Ağustos 1989, s. 12.

²²¹ *Hürriyet*, 31 Ağustos 1989, s. 16.

²²² *Milliyet*, 8 Ekim 1989, s. 10.

²²³ *Hürriyet*, 1 Temmuz 1989, s. 7.

fabrikada üretimin durduğuna, ürünlerin toplanmadığına ve kıtlık başladığına değinmiştir. Nitekim “Zemedelsko Zname” gazetesi, Ekonomi Bakanı Stoian Ovtşarov’a dayanarak yayınladığı haberde 120.000 işçinin ülkeden ayrıldığını ve buna bağlı olarak üretimde 1.5-2.5 milyar levalık azalış olduğunu belirtmiştir.²²⁴ Bulgaristan Parlamentosu’nun resmi yayın organı “Darshaven Vestnik” gazetesinde gerekli işbirliğinin ve iş gücünün sağlanması için “Barış zamanında sivil seferberlik” ilan edildiği duyurulmuştur.²²⁵

Özellikle istihdam açısından büyük sorun yaşayan Bulgaristan, azalan nüfusa ve sosyal etkileşime çareler aramıştır. Göç eden 300.000’den fazla Türk’ün boşalttığı yerlere yerleşmesi teşvik edilmiştir. Burgaz, Razgrad, Hasköy, Filibe şehirlerine yerleşecek kişilerin oturacakları evlerin, 10 yıl sonra ödeme yapılmaksızın, orada çalışma şartı ile kendilerine bırakılması kararı alınmıştır.²²⁶

Göç, Türkiye’deki istihdamı ve iktisadi durumu da oldukça etkilemiştir. 5 Kasım 1989 itibariyle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ülkedeki enflasyonu %72.6 olarak belirlemiştir.²²⁷ Bulgaristan’daki meslek sahiplerine devlette kadro açılması için çalışmalar yapılmış, öğretmen ve sağlık elemanları bir süre açıkta kalmıştır. Göç eden soydaşların %31.7’si işçi, %10.6’sı memur meslek gruplarındandır.²²⁸ Buna bağlı olarak göçmenler ile halk arasında bir istihdam rekabeti açığa çıkmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), göçmenler üzerinde farklı teşhislerde bulunmuş, ülkedeki ekonomiyi canlandırma ve göçmenlerin zor durumda kalmamaları için planlamalar yapmıştır.²²⁹ Göçmenlere istihdam sağlanması için birtakım işten çıkarılmalar olduğu söylentileri doğmuş ancak Özal bu iddiaları yalanlamıştır.²³⁰

“İnterstrateji” kuruluşu Haziran 1989’da Bulgaristan göçünün büyük bölümünü oluşturduğu bir kamuoyu araştırması yapmıştır. Bu bağlamda araştırmanın sonucu şu şekildedir:²³¹

²²⁴ *Milliyet*, 23 Temmuz 1989, s. 9.

²²⁵ *Hürriyet*, 6 Temmuz 1989, s. 11.

²²⁶ *Milliyet*, 8 Ekim 1989, s. 10.

²²⁷ *Milliyet*, 5 Kasım 1989, s. 2.

²²⁸ Konukman, *a.g.e.*, s. 80.

²²⁹ *Hürriyet*, 2 Temmuz 1989, s. 13.

²³⁰ *Hürriyet*, 6 Temmuz 1989, s. 11.

²³¹ *Hürriyet*, 24 Ağustos 1989, s. 13.

	1. Bulgaristan ile gergin ilişkinin sebebi nedir?
İtibar Kaybı	%14.0
Bulgar Misillemesi	%13.2
Hükümetin Caydırıcı Olmayan Tutumu	%13.2
Bulgaristan'ın Irkçı Tutumu	%19.6
Bulgaristan'ın Türkleri Cezalandırması	%20.2
Dış Politikadaki Uyuşukluk	%19.8

	2. Göçmenlere yardım için ne verirsiniz?
Servetimi ²³²	%0.9
Bir Aylık Gelirimi	%4.7
Haftalık Gelirimi	%11.4
Günlük Gelirimi	%26.9
Devlet Versin	%56.2

	3. Hükümet Bulgaristan'la nasıl bir anlaşma yapmalı?
Garanti Altına Alınmalı	%56.3
Zorunlu Göç Anlaşması Yapılmalı	%36.1
Hepsi Gelsin	%2
Bulgaristan'la Anlaşılmalı	%5.6

²³² DSP'lilerin %2.9'u, ANAP'lıların %0.6'sı servetimi veririm derken, RP ve MÇP'lilerin destekleyenlerden "servetimi veririm" cevabını veren olmamıştır.

	4. Bulgaristan'dan göç ülke ekonomisini nasıl etkiler?
Olumsuz Etkiler ²³³	% 73.2
Etkilemez	% 16
Olumlu Etkiler	% 10.8

	5. Bulgaristan'ın tavrına karşı savaş açılması doğru mudur?
Doğrudur ²³⁴	% 30.3
Yanlıştır	% 69.7

2.2. Asimilasyon ve Göç Sürecinde Türkiye'nin Tutumu

12 Eylül 1980 darbesinden sonra Türkiye'deki siyasi yaşam büyük bir yıpranma sürecine girmiştir. 1982 Anayasası sonrası ülkedeki yeni yönetim anlayışının oturması zaman almıştır. Nitekim yeni anayasa, bireyin haklarını kısıtlayıp devletin üstünlüğünü savunan bir anlayışla oluşturulmuştur.²³⁵ Göçün gerçekleştiği 1989'da enflasyon oranının yükselmesi, iktidar partisindeki genel başkan değişimi, hükümetin yenilenmesi ve buna bağlı olarak mahalli seçimlerde ANAP'ın beklenmedik şekilde oy kaybederek muhalefetin etkinliğini arttırması,²³⁶ göçün ülke siyasetindeki işleyişini arttırmıştır. Ancak genel olarak 1983'ten 1991'e kadar süren ANAP'ın iktidar devamlılığı, asimilasyon ve göç sürecini olumlu yönde etkilemiştir.

Asimilasyon ve göç sürecinde ülke içinde meydana gelen farklı akımların Türkiye çevresindeki olumsuz gelişmelerle birleşmesi sonucu ülke siyasetinde bir rahavet ortamı doğmuştur. Ortadoğu'daki gelişmeler, İran-İrak Savaşı, Kıbrıs ve Adalar sorunu, Bulgaristan'daki Türklere yapılan yaptırımlar Türkiye'yi siyasi

²³³ SHP'lilerin %80.2'si, DSP'lilerin %83.3'ü, RP'lilerin %60'ı, DYP'lilerin %69.9'u, ANAP'lilerin %66.7'si, MÇP'lilerin %58.3'ü "olumsuz etkiler" cevabını vermiştir.

²³⁴ SHP'lilerin %18.7'si, DSP'lilerin %19.4'ü, DYP'lilerin %36.6'sı, ANAP'lilerin %25.6'sı, RP'lilerin %60'ı, MÇP'lilerin %54.5'i "doğrudur" cevabını vermiştir.

²³⁵ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995, s.272.

²³⁶ Sadi Somuncuoğlu, "1989 Değerlendirmeleri: 1989'da Partiler Arası Siyaset", *Türk Yurdu*, C. 10, S. 30, Şubat 1990, s. 60.

bakımdan yoğun bir politika trafiğine sürüklemiştir. BKP hükümetinin azınlıklar üzerindeki yoğunluğunu bu dönem arttırması, Türkiye'deki siyasi rehavet ortamını değerlendirmesi olarak algılanabilir.

2.2.1. Hükümetin Tutumu

Türkiye'de ikamet eden Bulgaristan göçmenleri, hükümetin konuyla ilgilenmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Asimilasyonun habercisi olan göçmenler ilk olarak bir toplantı düzenleyerek durumu Mesut Yılmaz ve Ahmet Kurtcebe'ye iletmışlerdir.²³⁷

Hükümet adına ilk girişimlerden biri TBMM Başkanı Necmettin Karaduman tarafından atılmıştır. Karaduman, göçmenlerin şikayetlerini dinleyip konuyla yakından ilgilenileceğini belirtmiştir.²³⁸

Hükümetin dikkatinin çekilmesi ve Çankaya Köşkü'nde Bulgaristan Türklerine yapılan baskı ve öldürülmeler ile ilgili yapılan bir görüşmenin ardından Evren, Jivkov'a Bulgaristan Türklerinin hak ve hukukunun güvence altına alınması konulu bir mesaj göndermiştir.²³⁹ Bu mesaj, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral tarafından 11 Ocak 1985 tarihinde Jivkov'a elden sunulmuş ve konu dahilinde bir görüşme yapılmıştır. Jivkov, görüşme esnasında Bulgaristan'ın Türk halkın değil, Bulgar ulusunun bir parçası olduğunu, isteyen her vatandaşın ismini değiştirebileceğini, sadece bu aşamada ufak sorunlar çıktığını söylemiştir. Ayrıca Jivkov, Evren'in mesajında göç konusunun geçmemesine rağmen 200.000 ya da 300.000 kişinin Türkiye'ye gönderilebileceğini belirtmiştir. Bu söylem, görüşme esnasında orada bulunan Ömer E. Lütem tarafından BKP hükümetinin göç anlaşmasını kabul edebileceği yönünde yorumlanmıştır.²⁴⁰

Uğur Mumcu, Cumhuriyet gazetesinin 22 Ocak 1985 tarihli sayısında Bulgaristan'da gerçekleşenler ile ilgili bir yazı yazmıştır. Mumcu, yaptırımların Lenin'in "gerici burjuva milliyetçiliği" tanımına uyduğunu belirtmiş, gerçekleşen baskıcı rejimi sadece Türkler ve Bulgaristan açısından değil, tüm sosyalist ülke ve

²³⁷ *Milli Gazete*, 8 Ocak 1985, s. 1., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 13, Ocak 1985, s. 15.

²³⁸ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1985, s. 11., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 13, Ocak 1985, s. 24.

²³⁹ *Milliyet*, 16 Ocak 1985, s. 1-10.

²⁴⁰ Lütem, *a.g.e.*, s. 176-183., Şimşir, *a.g.e.*, s. 389-390.

kuramlar çerçevesinde değerlendirmiştir. Ayrıca bu yazıda Bulgaristan, Türkiye'ye devlet aracılığıyla silah ve mermi sokmasıyla eleştirilmiştir.²⁴¹

Özgen Acar, Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı Ivan Ganev ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Bu röportaj sırasında, isim değiştirme konusu hakkında Ganev “İnsanların isimlerinin değiştirilmesi yeni bir olay değil. Yüz yıldır yapılan bir olay. Hâla değişecek isimler var. Bazı yamaçların isimleri değişecek. Yine Türklerden kalma bazı köylerin isimlerinin değiştirilmesi yapılacak. Osmanlı dönemini hatırlatan her dağın, bayırın, köyün adı değiştirilecek” şeklinde konuşmuştur.²⁴² Bu röportaj, Bulgaristan'ın Bulgarlaştırma politikasının açık itirafı olarak görülmüştür.²⁴³ Ganev'in bu yorumlarını Yalım Eralp “Çağdaş düşüncenin canlıları cansızlarla aynı tuttuğunu hiç görmedim” sözleriyle eleştirmiştir.²⁴⁴ Evren ise Çankaya Köşkü'nde yaptığı konuşmada, yapılan görüşmeye değinmiş ve Ganev'i “Türk düşmanı” olarak nitelendirmiştir.²⁴⁵

Meclisteki tartışmaların hızlanmasıyla Halkçı Parti İstanbul Milletvekili Yılmaz İhsan Hastürk ve aynı zamanda ANAP Balıkesir Milletvekili İsmail Dayı mecliste önerge teklifinde bulunmuşlardır.²⁴⁶ Bu önergelerin kabul edilmesiyle 13 Şubat 1985'de Bulgaristan'da asimilasyon konusu detaylıca görüşülmüş ve 20 Şubat'ta gizli oturumda tartışılması kararı alınmıştır.²⁴⁷ Bulgaristan'ın 1919'da imzalanan Neuilly Anlaşması²⁴⁸, 1925 Bulgaristan-Türkiye Dostluk Antlaşması²⁴⁹, 1947 Paris Antlaşması ve 1975 AGİK sonunda kabul edilen Helsinki Nihai Senedi²⁵⁰ gibi uluslararası arenada geçerliliğini koruyan hükümleri dikkate almadığına değinilmiştir. Uygulanan asimilasyon politikaları detaylı şekilde açıklanmış, TRT'nin olanlara karşı sessiz kalması eleştirilmiştir. Tarihte meydana gelen göç ve yaptırımlardan örnekler verilmiş ve durum güncel konuyla ilişkilendirilmiştir.

²⁴¹ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1985, s. 8.

²⁴² *Milliyet*, 21 Ekim 1985, s. 5.

²⁴³ *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1985, s. 10.

²⁴⁴ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1985, s. 10.

²⁴⁵ Lüttem, *a.g.e.*, s. 403.

²⁴⁶ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1985, s. 11., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 14, Şubat 1985, s. 16-17.

²⁴⁷ Lüttem, *a.g.e.*, s. 218-219.

²⁴⁸ Fahir Armoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, C. 2, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 148.

²⁴⁹ Bkz. *BCA*, 30-18-1-1 / 16-29-2(23.12.1925). Bu anlaşma, Türkiye ile Bulgaristan Krallığı arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olsa da Bulgaristan içinde bazı kesimlerin tepkisine yol açmış, protesto mitinglerine neden olmuştur, bkz. *BCA*, 30-10-0-0 / 219-477-4(15.06.1926).

²⁵⁰ Helsinki Nihai Senedi'nin resmi ismi “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi”dir (Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe). Aynı zamanda “Helsinki Deklarasyonu” ve “Helsinki Mutabakatları” olarak da adlandırılmaktadır.

Hükümet adına konuşan Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, konuşmasında Bulgaristan'da uygulanan politikanın uluslararası basın ve yayın organlarında da oldukça geniş rol aldığını, hükümetin bu uygulamaların farkında olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Halefoğlu, ölüm olayları hakkında yabancı ve Türk basınında 40 ile 800 arasında değişen rakamların söz konusu olduğunu ancak Bulgar resmi ağzlarının resmiyette herhangi bir bulgu olmamasıyla bu söylemleri yalanladığını ve Türklere karşı herhangi bir yaptırım uygulanmadığını savunduğunu söylemiştir. Basın mensuplarına işlerini yapma fırsatı verilmemesini ise şu şekilde eleştirmiştir:²⁵¹

“Olayların geçtiği yerlere gitmek isteyen basın mensuplarına, bugüne kadar Bulgar makamlarınca bir imkân tanınmamıştır. Türk basınından ayrı olarak, daha bundan birkaç gün önce Sofya'da bulunan yabancı basın muhabirlerinin aynı doğrultudaki taleplerinin de reddedildiği bilinmektedir. Şayet, basına kamuoyunu aydınlatma görevini yapma fırsatı verilse idi, herhalde bugün zihinlerden geçen pek çok sorunun da cevabı verilmiş olacaktı. Bu durum karşısında ister istemez, “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz” sözü hatıra gelmektedir.”

Aynı görüşmelerde ayrıca 16.000 göçmen ailesinin istekleri meclise sunulmuştur. Bu istekler şu şekilde belirlenmiştir:²⁵²

- Parti Merkez Komitesi Politbürosunun Türk soykırımına ilişkin 1969, hükümetin 1970 ve 1984 yıllarında onayladığı ve bundan hemen sonra uygulamasına geçtiği gizli Bulgarlaştırma kararlarının hükümsüz bırakılması,
- Silah gücüyle isimleri değiştirilen 500.000 soydaşımızın eski ad ve soyadlarının iade edilmesi,
- Tutukevlerine ve toplama kamplarına sürülen, polis dairelerinin mahzen katlarında dayaktan geçirilen, aç ve susuz tutulan; verilere göre 12.500 kadın ve erkek soydaşımıza uygulanan soruşturmalara son verilmesi ve söz konusu soydaşlarımızın serbest bırakılması,
- Polis ve ordu bölüklerinin denetiminde bulunan Trakya'nın, Rodopların, Dobruca, Deliorman ve Tozluk'un silahlı Türk düşmanlarından arındırılması,

²⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Toplantı 2, C. 12, 13 Şubat 1985, s. 523.

²⁵² s. 530-531.

- Birleşmiş Milletler'in "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nin "Helsinki Nihaî Belgesi" ve Bulgaristan Anayasasının hak ve özgürlüklerle alakalı maddelerinin Bulgaristan'da da uygulanmasıyla 2 milyon soydaşımızın yaşamlarının garantiye bağlanması,
- Türk bayram ve düğünlerini, örf ve âdetlerini, doğum ve ölüm törenlerini siyasal suç kapsamına alan yasağın kaldırılması,
- Soydaşlarımızla her türlü iletişimin polis denetiminden arındırılması ve bunun uygar yasalar doğrultusunda yapılması,
- Turist olarak Bulgaristan'ı ziyaret edenlerin akrabalarını, oturdukları köy ve şehirlerde ziyaret etmelerinin güvenceye bağlanması,
- Kapatılan Türk okullarının yeniden açılarak Türk çocuklarının Türkçe eğitim - öğretim görmeleri,
- Türklerin eşit halklı vatandaş olarak, en ağır sektörlerde çalışmalarına son verilmesi,
- Soydaşlarımıza işkence, zulüm, insanlığa aykırı, onur kırıcı cezalar ya da işlemlerin kaldırılması,
- Soydaşlarımızın düşünce, vicdan, din ve dil özgürlüklerinden yoksun bırakılmaması, kanunen eşit uygulamaların başlatılması.

Aynı gün, İngiltere Dışişleri Bakanı Geoffrey Howe gerçekleştirdiği resmi ziyarette bu konuyu dile getirmiştir. Beraberinde gelen İngiliz gazeteciler Halefoğlu'na "Bulgaristan'daki nüfusa baskı" başlıklı sorular sormuşlardır. Halefoğlu, haberlerin doğruluğunun kesin olmadığını ancak ciddiyetini koruduğunu belirtmiştir.²⁵³

Ayrıca Howe, Türkiye'den önce Bulgaristan'a gerçekleştirdiği kısa ziyaretinde Mladenov ile azınlık konusunu konuşmuştur. Bu konuşma "diplomatik nezaket kurallarına uygun bir ikaz" olarak nitelendirilmiştir.²⁵⁴ Mecliste yapılan görüşme ve İngiliz gazetecilerle yapılan konuşma, konunun yabancı basında daha sık yer almasını sağlamıştır. Bu oturum, asimilasyon sürecinde Türkiye'nin uyguladığı politika açısından yol gösterici olmuştur.

²⁵³ *Milliyet*, 14 Şubat 1985, s. 7.

²⁵⁴ *Milliyet*, 12 Şubat 1985, s. 12.

Meclis görüşmelerinden sonra soydaşlar konusunda sistemli bir çalışma takvimine girilmiş, Bulgaristan'a göç anlaşması teklifinde bulunulmuştur. Ancak Bulgaristan, göç anlaşmasına taraf olmamış, bu süreç içerisinde ilişkiler gergin bir tavır almıştır.

Hükümetten her kesim, göç anlaşması hakkında olumlu düşünmemiştir. Örneğin Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral, göç anlaşması teklifinin mantıklı olmadığını, Bulgaristan'dan gelecek göçün, ardından Batı Trakya ve Kerkük'ten yeni bir nüfus akımı getirebileceğini düşünmüştür.²⁵⁵ Ayrıca MDP Bitlis Milletvekili Kamran İmran, göç anlaşmasının bir çözüm olmadığını belirtip şu şekilde konuşmuştur:²⁵⁶

“Türkiye sadece problemler çıktığı dönemlerde, münferit çıkışlar halinde değil, bütünüyle ve düzenli bir şekilde dışardaki Türk varlığını düşünmek ve ilgilenmek zorundadır. Mesele, bunların kültürlerini ve benliklerini korumalarıdır. Ayrıca buldukları ülkenin kanunlarından eşit şekilde yararlanabilmeleridir. Bulgaristan'daki durum hem insan hakları, hem komşuluk münasebetlerimiz nedeniyle düşündürücüdür. Göçe yol açılması veya göçe zorlanma gibi tedbirleri doğru bulmuyorum. Hükümet bunlara karşı çıkmalıdır. Bu insanlar buldukları yerde mesut olmalıdır.”

Mecliste yapılan oturumlar Bulgaristan ile gerçekleşen ikili görüşmeler kapsamında devamlılığını sürdürmüştür. Hatay Milletvekili Murat Sökmenoğlu sürecin yoğun takipçisi olmuştur. Bulgar Meclis Başkanı Stanko Todorov, Mart ayı başında yaptığı bir konuşmada nihayet Bulgaristan'da isim değiştirme kampanyası olduğunu açıklamış ancak bunun gönüllü bir şekilde gerçekleştiğine değinmiştir. Sökmenoğlu, Todorov'un soydaşlarımız hakkında yaptığı açıklamalar sonucu hükümete sözlü soru önergesi sunmuştur.²⁵⁷ Halefoğlu'nun bu önergeye verdiği cevapta ise Türk azınlığın haklarının korunması, göç anlaşması yapılması hususunda hükümetin her türlü girişimi gerçekleştireceği belirtilmiştir.²⁵⁸

Süreç içerisinde gerçekleştirilen görüşmelerden sonuç alınamamasıyla birlikte kamuoyunun hükümete olan tepkisi artış göstermiştir. Hükümet, “kısa, orta ve uzun vadeli” üç aşamalı bir önlem planı oluşturmuştur.²⁵⁹ Bulgaristan'la ilişkilerin ilerleyememesi nedeniyle “orta vadeli” olarak adlandırılan sorunu uluslararası

²⁵⁵ Lütem, a.g.e., s. 230.

²⁵⁶ Cumhuriyet, 20 Şubat 1985, s. 12.

²⁵⁷ Cumhuriyet, 4 Nisan 1985, s. 11.

²⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Toplantı 1, C. 12, 14 Nisan 1985, s. 151-152.

²⁵⁹ Cumhuriyet, 20 Mart 1985, s. 11.

arenaya taşıma hamlesi devreye sokulmuştur. Uyguladığı tavır konusunda ısrarcı olan Bulgaristan, Türkiye'nin konuyu uluslararası platformda uzun bir süre tartışmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Paris, Strasburg ve İstanbul'da protesto gösterileri planlanmıştır. Konu uluslararası gündeme ilk defa 25-30 Mart 1985 tarihleri arasında Togo'nun başkenti Lomey'de düzenlenen Uluslararası Parlamentolar Birliği Genel Kurulu'nun yıllık toplantısında taşınmıştır.²⁶⁰ Bu plan dahilinde Türk azınlığa uygulanan yaptırımlarla ilgili belgeler, Sofya Büyükelçiliği'nden gelen istihbarat bilgileri, dünya basınında çıkan haberler ve Türk göçmenlerin ihbar mektupları derlenmiştir.²⁶¹ 22 Mayıs 1985 tarihinde gerçekleştirilen meclis oturumunda, uluslararası düzeye taşınan bu sorunun, çeşitli kuruluşlar nezdinde tartışılması ve yurt dışı kamuoyunda büyük ses getirmesi bir başarı olarak görülmüştür.²⁶²

Dönemin Diyanet İşleri Bakanı Tayyar Altıkulaç, meydana gelen dini baskılar konusunda dünya kamuoyuna bir açıklamada bulunmuştur. Altıkulaç, Bulgaristan'da Kur'an taşımamın silah taşımak kadar suç olduğuna değinmiş, özellikle İslam devletlerinin bu yönden ilgisini çekmeyi planlamıştır.²⁶³

Özal, yurt dışına düzenlediği seyahatlerde konuyu mümkün olduğunca gündeme getirmeye çalışmıştır. Çervenkov'un cenazesi sebebiyle Moskova'da bulunduğu esnada, Sovyetler Başbakanı Nikolay Tihonov ile görüşmüş ancak olumlu bir yanıt alamamıştır.²⁶⁴ Ayrıca Türk işadamlarının ABD'de düzenlediği bir gecede Bulgaristan'da gerçekleşenler ile ilgili "*Zulüm durmazsa tüm dünyada nümayiş yaparız*" şeklinde konuşmuştur. Bu tepki basın tarafından Özal'ın durumu yurt dışında "ilk kez çok net bir şekilde" dillendirmesi olarak yorumlanmıştır.²⁶⁵

Evren, Bulgaristan konusunu uluslararası arenada ilk defa Romanya'yı ziyareti esnasında Devlet Başkanı Nikolai Çavuşesku ile görüşmesinde konuşmuştur. Görüşme esnasında Çavuşesku, Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleşmesi arzusunu Evren'e bildirmiştir.²⁶⁶ Evren, Romanya'ya yolculuğu esnasında Bulgaristan üzerinden geçerken Jivkov'a Bulgaristan Türkleri konulu bir

²⁶⁰ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1985, s. 8.

²⁶¹ *Milliyet*, 17 Mart 1985, s. 9.

²⁶² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 17, Toplantı 1, C. 12, 22 Mayıs 1985, s. 468-469.

²⁶³ *Milliyet*, 02 Nisan 1985, s. 12.

²⁶⁴ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1985, s. 1.

²⁶⁵ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1985, s. 8.

²⁶⁶ *Milliyet*, 14 Haziran 1985, s. 9.

mesaj göndermiştir. Daha sonra bir Yugoslavya gezisinde yeniden Bulgaristan üzerinden uçulmuş ancak Evren, Jivkov'a herhangi bir mesaj göndermemiştir. Sebebini ise "Geçen sefer mesaj gönderdim, tuttu bunu basına verdi, propaganda malzemesi olarak kullandı. Bu nedenle şimdi mesaj göndermedim" sözleriyle açıklamıştır.²⁶⁷

14 Kasım 1985 tarihinde Pakistan'da Devlet Başkanı Ziya ül-Hak onuruna verilen yemekte Evren tarafından konu dahilinde bir konuşma yapılmıştır. Konuşma esnasında Bulgaristan'ın kınanması sonucu Bulgaristan Pakistan Büyükelçisi Georgi Iliev Boskhov yemeği terk etmiştir.²⁶⁸

Bulgaristan ile gerçekleştirilen görüşmelerden çözüm alınamamasıyla 1986'da konunun uluslararası arenaya taşınması sürdürülmüştür. Evren, 18 Ocak 1986 tarihinde Mısır'ı ziyareti sırasında Bulgaristan'ın müslüman Türk azınlığa uyguladığı yaptırımları kınamıştır.²⁶⁹ 1 Nisan 1987 tarihinde Fas Kralı II. Hasan onuruna düzenlenen yemekte Bulgaristan'ın uyguladığı politikadan bahsedilmiş, İslam ülkelerinin bu konudaki tutumunun ilişkilerin normalleşmesi açısından çok önemli olduğu vurgulanmıştır.²⁷⁰ Ayrıca Evren, 24 Haziran 1986 tarihinde Macaristan'a ziyareti sürecinde Macar Devlet Başkanı Pal Losonczi'ye Bulgaristan Türkleri konusundaki endişelerden bahsetmiştir.²⁷¹

Halefoğlu, 9 Temmuz 1986 tarihinde Avusturya Dışişleri Bakanı Jankowitsch'in onuruna verilen yemekte Bulgaristan sorunu hakkında konuşmuştur. Konuşmada Türkiye'nin bir göç anlaşması isteğinden ancak Bulgaristan'ın tüm girişimlere rağmen sessiz kaldığından bahsedilmiştir.²⁷² 1 Ekim 1986 tarihinde ise Yugoslavya Dışişleri Bakanı Raif Dizdareviç'e Bulgaristan Türkleri hakkındaki endişeler anlatılmıştır.²⁷³

Özal, 30 Ekim 1986 tarihinde Bangladeş ve Güney Kore'ye düzenlediği resmi ziyaretlerde Bulgaristan konusunu görüşmüştür.²⁷⁴ Güney Kore Başbakanı Şi Yung, Özal'a bu konuda Türkiye'yi desteklediklerini bildirmiştir.²⁷⁵

²⁶⁷ *Milliyet*, 21 Ekim 1986, s. 8.

²⁶⁸ *Milliyet*, 15 Kasım 1985, s. 7., *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1985, s. 8.

²⁶⁹ *Milliyet*, 19 Ocak 1986, s. 9.

²⁷⁰ *Hürriyet*, 2 Nisan 1987, s. 1.

²⁷¹ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1986, s. 8.

²⁷² *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1986, s. 14.

²⁷³ *Milliyet*, 2 Ekim 1986, s. 5.

²⁷⁴ *Milliyet*, 29 Eylül 1986, s. 3.

Sökmenoğlu, konunun uluslararası arenada sürekli gündeme getirilmesi aşamasında hükümete “Bulgaristan’daki Türklerin sorunlarının çözümü hususunda alınan önlemler” başlıklı bir yazılı soru önergesi sunmuştur. Bu önerge, 27 Ocak 1988 tarihinde Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz tarafından yanıtlanmıştır.²⁷⁶ Verilen cevapta, 1987’nin ilk 6 ayında Bulgar medyasında Türkiye aleyhine 2.004 adet yazı yazıldığına değinilmiştir. Yılmaz, daha sonra Bulgaristan’ın bu hareketini “*Bulgaristan gibi insan haklarının kitlesel ihlalini devlet politikasının bir unsuru haline getirmiş bir ülke basınının demokrasi ve insan hakları namına Türkiye’ye eleştiri yöneltmesi ancak bir kara mizah örneğidir*” sözleriyle eleştirmiştir.²⁷⁷

Türkiye heyeti, 20 Şubat 1989 tarihinde Side’de düzenlenen “Balkan Ülkeleri Çevre İşbirliği Konferansı’nda ulusal ve tarihi değerlerin çevreden soyutlanamayacağı tezinden yola çıkarak Bulgaristan’daki Türk ve müslüman kültür varlığının korunması isteğini konferans gündemine getirmiştir.²⁷⁸

“1989 Mayıs Olayları” sonucu Bulgaristan’dan yığın halinde gelen göç akımı, ANAP hükümeti tarafından BKP’nin siyasi bir tuzak peşinde olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Evren, yaptığı açıklamada uluslararası kamuoyunu konu dahilinde girişimlerde bulunmaya çağırarak ve en kısa zamanda bir göç anlaşması imzalanması için çalışmalar yapıldığını ifade etmiştir.²⁷⁹

KKTC hükümeti, göçün hızını arttırmasıyla beraber zorla sınır dışı edilen Türklerin geçici olarak Maraş’a yerleştirilmesini önermiştir. Öneri, Rum yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmış ve protesto edilmiştir. Yunanistan hükümeti ise Türkiye’nin bu öneriyi uygulamaya koymayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Öneri İnönü tarafından “çok etkili bir yol” olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁰ Özal, daha sonra bu öneriyi “şimdilik gerek yok” diyerek geri çevirmiştir.²⁸¹

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut ile Türk-İş Başkanı Şevket Yılmaz, Cenevre’de düzenlenen Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Kurulu’ndaki konuşmalarında Bulgaristan Türklerinden bahsetmişlerdir. Yılmaz ve Aykut,

²⁷⁵ *Milliyet*, 6 Kasım 1986, s. 8.

²⁷⁶ Murat Sökmenoğlu tarafından önerge ile sorulan sorular ve Mesut Yılmaz’ın hükümet adına cevapları için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 18, Toplantı 3, C. 1, 27 Ocak 1988, s. 659-661.

²⁷⁷ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1988, s. 12.

²⁷⁸ *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1989, s. 14.

²⁷⁹ *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1989, s. 11.

²⁸⁰ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1989, s. 1., *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1989, s. 1.

²⁸¹ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1989, s. 1.

Türklere uygulanan yaptırımları kınarken dünya kamuoyuna insan haklarına aykırı bu baskıların önlenmesi için çağrı yapmışlardır.²⁸²

Milli Savunma Bakanı Safa Giray, Lizbon'da düzenlenen "Avrupa Bağımsız Program Grubu" toplantısında zorunlu göç uygulamasını dile getirmiştir. Bu bağlamda "Uluslararası Hukuk Kurumu"na mektup gönderilerek "insanlık dışı" olarak görülen bu uygulamanın farkındalığı sağlanmıştır.²⁸³

Hükümet tarafından göç sırasında Bulgaristan üzerindeki baskıyı arttırmak için İslam ülkelerine çağrı yapılmıştır. Bu bağlamda Arap İşbirliği Konseyi'ne mensup ülkelerin Türkiye'deki büyükelçileri Dışişleri Bakanlığı'na çağrılmış ve konunun gündeme getirilmesi istenmiştir.²⁸⁴ Daha sonra, İslam ülkelerinin konuya olan ilgisini yetersiz bulan Türkiye, buna karşı İsrail ile ilişkilerin güçlendirilmesi kozunu ortaya atmıştır. Öyle ki, İsrail göçün başlamasından itibaren tepkisini ortaya koymuştur.²⁸⁵ İsrail Meclis Başkanı Dov Shilansky, 108 ülkeye gönderilen ve Bulgaristan'a yönelik tepkinin arttırılması istenen mektuba verdiği cevapta olaylardan büyük üzüntü duyduklarını belirtmiştir. Bu durum, İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.²⁸⁶

ANAP hükümeti, Bulgaristan'ı göç anlaşmasına zorlamak ve ülkede kalan Türklerin haklarını güvence altına almak amacıyla uluslararası arenada aktif rol oynayacağı bir plan hazırlamıştır. Bu planlama içinde şu hedefler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır:²⁸⁷

1. NATO Siyasi Komitesi'nde Bulgaristan'a karşı kültürel, iktisadi, sportif ambargolar uygulanmasını istemek,
2. Mesut Yılmaz ve Turgut Özal'ın Avrupa'nın çeşitli başkentlerine günübirlik ziyaretler düzenlemesi,
3. BM Güvenlik Konseyi'nin toplantıya çağırılması,
4. İKÖ'yü olağanüstü toplantıya çağırmak,

²⁸² *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1989, s. 11.

²⁸³ *Hürriyet*, 1 Temmuz 1989, s. 7.

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1989, s. 1-11.

²⁸⁵ *Hürriyet*, 7 Temmuz 1989, s. 12.

²⁸⁶ *Milliyet*, 1 Temmuz 1989, s. 13.

²⁸⁷ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1989, s. 1.

5. AT üyesi 12 ülkenin topluca ya da tek tek Bulgaristan'a karşı iktisadi, ticari, diplomatik, kültürel yaptırımlar uygulamasını talep etmek,
6. Sovyetler'in diplomatik yollarla Bulgaristan'ı etki etmesini amaçlamak,²⁸⁸
7. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin konuyu daima gündemde tutmasını sağlamak.

Konu dahilinde hükümetin uluslararası arenadaki girişimleri sonucu kınama boyutu gelişerek yerini Bulgaristan'a karşı uygulanan birtakım yaptırımlara bırakmıştır.²⁸⁹

1. ABD, Bulgaristan ile olan ilişkilerini göçmen sorununun çözümüne bağlamıştır.
2. Kanada, Bulgaristan ile uzun vadede ticari ve iktisadi işbirliğini askıya almıştır.
3. İngiltere, ikili ziyaretlerini durdurma kararı almıştır.
4. Bulgar heyeti, Umman civarında ülkeye sokulmayıp geri çevrilmiştir.
5. Avusturya, Bulgar parlamento heyetinin ziyaretini askıya almıştır.

20 Ağustos 1989 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında alınan kararla beraber 22 Ağustos'ta sınır kapıları kapatılarak vize uygulamasına geçilmiştir. Bu esnada Bulgaristan'a kapsamlı bir göç anlaşması isteği yinelenmiştir. Bu karar, basın tarafından hükümetin Bulgaristan'a karşı uyguladığı "dramatik bir geri dönüş" olarak yorumlanmıştır. Özal'ın göçün başlamasıyla beraber "Ne kadar gelirse alırız" şeklinde özetlediği politika, böylelikle değişmiştir. Toplantı sonrasında yapılan yazılı açıklamada, Türkiye'nin iyi niyetini 2.5 ay gibi bir süreçte 310.000 Türk'ü ülkeye kabul etmekle gösterdiği ve böyle bir politikanın dünyanın hiçbir yerinde yürütülmediği belirtilmiştir.²⁹⁰

Sınırın yalnızca vizeli geçişlere açılmasının ardından muhalefet parti liderleri ile Özal arasında karşılıklı tartışmalar yaşanmıştır. Özal, DYP'yi "çirkin politika" yapmakla, Demirel'i ise Türklerin Bulgaristan'da kalması amacıyla Jivkov ile anlaşma yapmakla suçlamıştır. Demirel, bu iddialara karşı Hürriyet gazetesine

²⁸⁸ *Milliyet*, 2 Temmuz 1989, s. 14.

²⁸⁹ *Hürriyet*, 6 Temmuz 1989, s. 11.

²⁹⁰ *Hürriyet*, 22 Ağustos 1989, s. 13.

verdiği bir demeçte Özal'ın “vicdansızlık” ettiğini söylemiştir. Başka bir konuşmasında ise vize uygulamasının getirilmesiyle hükümetin Jivkov'un oyununa geldiğini öne sürmüştür.²⁹¹ Kamuoyunun tepkisinden sonra ANAP Genel Başkan Yardımcısı Galip Demirel, vize uygulamasının Bulgaristan'ı göç anlaşmasına ikna etmek amacıyla uygulanmaya konduğunu açıklamıştır.²⁹² Bu arada Özal, kısa bir tatile çıkmıştır. İnönü, Bulgaristan sorununun gündemde olduğu sırada tatile çıkması nedeniyle Özal'ı eleştirmiş ve bu hareketi “görülmemiş bir hafiflik” olarak nitelemiştir.²⁹³

Hükümetin Bulgaristan göçmenleri için çalışmaları sürerken 31 Ekim 1989 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilmiştir. ANAP'tan Turgut Özal ve Fethi Çelikbaş arasında gerçekleşen seçimi Özal, 14'e karşı 263 oyla kazanmıştır. Böylece Özal, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. cumhurbaşkanı olmuştur. Bulgaristan konusundaki meclis görüşmelerinde etkin rol oynayan DYP Hatay Milletvekili Murat Sökmenoğlu, Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, aynı gün istifasına ilişkin dilekçeyi TBMM Başkanlığı'na vermiştir. Sökmenoğlu, Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin Türkiye'yi tehlikeli siyasi gelişmelere sürükleyeceğini söyleyerek istifasının ana sebeplerinden birini “Bulgaristan fiyaskosu” olarak belirtmiştir.²⁹⁴

2.2.2. Muhalefetin Tutumu

Asimilasyonun Türk basınında yer alması ve göçmenlerin konuyu gündeme getirme girişimlerinden sonra muhalefetin konu hakkındaki çalışmaları artış göstermiştir. Halkçı Parti Tekirdağ Milletvekili Salih Alcan, 23 Ocak 1985 tarihinde gerçekleştirilen meclis oturumunda Bulgaristan'da uygulanan yaptırımlar ile ilgili gündem dışı bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada hükümetten bir çözüm beklenmiş, Bulgaristan'ın politikası Hitler'in 1933-1945 arasında uyguladığı politikaya benzetilmiştir.²⁹⁵

SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü, hükümetten Bulgaristan hakkında kamuoyuna bilgi verilmesini istemiştir. İnönü, bu konuda yazılı bir açıklama yapmış

²⁹¹ *Hürriyet*, 2 Eylül 1989, s. 11.

²⁹² *Hürriyet*, 23 Ağustos 1989, s. 11.

²⁹³ *Hürriyet*, 24 Ağustos 1989, s. 13.

²⁹⁴ *Milliyet*, 1 Kasım 1989, s. 14.

²⁹⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 17, Toplantı 3, C. 12, 23 Ocak 1985, s. 400-401.

ve basında yer alan haberlerin doğruluğunun kanıtlanmasını istemiştir.²⁹⁶ Ayrıca 1986'da yaptığı konuşmada Bulgaristan'daki baskıları kınamış ve izlenen politikada hükümetin tavrını “*Hükümet bu konuda başarılı olamadı. Biz hükümet olmadığımız, hükümetin elindeki kozları bilmediğimiz için iktidarda olsaydık ne yapacaktık bilmem. Sanıyorum sorunları yine de çözümlerdik. Hükümet çözememiştir. Milyonlarca Türk asıllı Bulgar vatandaşı orada zulüm görmektedir. Konu sürekli olarak uluslararası platformda gündeme getirilmelidir.*” sözleriyle eleştirmiştir.²⁹⁷

İnönü, 10 Kasım 1986 tarihinde partisinin bazı bölümleri değiştirilen kurultay bildirisini, düzenlediği basın toplantısında açıklamıştır. Bir maddesi Bulgaristan sorununa ayrılan bildiride Bulgaristan'daki Türklerin uğradığı yaptırımların devam etmesi kınanmış ve dünya kamuoyu sesini yükseltmeye çağırılmıştır.²⁹⁸

“1989 Mayıs Olayları” sonrası göçün başlamasıyla beraber SHP, DYP ve DSP yetkilileri konu dahilinde faaliyetlerde bulunmuştur. Erdal İnönü, Edirne'ye ziyaret edip göçmenlerle görüşmüştür. Süleyman Demirel, 17 Haziran 1989 tarihinde Sakarya'da katıldığı mitingde Sovyetler'i müttefiki olduğu Bulgaristan'daki asimilasyona sessiz kaldığı gerekçesiyle ağır bir dille eleştirmiştir. Ecevit ise 18 Haziran'da Bursa'da düzenlenen mitingde Bulgaristan'a uluslararası ambargo uygulanmasını önermiştir.²⁹⁹

Erdal İnönü, Bulgaristan'ın yaptırımlarının katliam boyutuna geldiğini ve bu baskılar karşısında insanlık aleminin tepkisinin beklendiğini duyurmuştur.³⁰⁰ Ayrıca İnönü, Sosyalist Enternasyonal Başkanı Willy Brandt'a bir mektup gönderip Bulgaristan'a karşı önlem alınması isteğini iletmiştir.³⁰¹ 15 Ağustos 1989 tarihinde Mesut Yılmaz'ı makamında ziyaret eden İnönü, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlar konusunda brifing almak istediğini söylemiştir. İnönü, kapsamlı bir göç anlaşması imzalanması konusunda hükümeti eleştirmiştir. Yılmaz, bir basın mensubunun sorusu üzerine cevap olarak İnönü'ye katıldığını ancak uluslararası arenada Bulgaristan'a yöneltilen kınamaların atılmaya gereken adımlar için yeterli olmadığını belirtmiştir.³⁰²

²⁹⁶ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1985, s. 11.

²⁹⁷ *Hürriyet*, 27 Temmuz 1986, s. 1.

²⁹⁸ *Milliyet*, 11 Kasım 1986, s. 8.

²⁹⁹ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1989, s. 1.

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1989, s. 8.

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1989, s. 10.

³⁰² *Hürriyet*, 16 Ağustos 1989, s. 13.

Demirel, 13 Haziran 1989 tarihinde DYP Grup Toplantısı'ndaki konuşmasında Bulgaristan Türkleri konusunda hükümetin gerekli önlemleri almadığını söylemiştir. Bulgaristan'ın yaptırımlarını "namussuzluk", uluslararası tepkileri "utanç verici" olarak niteleyen Demirel, ANAP hükümetini ise "şaşkınlık" ve "berduşluk"la eleştirmiştir.³⁰³ 30 Haziran 1989 tarihinde yaptığı açıklamada Bulgaristan Türklerine uygulanan baskılara yeterli tepki gösterilmediğine değinerek Özal'a "*Başkalarının kafasında bunalım arayacağına kendinde iktidar arasın.*" demiştir. Ayrıca İslam ülkelerinin asimilasyon karşısında ilgisiz kaldığını belirtmiştir. Bulgaristan Türkleri için açılan yardım kampanyasına dönemin parasıyla 20.000 lira bağışta bulunmuştur.³⁰⁴ Başka bir açıklamasında ise Bulgaristan'ın aksi tavrını ANAP hükümetinin "gevşekliğine" bağlamıştır. Türkiye'de 100 kişiden 85'inin Özal'ı yönetimde istemediğini belirten Demirel, göçmenlere uygulanan iskan politikasını sert bir dille tenkit etmiştir.³⁰⁵

Özal'ın izlediği iskan politikası, Deniz Baykal tarafından da farklı şekilde yorumlanmıştır. Baykal, yaptığı konuşmada "*Özal'a o zaman soydaşlarımızı getirmenin değil, insani koşullarda barındırmanın önemli olduğunu vurgulamıştık. Haklı çıktık. Vatandaş Özal, iki ay içinde kendini tekzip etti.*" şeklinde konuşmuştur.³⁰⁶

SHP, göç süreci devam ederken hükümet aleyhine bir bildiri yayınlamıştır. Erken seçimin yapılması gerekliliği üzerinde durulan bildiriye, hükümetin Bulgaristan Türkleri ile ilgili izlediği politika eleştirilmiştir. Bu konuda "*Bulgaristan'dan zorla göç ettirilen soydaşlarımıza uygulanan baskılara hala çözüm getirilememesi bu sorunları kaygı verici boyutlara ulaştırmaktadır. Bunlar, halk desteği zayıf bir iktidarın iç ve dış saygınlığının yetersizliğinin bir başka sonucudur.*" denilmiştir.³⁰⁷

RP lideri Necmettin Erbakan, 26 Ağustos 1989 tarihinde yaptığı basın toplantısında vize uygulamasını eleştirerek "şuursuz bir hareket" olarak nitelemiştir. Erbakan, Bulgaristan Türklerinin haklarının güvenceye alınmasını isteyerek gerekirse BKP hükümetiyle ilişkilerin tümünden kesilmesini önermiştir.³⁰⁸ İnönü ise yaptığı bir açıklamada, "*Jivkov'a önce meydan okuyup sonra geri dönüş yapmak bir*

³⁰³ *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1989, s. 11.

³⁰⁴ *Milliyet*, 1 Temmuz 1989, s. 9.

³⁰⁵ *Hürriyet*, 31 Temmuz 1989, s. 10.

³⁰⁶ *Hürriyet*, 1 Eylül 1989, s. 17.

³⁰⁷ *Milliyet*, 29 Temmuz 1989, s. 8.

³⁰⁸ *Hürriyet*, 27 Ağustos 1989, s. 15.

*başbakanın, devlet sorumluluğunu taşıyan bir insanın, hiçbir şekilde yapmaması gereken bir davranıştır. Bu kadar büyük bir hatayı hükümet nasıl yapar? Bunu yapmakla dış politikanın ne kadar keyfi, beceriksizce ve bir kişinin kaprisleriyle idare edildiğini açıkça ortaya koydu. Böyle bir hareket, tek başına bir hükümeti düşürmesi gerekir.” demiştir.*³⁰⁹

30 Eylül 1989 tarihinde TBMM’de Bulgaristan hakkında bir gensoru görüşülmüştür. Bu görüşmeler sırasında iktidar ve muhalif partileri arasında tartışmalar yaşanmıştır. Özal, Bulgaristan ile görüşmelerin gizli arşivlerde tutulan tutanaklarını açıklamıştır. İhsan Sabri Çağlayangil’in BKP yetkilileriyle yaptığı görüşmelerin yer aldığı görüşme tutanaklarından belirli kısımlar okunmuştur. Demirel, raporun sadece belirli kısımlarının okunduğunu belirtmiş, tutanakların detaylı bir şekilde açıklanması için Özal’a ihtar çekmiştir. İnönü, Bulgaristan karşısında uygulanan politikanın Özal’ın fevri davranışları ve hükümetin konuya uzun vadeli yaklaşmayı bilmemesinden kaynaklandığını söylemiştir. Ayrıca İnönü, Özal’ın gizli görüşmeleri açıklayarak kendisini savunmaya çalıştığını öne sürmüştü ve hükümeti istifaya çağırmıştır. Özal’ın “Tüm soydaşlarımızı alırım” beyanından sonra sınır kapılarının kapanması başbakanın “tükürdüğünü yalaması” olarak yorumlanmıştır.³¹⁰ Demirel, 3 Ekim 1989 tarihinde düzenlenen DYP grup toplantısında Özal’ın gensoru görüşmelerindeki konuşmalarını eleştirmiş, Bulgaristan ile yapılan görüşmelerin tüm gizli tutanaklarının açıklanmasını istemiştir. Ayrıca Demirel, asimilasyon faaliyetlerinin ANAP döneminde yoğunlaşmasını Türkiye’nin caydırıcılık özelliğini kaybetmesi olarak yorumlamış ve meseleyi Özal ile televizyonda tartışmayı teklif etmiştir.³¹¹

2.2.3. Komünist Oluşumların Tutumları

Türkiye’deki komünist oluşumlar, asimilasyonun ilk aylarında hükümetin Bulgaristan’a gösterdiği tepkiyi “sosyalizme karşı” bir tepki olarak algılamıştır. TKP Merkez Komitesi yayın organı “Atılım” dergisinde Bulgaristan’a gösterilen tepki, “Söz konusu konu haklı görünüşüne karşın gerçeklere uymuyor. Biz soralım. Eğer söz konusu ülke sosyalist bir ülke olmasaydı böyle bir kampanya yürütülür müydü? ...Açıkça görülmelidir ki, bu kampanya sosyalizmi karalamayı ve Bulgaristan ile Türkiye arasında düşmanlık yaratmayı amaçlamaktadır. Bu kampanyanın kirli amacı apaçık ortadayken şimdi her solcunun, her namuslu insanın yapması gereken, hiçbir kuşku, ikircim göstermeden bu

³⁰⁹ *Hürriyet*, 2 Eylül 1989, s. 11.

³¹⁰ *Milliyet*, 1 Ekim 1989, s. 8.

³¹¹ *Milliyet*, 4 Ekim 1989, s. 10.

kampanyaya karşı çıkmaktır.” şeklinde yorumlanmıştır.³¹² TKP Genel Sekreteri Nabi Yağcı³¹³, Temmuz 1985 sonunda BKP’nin davetlisi olarak Bulgaristan’a bir ziyaret düzenlemiştir. Jivkov ile Yağcı arasındaki görüşmenin çoğunluğunu “Balkanların atomsuz bölge ilan edilmesi” ve “Türkiye ile Bulgaristan arasındaki iyi komşuluk ve işbirliğinin geliştirilmesi” oluşturmuştur.³¹⁴ Buna rağmen, Bulgaristan’daki Türk azınlık hakkında kayda değer bir yorum yapılmamıştır. Ancak asimilasyonun şiddetini arttırması, göçün başlaması ve kamuoyunda daha geniş kitleye ulaşmasının ardından gösterilen tepki değişim göstermiştir. Nitekim 1988’de kurulan Türkiye Birleşik Komünist Partisi, yaptığı açıklamada Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımların ve zorunlu göçün sosyalizm ve insan hakları ile bağdaşmadığını vurgulamıştır.³¹⁵ Parti Başkan Yardımcısı Mehmet Karaca ve Genel Sekreter Yardımcısı Osman Sakalsız, *“Bulgaristan hükümetinin tavrı, insan haklarıyla ve savunduğumuz sosyalizm anlayışıyla bağdaşmıyor. ...Türkiye ve Bulgaristan halklarının çıkarlarına da zarar veren bu tutum ile Balkanlar’da gerginliğin azaltılması, karşılıklı güven ve işbirliği ortamının yaratılması için harcanan çabalar gibi, Bulgaristan’da demokrasi, açıklık ve toplumsal yenilenme yönünde yapılmak istenen reformlar da tehlikeye düşer.”* ifadelerinin geçtiği ortak bir açıklama yapmıştır.³¹⁶ Bu süreçte, Bulgaristan’daki Türk azınlık ile Türkiye’deki Kürt azınlık arasında bir bağlantı kurularak, insan hakları açısından ülkede izlenen politika eleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda parti yayın organı aracılığıyla göç sonrası yaşanan sorunlar temalı birtakım röportajlar gerçekleştirilmiştir. Bu röportajlarda “Kürt sorunu”na değinilerek göçmenlerin konu hakkındaki görüşleri öğrenilmiştir.³¹⁷

“Sosyalist Birlik” dergisi, bir sayısında *“Geçtiğimiz ay, dünyada ve ülkemizdeki gündemi Çin’deki demokrasi ve özgürlük mücadelesiyle, Bulgaristan’daki ırkçı uygulamalar sonucu sınır dışı edilen Türklerin durumu oluşturdu. Her iki ülkedeki muhafazakar yönetimler, uyguladıkları baskı ve terörle sosyalizme kara bir leke sürdüler. Bu olaylar, bir kez daha muhafazakarlığın, sosyalizmin ilerlemesinin, çoğulculuşmanın ve çağdaşlaşmasının önündeki temel engel olduğunu gösterdi. Sosyalizm, ancak bu bürokratik yönetimlerin tutuculuğunu aşarak insanlığa yeniden umut verebilir”* ifadelerine yer vermiştir.³¹⁸

³¹² *Atılım*, 1 Nisan 1985, s. 4-7.

³¹³ “Haydar Kutlu” adını da kullanmaktadır.

³¹⁴ *Atılım*, 15 Ağustos 1985, s. 1.

³¹⁵ *Adımlar*, 25 Haziran - 9 Temmuz 1989, s. 1-4-5., *Cumhuriyet*, 7 Haziran 1989, s. 5.

³¹⁶ *Adımlar*, 11-24 Haziran 1989, s. 3.

³¹⁷ Bkz. *Adımlar*, 22 Ekim – 4 Kasım 1989, s. 24.

³¹⁸ *Sosyalist Birlik*, Temmuz-Ağustos 1989, s. 2.

Aziz Nesin, “Yazarlar Sendikası” adına yaptığı bir basın toplantısında, “Bulgaristan Yazarlar Birliği”ni Türklere uygulanan yaptırımlar nedeniyle BKP hükümetini eleştirmediği için kınamış ve ilişkilerini askıya aldığını ilan etmiştir. Buna karşılık “Toplumsal Kurtuluş” dergisi, Nesin’in 20 Ocak 1967 tarihinde “Yön” dergisinde yayımlanan ve Bulgaristan’daki Türk azınlığın göç etmesinin hem kendileri hem Türkiye için yararlı olmadığını belirttiği bir yazısını yayımlamıştır.³¹⁹ Ayrıca dergi, Temmuz-Ağustos 1989 tarihli sayısında ANAP hükümetinin Bulgaristan konusunda uyguladığı politikanın iki ülke arasında düşmanlık yaratacağını belirterek “Belené” dizisinin Dışişleri ve MİT’in oluşturduğu “kuru bir propaganda filmi” olduğunu iddia etmiştir. Aynı yazıda, TBKP’nin Bulgaristan’ı eleştirmesine yer verilmiş ve parti “komünistleri bile eleştiren bir komünist partisi” olarak yorumlanmıştır.³²⁰ Eylül 1989 sayısında ise ANAP hükümeti Türkiye’yi bozmak ve sorunları dejenere etmek için Bulgaristan göçünü kullanarak “zulüm edebiyatı” yapmakla itham edilmiştir.³²¹

2.3. Uluslararası Arenanın Tutumu

2.3.1. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler, kurulumundan itibaren insan hakları ve azınlıklar konusunda birçok uluslararası sözleşmenin imzalanmasına öncülük etmiştir. Nitekim örgütün temel bildirisinde bu konuya uzun bir şekilde değinilmiştir. “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi”, “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”, “İrk Ayrımının Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme”, “Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, “Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, “Apartheid Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Uluslararası Sözleşme”, “İşkence ve Başka Zalimce, İnsanlık dışı ve Onur Kırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı Sözleşme” bu belgelerin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, BM insan haklarına aykırı bir durum sergilenen Bulgaristan’a tepkisini açık bir şekilde ortaya koymuş, bu konuda girişimlerde

³¹⁹ Aziz Nesin, bu yazısında Bulgaristan Türkleri’nin izlemesi gereken yolları “gerçek sosyalist olmak”, “tam Bulgaristan yurtdaşı olmak” ve “Türk kültür ve geleneğine bağlı olmak” olarak üçe ayırmıştır., *Toplumsal Kurtuluş*, Nisan 1989, s. 12-14.

³²⁰ *Toplumsal Kurtuluş*, Temmuz-Ağustos 1989, s. 12.

³²¹ *Toplumsal Kurtuluş*, Eylül 1989, s. 3-4.

bulunmuştur. ANAP hükümeti ise durumun uluslararası boyuta taşınması kararının ardından olayı BM'ye sıklıkla taşımıştır.

Türkiye BM Temsilcisi İlter Türkmen, İKÖ'nün BM'deki 39 temsilcisini Bulgaristan'daki durumu kınamaya çağırmıştır. Dini bakımdan uygulanan yaptırımlar ile ilgili raporlar temsilcilere dağıtılmıştır.³²²

ANAP Milletvekili Göksel Kalaycıoğlu, 25 Temmuz 1985 tarihinde Nairobi'de düzenlenen BM Dünya Kadınlar Konferansı'nda katılımcılara Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlardan bahsetmiştir. Bulgar temsilci Irina Bokova, Kalaycıoğlu'nun konuşmasına karşı cevap hakkını kullanarak iddiaların “yalan” olduğunu ileri sürmüş ve Türkiye'yi Bulgaristan'ın iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Bunun üzerine Türkiye Nairobi Büyükelçisi Hüseyin Çelem, katılımcılara BKP hükümetinin Türk azınlığa dağıttığı isim değişikliği temalı belgelerin kopyalarını vermiştir.³²³

Vahit Halefoğlu, 4 Ekim 1985 tarihli BM Genel Kurulu'nda Bulgaristan'ın yaptırımlarını konuşmuştur. Ancak üyelere daha önce dağıtılan konuşma özetlerinin aksine, Halefoğlu'nun konuşması sırasında “Bulgaristan” kelimesini kullanmaması dikkat çekmiştir.³²⁴ Daha sonra bunun Bulgaristan'a cevap hakkı doğmaması için yapıldığı açıklanmıştır.³²⁵ Ancak yapılan konuşmalara rağmen, amaç sadece farkındalık yaratmak olarak görülmüştür. Bunun nedeni, “BM'nin bu açıdan uygun bir forum olmaması” olarak gösterilmiştir.³²⁶

Halefoğlu'nun konuşmasından sonra 22 Ekim 1985 tarihinde Özal, Bulgaristan'ı isim vererek eleştirmiştir. Özal, konuşmasında daha çok asimilasyonun dini boyutundan bahsetmiştir. Özal'ın konuşmasının yoğunluğunun din üzerine geçmesi, kamuoyu tarafından daha çok İslam ülkelerinin ilgisini çekmek istemesi olarak yorumlanmıştır. Halefoğlu'na rağmen Özal'ın isim vererek konuşması, basında ikisi arasında bir görüş ayrılığı olduğu şeklinde yazılmıştır.³²⁷

Sürecin ilerlemesi ve Bulgaristan'la ilişkilerde bir gelişme yaşanmaması üzerine BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne (CERD) Türkmen

³²² *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1985, s. 12.

³²³ *Milliyet*, 26 Temmuz 1985, s. 2.

³²⁴ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1985, s. 10.

³²⁵ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1985, s. 1., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 22, Ekim 1985, s. 46.

³²⁶ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1985, s. 1.

³²⁷ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1985, s. 10.

tarafından bir mektup gönderilmiştir. Bu mektupta, Bulgaristan resmi haber ajansı BTA'nın Türkiye'yi dünya kamuoyunu kandırmakla suçlamasına rağmen müslüman azınlığa uygulanan yaptırımların diplomatik kaynaklar ve insan haklarıyla ilgilenen kuruluşlarca doğrulandığı yazılmış, Bulgaristan ile konu dahilinde bir ikili görüşme isteği yinelenmiştir.³²⁸ BTA, çıkan haberler sonrası ülkeye isteyen her basın mensubunun girebildiği ve dünya basınında Bulgaristan Türkleriyle alakalı bir haber yer almadığını belirtmiştir. Yalım Eralp, bu yorumu “*Bulgaristan hükümetinin dünya kamuoyunu aldatmaya yönelik yalanlarla dolu yeni bir propaganda*” olarak nitelemiştir.³²⁹

Bulgaristan, 1984'te CERD'e sunduğu raporda ülkedeki Türk varlığını kabul etmiştir. Ancak daha sonra raporunu geri alarak, rapordaki “Türk” sözcüğü geçen tüm bölümleri çıkarmıştır. Bulgaristan'ın bu hamlesi ANAP hükümeti tarafından “ırkçı bir davranış” olarak nitelendirilmiştir. Değişmeyen haliyle raporda Türk azınlığının varlığı “1975 sayımına göre, Bulgaristan'ın nüfusu 8 milyon 750 bindir. Yüzde 90'ın Bulgar olması nedeniyle, nüfus homojen bir yapı göstermektedir. Bulgaristan'da sadece Slav ırkından etnik gruplar bulunmaktadır. Aynı zamanda ülkemizde Türk, Ermeni, Yahudi, Rum ve çingene asıllı vatandaşlar da yaşamaktadır.” ifadeleriyle belirtilmiştir. Bu konuda bir rapor, Türk diplomasisi tarafından Bulgaristan'ın BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmesi'ne aykırı davrandığını kanıtlamak amacıyla New York'da düzenlenen toplantıda BM'ye sunulmuştur. Bulgaristan bu raporu, 1984'te yazılan raporun “sorumsuz bir memur tarafından yazıldığı” şeklinde cevaplamıştır.³³⁰

Halefoğlu, 2 Ekim 1986 tarihinde BM Genel Kurulu'nda Bulgaristan'ı ilk defa isim kullanarak eleştirip, konuşmasında ikili görüşme önerisinde bulunmuştur.³³¹ 3 Ekim'de gerçekleştirilen oturumda Bulgaristan ve Türkiye temsilcileri arasında söz düelloları yaşanmıştır. Türkiye'nin endişelerini dile getirmesinin ardından Bulgaristan, Türk ve müslümanlara herhangi bir yaptırım uygulanmadığı iddiasını sürdürmüştür. İki ülke arasında bir görüşme isteği belirtilmiştir. Türkiye, Türk ve müslümanlara uygulanan yaptırımların görüşmenin ana konusu olmaması halinde görüşmenin gerçekleştirilemeyeceği görüşünü

³²⁸ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1986, s. 12.

³²⁹ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1986, s. 11-12.

³³⁰ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1986, s. 14.

³³¹ *Milliyet*, 3 Ekim 1986, s. 5.

yinelemiştir.³³² Aynı kurulda, Halefoğlu ve Mladenov arasında bir diyalog gerçekleşmiştir. Mladenov, Türkiye ile yapılacak görüşmede her iki tarafın da istediği konuyu konuşması önerisinde bulunmuş ve bu öneri Halefoğlu tarafından kabul edilmiştir.³³³ Ancak görüşme, Bulgaristan'ın Balkanlar'ın nükleer silahlardan arındırılmasına öncelik vermek istemesi üzerine bir süre askıda kalmıştır.³³⁴

BM Sosyal İşler Komitesi'ne "Bulgaristan'da Türklere uygulanan insanlık dışı davranışlar" konulu görüşler sunulmuştur. Bu görüşler, Batılı ülke heyetleri tarafından desteklenmiştir.³³⁵

Halefoğlu, New York'ta düzenlenen BM Genel Kurulu 42. Dönem Toplantıları'nda yaptığı konuşmada Bulgaristan'daki Türk azınlığa uygulanan yaptırımların gittikçe kötüleştiğini belirtmiştir. Halefoğlu, konuşmasında Bulgaristan ile göç konusunda bir anlaşma sağlanmaması halinde konunun uluslararası arenada sürekli gündeme getirileceğini ifade etmiştir.³³⁶ Bu konuşmadan 15 gün sonra Bulgar Misyon Müsteşarı Golemanov, cevap hakkını kullanmıştır. Golemanov, yaptığı konuşmada Türkiye'nin ülkesine iftira attığını, bu söylemlerle kamuoyunu aldattığını ve Türk anayasasının tüm ülkeler tarafından kabul edilen insan haklarına karşı çıktığını iddia etmiştir. Bu iddialara karşı söz alan Müsteşar Korkmaz Haktanır, yaptırımların şahit ve belgelerle tasdiklendiğini, Bulgaristan'ın Türkiye'yle görüşmelere yanaşmaması ve sınırı gözlemcilere açmamasının asimilasyonun bir kanıtı olduğunu söylemiştir.³³⁷

İlter Türkmen, New York'ta düzenlenen BM 3. Komitesi Toplantısı'nda UAÖ'nün "Bulgaristan: Türklere Karşı Sürdürülen İnsan Hakları İhlalleri" adlı raporundan, 1-4 Eylül 1987 tarihleri arası Amerikan kongre üyelerinin yaptırımları tespit amacıyla Bulgaristan'a yaptığı ziyaretten ve Türkiye'ye iltica eden Bulgaristan Milli Meclis Üyesi Halil İbişoğlu'nun ABD'de düzenlenen AGİK toplantısındaki ifadelerinden bahsederek Bulgaristan'ı yaptırımları durdurmaya davet etmiştir. Türkmen, kapsamlı bir göç anlaşması imzalanması hususunda gerekenlerin

³³² *Milliyet*, 4 Ekim 1986, s. 5.

³³³ *Milliyet*, 12 Ekim 1986, s. 9.

³³⁴ *Milliyet*, 15 Ekim 1986, s. 14.

³³⁵ *Milliyet*, 30 Kasım 1986, s. 13.

³³⁶ *Hürriyet*, 5 Ekim 1987, s. 11.

³³⁷ *Hürriyet*, 11 Ekim 1987, s. 1-16.

yapılmasını önermiş, Türkiye'nin göç etmek isteyen her Türk'ü kabul etmeye hazır olduğunu beyan etmiştir.³³⁸

Birleşmiş Milletler, 1988'de hazırladığı bir raporda Bulgaristan'daki Türklere uygulanan yaptırımlara geniş bir şekilde yer vermiştir. BM İnsan Hakları Komisyonu Özel Raportörü Angelo D'Almeido'nun hazırladığı raporda, Türklere dini bakımdan baskıların uygulandığı, müslüman çocukların sünnet edilmesinin yasaklandığı ve Bulgar medyasının sünnet aleyhine propagandalar yürüttüğü vurgulanmıştır. Türklerin adlarının Aralık 1984 – Mart 1985 arasında keyfi olarak değiştirildiği ve bu faaliyetlerin şiddet olaylarına neden olduğu belirtilmiştir.³³⁹

99 üniversiteden 950 öğrencinin katılım gösterdiği “Model Birleşmiş Milletler” isimli çalışmada Türk heyeti Bulgaristan'daki Türklere uygulanan yaptırımların kınanmasını istemiştir. “Model BM Genel Kurulu”, bunun sonucunda Bulgaristan'ın kınanmasını ve protesto edilmesini kararlaştırmıştır.³⁴⁰

“1989 Mayıs Olayları”yla beraber yaptırımların artması ve Türklerin zorunlu göçe tabi tutulmasının ardından hükümet yetkilileri ile BM Genel Sekreteri Cuellar arasında çeşitli görüşmeler gerçekleşmiştir. Mesut Yılmaz, Cuellar'a sorunun bir an önce çözülmesi için girişimlerde bulunulması konulu bir mektup göndermiştir.³⁴¹ Daha sonra BM Kalkınma Programı, Kızılay'a 20.000 dolarlık bir yardımda bulunmuştur.³⁴²

Mesut Yılmaz, BM Genel Kurul Dönem Başkanı Budimir Loncar ve Yugoslavya Dışişleri Bakanı'nın ortak düzenlediği yemeğe katılmıştır. Yılmaz, yemek esnasında Bulgaristan ile ilişkilerden bahsetmiş ve hükümetin göç anlaşması imzalanması yönündeki beklentilerini iletmiştir.³⁴³ Bulgaristan, BM Genel Kurulu devam ederken BKP komutasındaki Milli Meclis'te “Vatandaş Hakları Komisyonu” nezdinde bir karar alınmıştır.³⁴⁴ Bu karar, hükümetin onayı alınmadan BM Genel Kurulu'nda yayınlanmıştır. ANAP hükümeti, bu hamleyi “göz boyama” olarak

³³⁸ *Cumhuriyet*, 27 Kasım 1987, s. 12.

³³⁹ *Milliyet*, 5 Mart 1988, s. 10.

³⁴⁰ *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1988, s. 3.

³⁴¹ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1989, s. 1.

³⁴² *Hürriyet*, 7 Temmuz 1989, s. 12.

³⁴³ *Milliyet*, 1 Ekim 1989, s. 11.

³⁴⁴ Vatandaşlık Hakları Komisyonu tarafından alınan bazı kararlar: 1-) Anayasada yazılı Bulgaristan vatandaşlarının inanç, örf ve adetlerinin teminat altına alınması. 2-) Resmi dil olan Bulgarca'nın yanında, bazı başka dil ve diyalektlerin konuşulmasına müsaade edilmesi. Bkz. *Milliyet*, 3 Ekim 1989, s. 7.

nitelendirmiştir.³⁴⁵ 4 Ekim 1989 tarihli oturumda Yunan, Bulgar ve Türk delegeler arasında söz düelloları yaşanmıştır. Mesut Yılmaz'ın Bulgaristan hakkındaki konuşmalarına cevap veren Bulgar delege Ivan Gavralov, Türkiye'nin iddialarını "gülünç" olarak değerlendirmiş ve hükümeti "pantürkizm" politikasını uygulamakla suçlamıştır. Yunanistan, Kıbrıs sorununun tartışıldığı bir oturumda bu iddiaları desteklemiştir. Ayrıca Gavralov, Bulgaristan Türklerinin seyahat özgürlüklerini kullanmasına rağmen Türkiye'nin sınırı kapadığını ve göçmenlerin yoksullukla karşılaştığını söylemiştir. BM Türkiye Daimi Temsilcisi Mustafa Akşin, bu iddialara verdiği yanıtta Türkiye'nin amacının Bulgaristan'ın uluslararası arenadaki konumunu zedelemek olmadığını belirtmiş, BKP hükümetinin "adi bir adaletsizlik" içinde olduğunu vurgulamıştır.³⁴⁶

2.3.2. NATO

NATO, 1949'da ABD, Kanada ve 10 Batı Avrupa devletinin³⁴⁷ Sovyetler'in Doğu Avrupa üzerindeki hakimiyetini daha fazla genişletmek istemesine karşı önlem olarak bir yardım ittifakı oluşturmak amacıyla kurulmuştur.³⁴⁸ Üye ülkeler, 15 Eylül 1951 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya katılım protokolünü onaylamıştır. 22 Ekim 1951'de ise protokolün yürürlüğe girmesiyle Türkiye, resmen NATO'ya üye olmuştur.³⁴⁹ Askeri ve politik bir temayla kurulan NATO, konunun Bulgaristan - Türkiye arasında askeri boyuta taşınmaması nedeniyle süreci politik açıdan değerlendirmiştir.

Lizbon'da gerçekleşen 30 Mart 1985 tarihli NATO toplantısında TBMM Milli Savunma Komisyonu Başkanı Ferruh İltar ve komisyon üyesi Erol Ağagil konuşma yaparak Türklerin sorunlarına değinmişlerdir. Görüşmeler sonunda konu dahilinde bir basın bildirisi yayınlanmış, Mayıs 1985'te Stuttgart'da toplanacak toplantıda gündeme alınması kararlaştırılmıştır.³⁵⁰ Daha sonra Stuttgart'da

³⁴⁵ *Milliyet*, 3 Ekim 1989, s. 12.

³⁴⁶ *Milliyet*, 5 Ekim 1989, s. 14.

³⁴⁷ Belçika, Fransa, Danimarka, İngiltere, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz.

³⁴⁸ https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20111122_what_is_nato_tu.pdf, s. 11., Erişim: 14 Ekim 2019

³⁴⁹ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2000, s. 128-132.

³⁵⁰ *Milliyet*, 31 Mart 1985, s. 6.

düzenlenen toplantıda, 10 kişilik Türk heyeti NATO ülkelerinin Bulgaristan'a dur denmesi ve kınama kararı alınması isteğinde bulunmuştur.³⁵¹

10 Nisan 1985 tarihinde Brüksel'de ittifak ülkelerinin büyükelçilerinin bir araya geldiği bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya Türkiye adına katılan Ekrem Güvendiren, Bulgaristan'daki Türk azınlığın Bulgarlaştırılmaya çalışıldığı ve yoğun baskı altında tutulduğuna değinerek uygulanan politikanın Helsinki Nihai Senedi'ne aykırı olduğunu belirtmiştir.³⁵²

NATO bünyesinde asimilasyon konusu daha önce açılrsa da gündem maddesi olması Ekim 1985'te San Fransisco'da yapılan 31. Dönem Toplantısı'nda gerçekleşmiştir. İngiliz Milletvekili Bruce George, bu toplantıda UAÖ'nün Bulgaristan hakkında çıkardığı rapordan bahsedip, BKP hükümetinin davranışlarını "işkence politikası" olarak nitelendirmiştir. Aynı toplantıda, Helsinki Nihai Belgesi hakkındaki bir karar tasarısı da tartışılmıştır. Sunulan raporda, Varşova Paktı'na üye bazı devletlerin anlaşmaya aykırı davrandığı belirtilip, Bulgaristan'daki yaptırımlar örnek olarak verilmiştir.³⁵³ Türkiye temsilcisi İsmail Şengün, Siyasi Komite'ye bir karar tasarısı sunmuş, 3 Yunan ve 1 İngiliz hariç 180 parlamenterin onayıyla tasarı onaylanmıştır. Tasarı vasıtasıyla Sofya'ya uyarı gönderilmiştir.

Halefoğlu, aynı tarihte Brüksel'de gerçekleşen olağanüstü NATO toplantısında Kasım 1985'te gerçekleşecek Gorbaçev – Reagan görüşmesinde Bulgaristan konusu üzerinde durulması gerektiğini söyleyip Türkiye'nin göç anlaşması isteğini Amerikan Dışişleri Bakanı George Schultz'a iletmiştir.³⁵⁴ Daha sonra Gorbaçev – Reagan görüşmesinin gerçekleştirildiği oturuma katılan Özal, Bulgaristan konusunun görüşüp görüşülmediğini soran bir muhabire "*Başkan Reagan'ın izahatından bu konunun veya buna benzer konuların konuşulduğu anlaşılıyor. Özellikle din hürriyeti konusu, dinin icaplarını yerine getirmek isteyenlere imkan verilmesi hususu, göç etme konusu, bütün bu konuların konuşulduğu ifade edildi*" şeklinde cevap vermiştir.³⁵⁵

³⁵¹ *Milliyet*, 18 Mayıs 1985, s. 5., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 17, Mayıs 1985, s. 8.

³⁵² *Milliyet*, 11 Nisan 1985, s. 12.

³⁵³ *Hürriyet*, 16 Ekim 1985, s. 11.

³⁵⁴ *Milliyet*, 16 Ekim 1985, s. 8., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 22, Ekim 1985, s. 23.

³⁵⁵ *Milliyet*, 22 Kasım 1985, s. 5.

25 Mayıs 1986 tarihinde Lüksemburg'da toplanan Kuzey Atlantik Asamblesi'nde ³⁵⁶ Türk parlamenterler tarafından Bulgaristan sorunundan bahsedilmiştir. Komisyona Türklerin mektup yazmalarının ve telefon etmelerinin yasaklandığı hatırlatılmış, konunun gündemde tutulmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.³⁵⁷

13 Kasım 1986 tarihinde İstanbul'da düzenlenen NATO 32. Genel Kurul komisyon çalışmalarında üye ülkelerdeki sorunlar tartışılmıştır. İspanyol delege Garcia Arias sunduğu raporda Bulgaristan'daki Türklere sistemselsel bir baskı uygulandığına değinmiştir.³⁵⁸ Bir Yunanlı delege, raporda yer alan "Bulgaristan'daki Türk azınlığı" kelimesinin "Bulgaristan'daki müslüman azınlık" olarak değiştirilmesini önermiş ancak bu öneri kurul tarafından kabul edilmemiştir. Sonuç olarak kelime "Bulgaristan'daki müslüman Türkler" olarak değiştirilmiştir.³⁵⁹ Genel Kurul'da Bulgaristan Türklerine baskıların kınandığı bir karar tasarısı görüşülürken, Alman delege Norbert Gansel tasarıya karşı çıkmış, Lüksemburglu delege Emile Krieps ile tartışmaya girmiştir. Sonuç olarak tasarı kabul edilmiştir.³⁶⁰

ANAP Milletvekili İsmail Şengün, Oslo'da toplanan "Kuzey Atlantik Asamblesi Siyasi Komisyonu"nda Bulgaristan'daki Türkler konusunu dile getirmiştir. Şengün, konuşmasında Türklerin yaptırıma uğradıklarını belirtmiş, kısa bir süre önce Bulgaristan'ı ziyaret eden ABD parlamento heyetinin raporuna değinmiştir. Bulgaristan'ın Helsinki Nihai Senedi'ne karşı gelerek ülkedeki azınlıklara kötü davrandığını vurgulayan bu rapor, Türklere uygulanan yaptırımları kanıtlar nitelikte görülmüştür. Buna bağlı olarak "terörizmle ilgili ilkeler bildirisi" temalı karar tasarısı ve Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları kınayan bir başka tasarı, kabul edilmesi beklentisiyle genel kurula sunulmuştur.³⁶¹

Özal, 27 Mayıs 1989 tarihinde NATO 1989 bahar dönemi açılışında yaptığı konuşmada Türklere uygulanan yaptırımlardan söz etmiş, Sovyetler'deki insan hakları gelişmelerinin Bulgaristan'daki azınlığa yansımaları ümit ettiğini söylemiştir. Daha sonra NATO Başkanı Patrick Duffy, Bulgaristan'ı uyguladığı asimilasyon ve

³⁵⁶ İsmi 1999'da NATO Parlamenter Asamblesi olarak değiştirilmiştir.

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1986, s. 3.

³⁵⁸ *Milliyet*, 14 Kasım 1986, s. 7.

³⁵⁹ *Milliyet*, 16 Kasım 1986, s. 13.

³⁶⁰ *Milliyet*, 18 Kasım 1986, s. 6.

³⁶¹ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1987, s. 6.

baskılar sebebiyle kınamıştır.³⁶² 29 Mayıs'taki oturumda ise Özal, müttefik ülkeleri Bulgaristan'a karşı duyarsız kalıp çifte standart uygulamakla eleştirmiştir. Ayrıca konu dahilinde ABD Başkanı George Bush ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Duffy, aynı oturumda Bulgaristan'daki insan hakları ihlallerine ilişkin bir açıklama yapmıştır. Açıklamada Helsinki Nihai Senedi'ni imzalayan devletler sorumluluklarını yerine getirmeye davet edilmiştir. Özal, aynı zamanda İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ile görüşmüş ve desteğini almıştır. Bulgaristan'ın ülkede Türk olmadığına dair iddialarına ise resmi Bulgar belgelerinden ve nüfus sayımlarından örnekler verilmiştir.³⁶³

NATO sözcüsü, 30 Haziran 1989 tarihinde Brüksel'de yaptığı açıklamada Bulgaristan'ın AGİK ilkelerini ihlal ettiğini vurgulayıp, yaptırımları kınamıştır. Verilen demeçte bazı NATO ülkelerinin uluslararası arenadaki girişimleriyle Bulgaristan Türklerinin durumuyla alakalı görüşlerini dile getirdikleri açıklanmış, “Bu yolla AGİK'in insani boyut mekanizması çalıştırıldı” denmiştir.³⁶⁴

NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner, 9 Ağustos 1989 tarihinde ortak bir bildiri yayınlamıştır. Bulgaristan, bu bildiriye AGİK belgeleri uyarınca üstlendiği sorumluluklara uymamakla suçlanmıştır. Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlar ve zorunlu göç olayı hakkında geniş bilgiler verilmiş, azınlıkların maruz kaldığı baskılar insan haklarının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, BKP hükümetine uyguladığı politikayı değiştirmesine yönelik bir mektup gönderilmiştir. Böylelikle, NATO tarihinde ilk kez bir ülke isim kullanılarak imzaladığı uluslararası anlaşmalara uymaya davet edilmiştir. Yunanistan bu girişimlerden sonra, bildiriye bir dipnot koyarak temel özgürlükler ve insan haklarının evrensel düzeyde uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Dipnotta, “Yunanistan, Müslüman azınlıklarla ilgili olarak, uluslararası anlaşmalarda belirtilen doğru hukuki terminolojiye ilişkin tutumunu da saklı tutmaktadır” denilmiştir. Kıbrıs sorunu nedeniyle uluslararası arenada Türkiye'nin girişimlerine engel olan Yunanistan, Kıbrıs'ta da insan haklarının ihlal edildiği nedeniyle bu bildiriye itiraz etmiştir. Bu bağlamda Yunanistan Ankara Büyükelçisi Dimitri Makris ile Dışişleri Bakanlığı nezdinde bir görüşme gerçekleştirilmiş ve bildiriye engellemeye doğrultusunda hükümetin talebi iletilmiştir. Aynı zamanda Mesut Yılmaz, Yunanistan Dışişleri Bakanı Vekili ile telefon aracılığıyla görüşmüş

³⁶² *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1989, s. 16.

³⁶³ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1989, s. 6.

³⁶⁴ *Milliyet*, 1 Temmuz 1989, s. 13.

ve aynı talebi tekrarlamıştır. Daha sonra Yunanistan'ın az da olsa tavrını değiştirmesi hükümet tarafından “yapıcı bir tutum” olarak değerlendirilmiştir.³⁶⁵ Yunanistan'ın itirazının asıl sebebi “Bulgaristan'daki Türk azınlık” ifadesinin kullanılması olmuştur. Bu ifadenin uluslararası anlaşmalarda “Balkanlar'da müslümanlar” şeklinde geçtiğine değinen Yunanistan, böylelikle Batı Trakya'daki Türklerin “müslüman azınlık” olarak anılmasını hedeflemiştir.³⁶⁶ NATO'nun mektubu, Bulgaristan tarafından geri çevrilmiştir. BTA, NATO'yu Bulgaristan'ın iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Ayrıca Bulgaristan tarafından yapılan açıklamada Türkiye'nin hristiyan ve müslüman toplulukları arasında kışkırtıcılık yapmayı hedeflediği öne sürülmüştür.³⁶⁷

Zeki Yavuztürk başkanlığındaki grupta bulunan İsmail Şengün tarafından “Kuzey Atlantik Asamblesi Siyasi İşler Komisyonu”na bir karar tasarısı sunulmuştur. 7 Ekim 1989 tarihinde komisyon tarafından kabul edilen tasarıda BKP hükümetinin Bulgaristan Türklerine karşı uluslararası yükümlülüklerine saygı göstermesi amacıyla müttefik ülkelere acilen somut girişimlerde bulunmaları çağrısı yapılmıştır.³⁶⁸

2.3.3. İslam Konferansı Örgütü

İslam Konferansı Örgütü, 1967 Arap-İsrail Savaşı ve 1969'da Mescid-i Aksa'nın kundaklanması sonucu Suud Kralı Faysal ve Fas Kralı Hasan'ın çağrısıyla Rabad'da düzenlenen ilk İslam Zirvesi sonrasında başlayan bir sürecin neticesinde kurulmuştur. 1970'te Cidde'de düzenlenen ilk İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'nda örgütün daimi bir tüzüğe kavuşturulması, merkezinin Cidde olması ve genel sekreterliğine Eski Malezya Başbakanı Tunku Abdurrahman Putro el-Hac'ın getirilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı yıl düzenlenen başka bir dışişleri bakanları toplantısında örgütün kurucu belgesinin hazırlanması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda Mart 1972'de toplanan 3. Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde “Kuruluş Yasası” kabul edilmiş ve örgüt hukuksal bir statü kazanmıştır.³⁶⁹

³⁶⁵ *Hürriyet*, 10 Ağustos 1989, s. 14.

³⁶⁶ *Hürriyet*, 11 Ağustos 1989, s. 11.

³⁶⁷ *Hürriyet*, 16 Ağustos 1989, s. 13.

³⁶⁸ *Milliyet*, 9 Ekim 1989, s. 12.

³⁶⁹ Muhittin Ataman, Ayşe Nur Gökşen, *Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı*, S. 76, Seta Yayınları, Ankara, Ocak 2014, s. 9.

Türkiye, Bulgaristan Türkleri ile ilgili ilk uluslararası girişimlerini Avrupa'dan ziyade İslam ülkeleriyle gerçekleştirmiştir. İstanbul'da oluşturulan Göçmenler Heyeti'nin girişimleri sonucu Bulgaristan, telgraflar ile İslam ülkelerine şikayet edilmiştir. Hükümet ve kurumların konu dahilindeki girişimleri İslam coğrafyasında olumlu bir etki ve farkındalık yaratmıştır.³⁷⁰

İslam ülkeleriyle gerçekleşen girişimler olumlu dönüt vermiş, İKÖ olayı “alçakça bir kampanya” olarak değerlendirmiştir. Genel Sekreter Seyid Şerafettin Pirzade, 6 Mart 1985 tarihinde yaptığı konuşmada BKP hükümetini Türklerin dini ve kültürel haklarına saygı göstermeye davet etmiş, İslam aleminin bu duruma kayıtsız kalmayacağını belirtmiş, Bulgaristan'ın Türkiye'nin çabalarına olumsuz yanıt vermesini üzücü olarak nitelendirmiştir.³⁷¹ Pirzade'nin bu açıklamaları Ömer Lütem tarafından İngilizceye çevrilip Bulgaristan'daki Müslüman ülkelerin büyükelçiliklerine dağıtılmıştır.³⁷² Özal, bu açıklamadan sonra Pirzade ile görüşmelerine devam etmiştir. Pirzade, Bulgaristan konusunun gelecek İKÖ Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda ve İslam İktisat ve Ticaret Daimi Komitesi toplantısında gündem konusu olacağına söz vermiştir.³⁷³

Halefoğlu, 16. İslam Dışişleri Bakanları Toplantısı sebebiyle bulunduğu Fas'ta Bulgaristan sorunundan bahsetmiştir.³⁷⁴ Görüşmeler sonunda, Libya Dışişleri Bakanı Ali Abdüsselam Treki, İKÖ'nün konuya ağırlığını koymasının gerektiğini bildirmiştir.³⁷⁵ Konu hakkında “Bulgaristan'daki Müslüman Türk Azınlığın Acıklı Durumu” başlıklı gündem maddesi altında sunulan karar tasarısı kabul edilmiştir.³⁷⁶ Karşılıklı görüşmelere rağmen Libya başta olmak üzere Cezayir, Suriye, Filistin Kurtuluş Örgütü, Yemen ve Kamerun'un karara çekince koymaları hükümet tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır.³⁷⁷ Aynı zamanda toplantı sonunda Mısır Dışişleri Bakanı İsmet Abdülmecit, konuşmasında Türkiye'ye desteğini açıklamıştır. Halefoğlu, toplantı sonucu hakkında bilgi vermek amacıyla mecliste yaptığı

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1985, s. 11.

³⁷¹ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1985, s. 11., Pirzade'nin konuşmasının tam metni için bkz. Bilal Şimşir, *The Turks Of Bulgaria in International Fora Documents Volume II (1986)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 96-97..

³⁷² Lütem, *a.g.e.*, s. 253.

³⁷³ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1985, s. 6.

³⁷⁴ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 25, Ocak 1986, s. 14.

³⁷⁵ *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1986, s. 3.

³⁷⁶ Bkz. Bilal Şimşir, *The Turks Of Bulgaria in International Fora Documents Volume II (1986)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 16-17., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 25, Ocak 1986, s. 41-42.

³⁷⁷ *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1986, s. 10.

konuşmada, görüşmelerin Türkiye adına olumlu sonuçlandığını, İKÖ'nün meseleyi kendi sorunu olarak benimsediğini ve problemin çözümü hususunda kolaylaştırıcı bir mekanizma kurulduğunu bildirmiştir.³⁷⁸

BM toplantısında Halefoğlu – Mladenov görüşmesinden bir sonuç alınamaması sonrası Cidde'de yapılan İKÖ 9. Toplantısı'nda Genel Sekreter Pirzade ile görüşülmüştür. Görüşme esnasında, Bulgaristan'la ilişkilerin olumlu gelişim göstermemesi durumunda Ocak 1987'de düzenlenecek zirvede konunun ele alınması kararlaştırılmıştır.³⁷⁹

25 Ocak 1987 tarihinde başlayacak olan İKÖ 5. Zirve Toplantısı öncesi üye ülkelerin dışişleri bakanlarının yaptığı toplantıda, İslam dinine mensup olmayan ülkelerdeki müslüman azınlığa yapılan yaptırımlar detaylı bir şekilde görüşülmüştür. Bu bağlamda Bulgaristan'daki müslüman azınlık konusu da tartışılmıştır. Türkiye'nin toplantı sonunda yayınlanacak bildiriye Bulgaristan'daki müslüman azınlığa yapılan baskıların yer alması isteğine Suriye, Güney Yemen ve Cezayir karşı çıkmıştır. Bu ülkeler, bildiriye “Müslüman azınlığın bulunduğu ülkelerin iç işlerine karışılmadan” ifadesinin eklenmesini istemiştir.³⁸⁰ 27 Ocak tarihli oturumda ise Evren, İslam ülkelerinin Bulgaristan'a olan baskı ve girişimleri sürdürmesi gerektiğini söylemiştir. Evren'in girişimleri sonucu sonuç bildirisine “Doruk, müslüman olmayan ülkelerdeki Müslümanların durumu hakkında bir karar kabul etmiş ve onların dini, siyasi, iktisadi ve kültürel haklarını desteklemiştir” ifadesi eklenmiştir.³⁸¹

Mesut Yılmaz, 22 Mart 1988 tarihinde Dışişleri Bakanı sıfatıyla katıldığı ilk İKÖ toplantısında İslam ülkelerine Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımların kınanması ve kapsamlı bir göç anlaşması imzalanması için harekete geçilmesi çağrısında bulunmuştur. Yılmaz, Fas Dışişleri Bakanı Abdülaziz Filali ile görüşerek Bulgaristan'daki müslüman azınlık hakkında bilgi vermiştir.³⁸² Ayrıyeten 23 Mart tarihli 45 ülkenin dışişleri bakanlarının katıldığı oturumda, İKÖ tarafından görevlendirilen “İslam Temas Grubu”nun Bulgaristan'daki yaptırımlar konusunda hazırladığı rapor kabul edilmiştir. Pakistan Yüksek Yargı Organı üyesi Düzzeman

³⁷⁸ İKÖ'nün sunulan tasarı sonucunda Bulgaristan Türkleri konusunda almış olduğu kararlar için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 17, Toplantı 3, C. 24, 14 Ocak 1986, s. 336-337.

³⁷⁹ *Milliyet*, 13 Kasım 1986, s. 8.

³⁸⁰ *Hürriyet*, 25 Ocak 1987, s. 10.

³⁸¹ *Hürriyet*, 30 Ocak 1987, s. 10., *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1987, s. 11.

³⁸² *Cumhuriyet*, 23 Mart 1988, s. 10.

Sıddıki, katıldığı basın toplantısında İKÖ'nün Bulgaristan Türklerinin durumunu takip etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Toplantıda “İslam Temas Grubu”nun raporundan bazı bölümler okunmuş, böylece Bulgar diplomatların raporun gündeme getirilmemesi amacındaki girişimleri olumsuz sonuç vermiştir.³⁸³ Suriye heyeti, toplantı sırasında Bulgaristan ile iyi ilişkilerinin bulunduğunu ve BKP hükümetini üzecek bir davranıştan kaçınacaklarını bildirmiş, sorunların ikili görüşmeler sonucu çözüme kavuşması gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Yılmaz, Bulgaristan'ın yaptırımlarının sadece Türkiye değil, ayrıca İslam ülkelerinin görevlendirdiği üç kişilik heyet tarafından yerinde tespit edildiğini ifade etmiştir.³⁸⁴ Bulgaristan Başmüftüsü Miran Topçuyev'in toplantıya gönderdiği mesajda Bulgaristan'daki tüm müslümanların anayasa ve kanunlarla garantilenen özgürlüklere sahip olduğu iddia edilmiştir.³⁸⁵

İKÖ'nün yayınladığı bir raporda gerçekleşen ikili görüşmeler ve uluslararası arenadaki baskıya rağmen Bulgaristan Türklerine uygulanan milli, kültürel ve dini yaptırımlara devam edildiği yazılmış, yaşananlar “felaket” olarak nitelendirilmiştir. Raporun, örgütün düzenlenecek ilk genel kurul toplantısında sunulması kararlaştırılmıştır.³⁸⁶

Mesut Yılmaz, 14 Mart 1989 tarihinde Riyad'da düzenlenen İKÖ Dışişleri Bakanları zirvesinde İslam ülkelerini Bulgaristan'daki Türklere destek vermeye çağırmıştır. Yılmaz, yaptığı konuşmada Bulgaristan'ın Balkan Konferansı'nda imzalanan protokole rağmen yaptırımlarına devam ettiğini ve bu durumun kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Aynı oturumda, İKÖ'nün Bulgaristan'daki azınlığın durumunu incelemek amacıyla görevlendirdiği “Temas Grubu”, müslümanlara uygulanan baskılarda bir değişiklik olmadığını belirtmiş, İKÖ bünyesindeki ülkelerin Bulgaristan ile olan ilişkilerini gözden geçirmesi gerektiğini önermiştir.³⁸⁷

İKÖ Genel Sekreteri Hamid el-Gabid, 6 Temmuz 1989 tarihinde göçmenlerin bulunduğu çadır kentlere ziyarette bulunmuş ve konu dahilinde yetkililerden bilgi almıştır. Daha sonra İstanbul'da yaptığı açıklamada İslam dünyasının Bulgaristan'ı kınadığını açıklamıştır. Ardından Mesut Yılmaz ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.

³⁸³ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1988, s. 7.

³⁸⁴ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1988, s. 1-11.

³⁸⁵ *Milliyet*, 24 Mart 1988, s. 12.

³⁸⁶ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1988, s. 3.

³⁸⁷ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1989, s. 1-13.

Yılmaz, görüşme sonrası yaptığı açıklamada İslam ülkelerinin genel olarak Bulgaristan'a olan tutumunu yetersiz bulduğunu söylemiş, “*Gabid'in ziyaretinden sonraki gelişmelere göre İKÖ'ye ilişkin tutumumuzu yeniden değerlendiririz.*” şeklinde konuşmuştur.³⁸⁸ Yılmaz ve Gabid, konunun daha detaylı ele alınması amacıyla Suudi Arabistan'a gitmiştir. Yılmaz, Kenan Evren'in Bulgaristan sorununu ele alan mesajını Kral Fahd'a iletmiştir. Yapılan görüşmeler sonucu Gabid'in çadır kentlerde incelemeleri esnasında çekilen görüntülerin İKÖ üyesi ülkelere gönderilmesi ve “Belene” adlı dizinin Suudi Arabistan televizyonunda yayınlanması kararlaştırılmıştır.³⁸⁹

Yılmaz, İngiliz “Impact International” dergisine verdiği bir demeçte İKÖ üyesi ülkelerin BKP hükümetine karşı ortak eyleme geçmesini istemiştir.³⁹⁰ Daha sonra İKÖ Dışişleri Bakanları Başkanlığı, Bulgaristan Türklerinin sınır dışı edilmesinin tehlikeli bir boyut aldığını belirterek Sofya'yı şiddetle kınamıştır. Gabid, bu dönemde Türkiye'ye destek amacıyla düzenlediği gezilerde İslam ülkeleriyle çeşitli temaslarda bulunmuştur. Bu bağlamda Bahreyn ve Kuveyt yetkilileri, yaptıkları açıklamalarda Bulgaristan'ı kınadıklarını ve sorunun diplomatik yollarla çözülmesi isteklerini bildirmiştir.³⁹¹

Temas Grubu'nun başkanı Abdullah Omer Nasif, 11 Ağustos 1989 tarihinde Edirne'deki çadır kentlerde incelemelerde bulunmuştur.³⁹²

İKÖ 5. Lider Zirvesi Başkanı Şeyh Cabir Al Ahmet Al Sabah, Bulgaristan Türkleri konusunda Jivkov ve Evren'e bir mesaj göndermiştir. Ayrıca Al Sabah, meselenin evrensel düzeyde bir sorun olduğunu belirterek İKÖ Dışişleri Bakanları'nı olağanüstü toplantıya çağırmıştır.³⁹³ Bu bağlamda 5 Ekim 1989 tarihinde New York'da gerçekleştirilen toplantıda Bulgaristan Türkleri konusunu geniş bir biçimde değerlendirilmiştir. Toplantı sonunda sonuç bildirisi ve karar sureti olmak üzere iki belge onaylanmıştır. Düzenlenen metinde 30 Ekim 1989 tarihinde Kuveyt'te Bulgaristan ile Türkiye arasında ikili görüşmeler yapılması kararlaştırılmıştır.³⁹⁴ Ayrıca sonuç bildirisinde Bulgaristan'daki azınlığı tanımlarken ilk defa “Türk asıllı”

³⁸⁸ *Milliyet*, 7 Temmuz 1989, s. 16.

³⁸⁹ *Milliyet*, 10 Temmuz 1989, s. 14., *Milliyet*, 11 Temmuz 1989, s. 14.

³⁹⁰ *Milliyet*, 19 Temmuz 1989, s. 13.

³⁹¹ *Milliyet*, 25 Temmuz 1989, s. 13.

³⁹² *Hürriyet*, 11 Ağustos 1989, s. 11.

³⁹³ *Hürriyet*, 31 Temmuz 1989, s. 12.

³⁹⁴ Ayrıca bkz. *BCA*, 30-18-1-2 / 636-893-7(23.10.1989).

ifadesinin kullanılması yetkililer tarafından zafer olarak nitelendirilmiştir.³⁹⁵ Ayrıca konunun BM 44. Genel Kurulu'nda dile getirilmesi amaçlanmıştır. Yılmaz, yaptığı konuşmada Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları detaylı bir şekilde açıklamış, İslam camiasının bu konuda Türkiye'ye verdiği desteğin takdirle karşılandığını belirtmiştir.³⁹⁶ Ayrıca Yılmaz, Kuveyt Dışişleri Bakanı Şeyh El-Cebir-El-Sabah'a mektup göndermiş, İKÖ'nün davetini kabul ettiğini bildirmiştir.³⁹⁷ Daha sonra, Ivan Ganev tarafından gerçekleştirilen basın toplantısında Bulgaristan'ın da görüşmeyi kabul ettiği açıklanmıştır.³⁹⁸

2.3.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) sürecini hazırlayan gelişmeler 1950'li yıllara kadar uzanmaktadır. Örgüt, Soğuk Savaş döneminin yumuşaması ve sonlanmasında önemli bir etken olmuştur.³⁹⁹ 30-31 Mayıs 1972 tarihinde Bonn'da toplanan Kuzey Atlantik Konseyi tarafından Avrupa'da bir işbirliği ve güvenlik konferansının hazırlanması için görüşmelere başlanması kararlaştırılmıştır.⁴⁰⁰ AGİK bünyesinde imzalanacak olan Helsinki Nihai Senedi'nin ilk görüşmeleri Finlandiya hükümetinin çağrısıyla 22 Kasım 1972 tarihinde Helsinki'de başlamış, 8 Haziran 1973'e kadar sürmüştür.⁴⁰¹ Konferansların esaslarının belirlendiği ilk görüşmelerden sonra, ikinci hazırlık toplantıları 18 Eylül 1973 tarihinde Cenevre'de yapılmış 21 Temmuz 1975'de sonlanmıştır. Daha sonra 1 Ağustos 1975 tarihinde Arnavutluk dışındaki Avrupa ülkeleri, ayrıyeten ABD ve Kanada hükümet başkanlarıncı gerçekleştirilen törenle Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır.⁴⁰² Bu sonuç bildirisi, imzalandığı gibi yürürlüğe girmiş, böylece AGİT'in kurulumu resmi olarak tamamlanmıştır.

³⁹⁵ Bildiriden bir kesit: "Yapılan tartışmaların ışığında ve İKÖ Genel Sekreteri'nin 22 Temmuz 1989 tarihli ve İKÖ Temas Grubu'nun 5 Eylül 1989 tarihli raporlarını göz önünde tutarak, Bulgaristan hükümetini uluslararası sorumluluklarını yerine getirmeye ve Bulgaristan'daki Türk azınlığı ile müslüman azınlıkların etnik, kültürel, dini haklarını iade etmeye ve bunlara saygı göstermeye çağrılmıştır."

³⁹⁶ *Milliyet*, 6 Ekim 1989, s. 4.

³⁹⁷ *Milliyet*, 13 Ekim 1989, s. 9.

³⁹⁸ *Milliyet*, 16 Ekim 1989, s. 16.

³⁹⁹ Gökçen Alpkaya, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996, s. 19.

⁴⁰⁰ Kasım Kamer, "AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, ed. Şaban Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 310.

⁴⁰¹ Emmanuel Decaux, *AGİK*, çev. Gökçen Tunalı Alpkaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 11.

⁴⁰² Muharrem Gürkaynak, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 151.

Hükümet tarafından NATO Özel Danışma Toplantısı'nda Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlar hakkında bilgi verilmesi ve konunun 7 Mayıs 1985 tarihinde Ottawa'da başlayacak AGİK İnsan Hakları Oturumu'nda ele alınması kararlaştırılmıştır.⁴⁰³ Bu konferansta, Bulgar yetkililer Türk azınlığın varlığını reddetmiştir. Buna karşılık İngiliz temsilcisi Sir Anthony, konuşmasında Türk azınlıktan bahsetmiş ve Bulgaristan'ı eleştirmiştir. Türkiye temsilcisi Ekrem Güvendiren, Osmanlı döneminde Balkan halkına asimilasyon politikası uygulandığına dair Bulgar iddialarına yanıt vermiştir. İngiltere ve ABD, konferans süresince Türkiye'ye destek olmuş ve Bulgaristan'ı konuyu saptırmakla suçlamıştır.⁴⁰⁴ Aynı toplantının bir başka oturumunda Türk Heyeti Başkanı Coşkun Kırca, Türk azınlığa uygulanan yaptırımlar ile ilgili belgeleri 35 katılımcı ülkenin uzmanlarına sunmuştur.⁴⁰⁵

Türkiye, 17 Ekim 1985 tarihinde Budapeşte'de meydana gelen AGİK Kültür Forumu'nda Bulgaristan'daki azınlığın eritmeye çalışıldığını, isimlerin zorla değiştirilip dini vazifelerin yerine getirilemediğini belirtmiştir.⁴⁰⁶ Türkiye Büyükelçisi Cenap Keskin, Bulgaristan'ın imzaladığı uluslararası antlaşmalara rağmen ülke topraklarındaki Türk azınlığın asimile edilmeye çalışıldığını ve bu politikanın devam ettiği sürece iki ülke arasındaki iletişimin gelişemeyeceğini söylemiştir. Bulgaristan cevap olarak ülkede Türk azınlığın değil, müslüman Bulgarların olduğunu, o kesimin dini vazifelerini özgürce yerine getirdiğini ve bu sahte iddialarla forumun zamanının boşa harcandığını iddia etmiştir.⁴⁰⁷ 26 Kasım 1985 tarihine kadar süren forum boyunca Türk azınlık sorununun tartışılması birçok defa tekrarlanmıştır. Türk ve Bulgar heyetleri konu dahilindeki görüşlerini savunan belgeler dağıtmıştır. Bulgaristan'ın dağıttığı belgelerde "hasta Osmanlı düşüncesini canlandırmak" gibi Türkiye'yi suçlayan ifadeler yazılmıştır.⁴⁰⁸

28 Mayıs 1986 tarihinde İsviçre'nin Bern şehrinde düzenlenen AGİK toplantısında Bulgaristan konusundan bahsedilmiştir. Konferans boyunca konu üzerinde durmayan Yunanistan, Norveç, Lüksemburg, İzlanda, Danimarka gibi bazı

⁴⁰³ bkz. Bilal Şimşir, *The Turks Of Bulgaria in International Fora Documents Volume I (1985)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 152-163.

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1985, s. 3-12.

⁴⁰⁵ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 17, Mayıs 1985, s. 27.

⁴⁰⁶ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 22, Ekim 1985, s. 7.

⁴⁰⁷ *Hürriyet*, 21 Ekim 1985, s. 9.

⁴⁰⁸ Lüttem, *a.g.e.*, s. 550.

lkeler ANAP hükümeti tarafından eletirilmitir.⁴⁰⁹ Ayrıca Bonn’da düzenlenen AGİK toplantısında Bulgar Parlamento Heyeti Başkanı Vudov, Balkan lkeleri parlamenterlerinin toplanması önerisinde bulunmuştur. Ancak bu neri, Barlas Doğu tarafından “ilk önce Bulgaristan’da Türk azınlığı sorunu tartıılmadan masaya oturulmayacağı” gerekçesiyle reddedilmiştir. Bulgaristan, parçalanmış ailelerle ilgili her türlü kolaylığın sağlanacağı konusunda Türkiye’ye söz vermiştir.⁴¹⁰

4 Kasım 1986 tarihinde Viyana’da AGİK 3. İzleme Toplantısı düzenlenmiştir. Toplantının ilk gününde Bulgaristan konusu tartıılmı, oturum süresince insan hakları konularına ağırlık verilmiştir. Bulgaristan, Türk azınlığa yapılan baskılar nedeniyle tepki çekmiştir. Bu süreç içerisinde Bulgaristan’ın Türkiye’yle görüşme isteğinde bulunması, ülkenin uluslararası alanda sıkıtırıldığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴¹¹ Toplantının ikinci gününde, ABD Dıileri Bakanı George Shultz, müslüman azınlığa yapılan yaptırımlar nedeniyle Bulgaristan’ı sert bir dille eletirmitir.⁴¹² Aynı toplantıda Halefoğlu, Bulgaristan’daki sorunları yineleyen bir konuşma gerekletirmi, Helsinki Nihai Senedi’ni imzalayan ülkelerin yapılan yaptırımlara kayıtsız kalmaması gerektiğine değinmiştir.⁴¹³

Toplantının dördüncü gününde Halefoğlu ve Mladenov bir görüşme gerekletirmitir. Görüşme boyunca Mladenov, Bulgaristan’da Türk değil müslüman Bulgarlar olduğu iddiasını devam ettirmiştir. Görüşme bittiğinde ise Halefoğlu yapıcı bir sonuç elde edilemediğini ancak görüşme sürecinin baladığını belirtmiştir. Yapılan görüşme daha sonra Mehmet Ali Birand tarafından bir ke yazısında Bulgaristan’ın Türkiye’yi hafife alıp alay eder gibi konuştuğu şeklinde yorumlanmıştır.⁴¹⁴

Oturum sonunda Bulgaristan Dıileri Bakan Yardımcı Ivan Ganev bir basın toplantısı düzenlemiştir. Türk gazetecilerin sorularını cevaplayan Ganev, Türkiye’yi pantrkizmi resmi politika haline getirmekle sulamıtır. Basın toplantısı sürdüğü esnada Bal-Türk Başkanı Mümin Gençoğlu, Ganev’e bir soru yönelmiş ancak Ganev “Ben sadece gazeteciler ile gryorum, siz burada konuamazsınız” diyerek

⁴⁰⁹ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1986, s. 12.

⁴¹⁰ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1986, s. 6.

⁴¹¹ *Milliyet*, 5 Kasım 1986, s. 5.

⁴¹² *Milliyet*, 6 Kasım 1986, s. 8.

⁴¹³ *Milliyet*, 7 Kasım 1986, s. 5.

⁴¹⁴ *Milliyet*, 11 Kasım 1986, s. 9.

soruyu yanıtızsız bırakmıştır.⁴¹⁵ Gençoğlu ise, Türkiye'ye döndüğünde Bulgaristan Türkleri açısından toplantının sonucunu “*Bulgarların konuya ilişkin gerçekleri gizlediği, bu konuda Avrupa ve dünyayı kandırıp ikna edemediği ortaya çıkmıştır*” sözleriyle özetlemiştir.⁴¹⁶

Viyana'da devam eden toplantıda, ABD temsilcisi Samuel Wise Bulgaristan'daki Türklere neden haç izni verilmediğini sormuş, Suudi Arabistan'ın Bulgaristan'a vize vermediği cevabını almıştır. Ülkede din özgürlüğü olduğunu söyleyen Bulgar delegeye Bulgaristan'da 2 yılda 7 camii yıkıldığı hatırlatılmıştır.⁴¹⁷ Aynı zamanda yaptırımlar Macar delege Teszler tarafından da kınanmıştır. Bu kınama, Türk azınlığa uygulanan baskının ilk defa bir Varşova Paktı üyesi bir ülke tarafından kınanması açısından önemlidir.⁴¹⁸

Venedik'te AGİK çerçevesinde insan haklarının tartışıldığı toplantıda, Bulgaristan Türklerinin durumu gündeme gelmiştir. Türk heyeti, toplantı sırasında Türk azınlığa uygulanan yaptırımları anlatmış, Türklerin yoğun olarak nüfuz ettiği Kırcaali ve Pazarlık bölgelerinin uluslararası basına açılması gerektiğini belirtmiştir. Siyaset Planlama Dairesi Başkanı Erdiñ Erdün, Sovyetler'de yürütölen perestroyka politikasının Bulgaristan'ı etkileyeceğini ve müslöman azınlığa uygulanan davranışların bu yönden değişeceğini umduğunu dile getirmiştir. Bulgar Milletvekili Liulen Kuliçev, buna karşılık 1968 göçüyle Bulgaristan'da Türk azınlığın kalmadığını, geri kalanların Osmanlı döneminde müslömanlaştırılan Bulgarlar olduğu tezini savunmuştur.⁴¹⁹

Mesut Yılmaz, Viyana'da düzenlenen AGİK İzleme Toplantısı'nın kapanış oturumunda Bulgaristan'ı eleştiren yorumlar yapmıştır. Yılmaz, Bulgaristan'ın Helsinki Nihai Senedi'ne uymadığını ve Türklere uygulanan yaptırımlara son verilmesi gerektiğini söylemiştir. Konunun sadece Türkiye ile Bulgaristan'ı değil, insan haklarını savunan tüm hükömet, kuruluş ve kişileri ilgilendirdiği vurgulanmıştır.⁴²⁰ Yılmaz'ın AGİK toplantısında tepkisini dile getirmesinden sonra Jivkov, Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın Bulgaristan'ı ziyareti sırasında bir röportaj vermiştir. Jivkov, insan hakları hususunda Helsinki Nihai

⁴¹⁵ *Milliyet*, 8 Kasım 1986, s. 13.

⁴¹⁶ *Milliyet*, 10 Kasım 1986, s. 13.

⁴¹⁷ *Milliyet*, 30 Kasım 1986, s. 13.

⁴¹⁸ *Milliyet*, 13 Aralık 1986, s. 11.

⁴¹⁹ *Milliyet*, 8 Şubat 1988, s. 9.

⁴²⁰ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1989, s. 1-13.

Senedi'ne ve uluslararası normlara uyduklarını ifade etmiş, konuşmasında Bulgaristan Türklerinden bahsetmemiştir.⁴²¹

AGİK, 15 Ocak 1989 tarihli oturumu kapsamlı bir “kapanış belgesi”nin⁴²² kabul edilmesiyle sona ermiştir. Türkiye, bu belgede öngörülen “insani boyuta ilişkin denetleme mekanizması”nı Bulgaristan’a yönelik uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı’na 3.410 kişinin ailelerin birleşmesi ile alakalı isteklerinin yerine getirilmesi konusunda bir nota verilmiştir.⁴²³

Mesut Yılmaz, 30 Mayıs 1989 tarihinde düzenlenecek AGİK İnsani Boyut Konferansı’ndan önce Bulgaristan Türkleri konusunda bir açıklama yaparak üye ülkeleri baskı altına almayı hedeflemiştir. Yılmaz, Avrupa ülkelerini eleştirdiği konuşmasında “*Dostlarımızdan beklediğimiz desteği görememiştir.*” demiştir.⁴²⁴ Konferans öncesi Bulgaristan’daki insan haklarının ihlali ve Türklere uygulanan baskılar konusunda yardım istenen 7 sayfalık mektuplar yazılıp 15 ülkenin dışişleri bakanlarına dağıtılmıştır. Yılmaz, konferansın ilk oturumunda söz alarak konuşmasında Bulgaristan’ın Türklere uyguladığı baskıları gündeme getirmiştir. Üye devletler konu dahilinde Türkiye’yi desteklemiştir. ABD, Kanada, İngiltere, Lüksemburg, İzlanda, Avusturya, Norveç ve İsveçli temsilciler Bulgaristan’ı kınamıştır.⁴²⁵ Bulgaristan, kendine yönelik suçlamalara karşı Türkiye’deki “Kürt sorunu”nu gündeme getirmiştir.⁴²⁶ BKP, bu doğrultuda “Türkiye’de Kürt ulusal hareketi” konulu raporlar hazırlamıştır.⁴²⁷ Diğer ülkeler tarafından rağbet görmeyen bu girişim, konferansın akışını değiştirmek için yapılan bir hareket olarak yorumlanmıştır.⁴²⁸

⁴²¹ *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1989, s. 3.

⁴²² Söz konusu belge, başta insani haklar olmak üzere göçmen işçiler, ulusal azınlıklar, parçalanmış ailelerin birleştirilmesi, terörizm ve din özgürlüğü gibi Türkiye’yi ilgilendiren konularda somut hükümler içermektedir. Belgede adı geçen “insani boyuta ilişkin denetleme mekanizması” ile devletlerin “iç işlerine karışma” gerekçesiyle temel özgürlükler ve insan haklarına ilişkin yükümlülüklerini gerçekleştirmemelerinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, taraf devletler herhangi bir ülke makamından insan hakları uygulamaları dahilinde bilgi almak, toplantı talep etmek ve edinilen bilgileri diğer taraf devletler ile paylaşma hakkına sahiptir.

⁴²³ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1989, s. 3.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1989, s. 16.

⁴²⁵ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1989, s. 1-11.

⁴²⁶ Bulgaristan’ın en fazla tirajı olan gazetelerinde “Türkiye’deki Kürtler ve insan hakları” temalı yazılar yayımlanmış, böylece uluslararası arenada yapılacak savunmanın ön hazırlığı gerçekleştirilmiştir. Bkz. Nargis Özgen, “*Bulgaristan’da Türklere Yönelik Politikalara Ülke Basınının Yaklaşımı: 1989 Göçü Örneği*”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 135-138.

⁴²⁷ http://tustav.org/tustav_dosya/arsiv_fonlari/bkp_tkp_fonu.pdf, Erişim: 25 Ekim 2019.

⁴²⁸ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1989, s. 15.

Türkiye, Bulgaristan'ın olumsuz tutumunun değişmemesi nedeniyle 16 Ekim 1989 tarihinde Sofya'da düzenlenecek AGİK toplantılarına katılmama kararı almıştır. Bunun üzerine Federal Almanya başta olmak üzere uluslararası diplomatik kaynaklar hükümete “kesinlikle toplantıya katıl” temalı mesajlar göndermiştir. Büyükelçi Tugay Özçeri, Bulgaristan'ın uyguladığı baskıların AGİK'i yok ettiğini belirterek mesajı gönderen kaynakları eleştirmiştir.⁴²⁹ Mesut Yılmaz, yaptığı açıklamada “Türkiye'nin toplantıya katılmayacağını değil, Bulgaristan'ın ev sahipliği etmeye layık olduğunu kanıtlaması gerektiğini” ima ettiklerini açıklamıştır.⁴³⁰ Daha sonra Türkiye, toplantılara büyükelçilik düzeyinde katılma kararı almıştır.⁴³¹ Bu bağlamda Fransız haber ajansı “AFP”, Türkiye'nin AGİK nezdinde gerçekleştirilen çalışmaları boykot eden ilk ülke olmak istemediğini belirtmiştir.⁴³²

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Vekili Joshua Gilder, Sofya'da düzenlenen AGİK Çevre Konferansı'nda yaptığı konuşmada BKP hükümetinin ülke topraklarındaki Türklere büyük bir baskı oluşturduğunu söylemiş ve Bulgar yetkililerin azınlıklara uygulanan yaptırımları kabul etmemelerini eleştirmiştir. Ayrıca Gilder, ABD ile Bulgaristan arasındaki ticari ilişkilerin çok düşük olmasından dolayı herhangi bir yaptırım uygulanmasının etkili olmayacağını belirterek İKÖ nezdinde Kuveyt'te gerçekleştirilen Türk-Bulgar görüşmelerini “umut uyandıran ufak bir adım” olarak nitelendirmiştir.⁴³³

2.3.5. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu

Türk-İş, uluslararası kuruluşlara Bulgaristan konusunda harekete geçilmesi çağrısında bulunmuş, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu(ICFTU) bu çağrı dahilinde konuyu gündemine almıştır.⁴³⁴

ICTFU, “Podkrepa” adında bağımsız bir sendika kuran Anton Zaprianov ve Konstantin Trenchev'in Bulgaristan Türklerini desteklemesi sebebiyle BKP tarafından hükümete karşı komplo düzenlemekle suçlandığını açıklamıştır. Ayrıca

⁴²⁹ *Hürriyet*, 14 Eylül 1989, s. 3-12.

⁴³⁰ *Hürriyet*, 22 Eylül 1989, s. 13.

⁴³¹ Bkz. *Dışişleri Bakanlığı 1989 Tarihçesi*, Ocak 1990, s. 245-256.

⁴³² *Milliyet*, 16 Ekim 1989, s. 4., *Milliyet*, 17 Ekim 1989, s. 8.

⁴³³ *Milliyet*, 8 Kasım 1989, s. 9.

⁴³⁴ *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1985, s. 12., *Milliyet*, 03 Nisan 1985, s. 6.

tutuklanan sendika üyelerinin Paris’te düzenlenecek AGİK konferansına katılma isteğinin pasaport verilmeyerek BKP tarafından önlendiği bildirilmiştir.⁴³⁵

2.3.6. Uluslararası Af Örgütü

Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), 1961’de Peter Benenson isimli bir avukatın gayretleri sonucu kurulmuş, bağlantı ağını hızla genişletmiştir. 1989 itibariyle bünyesinde 150 ülkede yaklaşık 700.000’den fazla üye barındırmıştır. 1977’de Nobel Barış Ödülü’ne layık görülmüştür. Uluslararası arenada büyük destek bulmasına rağmen, bazı ülkeler tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Örneğin, İran İslam Cumhuriyeti örgütü “bütün şeytani güçlere” hizmet etmekle suçlanmış, Sovyetler ise “tüm çabasını SSCB’ye yönelik” olarak yorumlamıştır.⁴³⁶ Türkiye’den ise TÜRSAB Başkanı Ferit Epikmen, turizmde Türkiye ile rakip olan devletlerin örgütü kullanarak ülkeyi kötülemeye çalıştıklarını söylemiştir.⁴³⁷ Aynı zamanda ANAP Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın, UAÖ’nün Türkiye’de “sistemik işkence” olduğuna dair hazırladığı rapordan örnek vererek örgütü “Türkiye aleyhine politika izleyen ülkelere malzeme hazırlamakla” suçlamıştır.⁴³⁸

Hükümet adına gerçekleştirilen görüşmelerden sonra ilk tepkilerden biri UAÖ tarafından gelmiştir. Azınlıklara yapılan yaptırımlara karşı soruşturma başlatacağına değinen örgüt, 26 Şubat 1985 tarihinde Bulgaristan’a bir mektup göndererek hükümetten kapsamlı bir soruşturma açılmasını istemiştir.

Örgütün sözcüsü David Laulich, Türklerin adlarını değiştirmedikleri için öldürülmelerinin UAÖ olarak onları da ilgilendirdiğini açıklamıştır.⁴³⁹ Ayrıca Genel Sekreter Thomas Hammerberg, Nisan 1985’te Milliyet’e yaptığı açıklamada örgütün konuyu BM ve BM’ye bağlı azınlık komisyonlarına götürmeye hazırlandıklarını duyurmuştur.⁴⁴⁰ Daha sonra Laulich, yaptırımlara ait somut bir delil bulunmadığı gerekçesiyle soruşturma açılmadığını belirtmiştir. Bu karar, İngiltere’deki siyasi gözlemciler tarafından “kasıtlı bir davranış” olarak değerlendirilmiştir. Baskıların Avrupa Konseyi ve başka hükümetler tarafından kınanmasına rağmen delil

⁴³⁵ *Milliyet*, 1 Temmuz 1989, s. 13.

⁴³⁶ *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1988, s. 12.

⁴³⁷ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1989, s. 16.

⁴³⁸ *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1989, s. 7.

⁴³⁹ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1985, s. 1.

⁴⁴⁰ *Milliyet*, 6 Nisan 1985, s. 9.

bulunmadığı iddiası Türkiye aleyhine uygulanan bir politika olarak yorumlanmıştır.⁴⁴¹

Kamuoyunun tepkisiyle karşılaşan UAÖ, konuyu daha detaylı incelemiş, yerel kuruluşlardan Sofya'ya protesto mektupları göndermelerini istemiştir. Ayrıca isimlerinin değiştirilmesine karşı çıkan 7 Türk koruma altında alınmış ve Türkiye'ye kaçan üç kişilik bir aileyle görüşmek için ANAP hükümetine başvurulmuştur.⁴⁴² Daha sonra uygulanan yaptırımlar raporlaştırılmıştır. İsim değiştirme kampanyası sırasında 100'den fazla kişinin öldürüldüğünü veya tutuklandığını içeren rapor, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na (BMİHK) gönderilmiştir.⁴⁴³ İngiliz parlamenter David Atkinson'un raporları doğrultusunda baskılara son verilmesi ve bir konsey üyesinin Bulgaristan'da azınlıkların yoğun yaşadığı yerleri ziyaret etmesi istenmiştir.⁴⁴⁴

Örgüt, aylık olarak çıkardığı haber bültenlerinde yaptırım gören Türklerden söz etmiştir. Aralık 1985'te çıkarılan bültende gözaltına alınıp 2 ay sonra salınan Hasan Hüseyin Hocaaliyev ve oğlunu sünnet ettirdikten sonra gözaltına alınan Hüseyin Hasanov'un hikayesine yer verilmiştir. Örgüt ayrıca, Hasanov'un "düşünce suçlusu" olarak koruma altına alındığını belirtmiştir.⁴⁴⁵ Bulgar Haber Ajansı Genel Müdürü Bolan Traikov, örgütün raporlarının gerçek dışı olduğu belirtip örgüte güvenmediğini söylemiştir. Traikov, örgütü Türkiye'nin yalanlarına alet olma ve propagandacılık ile suçlamıştır.⁴⁴⁶ 29 Mayıs 1986 tarihinde BTA'nın yayınladığı bildiriye UAÖ'nün Bulgaristan'ın Türkleri Bulgarlaştırdığı yönündeki haberleri yalanlanmıştır. BTA, Bulgaristan'daki durumun kasıtlı olarak saptırıldığını savunarak, öldürüldükleri belirtilen Türklerin ecelleri ile öldüğünü iddia etmiştir.⁴⁴⁷ Buna rağmen, Alman televizyon kanalı ARD'de UAÖ ile ilgili bir program yayınlanmış, örgütün çalışmaları tanıtılırken Bulgaristan'ın yaptırımları da ekrana getirilmiş ve "Cinayetleri biliyoruz" yorumu yapılmıştır.⁴⁴⁸ BKP hükümeti, uluslararası arenada aldığı tepkiyi hafifletmek için öldürüldüğü iddia edilen Türklerin

⁴⁴¹ *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1985, s. 3., *Milliyet*, 23 Temmuz 1985, s. 5.

⁴⁴² *Milliyet*, 24 Temmuz 1985, s. 3.

⁴⁴³ *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1985, s. 8., *Milliyet*, 30 Ağustos 1985, s. 7.

⁴⁴⁴ *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1985, s. 13.

⁴⁴⁵ *Milliyet*, 30 Kasım 1985, s. 11.

⁴⁴⁶ *Milliyet*, 4 Nisan 1986, s. 12.

⁴⁴⁷ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1986, s. 3.

⁴⁴⁸ *Milliyet*, 28 Mayıs 1986, s. 14.

yaşadığına dair fotoğraflı broşürler hazırlamak ve Türkiye’den Bulgaristan’a geri dönen göçmenlerle röportajlar yapmak gibi girişimlerde bulunmuştur.⁴⁴⁹

UAÖ’nün Avusturya kanadı, Bulgaristan konusunun görüşülmesi ve Bulgaristan tarafından tutuklanan 13 Türk’ün serbest bırakılması amacıyla Viyana Bulgaristan Büyükelçiliği’ne ziyarette bulunmuştur. Ancak Büyükelçi Christo Dortsev, ziyaret amacını Bulgaristan’ın iç işlerine müdahale olarak görüp heyeti kabul etmemiştir. Görüşmenin gerçekleştirilememesiyle heyette bulunan Avusturya Halk Partisi İnsan Hakları Sözcüsü Joseph Hoechtl, konunun peşini bırakmayacağını ve büyükelçinin açıklama yapmaya zorlanacağını söylemiştir.⁴⁵⁰

UAÖ’nün yayınladığı yıllık raporda, Bulgaristan’daki Türklere yapılan yaptırımlar geniş bir biçimde yer almıştır. Raporda, Bulgaristan’da öldürülen 100 Türk’ün isimlerinin örgütün elinde olduğu ve Bulgaristan’a resmi bir heyet gönderilme girişimlerinin sonuçsuz kaldığından bahsedilmiştir.⁴⁵¹

Bulgaristan’daki yaptırımların daimi takipçisi olan UAÖ, Türk doktor İbrahim Arifov’un yaptırımları kınamak amacıyla bildiriler basıp dağıtmak suçundan üç arkadaşıyla beraber 10 yıl hapis cezasına çarptırıldığını duyurmuştur. Bu hususta Arifov “ayın mahkumu” seçilmiştir. Bununla beraber 24 Şubat 1988 tarihinde yayınlanan bültende, Bulgaristan’ın uyguladığı yaptırımları protesto etmek amacıyla Jivkov’a ve Bulgaristan’ın Belçika’daki büyükelçiliğine mektup gönderilmesi çağrısı yapılmıştır.⁴⁵²

UAÖ’nün hazırladığı “Türk azınlığın hapsedilmesi” adlı bir başka raporda Türklerin yaptırımlara karşı çıkmaları halinde ölüm ve sürgün cezalarına çarptırıldıkları açıklanmıştır. Rapora göre, isimlerini gönüllü olarak değiştiren Türk din adamlarının maaşına 50 Leva zam yapılmış, şalvar vb. geleneksel kıyafetler giyen azınlığın ürün satın almaları yasaklanmış, çocuklarını sünnet eden ailelerin 5 yıla kadar hapis ve Türkçe konuşanlara 5 Levalık para cezaları verilmiştir. Rapor sonucunda yaptırımlar konusunda ciddi kaygıların bulunduğu ve uluslararası arenada temasların sürdürüleceği belirtilmiştir.⁴⁵³ Hazırlanan başka bir raporda ise BKP hükümeti hakkını savunan Türk halka baskı yapmaktan vazgeçmeye davet edilmiştir.

⁴⁴⁹ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 5, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. XVII-XIX.

⁴⁵⁰ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1986, s. 6.

⁴⁵¹ *Milliyet*, 15 Ekim 1986, s. 14.

⁴⁵² *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1988, s. 11.

⁴⁵³ *Hürriyet*, 17 Haziran 1988, s. 3-12.

Raporda, Türklerin köylerinden çıkmalarına izin verilmediği ve uygulanan yaptırımlarda bir azalma gerçekleşmediği açıklanmıştır.⁴⁵⁴

1985'te Bulgaristan'da tutuklanan İsmail Mehmedov Hüseyinov, UAÖ tarafından "ayın mahkumu" seçilmiştir. Bu bağlamda UAÖ, Alman gazetelerine ilan verip, halkı Hüseyinov'un serbest bırakılması hususunda Jivkov'a mektup yazmaya davet etmiştir. Aynı ilanda Türk halka uygulanan yaptırımlar detaylı olarak anlatılmıştır.⁴⁵⁵

UAÖ'nün Lüksemburg şubesi ve "İşkenceye Karşı Hristiyan Eylem Örgütü", Jivkov'a ve Bulgaristan'ın Lüksemburg Büyükelçisi'ne asimilasyon ve zorunlu göç faaliyetlerinin durdurulması konulu bir mektup göndermiştir.⁴⁵⁶

2.3.7. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi, Fransa, İtalya, İngiltere, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, Danimarka, İsveç, İrlanda ve Norveç'in 5 Mayıs 1949 tarihinde Londra'da yaptıkları bir anlaşma sonucu kurulmuştur. Kurucu devletlerin dışişleri bakanları ve Londra Belçika Büyükelçisi, örgütün statüsünü ve bir hazırlık komisyonu kurulması hususundaki anlaşmayı kabul etmişler ve Avrupa Konseyi açılış toplantısının örgütün merkezi olarak belirlenen Strasburg şehrinde yapılmasını kararlaştırmışlardır. 5 Mayıs 1949 tarihinde Londra'da imzaya açılan tüzük, 3 Haziran 1949'da resmen yürürlüğe girmiştir.⁴⁵⁷

Avrupa Konseyi, Bulgaristan konusunda ilk defa 19 Mart 1985 tarihinde Paris'te düzenlenen Siyasi İşler Komisyonu toplantısında açıklamada bulunmuştur. Aynı tarihte Viyana'da yapılan toplantıda Adalet Bakanı Necat Eldem tarafından konudan bahsedilmiştir.⁴⁵⁸

25 Nisan 1985 tarihinde Avrupa Konseyi Dışişleri Bakanlığı Komitesi toplanmıştır. Oturum sırasında İngiliz parlamenter David Atkinson, Bulgaristan'da yaşananlar ile alakalı bir rapor sunmuştur. Ayrıca Türk delegasyonu, Bakanlar Komitesi ortak bildirisine ilave edilmesi için bir kınama paragrafı sunmuştur. Ancak Kıbrıs ve Yunanistan'ın karşı çıkması ile paragrafın bildiriye ilave edilmesi

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1989, s. 19.

⁴⁵⁵ *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1989, s. 14.

⁴⁵⁶ *Hürriyet*, 7 Ağustos 1989, s. 3.

⁴⁵⁷ Davut Ateş, *Uluslararası Örgütler, Devletlerin Örgütlenme Mantiği*, Dora Basım Yayın, Bursa 2012, s. 264.

⁴⁵⁸ *Cumhuriyet*, 20 Mart 1985, s. 8., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 15, Mart 1985, s. 31.

engellenmiştir. Konunun tartışılması yeterli inceleme ve araştırmanın yapılmaması nedeniyle ertelenmiştir. Daha sonra konuşma yapan Kamran İnan, konunun acil olduğunu ve tedbirler alınması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁹

Durumun uluslararası kamuoyunda geniş bir biçimde ele alınmasına rağmen Avrupa Konseyi'nin somut herhangi bir girişimde bulunmaması hükümet tarafından eleştirilmiştir. Halefoğlu, ANAP Meclis Grubunda Avrupa Konseyi'nin Bulgaristan'da yaşananları görmezden geldiğini söylemiştir.⁴⁶⁰ Daha sonra konu 1-4 Temmuz tarihleri arasında görüşülmüş, 25 Eylül - 3 Ekim tarihleri arasında Avrupa Konseyi Üyesi Olmayan Ülkelerle İlişkiler adlı gündem maddesi "Bulgaristan'da Yaşayan Türklere Yapılan İnsanlık Dışı Muamele" konu başlığında tartışılmasına karar verilmiştir.⁴⁶¹ Görüşülen konu sonrası, delegelerin büyük bir bölümü uygulanan politikaları kınamıştır. Ayrıca bir Alman üye, Yunanistan'ın da Batı Trakya'daki Türklere baskı yaptığını iddia etmiştir. Oturum boyunca Türkiye aleyhine tek yorum İngiliz İşçi Partisi Milletvekili Thomas Cox tarafından yapılmıştır. Cox, Antikson'un raporunda yer alan bilgilerin gerçek olmadığını savunmuştur. Oturum sonunda yapılan oylamada Yunanistan çekimser oy kullanmıştır. Yunan Sözcü Lady Fleming bunun sebebini, Bulgaristan'ın yaptırımlarının Türkiye'nin komşu ülkelere karşı uyguladığı yayılmacı siyaset olarak göstermiştir. Fleming yaptığı açıklamada, *Biz Yunanlı üyeler olarak Bulgaristan Türklerine uygulanan baskıyı kınıyoruz. Ama bunun nedeni de Türkiye'nin komşularına karşı uyguladığı yayılmacı siyasettir. Bu yüzden çekimser oy veriyoruz*" demiştir.⁴⁶²

Avrupa Konseyi Siyasi Komisyonu, 12 Kasım 1985 tarihinde Napoli'de bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya Türkiye adına katılan Kamran İnan, Bulgaristan'dan Yunanistan'a kaçak yollarla geçen üç Türk ailenin Bulgaristan'a iade edilmemesi hakkında bir tasarı sunmuş ve bu tasarı komisyon tarafından oy birliğiyle kabul edilmiştir. Tasarının kabul edilmesinden sonra Genel Sekreter Orea, Paris'te bulunan Bulgar Büyükelçiliği'ne bir mektup yazmış ve Türkler konusunda nasıl bir tedbir aldıklarını sormuştur.⁴⁶³ Konseyin bu toplantısı, Yunanistan üzerinde baskı kurarak göçmenlerin Bulgaristan'a iade edilmemesi konusunda olumlu bir etki

⁴⁵⁹ *Milliyet*, 26 Nisan 1985, s. 5., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 16, Nisan 1985, s. 35.

⁴⁶⁰ *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1985, s. 12.

⁴⁶¹ Bkz. *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 21, Eylül 1985, s. 6.

⁴⁶² *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1985, s. 13.

⁴⁶³ *Milliyet*, 13 Kasım 1985, s. 11.

bırakmıştır. Bu etki, Türk basını tarafından “Türk diplomasisinin zaferi” olarak adlandırılmıştır.⁴⁶⁴

29 Ocak 1986 tarihinde Strasburg’da Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi düzenlenmiştir. Meclise Türkiye adına katılan İnan, Avrupa Konseyi Dönem Başkanı Dışişleri Bakanı Peter Barry’e Bulgaristan sorunundan bahsetmiştir. Barry, Avrupa Konseyi olarak yaptırımlara karşı ciddi önlemler almayı düşündüklerini belirtmiştir.

İstanbul’da düzenlenen Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi oturumunda Avrupalı politikacılara 15.000 imzadan oluşan bir mesaj iletilmiştir. Mesajı imzalayan Bulgaristan göçmenleri, ülkenin “ırkçı ve terörist” ilan edilmesini istemiştir. Mesajda göç konusunda yardımcı olunması, Bulgaristan’a her türlü ambargonun uygulanması istekleri belirtilmiştir. Oturum sonrası Hristiyan Demokrat Grup Genel Sekreteri Claus Jager, Çorlu’da göçmenlerle görüşmüş, gösterilen belgeleri yeterince inandırıcı bulmadığını söylemiştir.⁴⁶⁵

Halefoğlu, 28 Ocak 1987 tarihinde Strasburg’da “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkanı” sıfatıyla Konsey Parlamenter Asamblesi önünde bir konuşma yapmıştır. Halefoğlu bu konuşmasında Bulgaristan’daki Türklere yapılan baskılara değinerek, bu durumun “Helsinki Nihai Senedi”ndeki ifadelerle aykırı olduğunu kamuoyu ile paylaşmıştır.⁴⁶⁶

Avrupa Konseyi, Bulgaristan’ı 15 Mayıs 1988 tarihine kadar konsey heyetinin ülkeye giriş izni vermemesi halinde elde edilen bilgilerle Türk azınlıkla ilgili bir rapor hazırlanıp Genel Kurul’a verileceği konusunda uyarmıştır.⁴⁶⁷

“1989 Mayıs Olayları” sonucu göçün başlamasıyla beraber Haziran 1989’da yapılan açıklamada Türk azınlığa uygulanan yaptırımlardan endişe duyulduğu açıklanıp, BKP hükümeti bu konuda çözüm bulmaya davet edilmiştir.⁴⁶⁸

5 Temmuz 1989 tarihinde Strasburg’da düzenlenen Avrupa Konseyi oturumunda İngiliz, Alman, İspanyol ve Norveç temsilcileri tarafından Türkiye’nin diplomatik yollardan kamuoyu yaratmada Bulgaristan kadar etkili olamadığına yönelik açıklamalar yapılmıştır. Türkiye temsilcisi İstemihan Talay, bu açıklamalar

⁴⁶⁴ *Milliyet*, 14 Aralık 1985, s. 11.

⁴⁶⁵ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1996, s. 10.

⁴⁶⁶ *Hürriyet*, 29 Ocak 1987, s. 10.

⁴⁶⁷ *Milliyet*, 24 Mart 1988, s. 1-12.

⁴⁶⁸ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1989, s. 12.

sonrası Türk büyükelçileri asimilasyonu duyurmakta yeterli gayret göstermedikleri gerekçesiyle eleştirmiştir.⁴⁶⁹

Milliyet gazetesi, yabancı kişi ve uluslararası kuruluşlara gönderilmek amacıyla mektuplar hazırlayarak Bulgaristan'ın baskısını dünya kamuoyuna duyurmayı hedeflemiştir.⁴⁷⁰ Mektupların vatandaşlar tarafından Avrupa Konseyi'ne gönderilmesiyle Parlamenter Meclisi bünyesinde bulunan 4 siyasi grup başkanı, Sofya'ya kınadıkları bildiriler yayınlamıştır.⁴⁷¹

Avrupa Konseyi, 13-19 Temmuz 1989 tarihleri arası Bulgaristan'ı ziyaret amaçlı bir heyet görevlendirmiştir. Heyet, ziyaret sonrasında Bulgaristan Türkleri ile yapılan görüşmeler sonucunda azınlığın durumu hakkında bir rapor hazırlamıştır. Raporda Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlara bir son verilmesi gerektiği yazılmıştır. Heyet, Sofya Üniversitesi öğrencileri ve öğretim üeleriyle gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda Türklere karşı bir düşmanlık beslendiğini ortaya koymuştur. Buna rağmen azınlıkların yoğun yaşadığı kesimlerde Bulgarlar ile herhangi bir probleme rastlanmamıştır.⁴⁷² “Avrupa Konseyi'ne Üye Olmayan Ülkeler Komisyonu”nun isteği üzerine yayınlanan başka bir raporda Bulgaristan övülerek Türkiye eleştirilmiştir. Bulgaristan'daki müslüman azınlığının Türkiye'nin “cesaret verici” yayınları nedeniyle göç ettirildiği vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin göçmenlere vize şartı koyması “aileleri bölen bir uygulama” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁷³ Raportör Friedrich Probst, yayınlanan iki ayrı raporun birbirinden tamamen farklı olması nedeniyle basın tarafından “ikiyüzlü” olarak adlandırılmıştır.⁴⁷⁴

AGİK'in Bulgaristan heyeti başkanı Liulen Kuliçev, raporun görüşüldüğü Avrupa Konseyi toplantısı öncesi Komisyon Başkanı B. Sager ve Friedrich Probst ile bir toplantı yapmıştır. Kuliçev, toplantı esnasında “Türkiye'nin baskıları devam ederse savaş çıkar” ifadelerini kullanarak uygulanan politikayı sert bir dille eleştirmiştir. Ayrıca, Bulgaristan'ın uluslararası arenada etkinliğini arttırması amacıyla Avrupa Konseyi yetkililerinden bazı Doğu Avrupa ülkelerine verilen “misafir ülke”

⁴⁶⁹ Milliyet, 6 Temmuz 1989, s. 14.

⁴⁷⁰ Milliyet, 7 Temmuz 1989, s. 1-16.

⁴⁷¹ Milliyet, 8 Temmuz 1989, s. 1.

⁴⁷² Cumhuriyet, 24 Ağustos 1989, s. 11.

⁴⁷³ Hürriyet, 7 Eylül 1989, s. 12.

⁴⁷⁴ Hürriyet, 9 Eylül 1989, s. 11.

statüsünün tanınmasını istemiştir. Ancak bu istek, “Avrupa Konseyi’ne Üye Olmayan Ülkelerle İlişkiler Komisyonu” tarafından reddedilmiştir.⁴⁷⁵

Grönland’da toplanan Avrupa Konseyi Hukuk Komisyonu üyeleri, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları eleştirerek bunun Doğu ve Batı ülkelerinin arasındaki ilişkiyi yıpratıcı nitelikte olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmeler sırasında temsilcilere Türklere uygulanan baskıları anlatan İngilizce broşür ve kitaplar dağıtılmıştır.⁴⁷⁶

Özal ve Yılmaz, 27 Eylül 1989 tarihinde New York’ta düzenlenen Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nde Bulgaristan Türkleri konusunu gündeme getirmişlerdir. Yılmaz, farklı ülke temsilcileriyle konuyu bire bir görüşmüş, Bulgaristan’a karşı baskı kurulmasını istemiştir. Özal, yaptığı konuşmada Bulgaristan ile ilişkileri diyalog yoluyla çözmek istediğini belirtep, Türklere uygulanan baskılardan bahsetmiştir. Konsey üyelerine yaptırımlara son verilmesi ve BKP hükümetine baskı yapılması için çağrıda bulunmuştur.⁴⁷⁷ Süleyman Demirel, Türkiye’de yaptığı açıklamada Özal’ın konuşmasını “yeterince güçlü bulmadığını” söylemiştir.⁴⁷⁸

2.3.8. Uluslararası Basın Enstitüsü

Uluslararası Basın Enstitüsü, Bulgaristan’ı uluslararası medya kuruluşlarına gereken izni vermediği konusunda uyararak, durumun özgür haberleşme ilkeleri ve Helsinki Nihai Belgesini ihlal eden bir davranış olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁹ Aynı zamanda enstitünün yayınladığı “1985’de Dünyada Basın Özgürlüğü” adlı raporda Bulgaristan’da basına uygulanan sansür ve gazetecilere vize verilmemesi vurgulanmıştır.⁴⁸⁰ Bulgaristan Bakanlar Konseyi Başkanı Grisha Flipov’a gönderilen raporda AA’nın Sofya’da daimi bir muhabir bulundurma isteğinin kabul edilmesi istenmiştir.⁴⁸¹

⁴⁷⁵ *Hürriyet*, 2 Eylül 1989, s. 10.

⁴⁷⁶ *Hürriyet*, 29 Ağustos 1989, s. 12.

⁴⁷⁷ *Hürriyet*, 28 Eylül 1989, s. 11.

⁴⁷⁸ *Hürriyet*, 29 Eylül 1989, s. 13.

⁴⁷⁹ *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1985, s. 6., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 17, Mayıs 1985, s. 19.

⁴⁸⁰ BTA, Türk gazetecilerin Türklerin oturduğu bölgelere ziyaretler gerçekleştirdiğini öne sürse de, hiçbir basın mensubuna Türk gazetelerini temsilen araştırma yapmaları için vize verilmemiştir. Nitekim uzun uğraşlar sonucu “transit vize” alabilen “Milliyet” muhabiri Savaş Ay, “Güneş” muhabirleri Faruk Arar ve Levent Çelik, uzun sorgulamalara maruz kalmışlardır. 3 Haziran 1985 tarihinde ülkeye giren “Hürriyet” muhabiri Atılay Kahyaoğlu ise 4 saat gözaltında tutulmuş ve para cezasına çarptırılmıştır. Bkz. *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 27, Mart 1986, s. 14-15.

⁴⁸¹ *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1985, s. 14.

2.3.9. Avrupa Ekonomik Topluluğu

Avrupa Ekonomik Topluluğu, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın bozulan dengesinin yerine getirilmesi, Sovyetlerin etkisiyle yayılan sosyalizm düşüncesini zayıflatmak, ülkelerin ekonomik ve siyasi yönlerden birleşerek barışın sürdürülmesi amacıyla kurulmuştur. Bu amaçlara dayanan Marshall ve Schuman Planları, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun oluşturulması ile gelişen bu süreç, 1957'de Roma Antlaşması'nın imzalanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulumu ile sürdürülmüştür.⁴⁸² Topluluk, ekonomik bir temele dayanması sebebiyle asimilasyon ve göçe net bir tepki ortaya koymamıştır. Topluluk üyesi olmayan Türkiye, buna rağmen AET nezdindeki görüşmelerinde konuyu gündeme getirmiş, Bulgaristan'a karşı ekonomik temelli yaptırımların uygulanmasını sağlamıştır.

Strasburg'da toplanacak Avrupa Ekonomi Topluluğu'nda üye devletlere dağıtılmak üzere Bulgaristan'daki durumu anlatan 5 ayrı dilde broşürler basılmıştır.⁴⁸³

8 Haziran 1989 tarihinde Madrid'de düzenlenen AT oturumunda Bulgaristan Türklerine sahip çıkılması ve AGİK çerçevesinde Sofya ile girişimlerin yürütülmesi hususunda "ilke kararı" alınmıştır. Federal Almanya ve İngiltere, bu karar doğrultusunda Bulgaristan'a nota vermiştir. Konunun gündeme getirilmesinin ardından Bulgaristan ile ticari ilişkileri geliştirmeyi sürdüren bazı AT ülkeleri, 23 Haziran 1989 tarihinde NATO Daimi Temsilciler Konseyi toplantısındaki Türk temsilciler tarafından eleştirilmiştir.⁴⁸⁴ Türkiye'nin bu hamlesi sonrası 26 Haziran 1989 tarihinde İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın girişimleriyle Bulgaristan ile imzalanması planlanan ticari ve iktisadi işbirliği anlaşması askıya alınmıştır. Ayrıca 27 Haziran 1989 tarihinde yayımlanan ortak bildiriye, Bulgaristan ülke adı verilmeden kınanmıştır.⁴⁸⁵

Milliyet gazetesinin oluşturduğu mektupların AT'ye gönderilmesiyle örgüte üye olmayan ülke vatandaşlarına dilekçe hakkı tanımayan içtüzük, tartışmalara yol açmıştır. Parlamento'nun "Dilekçe Servisi", içtüzükte dilekçe hakkının sadece AT üyelerine sağlanması nedeniyle mektupları işleme koyamamış ve Avrupa Parlamentosu Genel Sekreteri Enrico Vinci'ye akıl danışmıştır. Vinci, mektupların

⁴⁸² www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html, Erişim: 11 Kasım 2019.

⁴⁸³ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1985, s. 12.

⁴⁸⁴ *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1989, s. 12.

⁴⁸⁵ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1989, s. 3., *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1989, s. 13.

göz ardı edilemeyeceğini söylemiş ve konunun oluşturulacak büro toplantısında en üst düzeyde ele alınmasını kararlaştırmıştır.⁴⁸⁶

2.3.10. Helsinki İzleme Örgütü

Helsinki İzleme Örgütü'nün kurulumu 1975'te Helsinki'de toplanan AGİK sonucunda kabul edilen Helsinki Nihai Senedi ile başlamaktadır. İnsan haklarıyla alakalı önemli hükümler içeren bu belge temelinde üye ülkelerde dünyadaki insan haklarının ihlalini izlemek amacıyla farklı örgütler kurulmuştur. Bu bağlamda Helsinki İzleme Örgütü, Bulgaristan'da Türk ve müslümanlara gerçekleştirilen yaptırımların yakın takipçisi olmuştur.

Örgüt, 1985'te Bulgaristan'a denetim amaçlı bir ekip gönderme girişiminde bulunmuş ancak bu teklifin uygulama boyutuna geçilememiştir. Bunun sonrasında örgüt Bulgaristan'daki yaptırımlar ile ilgili detaylı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda, özellikle aydın Türklerin Belene Adası'na sürgün edildiği, basında ve radyoda tek kelime Türkçe kullanılmadığı, Türkçe konuşanlara para cezası verildiği, oruç tutanların ve çocuklarını sünnet ettirenlerin cezaya çarptırıldığı belirtilmiştir. Toplama kampına gönderilen Türklerin adları ve köyleri liste halinde yayınlanmıştır. Ayrıca raporda Bulgaristan'ın yabancı basın ve uluslararası örgütlere giriş izni vermemesi "*Bulgar yönetimi yabancı diplomatlara, gazetecilere, insan hakları örgütlerine serbest giriş hakkı tanımadıkça uluslararası topluluk, Bulgaristan'ın gerçekleri dünya kamuoyundan saklamada kararlı olduğu yargısını sürdürecektir*" ifadeleriyle eleştirmiştir.⁴⁸⁷

Norveç Helsinki İzleme Örgütü İnsan Hakları Komisyonu Genel Sekreteri Bjorn Cato Funnemark sürecin yoğun takipçisi olmuştur. Funnemark, Bulgaristan'da Türk bölgelerinde incelemeler yapmış, izlenimlerini Kırcaali ve Hasköy şehirlerindeki Türklerin kendisiyle konuşmaktan bile çekindiğini söyleyerek ifade etmiştir.⁴⁸⁸

Helsinki İzleme Örgütü, yayınladığı "Bulgaristan'daki Türkler: Etnik Kimliğin Yok Edilmesi" adlı 1987 yılını kapsayan raporda Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımların arttığına değinmiş, bu hususta insan haklarını savunan tüm uluslararası örgüt ve ülkeleri gayret göstermeye çağırmıştır. Raporunda, genel

⁴⁸⁶ *Milliyet*, 13 Temmuz 1989, s. 16.

⁴⁸⁷ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1986, s. 8.

⁴⁸⁸ *Hürriyet*, 26 Temmuz 1986, s. 3.

kapsamıyla 1986'da yayınlanan raporun güncelleştirilmiş, ek olarak Halil İbişoğlu'nun ABD'deki AGİK toplantısındaki ifadeleri ve iltica eden bazı Türklerle yapılan görüşmeler yer almıştır. Aynı zamanda Bulgaristan'ın gazetecilere, diplomatlara, uzmanlara ve insan hakları örgütlerine giriş izni vermemek konusunda ısrar etmesi halinde, kamuoyunun BKP hükümetinin gerçeği saklamaya çalıştığına inanacağı belirtilmiştir.⁴⁸⁹

Helsinki İzleme Örgütü, Viyana'da 35 ülkenin katıldığı Helsinki İzleme Konferansı'na dünyadaki insan hakları ihlalleri konusunda bir mektup göndermiştir. Mektupta, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımların hız kesmeden devam ettiği vurgulanmıştır. Örgüt, bu konu dahilinde insan hakları ihlallerini gözlemek ve araştırmak için "bağımsız ve kalıcı bir organ" oluşturulmasını önermiştir.⁴⁹⁰

Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Federasyonu, Paris'te düzenlenen AGİK toplantısında 7 ülkedeki insan hakları ihlallerinin ele alındığı bir rapor sunmuştur. "Helsinki Nihai Senedi'ne İmza Atan Bazı Ülkelerde İnsan Hakları Konusunda Kaygılar" başlıklı raporda Bulgaristan Türklerine geniş bir biçimde yer verilmiştir. Raporda, 20-21 Mayıs 1989 tarihlerinde yaklaşık 6.000 Türk'ün düzenlediği barışçıl gösterilere Bulgar milislerin kaba kuvvetle müdahale ettiği bildirilmiştir.⁴⁹¹

2.3.11. Avrupa Demokratik Birliği

20 Eylül 1986 tarihinde sona eren Avrupa Demokratik Birliği toplantısında yayınlanan ortak bildiriye Türklerle uygulanan yaptırımlardan endişe duyulduğu belirtilip yaptırımlar kınanmıştır.⁴⁹² Ardından ANAP'ın girişimleri sonucu, bünyesinde muhafazakar eğilimli 23 partinin bulunduğu Avrupa Demokratik Birliği tarafından Bulgaristan'ın protesto edilip yargılanmasına karar verilmiştir.⁴⁹³

Özal, Antalya'da düzenlenen Avrupa Demokratik Birliği İkinci Parlamenter Toplantısı'nın açılış konuşmasında katılımcılardan Bulgaristan'ın tutumu karşısında Türkiye'ye destek vermelerini istemiştir. Yılmaz ise yaptığı konuşmada göçmenlere uygulanan yaptırımların çağdaşlığın dışında insan haklarına aykırı olduğunu belirtmiş, katılımcılara göç anlaşması imzalanmasına yönelik Bulgaristan'a baskı

⁴⁸⁹ *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1987, s. 12.

⁴⁹⁰ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1988, s. 7.

⁴⁹¹ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1989, s. 6.

⁴⁹² *Milliyet*, 21 Eylül 1986, s. 14.

⁴⁹³ *Milliyet*, 1 Temmuz 1989, s. 13.

kurması isteğini yinelemiştir.⁴⁹⁴ Sonuç olarak, konferans sırasında sert bir karar tasarısı yayınlanmıştır. Tasarıda Bulgaristan'da azınlıkların tüm kültürel, dini ve etnik birlik haklarının reddedildiği ve insan haklarına aykırı uygulamalardan endişe duyulduğu bildirilmiştir.⁴⁹⁵

2.4. Sivil Toplum ve Göçmen Dernekleri Faaliyetleri

Durumu uluslararası boyuta taşıma konusunda çeşitli sivil toplum örgütleri ve dernekler hükümete destek çıkmıştır. Göçmenler tarafından kurulan “Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği”, “Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği”, “Göçmenlere Yardım Derneği” bu kuruluşların başında gelmektedir. Balkanlardaki Türk azınlığın haklarının savunulması amacıyla kurulan 7 dernek⁴⁹⁶, 1988’de birleşip federasyon kurma konusunda protokol imzalamıştır.⁴⁹⁷

Göçmen dernekleri sadece ülke sınırları içerisinde faaliyet göstermemiş, aynı zamanda Türkiye’nin katıldığı uluslararası organizasyonlarda da bulunarak konunun evrensel düzeyde tartışılmasına katkı sağlamıştır.

İstanbul’da yaşayan göçmenler, hükümetin ve kamuoyunun ilgisini arttırmak amacıyla gazeteleri dolaşarak Bulgaristan hakkındaki endişelerini dile getirmiştir.⁴⁹⁸ Bulgaristan’daki akrabalarının gizlice gönderdiği mektuplar, göçmenler tarafından basın yetkililerine iletilmiştir.⁴⁹⁹ Bu protesto, basında ses getirebilmeyi başarmış, göçmenlerle röportajlar yapılmış ve bu röportajlar gazetelerde yayımlanmıştır. İstanbul’da gerçekleşen gösterileri Ankara’yı ziyaretler izlemiştir. Göçmenler Heyeti, Ankara’da Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi Nurullah Ersin tarafından kabul edilmiştir. Bu görüşmede 15.000 kişiden toplanan imzalı dilekçeler ve kanıt niteliğindeki resim ve mektuplar Ersin’e sunulmuştur. Heyet ayrıca Erdal İnönü ve Necdet Calp ile görüşmeler gerçekleştirmiş ancak ANAP Genel Merkezi’ni ziyaret etme istekleri geri çevrilmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ *Hürriyet*, 26 Ağustos 1989, s. 15.

⁴⁹⁵ *Hürriyet*, 27 Ağustos 1989, s. 14.

⁴⁹⁶ “Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği”, “İstanbul Göçmenlere Yardım Derneği”, “İstanbul Rodop-Tuna Türkleri Derneği”, “Ankara Bulgaristan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği”, “Çorlu Balkan Türkleri Derneği”, “Adapazarı Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği”, “Samsun Balkan Türkleri Kültür ve Tanıtma Derneği”.

⁴⁹⁷ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1988, s. 6.

⁴⁹⁸ *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1985, s. 8.

⁴⁹⁹ *Milliyet*, 21 Ocak 1985, s. 9.

⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1985, s. 8.

Göçmenlere Yardım Derneği tarafından 22 Ocak 1985 tarihinde bir basın toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu basın toplantısında Türklere gerçekleştirilen yaptırımların yanı sıra Türk-İslam eserlerinin ortadan kaldırılmaya başlandığından bahsedilmiştir. Bu iddialar doğrultusunda Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk Derneği tarafından bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride Şumnu'da bulunan Yahya Paşa Camii, Saat Camii, Pazar Camii ve Filibe'de bulunan Trakya Hamamı gibi birçok eserin tahrip edildiği yazılmıştır.⁵⁰¹

Göçmen dernekleri, sürecin başında hükümetten daha duyarlı bir tutum sergilemiştir. Bulgaristan, İstanbul'da oluşturulan Göçmenler Heyeti'nin şikayetleri sonucu, telgraflar ile Arap ülkelerine şikayet edilmiştir.⁵⁰² ABD Başkanı Raegan, Papa 2. Jean Paul, Humeyni, Kaddafi ve Arabistan Kralı Faysal gibi liderler konu hakkında bilgilendirilmiş ve yardım istenmiştir.⁵⁰³

Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanı Selahattin Yıldız, Esir Milletler Haftası nedeniyle düzenlenen "Esir Türk Sempozyumu"nda bir konuşma yapmıştır. Yıldız, konuşmasında aileleri Türkiye'de bulunan 45 çocuğun iadesini isteyerek ANAP hükümetini bu konuda daha aktif bir politika izlemeye davet etmiştir.⁵⁰⁴

Bal-Göç, Bal-Türk ve Rodop-Tuna Türkleri Dayanışma Derneği ortak kararıyla zorla isim değiştirme olaylarının başlamasının ikinci yılında Aralık ayının son haftası "Bulgar Zulmünü Kınama Haftası" ilan edilmiştir. Bu bağlamda 27 Aralık 1986 tarihinde Bursa ve İstanbul'da "zulmü kınama" temalı sempozyumlar düzenlenmiştir.⁵⁰⁵

Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, düzenlediği basın toplantısında Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlara son verilmesi çağrısında bulunmuştur. Basın toplantısı sonrası konuşma yapan Dako Tzanev, Bulgaristan'da komünizm rejimi hüküm sürdüğünden beri Bulgar ve Türk halkın büyük baskı altında kaldığını söylemiştir. Ayrıca Tzanev, "Kanlı Tuna" adlı kitabında Bulgaristan'daki zulüm ve asimilasyon faaliyetlerini konu almıştır.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ *Milliyet*, 23 Ocak 1985, s. 10., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 13, Ocak 1985, s. 27.

⁵⁰² *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1985, s. 11.

⁵⁰³ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1985, s. 7.

⁵⁰⁴ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1986, s. 6.

⁵⁰⁵ *Milliyet*, 23 Aralık 1986, s. 2., *Milliyet*, 27 Aralık 1986, s. 13.

⁵⁰⁶ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1987, s. 12.

Türk Ocakları, konunun Türkiye kamuoyuna duyurulması ve farkındalık yaratılması konusunda hassas bir tutum sergilemiştir. Dernek şubeleri, Türkiye genelinde yaptıkları miting, panel ve basın toplantıları ile Bulgaristan'ın yaptırımlarını protesto etmiştir. Bu doğrultuda, Türk Ocakları'nın konu hakkındaki faaliyetleri şu şekildedir:⁵⁰⁷

- 27 Mayıs'ta Ankara'da düzenlenen basın toplantısı,
- 13 Haziran'da Burdur Şubesi tarafından büyükelçiliklere yazılan mektuplarla Bulgaristan'ın protesto edilmesi,
- 1 Temmuz'da Samsun'da düzenlenen protesto mitingi,
- 8 Temmuz'da Ankara'da düzenlenen "Bulgaristan'da Türk Varlığı: Dün, Bugün, Yarın" başlıklı toplantı,
- 8 Temmuz'da Burdur'da düzenlenen kapalı salon toplantısı,
- 11 Ağustos'ta Amasya'da düzenlenen miting ve protesto yürüyüşü,
- 30 Eylül'de İzmir Halk Kütüphanesi'nde düzenlenen panel,
- Adana'da düzenlenen "Bulgar Devlet Terörünü, Türk ve Müslümanlara Yapılan Zülmü Protesto ve Tel'in Konferansı",
- Konya'da düzenlenen "Bulgar Zulmünü Tel'in Mitingi",
- Kütahya Şubesi tarafından Edirne'deki çadır kentlere yardımda bulunulması ve göçmenlerle "Milli Birlik ve Beraberlik" konusunda yapılan toplantı,
- Zonguldak Şubesi tarafından düzenlenen Bulgaristan'ın protesto edildiği bir basın toplantısı.

2.4.1. Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği

Asimilasyonun şiddetini arttırmasından sonra Bal-Göç'ten 8 kişilik bir ekip dönemin TBMM Başkanı Necmettin Karaduman, HP Genel Başkanı Necdet Calp ve MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp'i ziyaret ederek yurttaşların sıkıntılarını anlatmıştır.⁵⁰⁸

Bal-Göç, Bulgaristan'ın yaptırımlarını BMİHK ve UAÖ'ne taşımak için Bursa'da imza kampanyası başlatmıştır.⁵⁰⁹ Ayrıca bir UAÖ yetkilisi Bulgar

⁵⁰⁷ "Şubelerden Haberler...", *Türk Yurdu*, C. 9, S. 27, Kasım 1989, s. 57-61.

⁵⁰⁸ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1985, s. 11.

⁵⁰⁹ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1985, s. 7.

zulmünden kaçanlar ile görüşmesi için Bursa'ya davet edilmiştir.⁵¹⁰ Bal-Göç'ün yapılan ilk resmi kongresinde başkan Çavuş, “*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir' diyen bu millet bir gün 'Ordular, mehmetçikler, ilk hedefiniz Sofya'dır' diyecektir*” şeklinde konuşmuştur.⁵¹¹ Buna benzer söylemler Bal-Göç'ün İzmir'de düzenlediği mitingde de kullanılmıştır.⁵¹² İzmir Bal-Göç Başkanı Sabit Tuna, göçmenler aracılığıyla Bulgaristan'daki Türklerin nüfus kütüklerinin oluşturulacağı ve tahrip edilen Türk-İslam eserleri ile ilgili Bulgaristan'daki Türk kültürünün envanterinin çıkarılacağını duyurmuştur.⁵¹³

Bal-Göç yetkilileri, Türk azınlığa uygulanan “Bulgarlaştırma” politikası ile ilgili bilgi almak üzere Bursa'ya gelen UAÖ temsilcisi Hugh Poulton ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Poulton, Bulgaristan'dan gelen göçmen ailelerinin de olduğu görüşme sonrası yaptığı açıklamada edindiği bilgilerin çok yararlı olduğunu söylemiştir.⁵¹⁴

5 Haziran 1986 tarihinde Bal-Göç tarafından Bursa Ulu Cami'de isim değişikliği sürecini reddederek karşı çıkan, bunun sonucunda Bulgar milisleri tarafından döverek öldürülen Rıza Mustafaov Mollov ve şehit edilen yüzlerce Bulgaristan Türk'ü için mevlit okutulmuştur.⁵¹⁵

Bal-Göç yetkilileri, Bulgar-Türk Ortodoks Kilisesi Başrahibi Ganço Uruk'al'ı ziyaret ederek BKP hükümetinin yaptırımlarının durdurulmasını talep etmiştir. Dernek Başkanı Mehmet Çavuş, ziyaretin amacını “Bulgarların ve tüm yabancıların dini vazifelerinin yerine getirilmesi hususunda Türkiye'de herhangi bir baskı uygulanmadığını dünya kamuoyuna gösterip, aynı tavrın Bulgaristan Türklerine karşı da gösterilmesi” olarak belirtmiştir. Uruk'al, Bal-Göç yetkililerinin Bulgaristan'ın silah zoruyla din değiştirme iddialarını kabul etmemiş, Bulgaristan'ı kınaması halinde istifa etmesi gerekeceğini belirterek yaptırımlara karşı sessiz kalmıştır.⁵¹⁶

⁵¹⁰ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1985, s. 16.

⁵¹¹ *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1985, s. 6.

⁵¹² *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1985, s. 10.

⁵¹³ *Milliyet*, 3 Kasım 1985, s. 14.

⁵¹⁴ *Milliyet*, 2 Ekim 1985, s. 3.

⁵¹⁵ *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1986, s. 5.

⁵¹⁶ *Milliyet*, 7 Haziran 1986, s. 13.

26 Aralık 1986 tarihinde Bal-Göç İzmir temsilciliği, yaptırımlar sonucu öldürülenler anısına mevlit okutmuştur. Mevlit sırasında Bulgar milisleri tarafından öldürülenleri simgeleyen takvimler dağıtılmıştır.⁵¹⁷

Bal-Göç Sakarya Şubesi, 7 Haziran 1987 tarihinde Bulgaristan'daki yaptırımları kınayan bir protesto yürüyüşü ve miting düzenlemiştir. Miting sırasında Bal-Göç Sakarya Şubesi Başkanı Besim Boncuk bir konuşma yapmıştır. Bulgaristan aleyhine pankartlar hazırlanmış ve çeşitli sloganlar atılmıştır.⁵¹⁸

Asimilasyon faaliyetlerinin 3. yıl dönümünde Bal-Göç İzmir şubesi tarafından Atatürk Anıtı'na siyah çelenk bırakılmış ve Bulgaristan'da hayatını kaybeden Türkler için saygı duruşunda bulunulmuştur. Gerçekleştirilen protestonun ardından Bulgaristan Türklerinin alınan haklarının geri iade edilmesine kadar mücadelenin sürdürüleceği belirtilmiştir.⁵¹⁹

2.4.2. Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği

17 Kasım 1985 tarihinde Bal-Türk'ün İzmit şubesi tarafından bir miting düzenlenmiştir.⁵²⁰ Yaklaşık 15.000 kişinin katıldığı mitingde Bulgaristan'ı kınayan sloganlar atılmıştır.⁵²¹

Bal-Türk, yaptırımların birinci yılında İstanbul'da "Soykırımın Yıldönümünde Bulgaristan Türkleri" adlı bir sempozyum düzenlemiştir. Sempozyum esnasında Jivkov'a sorunun çözümü ile ilgili bir telgraf gönderilmiştir.⁵²² Toplantıda söz alan Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, 10 milyon nüfusu olan Bulgaristan'da 2 milyona yakın Türk yaşadığını belirterek "*Devlet kurabilecek niteliğe sahip olan güçlü bir topluluk olan Türkler, dağınık bölgeler yerine belli bir yerde toplanmış olsaydı, mücadeleleri de farklı olacaktı.*" demiştir.⁵²³

2 Şubat 1986 tarihinde "Bulgar Barbarlığı ve Uluslararası Tepkiler" konulu bir toplantı düzenlenmiş, Belene ve Lofça adlı iki toplama kampından başka 16 farklı

⁵¹⁷ *Milliyet*, 27 Aralık 1986, s. 13.

⁵¹⁸ *Milliyet*, 7 Haziran 1987, s. 10., *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1987, s. 10.

⁵¹⁹ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1987, s. 12.

⁵²⁰ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1985, s. 15.

⁵²¹ *Milliyet*, 18 Kasım 1985, s. 3.

⁵²² *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1985, s. 10.

⁵²³ *Milliyet*, 30 Aralık 1985, s. 7.

toplama kampı açıldığından söz edilmiştir. Toplantı sonunda Jivkov'a 12.000 imzalı bir protesto mesajı gönderilmiştir.⁵²⁴

2 Mart 1986 tarihinde Bal-Türk tarafından Türklere yönelik baskı ve soykırımı kınamak amacıyla Ankara Bulgaristan Büyükelçiliği'ne yürüyüş yapılmıştır.⁵²⁵ 9 Mart'ta ise Dünya Kadınlar Günü nedeniyle, İstanbul Bulgaristan Başkonsolosluğu önünde protesto gösterileri düzenlenmiş ve kalabalık bir kadın grubu tarafından konsolosluk önüne siyah çelenk bırakılmıştır.⁵²⁶

Eskişehir'de 6 Nisan 1986 tarihinde Bal-Türk Eskişehir şubesi tarafından bir miting düzenlenmiştir. Şube başkanı Fevzi Çakmak, mitingin başlangıcında *"Bulgaristan'da maddi ve manevi varlığı Bulgar eşkiyasının ayakları altında çiğnenen 2 milyon soydaşımızın feryadı ve acısı hepimizindir"* şeklinde konuşmuştur.⁵²⁷ Genel Başkan Çavuş ise Bulgaristan'da yaşayan iki milyon Türk'ün Bulgaristan'daki ırkçı rejim tarafından silah zoruyla Bulgarlaştırıldığını, karşı çıkanların öldürüldüğünü ya da toplama kamplarına gönderildiğini söylemiştir.⁵²⁸ Üç saat süren mitinge yaklaşık 20.000 kişi katılmıştır. Miting sırasında "Katil Jivkov", "Sınırı geçerez, başınızı ezeriz", "Bugün burada Yarın Sofya'da", "Ahmetler Mehmetler Ivan olamaz", "Fatih'in torunları Bulgar olamaz" yazılı pankartlar taşınmıştır.⁵²⁹

19 Mayıs nedeniyle Bal-Türk tarafından organize edilen 30 kişilik bir göçmen grup, Bulgaristan'ı sembolik olarak Atatürk'e şikayet etmiştir. Grup, İstanbul Gaziosmanpaşa meydanındaki Atatürk Anıtı'na çelenk bırakıp, saygı duruşunda bulunmuştur.⁵³⁰

31 Mayıs 1986 tarihinde Bal-Türk tarafından başka bir miting düzenlenmiştir. Yürüyüş sırasında, Edirne ilinin Merkez ilçesine bağlı Karaağaç semtinde bulunan Balkan Şehitleri Anıtı ve şehir merkezindeki Atatürk Anıtı'na çelenk bırakılıp saygı duruşunda bulunulmuştur. Ayrıca Bulgar konsolosluğu önüne siyah çelenk bırakılmıştır. Mitingin bitiminde ise Bulgaristan'da şehit edilen Türkler için mevlit okunmuştur.⁵³¹

⁵²⁴ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1986, s. 14.

⁵²⁵ *Cumhuriyet*, 2 Mart 1986, s. 9.

⁵²⁶ *Cumhuriyet*, 9 Mart 1986, s. 13.

⁵²⁷ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1986, s. 7.

⁵²⁸ *Sakarya*, 7 Nisan 1986, s. 7.

⁵²⁹ *Milli İrade*, 7 Nisan 1986, s. 4.

⁵³⁰ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1986, s. 7.

⁵³¹ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1986, s. 9.

Bal-Türk, 15 Haziran'da "Fatihlerin Torunlarıyla Dayanışma" adı altında bir protesto mitingi gerçekleştirmiştir.⁵³² Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti ve Varşova Paketi üyelerinin devlet başkanlarına Bulgaristan'da Türk azınlığa yapılan asimilasyon politikası konulu mektuplar gönderilmiştir.⁵³³

ABD Dışişleri Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Müdürü Robert Rackmales ve ABD İstanbul Başkonsolosu Joseph Le Baron, 22 Temmuz 1986 tarihinde Bal-Türk yetkililerini ziyaret ederek Bulgaristan'daki Türk azınlığa uygulanan yaptırımlar konusunda bilgi ve belgeler edinmiştir. Rackmales, görüşme sonrası edindiği belgelerin ABD Temsilciler Meclisi'nde sunulacağını söyleyerek, ABD halkının Bulgaristan Türklerinin yanında olduğunu belirtmiştir.⁵³⁴

Norveç Helsinki İzleme Örgütü İnsan Hakları Komisyonu Genel Sekreteri Bjorn Cato Funnemark, 25 Temmuz 1986 tarihinde Bal-Türk yetkilileri ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sonunda, konunun Batı ülkelerinde bir numarası gündem maddesi olarak ele alınması için çalışmalar yapılacağını belirtilmiştir.⁵³⁵

Bal-Türk Başkanı Mehmet Çavuş, artan asimilasyon faaliyetleri sonucu Bulgaristan'da direniş örgütleri kurulduğunu kamuoyuna duyurmuştur. Çavuş tarafından yaptırımlara sessiz kalan ve Bulgaristan yanlısı bir tutum sergileyen Yunanistan Başkonsolosluğu'na protesto mesajı bırakılmıştır. Mesaj, kabul edilmeyip Çavuş'a geri iade edilmiştir. Aynı zamanda ABD Başkonsolosluğu'na iyi niyet mesajı bırakılmıştır.⁵³⁶

Bal-Türk başta olmak üzere bazı göçmen dernekleri temsilcileri, Reagan-Gorbaçov görüşmesinde Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımların görüşülmesi isteğinin belirtildiği mektubu İstanbul ABD Başkonsolosluğu yetkilileri aracılığıyla Beyaz Saray'a iletmiştir. Aynı mektup, İstanbul Sovyet Başkonsolosluğu yetkilileri tarafından meselenin Bulgaristan ile Türkiye arasında olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir.⁵³⁷

⁵³² *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1986, s. 14.

⁵³³ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1986, s. 6.

⁵³⁴ *Milliyet*, 23 Temmuz 1986, s. 14.

⁵³⁵ *Hürriyet*, 26 Temmuz 1986, s. 3.

⁵³⁶ *Milliyet*, 4 Kasım 1986, s. 14.

⁵³⁷ *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1987, s. 11.

Balkan dernekleri, asimilasyon faaliyetlerinin 3. yıldönümü olarak anılan 1987'nin sonunda, BKP hükümetinin kınanması amacıyla İstanbul ve İzmir'de toplantılar düzenleyip, dünya kamuoyunun bir an önce harekete geçmesi gerektiğini duyurmuştur. İstanbul'da düzenlenen toplantıda Bal-Türk Genel Başkanı Mehmet Saray, hükümetin Bulgaristan'daki Türklerin haklarının geri kazanılması ve göç anlaşması için çaba göstermesinin sevindirici olduğunu söylemiştir.⁵³⁸

Bal-Türk yetkilileri Hamburg şehrinde düzenlenecek NATO toplantısında sunulmak üzere Federal Almanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu'na bir bildiri vermiştir. Genel Başkan Mehmet Saray ve Başkan Yardımcısı Mehmet Çavuş'un imzasıyla NATO'nun Bulgaristan Türklerine destek olması gerektiği yazılan bildiride, uygulanan yaptırımların soykırım düzeyine geldiği ve dünya barışını tehdit ettiği ifade edilmiştir.⁵³⁹

10 Aralık 1988 tarihinde "İnsan Hakları Günü"nü 40. yıldönümünde Bal-Türk tarafından İstanbul'da bir panel düzenlenmiştir. Panelde, Bulgaristan'daki Türklerin tarihte eşi benzeri görülmemiş bir barbarlıkla yok edilmeye çalışıldığına değinilmiş, muhalefet partilerinin ve hükümetin bu konuyla yeterince ilgilenmediği belirtilmiştir.⁵⁴⁰

Bal-Türk Bursa Şube Başkanı Salih Bahtiyar, 16 Aralık 1988 tarihli basın toplantısında yaptığı açıklamada BKP hükümetinin Türkiye ile masaya oturup bir göç anlaşması imzalamasını talep etmiştir. Bahtiyar, aynı zamanda Bulgaristan Türklerinin öldüğü zaman hristiyan gelenekleriyle defnedildiğini ve turist olarak ülkeyi ziyaret eden Türklerin sebepsiz yere gözaltına alınıp sorgulandığını açıklamıştır. Bahtiyar, yaptırımların başladığı Aralık 1984'ten "kanlı aralık" olarak bahsetmiştir.⁵⁴¹

"1989 Mayıs Olayları" nedeniyle Bal-Türk yetkilileri tarafından Edirne Bulgaristan Konsolosluğu'na siyah çelenk bırakılmıştır. Dernek 2. Başkanı Mehmet Çavuş, yaptığı konuşmada Bulgaristan'ı kınamıştır. Ayrıca Bal-Türk Başkanı Mehmet Saray bir bildiri yayınlamış ve Bulgaristan'daki Türklerin sahte gerekçelerle hapslere gönderilip işkencelere maruz bırakıldığını açıklamıştır. Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Başkanı Tahsin Salihoğlu, "1989 Mayıs Olayları"nın

⁵³⁸ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1987, s. 12.

⁵³⁹ *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1988, s. 6.

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1988, s. 13.

⁵⁴¹ *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1988, s. 6.

Jivkov ile Papandreou görüşmesinden sonra meydana geldiğini söylemiş, Yunanistan'daki Türk azınlığın yıllar sonra aynı yaptırımlara maruz kalabileceğini öne sürmüştür. Salihoğlu, tüm hristiyan ve İslam alemini olanlara karşı harekete geçmeye davet etmiştir.⁵⁴²

2.5. Kınama, Miting ve Protestolar

Hükümet ile gerçekleştirilen görüşmelerden sonra birtakım mitingler organize edilmiş, protesto amacıyla etkinlikler düzenlenmiştir. Göçmen nüfus oranının en yüksek olduğu Marmara Bölgesi, protestoların en yoğun gerçekleştirildiği bölge olmuştur. Bir süre sonra mitingler yayılarak yurt dışında da yapılmaya başlanmıştır. “Siyah çelenk”, protestolarda bir sembol haline gelmiştir.

2.5.1. İstanbul

İlk olarak İstanbul'da gerçekleştirilen mitinge 100.000'e yakın kişi katılım göstermiştir. Yürüyüş sürecinde Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğu önüne “Soykırıma son verin” yazılı siyah çelenk ve Jivkov'a “*Marksizm ideolojisini yaratanlar, komünizm öncüleri sayılan Marx ve Engels Alman asıllıdır. Öyleyse siz de adlarınızı değiştirerek Alman adları alsanıza*” yazılı bir açık mektup bırakılmış, açılan pankartlar yoğun ilgi toplamıştır.⁵⁴³ Bal-Türk Başkanı Mehmet Çavuş, miting sırasında şu şekilde konuşmuştur:⁵⁴⁴

“Soruyoruz, tarihin ve çağımızın yüz karası olan bu uygulamalara karşı susacak mıyız? Okulları kapatılan, camileri ve mezarlıkları tahrip edilen, ana dili siyasi suç kapsamına alınan, silah gücüyle Bulgarlaştırılan, temerküz kamplarında can çekişen cankan kardeşlerimiz Anadoluların torunları değil midir? Dünyaya haykırmalıyız ki, Bulgaristan Türklerinin Türklüğüne uzanan eller kesilmelidir. Bulgaristan Türklerinin hakları iade edilmelidir. Büyük Fatihlerin torunları Bulgar olamaz!”

İstanbul'da yapılan mitingleri, baskıların birinci yıl dönümünde İstanbul Başkonsolosluğu önünde yapılan protesto gösterisi izlemiştir. Başkonsolosluk önüne üzerinde “20. yy barbarlarına lanet” yazılı bir siyah çelenk bırakılmıştır. Ayrıca çeleğin üzerine Bulgaristan Türkleri konusunda 12 maddeden oluşan bir istek mektubu konulmuştur.⁵⁴⁵

⁵⁴² *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1989, s. 8.

⁵⁴³ *Milliyet*, 22 Mart 1985, s. 10.

⁵⁴⁴ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1985, s. 6.

⁵⁴⁵ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1985, s. 6.

15 göçmen derneği temsilcisi Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımların yıl dönümü nedeniyle İstanbul'da bir protesto mitingi organize edilmiştir. 1000 kişilik bir grup Mecidiyeköy'den konsolosluk binasına bir yürüyüş düzenlemiştir. Yürüyüş sırasında Bulgaristan'ı kınayan sloganlar atılmıştır.⁵⁴⁶

28 Mayıs 1989 tarihinde "1989 Mayıs Olayları" nedeniyle Bulgaristan'ı protesto amaçlı düzenlenen miting sırasında konsolosluk önüne üzerinde "Bulgaristan'da insan hakları" yazılı siyah bir tabut bırakılmıştır.⁵⁴⁷

Bülent Ecevit, İstanbul Bayrampaşa'da düzenlediği bir mitingde Bulgaristan Türkleri konusunu gündeme getirmiştir. Bulgaristan'daki büyükelçinin geri çekilmesi önerisinde bulunan Ecevit, hükümete "Göçmenler ve Yurtdışındaki Türkler Bakanlığı" kurulması teklifinde bulunmuştur.⁵⁴⁸

Göç edenlerin 10.000'i aşmasının ardından ANAP, Bulgar zulmünü dünya kamuoyuna daha fazla duyurmak için 24 Haziran 1989 tarihini "ulusal yas günü" ilan edip Taksim'de bir miting organize etmiştir. Bu mitinge yabancı basın mensupları, UAÖ ve İKÖ temsilcileri, Hür Dünya Parlamenter Heyetleri, Nobel Barış Ödülü sahipleri, BM Genel Sekreteri Cuellar, Polonya Dayanışma Sendikası lideri Lech Walesa ve şarkıcı Cat Stevens davet edilmiştir.⁵⁴⁹ Düzenlenen mitinge farklı şehirlerden on binlerce insan katılmıştır. Miting sırasında Bulgaristan ve Jivkov aleyhine sloganlar atılmış ve pankartlar açılmıştır. ANAP, DYP ve SHP'nin ortak düzenlediği mitingde partileri adına konuşan yetkililer Bulgaristan'ı ağır bir dille eleştirip yaptırımları "soykırım" olarak nitelemişlerdir. Dünya kamuoyu daha etkili tepki göstermeye çağrılmış ve zorunlu göç protesto edilmiştir. "Ordu Sofya'ya" sloganlarının ardından Orgeneral Necip Torumtay, güvenlik önlemleri dışında askeri bir tedbirin alınmadığını açıklamıştır.⁵⁵⁰ Ivan Ganev, Fransa'nın "El Pais" gazetesinde yayımlanan demecinde düzenlenen miting hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Kıbrıs meselesine atıfta bulunan Ganev, "İstanbul'daki mitingde "Ordu Sofya'ya" pankartları vardı ama Ankara sorunları askeri yollardan çözmeyi ciddi biçimde düşünmez. Türk ordusu 850.000 silahlı askeriyle NATO'nun en kalabalık gücü. Biz, o

⁵⁴⁶ Cumhuriyet, 29 Ocak 1989, s. 8.

⁵⁴⁷ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1989, s. 8.

⁵⁴⁸ Cumhuriyet, 11 Haziran 1989, s. 10.

⁵⁴⁹ Cumhuriyet, 13 Haziran 1989, s. 1.

⁵⁵⁰ Cumhuriyet, 25 Haziran 1989, s. 13.

*orduyla baş edemeyiz. Ancak Küçük Bulgaristan'ın müttefikleri var. Kızıl Ordu'nun desteğiyle çıkarlarımızı korumayı biliriz.” demiştir.*⁵⁵¹

18 Ekim 1989 tarihinde İstanbul'da “Bulgar Mezalimi ve Bulgaristan'daki Vakıf Eserleri Sergisi” açılmıştır. Serginin açılışı Ercüment Konukman tarafından yapılmıştır.⁵⁵²

2.5.2. Bursa

İstanbul'dan sonra Bursa, Bulgaristan'ın protesto edildiği ve mitinglerin yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği ikinci büyük şehir olmuştur. 20 Nisan 1985 tarihinde yaklaşık 100.000 kişinin katıldığı bir miting organize edilmiştir. Miting sırasında “Dikkat et Ivan, sonra olursun pişman”, “500 yıl yönettik, böyle mi öğrettik?”, “Uşak Bulgar, işkenceci barbar”, “Dünya basınına teşekkürler” gibi pankartlar açılmış, miting sonuna doğru Jivkov'un bir resmi ateşe verilmiştir.⁵⁵³ Bu miting, hükümetin 80 Darbesi'nden sonra Bursa'da ilk defa bir protesto mitingine izin vermesi açısından önemlidir.⁵⁵⁴

Bulgaristan'ın 22 Mayıs 1989 tarihinde sınır dışı ettiği 9 Türk, yaptırımları protesto amaçlı Orhangazi Meydanı'nda açlık grevine başlamıştır. Grevin 30 Mayıs 1989 tarihinde Paris'te gerçekleşecek AGİK toplantısı bitene kadar sürdürüleceği kararlaştırılmıştır. Grevi gerçekleştirenler Bulgaristan Türklerinin köle durumuna getirildiğini söyleyip, tüm dünya ülkelerini bu soruna karşı çıkmaya çağırmıştır. Bulgaristan'daki “Demokratik İnsan Hakları Derneği”nin kurucularından olan ve Belene Kampı'nda mahkum edilen Sabri İskenderoğlu, bu grevin organize edilmesinde başrol oynamıştır.⁵⁵⁵ SHP Bursa İl Başkanı Şemsettin Şen, grev yapan topluluğu ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında konuşma yapan Şen, Özal'ı eleştirmiş ve ANAP iktidarının değişmesinin Bulgaristan sorununu çözeceğini söylemiştir. Şen, konuşmasında *“Bulgaristan'daki Türkler, Hitler Almanyası'na benzeyen ırkçı, şovenist şekilde katlediliyorlar. Bu katliamın karşısında Özal iktidarı gereken hiçbir tepkiyi göstermemiştir. Bulgar katliamındaki cesaretin kaynağı Özal iktidarının kendine güvenmeyişinden kaynaklanıyor. Kendi ülkesinde insan haklarını çiğneyen, işkencelerden hesap sormayan, Güneydoğu Anadolu'da olduğu gibi kendi insanına dışkı yediren bir iktidar elbette ki insan haklarının ihlaline karşı çıkacak gücü kendinde göremez. İnsan hakları*

⁵⁵¹ *Hürriyet*, 4 Temmuz 1989, s. 15.

⁵⁵² *Milliyet*, 19 Ekim 1989, s. 15.

⁵⁵³ *Milliyet*, 21 Nisan 1985, s. 12.

⁵⁵⁴ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1985, s. 8.

⁵⁵⁵ *Bursa Hakimiyet*, 26 Mayıs 1989, s. 1-6.

bütün dünyada çağımızın vazgeçilmez hakkıdır. Bu katliamı durdurmanın temel koşulu bütün dünyada uluslararası platformlara bu olayı taşımaktır." ifadelerini kullanmıştır.⁵⁵⁶

Yeşiller Partisi Bursa İl Örgütü tarafından yapılan açıklamada BKP hükümeti sert bir şekilde eleştirilmiştir. Açıklamada, "*Bulgaristan'daki çirkin olayları üzüntüyle izliyoruz. Hiçbir canlıyı zorla yerinden çekip atamazsınız, yerini değiştiremezsiniz. Hele bu canlı insan ise yaptığınız çağ dışı, utanç verici zorbalık olur. İnsanların ata mirasları, anıları daha da önemlisi onurları ve duyguları vardır.*" denilmiştir.⁵⁵⁷

Necmettin Erbakan, 22 Temmuz 1989 tarihinde Bursa'da bir miting gerçekleştirmiştir. Yaklaşık 10.000 kişinin katıldığı mitingde Bulgaristan kınanmıştır. Erbakan, sorunun çözümü için Bulgaristan ile ilişkilerin tamamıyla kesilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu konu üzerinden hükümeti eleştiren Erbakan, "*İlaç, üç ay içinde yapılacak erken seçimdedir.*" demiştir. Ayrıca mitingde bulunan RP Konya Belediye Başkanı Halil Ürün de bir konuşma yapmıştır.⁵⁵⁸

2.5.3. Edirne

Bulgaristan ile Türkiye'nin sınır bölgesini oluşturan Edirne, göçmenlerin yoğun yaşadığı ve yaptırımlara karşı en fazla tepki gösteren şehirlerden birisi olmuştur.

4 Mayıs 1985 tarihinde Bulgaristan'ı kınamak için on binlerce kişi yürüyüş düzenlemiştir. Protesto sonunda Miting Tertip Komitesi tarafından Bulgaristan Başkonsolosluğu önüne siyah çelenk bırakılmıştır.⁵⁵⁹

19 Mayıs 1986 tarihinde, Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları sırasında birtakım göçmen tarafından konsolosluk önünde gösteri yapılmıştır. Gösteri sırasında Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi okunmuş, Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanlığı'na hitaben yazılı bir bildiri bırakılmıştır. Gösteri sonrası ise bazı göçmenler basın kuruluşlarını gezerek sorunlarını anlatmıştır.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ *Bursa Hakimiyet*, 28 Mayıs 1989, s. 8.

⁵⁵⁷ *Bursa Hakimiyet*, 16 Haziran 1989, s. 8.

⁵⁵⁸ *Bursa Hakimiyet*, 23 Temmuz 1989, s. 1-6.

⁵⁵⁹ *Milliyet*, 5 Mayıs 1985, s. 7.

⁵⁶⁰ *Milliyet*, 20 Mayıs 1986, s. 9., *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1986, s. 10.

2.5.4. Çorlu

Miting ve protestolar bakımından hareketli başka bir bölge ise Çorlu olmuştur. Göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Çorlu, birçok mitingde ev sahipliği yapmıştır.

3 Kasım 1985 tarihinde Çorlu'da düzenlenen mitingde Bursa başta olmak üzere diğer şehirlerden birçok katılım gerçekleşmiştir. Mitingde sıkça Plevne Marşı söylenmiş, yetkili kişiler konuşmalar yapmıştır. Etem Ütük, Bulgaristan'da Türk azınlık olmadığını savunan BKP hükümetine, “*Buraya toplanmış bulunan Bulgaristan göçmenlerinin oradaki yakınları Türk değil midir? Onlar Bulgarsa biz neyiz? Onlar öz be öz Türk'tür. Asla Bulgar olamazlar*” şeklinde konuşmuştur.⁵⁶¹ Lüboimir Şopov, 19 Kasım 1985 tarihinde Sofya Büyükelçisi Ömer Lütem ile gerçekleştirdiği görüşmede Çorlu'da düzenlenen mitingden örnek vererek bu tür faaliyetlere son verilmesi isteğini iletmiştir.⁵⁶²

2.5.5. Ankara

MDP Başkanlık Divanı üyeleri, protesto amaçlı Bulgaristan Ankara Büyükelçiliği önünde bir gösteri düzenlemiştir. Bu sırada konuşma yapan Kamran İnan, olaylara seyirci kalmanın ortak olmak anlamına geldiğini söylemiştir.⁵⁶³

2 Ağustos 1987 tarihinde Ankara'da Bulgaristan göçmenleri adına beş kişiden oluşan bir heyet, Bulgaristan Büyükelçiliği önüne “Bulgaristan Türklüğünün muhtariyetlik mücadelesi unutulmayacaktır” yazılı bir çelenk bırakmıştır. Heyet başkanı Servet Çavuş zulmün son bulması konulu bir konuşma yapmıştır. Protestonun bitmesiyle beraber büyükelçilik görevlileri bırakılan çelengi kırıp çöpe atmıştır.⁵⁶⁴

2.5.6. Eskişehir

Eskişehir'e gelen ilk göç dalgasından sonra yerli halkta Bulgaristan'a karşı tepki artış göstermiştir. Bu bağlamda 4 Haziran 1989 tarihinde yapılan mitingde Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlar kınanmıştır. Bal-Türk tarafından İstasyon Meydanı'nda organize edilen mitingde “Türk Türktür”, “Kardeş kanı yerde

⁵⁶¹ *Cumhuriyet*, 4 Kasım 1985, s. 14.

⁵⁶² İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 1, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. LIV.

⁵⁶³ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1985, s. 8.

⁵⁶⁴ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1987, s. 10.

kalmaz”, “Türk anası dinsiz kalamaz” yazılı pankartlar açılmıştır. Eskişehir Göçmenler Kültür ve Dayanışma Derneği, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları kınamak amacıyla Atatürk Anıtı’na çelenk bırakmıştır. Ardından iki dakikalık bir saygı duruşunda bulunulmuştur. Doç. Dr. Osman Mutlu, Bulgaristan’ın uyguladığı yaptırımları konu alan bir konuşma yapmıştır.⁵⁶⁵ Cevdet Selvi ise “İnsanlar soyundan ve dininden dolayı baskı altında tutulamaz. Bu olayları insan olan herkesin düşünmesi gerekir. Sistem ve rejim ne olursa olsun, kimse kimseye baskı kurma hakkına sahip olamaz. Helsinki Anlaşması’na Bulgarlar uymalıdır.” demiştir.⁵⁶⁶

24 Haziran 1989 tarihinde Bulgaristan Türkleri için İstanbul’da düzenlenecek büyük miting için Eskişehir’den göçmenlere özel tren kaldırılmıştır. Belediye Başkan Vekili Abdülkadir Adar, trenle gitmemeleri durumunda soydaşların belediye otobüsleri ile gideceğini, trenin bu nedenle tahsis edildiğini açıklamıştır.⁵⁶⁷ DSP Eskişehir İl Başkanı Fazıl Gençoğlu, miting hakkında “Sayın Özal, sakın bu olayda kendi partisine politik çıkarlar arama gafletinde bulunmayın. Cumartesi günü İstanbul’da Bulgar zulmünü kınamak için yapılacak milli mitingde Türkiye’nin gür sesi tek ağızdan çıkmalıdır” demiştir.⁵⁶⁸ Mitinge Eskişehir’den yaklaşık 5.000 kişi katılım göstermiştir.⁵⁶⁹

2.5.7. KKTC

Yaptırımlara tepki gösteren başka bir isim ise Rauf Denктаş olmuştur. Denктаş, gerekirse Bulgar elçilik mensuplarının KKTC’ye sokulmayabileceğini belirtmiştir. Yaşananları “vahşet” olarak nitelendiren Denктаş, Bulgaristan’ın faaliyetlerine karşı sessiz kalan devletleri eleştirmiştir.⁵⁷⁰ Denктаş’ın açıklamalarından sonra Kıbrıs Lefkoşa Cumhuriyet Alanı’nda 10.000’e yakın Türk’ün oluşturduğu bir miting düzenlenmiştir. Mitingin önemi nedeniyle bazı okul ve resmi daireler tatil edilmiştir.⁵⁷¹ Ayrıca Kıbrıs Özgürlük ve Barış Bayramı kapsamında 20 Temmuz 1986 tarihinde Lefkoşa’da Bulgaristan Türklerine destek yürüyüşü yapılmıştır.⁵⁷²

⁵⁶⁵ *Son Haber*, 5 Haziran 1989, s. 4.

⁵⁶⁶ *Sakarya*, 5 Haziran 1989, s. 3-6.

⁵⁶⁷ *Sakarya*, 22 Haziran 1989, s. 4., *Son Haber*, 24 Haziran 1989, s. 1-4.

⁵⁶⁸ *Sakarya*, 21 Haziran 1989, s. 3.

⁵⁶⁹ *Sakarya*, 24 Haziran 1989, s. 4.

⁵⁷⁰ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1985, s. 1.

⁵⁷¹ *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1985, s. 12.

⁵⁷² *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1986, s. 1.

2.5.8. İzinsiz Düzenlenen Gösteriler

54. Uluslararası İzmir Enternasyonal Fuarı'nda Türk azınlığa uygulanan yaptırımları protesto amaçlı Bulgaristan Pavyonu'na siyah çelenk bırakılmıştır. İzinsiz olarak düzenlenen bu gösteri sonunda olayı gerçekleştiren 7 kişi hakkında dava açılmıştır.⁵⁷³

İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören bazı öğrenciler Bulgaristan Konsoloslğu önünde açlık grevine başlamak istemiş ancak bu girişime polis tarafından izin verilmemiştir.⁵⁷⁴

2.5.9. Yurtdışında Düzenlenen Gösteriler

Uygulanan asimilasyon doğrultusunda yurt dışında da çeşitli protestolar düzenlenmiştir. Gerçekleştirilen mitinglere Türklerin yanında yerli halk da katılım göstermiştir.

2.5.9.1. Almanya

Türk azınlığın fazla olduğu ülkelerden biri olan Almanya, Avrupa'da en çok miting düzenlenen ülke olmuştur. 24 Mart 1985 tarihinde Batı Berlin'de gerçekleşen yürüyüşte Türk azınlığa Bulgar halkıyla eşit haklar verilmesi ve isim konusunda özgürlük tanınması istenmiştir.⁵⁷⁵ Türk göçmenlerin yoğun yaşadığı bir şehir olan Hannover'de ise yaklaşık 10.000 kişinin katıldığı bir mitingde, Bulgaristan'ın uyguladığı yaptırımlar "soykırım" olarak nitelendirilmiştir.⁵⁷⁶

Düsseldorf şehrinde "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı ile Dayanışma Komitesi" tarafından başka bir miting gerçekleşmiş, "Bayrağını al, mitinge sen de katıl" sloganlarıyla başlayan yürüyüş beş saat sürmüştür. Ayrıca Bonn şehrinde de bir miting düzenlenmiştir.⁵⁷⁷

"1989 Mayıs Olayları" nedeniyle Batı Almanya'da 15 kişi eski parlamento binası önünde açlık grevine başlamıştır. Ayrıca "Bulgar Zulmünü Protesto Haftası" kapsamında 15 Haziran 1989 tarihinde düzenlenmek üzere bir protesto yürüyüşü planlanmıştır. Deniz Baykal, konu dahilinde Batı Almanya Türk televizyonuna bir

⁵⁷³ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1985, s. 6.

⁵⁷⁴ *Milliyet*, 23 Temmuz 1986, s. 14., *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1986, s. 6.

⁵⁷⁵ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1985, s. 8.

⁵⁷⁶ *Milliyet*, 21 Nisan 1985, s. 12.

⁵⁷⁷ *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1986, s. 14., *Milliyet*, 12 Ocak 1986, s. 14.

açıklama yapmış, Bulgaristan’da uygulanan yaptırımları “insanlık trajedisi” olarak nitelemiştir.⁵⁷⁸

2.5.9.2. Fransa

Fransa, protestoların yoğun bir şekilde düzenlendiği ülkelerden biridir. 23 Mart 1985 tarihinde Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde çalışan yaklaşık 5.000 işçi Strasburg şehrinde Bulgaristan’ı protesto eden bir yürüyüş gerçekleştirmiştir. Yürüyüş sonunda Avrupa Parlamentosu önüne gidilmiş ve Bulgaristan’da meydana gelen yaptırımlara sessiz kalınmaması istenmiştir.⁵⁷⁹

30 Mart 1985 tarihinde Paris’te 2.000 kişinin düzenlediği bir yürüyüşle Bulgar zulmü kınanmıştır. Bulgar Elçiliği önünde sona eren yürüyüşe Türk derneklerinin yanına Fransa İslam Grubu, Pakistanlı İşçiler Derneği, Dünya İslam Misyonu ve Hizb-i İslami gibi birçok dernek eşlik etmiştir. Yürüyüş sonunda büyükelçiliğe bir protesto mektubu verilmiştir.⁵⁸⁰

Paris merkezli Bulgaristan Ulusal Çiftçiler Birliği üyeleri tarafından azınlıklara yapılan baskıya karşı oldukları açıklanmıştır. Birlik bu konu hakkında bildiri yayımlamıştır. Bildiride “*Bulgaristan’daki vahşet uygulamalarından birisi de Türkleri Bulgarlaştırma hareketidir. Geçen yılın sonları ve bu yıl başlarında yüzlerce kişinin öldürülmesi ve milli benliklerini muhafaza etmek isteyen pek çok kişinin de intiharı ile sonuçlanan Bulgarlaşma işlemi tamamlanmış bulunuyor*” ifadeleri kullanılmıştır.⁵⁸¹

2.5.9.3. Diğer Ülkeler

2 Mart 1985 tarihinde New York’ta Bulgaristan’daki Türk azınlığa uygulanan yaptırımları protesto etmek ve BKP hükümetini kınamak amacıyla bir yürüyüş düzenlenmiştir.⁵⁸² Ayrıca Türk-Amerikan Federasyonu’nun başka bir protesto gösterisinde Bulgaristan Konsolosluğu’na baskıları kınayan bir mektup verilmek istenmiş ancak bu istek yetkililer tarafından kabul edilmemiştir.⁵⁸³

16 Mart 1985 tarihinde Hollanda’nın Lahey şehrinde 8.000 Türk vatandaşının katıldığı bir yürüyüş sonrası Bulgaristan Büyükelçiliği önünde İstiklal Marşı

⁵⁷⁸ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1989, s. 15.

⁵⁷⁹ *Milliyet*, 24 Mart 1985, s. 8.

⁵⁸⁰ *Milliyet*, 31 Mart 1985, s. 6.

⁵⁸¹ *Hürriyet*, 25 Temmuz 1985, s. 9.

⁵⁸² *Milliyet*, 3 Mart 1985, s. 6.

⁵⁸³ *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1985, s. 14.

okunmuştur.⁵⁸⁴ Bulgaristan, miting sonrasında Sofya'daki Hollanda Büyükelçisini çağırarak gösteriyi protesto etmiştir.⁵⁸⁵

17 Mart 1985 tarihinde 53 Türk derneği adına 3 federasyon tarafından Brüksel'de düzenlenen mitingde BKP hükümetinden Türk azınlığa yapılan baskıların sonlandırılması ve gazetecilere ülke içinde serbest dolaşım hakkı verilmesi istenmiştir.⁵⁸⁶

30 Mart 1985 tarihinde Stockholm'de Türk işçileri tarafından bir yürüyüş organize edilmiştir. Yürüyüş sırasında Bulgaristan'daki baskılar dile getirilmiştir.⁵⁸⁷

Türk-Kıbrıs Dernekleri Konseyi, İngiltere'de bir protesto yürüyüşü gerçekleştirmiştir. Yürüyüş sırasında BKP hükümetini kınayan konuşmalar yapıp Bulgaristan Büyükelçiliği önüne siyah çelenk bırakılmıştır.⁵⁸⁸

2.5.10. Akademik Boyuttaki Gelişmeler

Türkiye Barolar Birliği, Bulgaristan'ın faaliyetlerini “dehşet ve endişe verici” olarak nitelemiştir.⁵⁸⁹ İstanbul Barosu, 21-23 Eylül 1987 tarihlerinde “Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Sorunları” temalı bir sempozyum düzenlemiştir. Sempozyuma yabancı uyruklu birçok hukukçu katılım göstermiştir. Sempozyum esnasında Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlar farklı şekillerde ele alınmış ve BKP hükümeti kınanmıştır. Konuşmacılar eskiden koruma altına alınan tarihi İslam yapılarının ortadan kaldırıldığına, isim değiştirme faaliyetlerine, ilticalara, imzalanan insan hakları ile bağlantılı anlaşmalara değinip, Bulgaristan'ın Türkleri ya kabul edip ya da göçe izin vermesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁵⁹⁰

8 Şubat 1985 tarihinde Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tarık Somer tarafından dünya kamuoyuna bir duyuru yayımlanmıştır. Bu duyuruda Bulgaristan'daki Türklere azınlık statüsünün uygulanmadığına, asimilasyona direnenlerin fiziksel ve psikolojik olarak yaptırımlara uğradıklarına değinilmiş, baskıların yabancı basın-medya kuruluşları tarafından doğrulandığı açıklanmıştır.⁵⁹¹

⁵⁸⁴ *Milliyet*, 16 Mart 1985, s. 9.,

⁵⁸⁵ Lüttem, *a.g.e.*, s. 272.

⁵⁸⁶ *Cumhuriyet*, 18 Mart 1985, s. 8.

⁵⁸⁷ *Milliyet*, 31 Mart 1985, s. 6.

⁵⁸⁸ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1985, s. 8.

⁵⁸⁹ *Cumhuriyet*, 8 Mart 1985, s. 6.

⁵⁹⁰ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1987, s. 14.

⁵⁹¹ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1985, s. 6., Ayrıca bkz. *Bulgaristan'da Türkler Semineri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985., Bilal Şimşir, *The Turks Of Bulgaria in International Fora*

10 Nisan 1985 tarihinde Evren'in izlediği "Bulgaristan'da Türkler" konulu bir seminer yapılmıştır. Seminerde konuşan Somer, "Sosyalistiz diyen Bulgarlar, faşizmin en katı kurallarını uyguluyor." şeklinde konuşmuştur.⁵⁹² 20 Mart 1986'da ise başka bir seminer ve sergi düzenlemiştir. BKP hükümetinin ülkede Türk olmadığı iddiasına karşı "Türk varlığı ve kültürü" tanıtılmıştır. Sergide Türk eserleri, okul, hamam, camii, yerleşim yerleri resimleri, ev eşyaları, Türk motifli halılar ve sanat eserleri yer almıştır.⁵⁹³ Özal tarafından açılan sergi büyük ilgi toplamıştır. Özal, göçmenlerin "Kardeşlerimizi kurtarın" çağrılarını "İnşallah hepsini getireceğiz" şeklinde yanıtlamıştır.⁵⁹⁴

Ankara'da düzenlenen Türk Tarih Kongresi'nde çeşitli üniversitelerden öğretim görevlileri Bulgaristan konusu hakkında çalışmalar yapmıştır. Türk asıllı Yugoslav tarihçi Muzaffer Tufay, Sorbonne Üniversitesi'nin kayıtlarını kanıt göstererek Türklerin Balkanlardaki varlığının Osmanlı'dan önce vâr olduğuna dair bir bildiri sunmuştur. İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Mahir Aydın, sunduğu bildiri de Bulgaristan'daki milliyetçilik faaliyetlerinin Osmanlı'ya karşı değil, İstanbul Rum Patrikhanesi'ne karşı başladığını açıklamıştır. Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Müçteba İlgürel, Osmanlı kaynaklarını kanıt göstererek Bulgaristan'ın Türklere yaptırımlara karşı, Osmanlı'nın Bulgaristan topraklarına her türlü hizmeti götürdüğünü savunmuştur. Emekli Derleme Müdürü Türker Acaroğlu ise Bulgaristan Türkleriyle yeterince ilgilenilmediğini, soruna Kıbrıs'ta olduğu gibi çözüm bulunması gerektiğini öne sürmüştür.⁵⁹⁵

Akademik boyuttaki başka bir hareket ise Trakya Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Üniversite senatosu, Bulgaristan'ı 1925'ten beri yapılan ikili ve uluslararası anlaşmalardaki hükümlere uymaya ve aksi yaptırımlara son vermeye davet etmiştir.⁵⁹⁶ Ayrıca 21 Şubat 1986'da Edirne Başkonsolosu Tsanev'in de davet edildiği "Arşiv Belgeleriyle Bulgaristan'da Türk Varlığı" başlıklı bir sempozyum düzenlenmiştir. Tsanev, sempozyuma bir mektup gönderip protesto ettiğini

Documents Volume I (1985), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 37-39., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 14, Şubat 1985, s. 39-42.

⁵⁹² *Milliyet*, 11 Nisan 1985, s. 12.

⁵⁹³ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1986, s. 7.

⁵⁹⁴ *Cumhuriyet*, 20 Mart 1986, s. 7.

⁵⁹⁵ *Milliyet*, 25 Eylül 1986, s. 13.

⁵⁹⁶ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1985, s. 8.

bildirmiştir. Bu olay, basında Bulgaristan'ın gerçekleştirilen miting ve protestolara karşı ilk tepkisi olarak yer almıştır.⁵⁹⁷

5 Ocak 1986 tarihinde Adana Çukurova Üniversitesi'nde Bulgaristan'da Türk azınlığı konulu bir panel düzenlenmiştir.⁵⁹⁸ Ayrıca "1989 Mayıs Olayları" sonrası göçün başlamasıyla beraber "Bulgar devlet terörünün kınanması" amacıyla bir konferans organize edilmiştir.⁵⁹⁹

6 Kasım 1986 tarihinde Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV) tarafından "Bulgaristan'daki Demografik ve Kültürel Türk Mirası" başlıklı bir seminer düzenlenmiştir. Seminere birçok akademisyen katılmıştır.⁶⁰⁰ Sempozyumda, Bulgaristan'ın ülkede Türk olmadığı yönündeki iddiaları kanıtlarla yalanlanmıştır. Geçmiş Bulgaristan hükümetlerinin daha önceki yıllardaki faaliyetleri, Jivkov'un demeçleri, Osmanlı arşivlerinde hazırlanan tahrir defterlerinin örnekleri⁶⁰¹ sempozyumda açıklanmıştır. Örneğin; Jivkov 28 Mayıs 1962 tarihinde "*Bulgaristan Türkleri, sosyalist vatanlarının aktif kurucularıdır. Memleketimizde Türk ahalisi, parti ve halk idaremizin yardımları sayesinde kendi dilini serbestçe öğreniyor, kendi milli türkü ve danslarını sosyalist kurallar üzerinde yeniden geliştiriyor.*" sözlerini sarf etmiştir. Ayrıca 1981'de, "*Bulgaristan'daki müslümanların büyük çoğunluğu Türk'tür. Az bir kısmı da Bulgar Müslümanlarıdır. Müslüman Türkler, Bulgarlardan sonra ülkede ikinci büyük grubu teşkil ederler. Ülkemizde yaşayan diğer insanlarla birlikte Türkler tam bir eşitlik içinde yaşamaktadır ve dini inançlarının gereklerini serbestçe yerine getirmektedirler. Camiiler hiçbir yasaklama olmadan müslümanlar için bütün gün açık tutulmaktadır.*" şeklinde konuşmuştur. 1951'de Bulgaristan hükümetinin yazdırdığı ve dünyaya dağıtılan kitabın özeti ise "*Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde muhtelif milletlere mensup etnik gruplar yaşamaktadır. Bu azınlıkların en kalabalığı Türklerdir ve İslam dinini mensupturlar.*" şeklinde yazılmıştır.⁶⁰²

23 Ağustos 1989 tarihinde İstanbul'da bir tarih kongresi düzenlenmiştir. Kongrede konuşma yapan "Müslümanlık ve Azınlıklar" kitabının yazarı Prof. Dr.

⁵⁹⁷ *Milliyet*, 22 Şubat 1986, s. 14.

⁵⁹⁸ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1985, s. 6.

⁵⁹⁹ *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1989, s. 10.

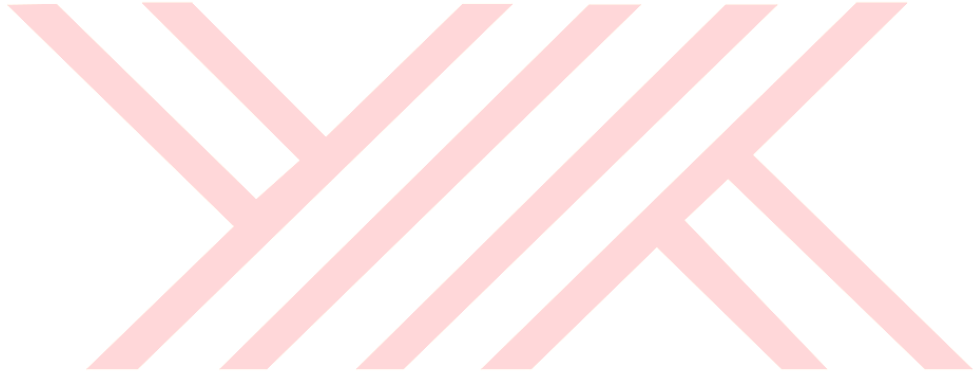
⁶⁰⁰ *Milliyet*, 6 Kasım 1986, s. 8.

⁶⁰¹ 15. yüzyıl ortalarına ait nüfus tahrir defterleri Balkanlar çevresinde, dolayısıyla Bulgaristan'da, nüfusun %70-80'e kadar olan büyük çoğunluğunu Müslüman Türklerin oluşturduğunu kanıtlamaktadır. bkz. Kamuran Özbir, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1986, s. 5.

⁶⁰² *Milliyet*, 13 Kasım 1986, s. 9.

Justin McCarthy, Bulgarların Bulgar olmayan herkesten nefret ettiğini söyleyerek BKP hükümetini insan haklarına saygılı olmaya davet etmiştir.⁶⁰³

Uludağ Üniversitesi öğrencileri tarafından 16 Haziran 1989'da İktisat Fakültesi önünde Bulgaristan'ı kınayan ve bir saat süren bir eylem düzenlenmiştir. Eylem sırasında Bulgaristan aleyhine sloganlar atılmış, Avrupa ve İslam ülkeleri suskunluğu sebebiyle eleştirilmiştir.⁶⁰⁴

⁶⁰³ *Hürriyet*, 24 Ağustos 1989, s. 13.

⁶⁰⁴ *Bursa Hakimiyet*, 17 Haziran 1989, s. 1.

2.6. Yerel Basında 1989 Bulgaristan Göçü

2.6.1. Eskişehir Basınında Göç

Eskişehir basını, göç esnasında Eskişehir'e yerleşen göçmenler hakkında birçok habere yer vermiştir. Genel itibarıyla bakıldığında Eskişehir'e 9.845 göçmen yerleştirilmiştir. Bu sayı, Türkiye'ye iskanı sağlanan göçmenlerin %3,5'ini oluşturmaktadır.⁶⁰⁵

Türkiye'ye gelen ilk 187 göçmenden 20'si Eskişehir'e ikamet ettirilmiştir. Sümerbank, bu 20 göçmene giyim ve gıda yardımı yapmıştır. Bu yardımın bütçesi devlet tarafından karşılanmıştır. Aynı zamanda Eskişehir'e yerleşen göçmenlerle çeşitli röportajlar yapılmıştır. Bu röportajların birinde Aliman Parlak isimli göçmen, Bulgaristan'daki yakınlarının hayatından şüphe ettiğini açıklamış ve Bulgaristan'daki akrabalarına yapılan baskının giderek arttığını, gönderilen mektupların Türkçe olması durumunda açılıp okunmasının ardından üzerindeki adrese gönderilmeyip kaybedilme bahanesiyle Bulgarlar tarafından değerlendirildiğini belirtmiştir.⁶⁰⁶

Göç esnasında Eskişehir Valisi makamında bulunan Bahaeddin Güney, göçmenlere uygulanan yardımlarda büyük rol oynamıştır. Göçmenlere iş imkanının sağlanacağını, ilk olarak beslenme ve barınma sorunlarının ele alınacağını belirten Güney, "Onlar da bizim kardeşimiz. Onların sorunu bizim sorunumuzdur. Onlara elimizden gelen yardımı yapacağız" demiştir. Ayrıca Güney, Bulgaristan'dan sınır dışı edilen göçmenlerle bir toplantı yapıp, sorunlarını dinlemiştir.⁶⁰⁷

Göç akımının hızlanması ve Eskişehir'e yerleşen göçmenlerin sayısının artması üzerine Bal-Türk Eskişehir Şube Başkanı Fevzi Çakmak bir açıklama yapmıştır. Çakmak, açıklamasında Eskişehir'e yerleşen göçmenlerin sayısının 73'ü ferdi, 57'si aile olmak üzere 130'a ulaştığını söyleyerek gelenlere sahip çıkmaya hazır olduklarını belirtmiş, "Gelen soydaşlarımızdan 73 kişinin eş ve çocukları halen Bulgar baskı ve zulmünün altında ezilmektedir. Biz, Bal-Türk olarak ülkemize gelen soydaşlarımıza sahip çıkmaya hazırız" şeklinde konuşmuştur.⁶⁰⁸

Anadolu Üniversitesi tarafından "Bulgaristan Türklerinin Sorunları" konulu bir seminer düzenlenmiştir. Seminerde konuşan Prof. Dr. Yüksel İnan, sorunların

⁶⁰⁵ Çetin, a.g.m., s. 74.

⁶⁰⁶ Son Haber, 3 Haziran 1989, s. 6.

⁶⁰⁷ Son Haber, 6 Haziran 1989, s. 4.

⁶⁰⁸ Sakarya, 6 Haziran 1989, s. 3., Son Haber, 7 Haziran 1989, s. 2-3.

barışçıl yollarla çözümlenmesini ve Türklerin insan hakları konusunda duyarlı hale getirilmesi gerektiğini belirterek, “*Biz barışçı bir ülkeyiz. Tüm sorunlarımızı barışçıl yollarla korumaya ve halletmeye çalışıyoruz. Bulgaristan’daki Türkleri her zaman kabul ederiz. Ancak bu, en son alternatif olarak düşünülmelidir. Çünkü azınlıkların bulunduğu ülkelerde ilişkiler daima azınlığın temelinde, soyundan geldiği ülkenin dış politikasında etkin rol oynar. ...Türkiye’de yaşayan bizler, hükümet dışı organları olan, insan hakları konusunda etkin kamuoyu oluşturacak kurumları harekete geçirmeli ve propaganda geliştirmeliyiz.*” demiştir.⁶⁰⁹

Eskişehir’e gelen göçmenlerin en büyük sorunu barınma olmuştur. Anadolu Üniversitesi’ne bağlı çeşitli fakülte ve yüksekokulların tatile girmesiyle, yurtlarda büyük bir boşalma meydana gelmiştir. Yapılan çalışmalar sonucu göçmenlerin geçici olarak öğrenci yurtlarına yerleştirilmesi kararı alınmıştır. Böylece akrabalarının yanına gelmeyen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu öğrenci yurtlarına yerleştirilmiştir. Ayrıca Vali Güney, göçmenlerin bir kısmının çeşitli kamu kuruluşlarına yerleştirileceğini duyurmuştur.⁶¹⁰ Bu karar, bazı öğrenciler ve halktan bir kesim tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bazı öğrenciler, göçmen sayısının giderek arttığını, yurtların göçmenlere verilmesinin birçok huzursuzluk yaratacağını açıklamıştır.⁶¹¹ Daha sonra, Eskişehir’de göçmenler için yeterli barınma yeri kalmaması durumunda bir çadır kent kurulması kararı alınmıştır.⁶¹²

Eskişehir basını, zor koşullar altında barınan Bulgaristan Türkleri arasında bir gözlem yapmak amacıyla çeşitli röportajlar yapmıştır. Türkiye’yi nasıl bulduğu sorusu üzerine bir göçmen, “*Bulgaristan’da çektiğimiz ıstırapları Türkiye’ye geldikten bu yana unutamadık. Sağ olsun devlet bizi çeşitli yerlere yerleştirdi. Kimimize tam olarak hak tanımadılar. Bundan şikayetçiyiz. Ayrıca Türkiye’ye geldiğimizden bu yana bize verilen yemeklerden memnun değiliz. Bulgaristan’daki yemekler ile Türkiye’de verilen yemekler arasında çok fark bulunuyor.*” şeklinde cevap vermiştir. Bu röportaj sonrasında basında “Göçmenler yemek beğenmiyor” başlığı atılmıştır.⁶¹³

ANAP Eskişehir Milletvekili İsmet Oktay ve Belediye Meclis Üyesi Zafer Sabuncuoğlu, göçmenlerle görüşerek bilgi almıştır.⁶¹⁴ Bal-Türk Eskişehir Şubesi

⁶⁰⁹ *Son Haber*, 19 Haziran 1989, s. 2-3.

⁶¹⁰ *Son Haber*, 9 Haziran 1989, s. 4-5.

⁶¹¹ *Son Haber*, 14 Haziran 1989, s. 1-4.

⁶¹² *Sakarya*, 20 Haziran 1989, s. 6., *Son Haber*, 26 Haziran 1989, s. 3.

⁶¹³ *Son Haber*, 27 Haziran 1989, s. 1-4.

⁶¹⁴ *Sakarya*, 13 Haziran 1989, s. 3.

önünde gerçekleştirilen ve çok sayıda vatandaşın katıldığı görüşmede Oktay, *“Bulgaristan’dan Eskişehir’e gelen soydaşlarımızla sohbet etmek ve basında yer alan iddiaları bizzat yaşayan insanlardan dinlemek istedim. Biz, Bulgaristan’daki soydaşlarımızın hepsini Türkiye’de barındırabiliriz. Hepsisi meslek sahibidir. Hiçbiri bizim içim yük değildir.”* demiştir.⁶¹⁵

Diyanet İşleri Bakanı Mustafa Sait Yazıcıoğlu, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları kınadığını belirterek, bu zulmün hiçbir devlet tarafından kabul edilmeyeceğini açıklamıştır. Yazıcıoğlu, ani bir kararla Eskişehir’e gitmiş ve İl Müftülüğü yetkilileriyle bir toplantı yapmıştır.⁶¹⁶ Toplantı sonrası basının sorularını cevaplayan Yazıcıoğlu, Bulgaristan’da bir süreden beri baskı ve işkencenin devam ettiğini, Türk isimlerinin zorla değiştirildiğini, kimsenin evlenemediğini ve nikah, cenaze, sünnet gibi dini törenlerin yapılamaz olduğunu belirtip, *“Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Müslüman Türk soydaşlarımız babalarından, dedelerinden kalma yurtlarından, ev ve barınaklarından alınıp ülke dışına çıkıyorlar. Böylesine bir zulmü hiçbir dinin kabul etmemesi bir yana, devlet esprisine yakışmayan bu tutum, insanlıkla da bağdaşmaz”* şeklinde konuşmuştur.⁶¹⁷

Vali Bahaeddin Güney, Eskişehir’e yerleşen göçmenlerin hastanelerden ücretsiz yararlanacağını ve sıra beklemeden tedavi olacağını bildirmiştir.⁶¹⁸ Güney, 18 Haziran 1989 itibariyle Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı’nın büyük çoğunluğu yiyecek, giyecek, barınma ve sağlık olmak üzere, temel gereksinimler için dönemin parasıyla toplamda 73 milyon 800 bin lira yardım yaptığını açıklamıştır.⁶¹⁹ Göçmenler, Sağlık Müdürlüğü’nün belirlediği ekipler tarafından her gün sağlık kontrolünden geçmiştir. Aynı zamanda çevrenin denetlemesi yapıp, sağlığa uygun olup olmadığına bakılmıştır. Sağlık Müdürlüğü yetkilileri bu konuda *“Bulgaristan’dan ilimize gelen göçmenlerden akrabaları olmayanlar toplam 8 konaklama yerinde kalıyorlar. Müdürlüğümüzce sağlık ekipleri oluşturduk. Ekiplerde bir doktor başkanlığında hemşire, görevliler ve çevre sağlığı uzmanları da bulunuyor. Her gün konaklama yerlerini dolaşan sağlık ekipleri soydaşlarımızın sağlıklarını kontrol ederken çevre sağlıkçıları da konaklama yerlerini denetliyorlar. Hasta olan göçmenlerin hastanelere sevki yapılarak anında vatandaşlarımıza hizmet etmiş oluyoruz. Bu çalışma önümüzdeki*

⁶¹⁵ *Son Haber*, 12 Haziran 1989, s. 1-4.

⁶¹⁶ *Sakarya*, 15 Haziran 1989, s. 4.

⁶¹⁷ *Son Haber*, 15 Haziran 1989, s. 2-3.

⁶¹⁸ *Sakarya*, 10 Haziran 1989, s. 3.

⁶¹⁹ *Son Haber*, 19 Haziran 1989, s. 1-5.

günlerde de sürekli olarak yapılacaktır.” şeklinde bilgi vermiştir.⁶²⁰ Ayrıca göçmenlerin kan grupları, Kızılay Kan Merkezi tarafından ücretsiz bir şekilde belirlenmiştir.⁶²¹

Sağlık Müdürlüğü, intihar vakaları gözlenmesinin ardından yaptığı araştırmada birçok göçmenin psikolojik rahatsızlığı olduğunu belirlemiştir. Bu göçmenler, Devlet Hastanesi psikiyatri bölümünde psikologlar tarafından tedavi edilmiştir.⁶²²

Dünya Sağlık Örgütü’nden bir ekip Bursa’ya ziyarette bulunup göçmenlere sağlık taraması yapmıştır. Aynı zamanda kısırlaştırma iddialarına karşı Bulgaristan’da vurulan iğnelerin ne olduğuna dair tespit çalışmaları yürütülmüştür.⁶²³ Bu çalışmalara Eskişehir’den sağlık durumları dikkate alınarak 60 kişi gönderilmiştir.⁶²⁴

Bazı göçmenlere devlet kurumlarında iş verilmiştir. Örneğin, Vicdani Mehmet Bilaloğlu, Kerime Şükrü Kula ve Nevcihan Süleyman adlı üç göçmen, Eskişehir Devlet Hastanesi’nde hemşire olarak görev almıştır.⁶²⁵ Ancak daha sonra, bu hastanede çalışan göçmenler, çalışmalarının karşılığında herhangi bir ücret ödenmediğini bildirmiş, bu nedenle yetkililerden yardım istemiştir.⁶²⁶ Ayrıca bazı göçmenler, Eskişehir’deki çeşitli konfeksiyon atölyelerinde çalışmaya başlamıştır. Bu bağlamda göçmenlerin önce denemeye tabi tutulması, başarılı olanların işe alınması kararlaştırılmıştır. Eskişehirli iş adamları, göçmenlerin bu alanda başarılı olduğunu söylemiştir.⁶²⁷ Çalışanlara İŞKUR tarafından dönemin parasıyla günlük 1500 lira maaş verilmiştir.⁶²⁸ Göçmenlerin çeşitli dallarda işlere başlaması, Eskişehir’deki istihdamın artması nedeniyle basın tarafından olumlu karşılanmıştır.

Bazı amatör futbol kulüpleri, göçmenler arasından futbolcular transfer etmiştir. Örneğin PTT Spor, Recep ve Varol isimli iki göçmeni denemek amacıyla kadrosuna katmıştır.⁶²⁹ Ancak göçmen sporcuların lisanslarının çıkmasında birtakım sorunlar yaşanmıştır. Eskişehir Beden Terbiyesi Bölge Müdürü Mehmet Ali

⁶²⁰ *Sakarya*, 4 Temmuz 1989, s. 3.

⁶²¹ *Sakarya*, 24 Ağustos 1989, s. 4.

⁶²² *Sakarya*, 4 Eylül 1989, s. 3.

⁶²³ *Sakarya*, 18 Temmuz 1989, s. 4.

⁶²⁴ *Sakarya*, 27 Temmuz 1989, s. 7.

⁶²⁵ *Son Haber*, 20 Haziran 1989, s. 3-4.

⁶²⁶ *Sakarya*, 16 Ağustos 1989, s. 6., *Son Haber*, 20 Ekim 1989, s. 2.

⁶²⁷ *Son Haber*, 29 Haziran 1989, s. 3-5.

⁶²⁸ *Sakarya*, 23 Haziran 1989, s. 3., *Sakarya*, 8 Temmuz 1989, s. 3.

⁶²⁹ *Son Haber*, 4 Temmuz 1989, s. 4.

Babacan, lisans konusunda aksaklıkların olduğunu ancak bunların kendi müdürlüklerinden kaynaklanmadığını bildirerek “Bizler Spor Bakanlığı’nın bize gönderdiği emir doğrultusunda çalışıyoruz. Göçmen sporcular anlaşmış olabilirler. Ama bize ne Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nden ne de Spor Bakanlığı’ndan emir ve açıklama gelmedi. Bu nedenle, biz lisans vermede yetkili değiliz.” şeklinde açıklama yapmıştır. Kulüp yöneticileri ise takımlarına birçok göçmen sporcu aldıklarını, bu sporcuların oynayamaması halinde beklenen başarıyı alamayacaklarını belirtmiştir.⁶³⁰ Ayrıca 23 kez Bulgaristan Ümit Milli Futbol Takımı’nda oynayan Etem isimindeki bir göçmen, Eskişehirspor ile sözleşme imzalamıştır.⁶³¹

Türkiye’de ilk defa göçmenlere güreş takımı kurma çalışmaları Eskişehir’de yapılmıştır. Bu bağlamda Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü’nde bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Vali Güney, konuşmasında Eskişehir’de güçlü bir kadronun kurulacağını söylemiştir. Kurulan güreş takımına araç ve gereçler Yunus Emre Kültür ve Sanat Vakfı tarafından sağlanmıştır. Takımın başına ise göçmenlerden İbrahim Çavuş getirilmiştir.⁶³² Güreş okulu, 4 Ağustos 1989 tarihinde gerçekleştirilen törenle açılmıştır.⁶³³

Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü’nde kurulan göçmen bürosunda, yurttaşlara soyadı verilmeye başlanmıştır.⁶³⁴ Bulgaristan tarafından ismi “Nicolay Hasan” olarak değiştirilen göçmen, Vali Bahaeddin Güney’in soyadını alarak “Nazım Güney” ismini almıştır. Ayrıca sünnet çağına gelmiş çocukların sünnet edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır.⁶³⁵ Daha sonra göçmen çocukları için bir sünnet töreni gerçekleştirilmiştir. Tören esnasında bir konuşma yapan Vali Güney Bulgaristan’ı kınamıştır. Güney, konuşmasında göçmenlerin Bulgaristan’da ikamet ederken yaşamlarını baskı ve zulüm altında sürdürdüğünü, örf ve adetlerini yerine getiremediklerini belirterek, “Bu dini vecibe örf ve adetleri gizli ve kaçak yerine getiren veya getirmeye çalışan soydaşlarımız, Bulgaristan’da işkence görmüş, hatta öldürülmüştür.” şeklinde konuşmuştur.⁶³⁶ 28 Temmuz 1989 tarihinde 31 göçmen çocuğu törenle sünnet edilmiştir. Törenin maliyeti dönemin parasıyla yaklaşık 7 milyon lira

⁶³⁰ *Son Haber*, 18 Temmuz 1989, s. 2.

⁶³¹ *Sakarya*, 27 Temmuz 1989, s. 6.

⁶³² *Son Haber*, 29 Temmuz 1989, s. 6.

⁶³³ *Son Haber*, 4 Ağustos 1989, s. 6.

⁶³⁴ *Sakarya*, 21 Haziran 1989, s. 1-6.

⁶³⁵ *Sakarya*, 23 Haziran 1989, s. 4., *Sakarya*, 12 Temmuz 1989, s. 3., *Son Haber*, 21 Haziran 1989, s. 1-4.

⁶³⁶ *Sakarya*, 24 Haziran 1989, s. 4., *Son Haber*, 24 Haziran 1989, s. 3-5.

olmuştur. Masraflar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından karşılanmıştır.⁶³⁷ 20 Ağustos 1989 tarihinde ise Milli Gençlik Vakfı tarafından 34 Bulgaristan göçmeni çocuk sünnet ettirilmiştir.⁶³⁸

Süreç içerisinde bazı sabıkalı kişilerin göçmen bürolarına başvurarak göçmen kartı aldıkları ve sabıklarının yok ettikleri ortaya çıkmıştır. Gerçekleştirilen operasyonda yakalanan bazı sanıkların üzerinden Türkiye’de ikamet etmelerine ve sabıkalı olmalarına rağmen göçmen kimliği çıkmıştır. Eskişehir Emniyet Müdürü Atilla Aytek, yaptığı açıklamada bu girişimin birçok göçmeni küçük düşürdüğünü ifade etmiştir.⁶³⁹

Eskişehir Vali Yardımcısı Kemalettin Vardar ve Milletvekili Erol Zeytinoğlu, Atatürk Meslek Lisesi’nde konaklayan göçmenleri ziyaret ederek sorunlarını dinlemiştir.⁶⁴⁰ Tüm göçmenlere yapılan yardımlar gibi Eskişehir’deki soydaşlara da yardım edileceğini bildiren Zeytinoğlu, konu dahilinde TBMM’ye bir tasarı paketi⁶⁴¹ sunulduğunu açıklamıştır. Aynı zamanda, göçmenler için Eskişehir Ticaret Odası tarafından yardım kampanyası açılmıştır. Konuyla ilgili açıklama yapan Ticaret Odası Başkanı Suat Kutlu, toplanan yardımların göçe zorlanan soydaşlara verileceğini açıklamıştır.⁶⁴² Daha sonra, toplanan yardımın oldukça az olması üzerine basında “Ticaret Odası’nın açtığı kampanya fiyasko!” başlığı atılmıştır.⁶⁴³ Ayrıca Eskişehir Valiliği tarafından başka bir yardım kampanyası oluşturulmuştur. Hukuk İşleri Müdürü Kamer Diribaş, bu konuda gazetelere “*Çeşitli kuruluşlara ait birimlerde görev yapan sözleşmeli personel, işçi ve diğer personelin isteğe bağlı olmak şartıyla kampanyaya katılımlarının sağlanması için çeşitli çalışmalar yapılacaktır. Temmuz ayı içerisinde soydaşlarımıza yapılacak olan yardımlar, kuruluşlardaki daire mutemeti aracılığı ile T.C. Ziraat Bankası Merkez Şubesi nezdinde açılan 40748 no’lu Eskişehir Valiliği yardım hesabına yatırılacaktır.*” şeklinde duyuru yapmıştır.⁶⁴⁴

⁶³⁷ *Son Haber*, 29 Temmuz 1989, s. 4.

⁶³⁸ *Sakarya*, 16 Ağustos 1989, s. 3., *Sakarya*, 21 Ağustos 1989, s. 3., *Son Haber*, 21 Ağustos 1989, s. 4.

⁶³⁹ *Son Haber*, 28 Ekim 1989, s. 1-4.

⁶⁴⁰ *Sakarya*, 29 Haziran 1989, s. 3.

⁶⁴¹ *TBMM*, Dönem 18, 14.06.1934 Tarihli ve 2510 Sayılı İskân Kanununa Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/587), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c029/tbmm18029103ss0265.pdf>, Erişim: 10 Ocak 2020.

⁶⁴² *Son Haber*, 1 Temmuz 1989, s. 1-4.

⁶⁴³ *Sakarya*, 26 Temmuz 1989, s. 1-6.

⁶⁴⁴ *Son Haber*, 3 Temmuz 1989, s. 3-4.

Milli Gençlik Vakfı Eskişehir Şube Başkanı Cengiz Kesimli, düzenlediği basın toplantısında Bulgaristan'ın cinayet işlediğini söylemiştir. Kesimli, gençlerin birçok sorununun olduğunu, şuurlu insanların yetiştirilmesi için vakfın çalışmalarını sürdürdüğünü açıklamıştır. TRT'nin ülkeye giren yüz bininci göçmenle yaptığı röportajı yaşlı gözlerle izlediğini ifade eden Kesimli, müslümanlık dininin herkese inanç hürriyeti tanıdığından ve inançlara karşı şiddeti yasaklamasından dolayı Türk toprakları üzerindeki herkese insanı muamele yapıldığını, Osmanlı'daki azınlıkların her yönden insan haklarının tam teminatı altında yaşadığını belirterek, *“Eğer bugün Bulgaristan'ın müslümanlara yaptıkları caniyane vahşetin en ufak bir zerresini ecdadımız yapmayı düşünseydi, bugün Bulgaristan olmazdı. Bulgaristan'da tek bir hristiyan bulunmazdı”* demiştir.⁶⁴⁵

“Son Haber” gazetesi yetkilileri, Kurban Bayramı vesilesiyle göç sonrası Bilecik'e bağlı Söğüt ilçesinin İnhisar köyüne yerleştirilen göçmen ailesine konuk olup röportaj yapmıştır. Gerçekleştirilen röportaj sırasında “Koçan” ailesi şu şekilde konuşmuştur:⁶⁴⁶

Hatice Koçan(74): “Ben yaşımı doldurdum. Ölürsem de Türkiye'de öleyim. Orada her türlü işkenceyi yaptılar. Gençlerimize iğne yapıp kısırlaştırdılar. Karşı çıksak dövüyorlardı. İbadet yapmamız yasaktı. Kurbanı gizli keserdik. Bize Türkiye sahip çıktı. Allah'a şükürler olsun.”

İsmail Koçan(24): “Ben hiçbir şey konuşamam. Gazetelere haber verenleri de işkenceye tabi tuttular. Orada yakınlarımız var. Gazeteyi görürler, bizim için üzürlürler. Bulgar askerleri bizleri tanır, oradakilere işkence yapar.”

Mustafa Koçan(17): “Halimden çok memnunum. Orada okula dahi gidemiyorduk. Mecbur tutuyorlardı, ismimizi değiştiriyorlardı. Onların dilini konuşuyorduk. Okula gitmemi engellediler. Bana onlardan olmam için baskı yaptılar. Ölsem de bir daha Bulgaristan'a geri dönmem.”

Hatice Koçan(35): “Benim kardeşlerim orada kaldı. Çok üzüliyorum. Her sabah televizyonu dinliyorum, gazetelere bakıyorum acaba gönderdiler mi diye. Paramız yok ama mutluyuz. Köylü bize kurban verdi. Onu kestik, bayram yapıyoruz. Ama gönlümüz yine yaşlı.”

⁶⁴⁵ *Son Haber*, 4 Temmuz 1989, s. 1-4.

⁶⁴⁶ *Son Haber*, 17 Temmuz 1989, s. 2.

Bulgaristan göçmeni yetişkinler ve çocuklar için valilik tarafından uyum kursları düzenlenmiştir. Vali Güney, öğrenciler için Süleyman Çakır Lisesi'nde, yetişkinler için ise Atatürk Ortaokulu'nda oluşturulacak kursların 19 Temmuz 1989 itibariyle başlayacağını duyurmuştur. Kurslarda Türk Alfabeti, Vatandaşlık Bilgisi, Türk Tarihi ve Türk Coğrafyası derslerinin verilmesi ve Atatürk İlke ve İnkılapları ile milli-manevi kültür değerlerinin tanıtılması kararlaştırılmıştır.⁶⁴⁷ Planlananın aksine 25 Temmuz 1989 tarihinde açılan kursa ilk gün itibariyle 160 öğrenci kayıt yapmıştır. Güney, yaptığı açıklamada uyum kurslarının Halk Eğitim Merkezi tarafından yürütüleceğini ve kursun amacının göçmen çocuklarının gidecekleri okula çabuk uyum sağlaması olduğunu belirterek, "*Soydaşlarımızın Türkçe öğrenmesi gereklidir. Türkçeyi doğru kullanmak ve ifade edebilmek için kurs açtık.*" demiştir. Ayrıca, daha sonra başka uyum kurslarının da açılacağı açıklanmıştır.⁶⁴⁸ Uyum kursuna katılan göçmen çocukları, valiliğin düzenlediği bir etkinlikle Eskişehir Adliye Binası'nı gezmiştir. Göçmenler, savcı ve çalışanlarla görüşerek mahkemeleri izleme fırsatı bulmuştur.⁶⁴⁹ Yetişkinler için ise daktilo ve kalorifercilik eğitimi verilmiştir. Kursu başarıyla bitiren göçmenlere sertifikaları düzenlenen belge dağıtım töreniyle dağıtılmıştır.⁶⁵⁰

Vali Bahaeddin Güney, Bulgaristan'dan Eskişehir'e gelen göçmenlerin sorunlarıyla ilgili olarak ilçe kaymakamları ve komisyon başkanları ile ortak bir toplantı yapmıştır. Güney, toplantı sonunda yaptığı açıklamada kaymakamların kendi ilçelerindeki iskan ve çalışma potansiyelini tespit edeceğini ifade etmiştir.⁶⁵¹

Eskişehir Esnaf Dernekleri Birliği Başkanı Yüksel Yüzügüllü, Bulgaristan göçmenleri için esnafın yardım kampanyası başlattığını duyurmuştur⁶⁵². Bulgaristan'dan gelen Türklerin birçok sorunu olduğunu belirten Yüzügüllü, "*Esnafklar kendileri bize durumu bildirdi. Kendi aralarında yardım kampanyası açmışlar. Toplanacak para banka şubelerine yatırılacak ve daha sonra bu paralar Bulgaristan'dan Eskişehir'e gelen ailelere paylaştırılacak.*" şeklinde açıklama yapmıştır.⁶⁵³

⁶⁴⁷ *Son Haber*, 10 Temmuz 1989, s. 3-4.

⁶⁴⁸ *Sakarya*, 26 Temmuz 1989, s. 3., *Son Haber*, 26 Temmuz 1989, s. 3-4.

⁶⁴⁹ *Son Haber*, 1 Ağustos 1989, s. 1-4.

⁶⁵⁰ *Sakarya*, 6 Ağustos 1989, s. 5., *Sakarya*, 9 Eylül 1989, s. 3., *Son Haber*, 9 Eylül 1989, s. 3-4.

⁶⁵¹ *Sakarya*, 2 Ağustos 1989, s. 3-6., *Son Haber*, 22 Temmuz 1989, s. 3-5., *Son Haber*, 5 Ağustos 1989, s. 4.

⁶⁵² *Sakarya*, 22 Temmuz 1989, s. 7.

⁶⁵³ *Son Haber*, 27 Temmuz 1989, s. 2-3.

Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol'un göçmenler için ülke genelinde okulların geç açılabilceğini açıklaması Eskişehir basınında yer bulmuştur. Göçmenlerin KYK ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yurtlarda ikamet etmeleri yerli halk tarafından okulların geç açılacağı yönünde yorumlanmıştır.⁶⁵⁴ Bu yurtlarda kalan göçmenler, yeni eğitim-öğretim yılının Eylül'de başlaması nedeniyle farklı yerlere yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu soruna valilik tarafından alternatif bir çözüm bulunmuştur. Çözümüne göre, boş evi bulunan kişilerin konutlarına el konulması ve göçmenlerin yerleştirilmesi kararı alınmıştır. Bu bağlamda muhtarlıklardan, mahallelerinde boş bulunan evlerin tespit edilmesi ve hane halkına göre ev hacminin belirlenmesi istenmiştir. Boş ev bulunmaması durumunda göçmenlerin geçici bir süreliğine Eskişehirli vatandaşların yanına yerleştirileceği açıklanmıştır. Bu durum, bazı vatandaşlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Vali Güney, bu hususta toplantı yapmak üzere Bursa'ya gitmiştir.⁶⁵⁵ Ayrıca mahallelerinde boş konut veya arazi olması halinde, bu durumu valiliğe bildirmeyen muhtarlara yasal işlem yapılacağı bildirilmiştir.⁶⁵⁶ Daha sonra valilik tarafından yapılan açıklamada boş konutlara el konulmasının söz konusu olmadığı ve kiralama işlemlerinin isteğe bağlı yapılacağı belirtilmiştir.⁶⁵⁷ Aynı zamanda Anadolu Üniversitesi lojmanlarında ücretsiz olarak ikamet eden personele, göçmenlerin yerleştirilmesi için çık emri verilmiştir. 1 Eylül 1989 tarihine kadar boşaltılması istenen dairelerde ikamet eden çalışanlar, bu kararı protesto etmiştir.⁶⁵⁸

Yurt ve okullarda kalan göçmenlerin 15 Ağustos'a kadar çıkması istenmesine rağmen birçok ailenin kalacak yer olmaması nedeniyle bu isteği gerçekleştirilememesi MEB yetkililerince kaygıya neden olmuştur. Daha sonra bu tarih 15 Eylül'e kadar uzatılmıştır. Buna rağmen, MEB tarafından yapılan açıklamada okulların belirtilen tarihte açılacağı belirtilmiştir.⁶⁵⁹ Birtakım üst düzey MEB yetkilileri illerin bakanlığa tatilin uzaması amacıyla dilekçe vermesini istemiştir.⁶⁶⁰ Süreç içerisinde kaldıkları yurt ve okullardan çıkarılan göçmenler, Eskişehir ilçe ve köylerine

⁶⁵⁴ *Son Haber*, 1 Ağustos 1989, s. 1-4.

⁶⁵⁵ *Sakarya*, 10 Ağustos 1989, s. 4.

⁶⁵⁶ *Sakarya*, 11 Ağustos 1989, s. 1-4., *Son Haber*, 11 Ağustos 1989, s. 1-4.

⁶⁵⁷ *Sakarya*, 12 Ağustos 1989, s. 1-4.

⁶⁵⁸ *Son Haber*, 12 Ağustos 1989, s. 1-4.

⁶⁵⁹ *Sakarya*, 10 Ağustos 1989, s. 4.

⁶⁶⁰ *Son Haber*, 18 Ağustos 1989, s. 5.

yerleştirilmiştir. ⁶⁶¹ Vali Güney, bu konuda daha sonra yaptığı açıklamada, “Soydaşlarımızın iskan edilmesi milli bir görevdir. İlimizde de bu görevin en mükemmel şekilde yerine getirildiği inancındayım. Öğrenci pansiyon ve yurtları yeni öğretim yılında eğitim ve öğretime hazırdır” demiştir. ⁶⁶² Bazı göçmenler geçici bir süreliğine Çeşmeli Ilıca Dinlenme Tesisleri’ne taşınmıştır. Bu nedenle PTT bölge personelinin burada gerçekleştireceği kış kampı ertelenmiştir. Bu karar, PTT çalışanları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. ⁶⁶³

Eskişehir İl Kömür Dağıtım Komisyonu, göçmen ailelere kömür yardımı yapmıştır. Bu esnada, yerli halka dağıtılan kömürden 200-300 kg kömür kesildiği ve göçmenlere dağıtıldığı söylentileri doğmuştur. Komisyon Teşkilat Müdürü Ali Esen, bu iddiaların asılsız olduğunu söylemiştir. ⁶⁶⁴

Türkiye kamuoyunda göçmenlere yapılan kira yardımının yanında bedava ev verilmesi ve boşalan memur kadrolarına soydaşların atanacağına dair iddialar doğmuştur. Mesut Yılmaz, bu konuda kamuoyuna bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama Eskişehir basınında yer almıştır. Yılmaz, açıklamasında “*Toplu konut alanlarında bazı konutların hükümet tarafından göçmenlere verileceği ya da boşalan memuriyet kadrolarına göçmenlerin yerleştirileceği şeklindeki iddialar gerçek dışıdır. Kesinlikle biz, böyle bir şey yapamayız. Bir sınav açılmışsa göçmen vatandaşlarımız da artık bizim vatandaşımızdır. Tabii ki sınava başvuracaklar. Bazı illerde açılan sınavlarda memuriyet kadrolarına göçmen vatandaşlarımızın alınması ortaya bu sorunu çıkarmıştır. Kesinlikle böyle bir şey yoktur. Sadece göçmenlerimize her at 250.000 liraya kadar varan kira yardımı yapılacaktır*” demiştir. ⁶⁶⁵

Eskişehir’deki göçmen yığını, konut kiralalarının artmasına sebep olmuştur. Ev sahipleri, devletin göçmenlere verdiği 250.000 liralık kira yardımını göz önünde bulundurarak bazı kiracıları çıkarmaya çalışmıştır. Bu durumda bazı kiracılar ev sahipleri ile tartışarak mahkemeye başvurmuştur. ⁶⁶⁶ Ancak göçmenlere yapılan kira yardımı gecikmiş, böylece kiralaların ödenmesi aksamıştır. Ev sahipleri, mağduriyetlerinin giderilmesi hususunda valiliğe şikayette bulunmuştur. ⁶⁶⁷

⁶⁶¹ Sakarya, 28 Ağustos 1989, s. 1-4., Sakarya, 30 Ağustos 1989, s. 3-6., Son Haber, 30 Ağustos 1989, s. 1-4.

⁶⁶² Son Haber, 12 Eylül 1989, s. 2.

⁶⁶³ Son Haber, 28 Ağustos 1989, s. 3-5.

⁶⁶⁴ Son Haber, 3 Ağustos 1989, s. 3-5.

⁶⁶⁵ Son Haber, 8 Ağustos 1989, s. 2-3.

⁶⁶⁶ Son Haber, 18 Ağustos 1989, s. 2-3.

⁶⁶⁷ Son Haber, 21 Ağustos 1989, s. 3., Son Haber, 17 Ekim 1989, s. 1-2.

Mesut Yılmaz, YÖK Başkanı Fethi Toker ile yaptığı bir görüşme sonrası Bulgaristan göçmeni çocukların üniversitelerde belirlenen on bölümden birine yerleştirileceğini açıklamıştır. Bu hususta, göçmenlerin 24 Eylül 1989 tarihinde sınava girmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda, çeşitli yükseköğretim kurumlarından bazı sebeplerle kaydı silinen göçmen çocuklarının affa uğrayarak eğitimine devam edebilmesi kararı alınmıştır.⁶⁶⁸ 24 Eylül’de gerçekleştirilecek sınav için 18 Ağustos – 15 Eylül tarihleri arasında kayıtlar alınmaya başlanmıştır. Sınava başvurabilmek için göçmenlerden Bulgaristan’dan göç ettiğini ve bir öğretim kurumunu bitirdiğini kanıtlayacak herhangi bir belge göstermesi şartı aranmıştır. Kayıtlar için herhangi bir ücret alınmamıştır.⁶⁶⁹ Bakanlık tarafından çıkartılan bir genelge ile sağlık ile ilgili bir okulda okuduğunu sözlü ve yazılı olarak beyan eden göçmenler Sağlık Meslek Liselerine yerleştirilmiştir.⁶⁷⁰ Göçmenlerin giyim ve kırtasiye masrafları Fak-Fuk-Fon tarafından karşılanmıştır.⁶⁷¹ Ayrıca Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’nin “iş idaresi” ve “iktisat” bölümlerine göçmen öğrenci alınacağı duyurulmuştur. Rektör Yılmaz Büyükerşen, göçmenler için ayrılan kontenjan dışında yatay geçişle de öğrenci alınacağını belirten bir açıklama yapmıştır. Açıköğretim Fakültesi Dekanı Semih Bükler ise göçmen öğrencilerin 30 Ekim ile 3 Kasım tarihleri arasında Açıköğretim Fakültesi Merkez Bürosu’na başvurularını gerektiğini bildirmiştir.⁶⁷²

BM tarafından oluşturulan bir komisyon, göçmenlerin sorunlarını yerinde belirlemek amacıyla Eskişehir’e ziyarette bulunmuştur. Alman Bönning ve Hollandalı Dblig, Vali Güney’i makamında ziyaret ederek göçmenlerin durumunu görüşmüştür. İncelemeler sonucu BM komisyonu tarafından hazırlanan rapor, daha sonra ilgili mercilere iletilmiştir.⁶⁷³

Bal-Göç Eskişehir Şubesi, Bulgaristan göçmenleri için “Soydaş Yapı Kooperatifi” adında bir kooperatif kurmuştur. Eski Dernek Başkanı Fevzi Çakmak, 17 Eylül 1989 tarihinde düzenlenen 3. olağanüstü kurul toplantısında yaptığı konuşmada oluşturdukları sistemi “*Şimdiye kadar 310.000 göçmenimiz ülkemize geldi. Bunlara şimdilik bir yer bulduk ama bu yerler geçici. Dernek olarak Soydaş Yapı*

⁶⁶⁸ *Son Haber*, 11 Ağustos 1989, s. 5.

⁶⁶⁹ *Sakarya*, 24 Ağustos 1989, s. 4., *Son Haber*, 17 Ağustos 1989, s. 1.

⁶⁷⁰ *Sakarya*, 29 Eylül 1989, s. 7.

⁶⁷¹ *Sakarya*, 4 Ekim 1989, s. 3.

⁶⁷² *Son Haber*, 30 Ekim 1989, s. 1-2.

⁶⁷³ *Sakarya*, 1 Eylül 1989, s. 4.

Kooperatifi adı altında bir kooperatif kurarak soydaşlarımıza rahat edebilecekleri ve kendilerinin olacak birer ev vereceğiz." sözleriyle açıklamıştır.⁶⁷⁴ Toplantı esnasında DYP Belediye Başkan Adayı Muhittin Yılmaz, divan başkanlığı konumuna getirilmiştir. Yılmaz, yaptığı açıklamada "*Özal'ın basiretsizliği yüzünden soydaşlarımız perişan hale gelmiştir.*" demiştir. Yapılan seçim sonucu Eski Başkan Fevzi Çakmak, yeniden başkanlığa seçilmiştir.⁶⁷⁵ Ardından ikinci başkanlığa Ahmet Şafak, teşkilat başkanlığına Hasan Bakı, teşkilat başkan yardımcılığına Mustafa Aksoy, genel sekreterliğe Sıtkı Mülazım, basın sorumluluğuna ise Mehmet Can getirilmiştir.⁶⁷⁶ Ayrıca "Yeni Göçmenler Konut-Yapı Kooperatifi" adında başka bir kooperatif kurulmuş ancak daha sonra bu organizasyonun bir dolandırıcılık girişimi olduğu anlaşılmıştır. Vali Güney, bu kooperatifin denetimi için bir araştırma komisyonu kurmuş ve organizasyonun valilikle bir alakası olmadığını açıklamıştır.⁶⁷⁷

Almanya'da yaşayan Türkler adına Jugenddorf Müesseseleri Berlin Genel Müdürü Josef Heinz, Eskişehir'e yerleşen 9381 Bulgaristan göçmeni için Vali Güney'e bir yardım çeki vermiştir. Güney, Almanlar ile Türk dostluğunun giderek arttığını belirten bir konuşma yaparak yardımlardan büyük mutluluk duyulduğunu ve göçmenlerin tüm ihtiyaçlarının karşılanacağını belirtmiştir. Daha sonra yardım çeki Eskişehir Milli Eğitim Müdürü Mehmet Kılıçoğlu'na verilmiş ve Merkez Bankası'nda bir yardım hesabı açılmıştır.⁶⁷⁸

Bazı göçmenlerin Türkiye'de uyum sorunu yaşayıp Bulgaristan'a geri dönmesi Eskişehir basınında da yer almıştır. Konu dahilinde bazı göçmenlerle röportajlar yapılmıştır. Bu konuda röportaj yapılan bir göçmen, "*Türkiye'yi özgürlükler ülkesi diye düşünüyorduk. Geldiğimizde bize daha çok sahip çıkılacağını ve bizi açlığa mahkum etmeyeceklerini düşünüyorduk. Ancak aradan birkaç ay geçmesine rağmen ne Türk insanı, ne de hükümet bize düşündüğümüz imkanları sağlayamadı. Bulgaristan'a geri dönmek istiyorum ama bizi neyin beklediğini bilemiyoruz. Türkiye'de açız, Bulgaristan'da baskı altında olacağız.*" şeklinde konuşmuştur.⁶⁷⁹

Bulgaristan'dan göç edip Eskişehir'e yerleşen Naciye Ulusoy – Bülent Serbest çiftinin evlilik masrafları Fak-Fuk-Fon tarafından karşılanmıştır. Çiftin nikah

⁶⁷⁴ *Son Haber*, 18 Eylül 1989, s. 4.

⁶⁷⁵ *Sakarya*, 18 Eylül 1989, s. 1-6.

⁶⁷⁶ *Sakarya*, 23 Eylül 1989, s. 3.

⁶⁷⁷ *Sakarya*, 28 Eylül 1989, s. 1-6., *Sakarya*, 2 Ekim 1989, s. 8., *Son Haber*, 2 Ekim 1989, s. 5.

⁶⁷⁸ *Son Haber*, 14 Ekim 1989, s. 1-4.

⁶⁷⁹ *Son Haber*, 7 Eylül 1989, s. 1-4.

şahitliklerini Vali Bahaeddin Güney ve eşi Serpil Güney yapmıştır.⁶⁸⁰ Ayrıca evlenen Gral Aydın – Sıdka Ahmet çiftine Vali Güney tarafından önemli ölçüde bir maddi yardım yapılmıştır. Maddi yardımın yanı sıra çiftte ev eşyası ve gerekli eksiklerin tamamlanması hususunda yardımcı olunmuştur.⁶⁸¹

2.6.2. Bursa Basınında Gç

1989 Bulgaristan göçünü gerçekleştiren soydaşların Türkiye’de illere göre dağılımları göz önüne alındığında Bursa’ya 67.378 göçmen yerleştirilmiştir. Bu sayı, 1990’a kadar Bulgaristan’a geri dönenler de dahil edildiğinde, Türkiye’ye yerleşen göçmenlerin %24’n oluşturmaktadır.⁶⁸² TK’in “En büyük nüfusa sahip ilk 5 ilde yurt dışı doğumluların ülkelere göre dağılımı” verilerine göre ise 2019 genelinde Bursa’daki yurt dışı doğumlu vatandaşların %48,4’n Bulgaristan doğumlular oluşturmıştır.⁶⁸³ Bu nedenle, gç olayı Bursa basınında detaylı bir şekilde yer almış ve incelenmiştir. Göçmenlerle çeşitli söyleşiler yapılmış, il genelinde yapılan yardımlar takip edilmiştir. Durum, Bursa basınında sadece yerel olmamakla beraber, ulusal bakımdan da değerlendirilmiş, ülke genelinde gerçekleştirilen siyasi atılımlar haber olmuştur.

“1989 Mayıs Olayları” sırasında Bulgaristan Türklerinin direnişi ve Bulgar milislerinin Türk azınlık üzerine uyguladığı yaptırımlar,⁶⁸⁴ bu doğrultuda birçok Türk’n sınır dışı edilmesi 1989 göçünün Bursa basınında ilk habercisi olmuştur. Bal-Türk Başkanı Mümin Gençoğlu, “1989 Mayıs Olayları” sırasında Türklerin mağduriyetini dile getirerek bu durumu Şiddetle kınadığını açıklamıştır. Gençoğlu, 23 Mayıs’ta düzenlediği basın toplantısında hükümetten Bulgaristan ile ilişkileri askıya almasını istemiş, “*Bundan böyle savaş masada gerçekleŐecektir ve soğuk savaş olacaktır*” demiştir.⁶⁸⁵

1989 göçünün ilk büyük dalgası olarak kabul edilen Bulgaristan’dan Avusturya’ya sınır dışı edilen 167 Türk’n Türkiye’ye gelmesi Bursa basınında geniş

⁶⁸⁰ *Son Haber*, 31 Ekim 1989, s. 3-4., *Milliyet*, 2 Kasım 1989, s. 2.

⁶⁸¹ *Sakarya*, 1 Kasım 1989, s.4., *Son Haber*, 11 Kasım 1989, s. 4.

⁶⁸² Çetin, *a.g.m.*, s. 74.

⁶⁸³ Bkz. EK-XVII.

⁶⁸⁴ Bkz. Hakan Poyraz, Ahmet Cebeci, “Bulgaristan’dan Gelen Soydaşlarımız Uyum Sıkıntısı Çekmektedirler”, *Türk Yurdu*, C. 9, S. 28, Aralık 1989 ,s. 50-51.

⁶⁸⁵ *Bursa Hakimiyet*, 24 Mayıs 1989, s. 1-8.

bir şekilde yer almıştır. Uçakla İstanbul'a gelen göçmenlerin bir bölümü gece otobüsüyle yakınlarının bulunduğu Bursa'ya gönderilmiştir.⁶⁸⁶

Jivkov'un Türkiye'ye gelen göçmenler için kapıların açılmasını istemesinden sonra Bursa'ya gerçekleşecek göç için araştırmalar yapılmıştır. Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Daire Başkanlığı, 1950'den itibaren Bursa'ya göç eden göçmenlere birer form dağıtarak halen Bulgaristan'da yaşayan yakınlarının miktarını belirlemeye çalışmıştır. Bunun sonucunda 150.000 civarında seyreden göçmenlerin Bulgaristan'da 700.000'i aşan yakınlarının olduğu anlaşılmıştır.⁶⁸⁷

Bulgaristan, sınır dışı faaliyetleri başladıktan sonra 21-23 Temmuz 1989 tarihleri arasında Bursa'da düzenlenecek Avrupa Gençler Serbest Güreş Şampiyonası'na güvenlik endişesi sebebi ile katılmama kararı almıştır. Bunun karşılığında Güreş Federasyonu, şampiyonaya katılacak tüm ülkelerin güvenliklerinden devletin sorumlu olduğu cevabını vermiştir. Bu haber, Bursa basınında "Bulgaristan minderden kaçtı" başlığı altında verilmiştir.⁶⁸⁸

Sınır dışı edilen göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla valilik tarafından bir komisyon oluşturulmuştur. Vali yardımcılarında Seyfettin Ercan'ın başkanlığındaki komisyonda Bayındırlık, Köy Hizmetleri, Milli Eğitim, Nüfus ve Vatandaşlık Müdürü, Kızılay Derneği Başkanı, Büyükşehir Belediye Başkanı, MİT ve Emniyet Teşkilatı temsilcileri bulunmuştur. Ercan, yaptığı açıklamada 14 Haziran 1989 itibariyle toplam 519 göçmenin vatandaşlık için emniyete başvurduğunu söyleyerek, göçmenlere yardımlar için Dışişleri Bakanlığı ile görüşmelerin sürdüğünü belirtmiştir.⁶⁸⁹ Aynı gün yapılan toplantıda KYK ve kamu kurumlarındaki yatakhanelerin kapasiteleri belirlenmiştir. Kamu kurumları müdürleri, yatakhanelerin sınırlı olmasına rağmen barınma konusunda tüm imkanların seferber edileceğini ancak beslenme masraflarının karşılanamayacağını söylemiştir. Kızılay Derneği Başkanı Recep Sezer, bu beyana sert bir şekilde tepki göstermiştir.⁶⁹⁰ Ayrıca Bursalı iş adamları ile görüşülüp istihdam konusunda yardımcı olunması kararlaştırılmıştır. Sönmez Holding, bu konuda göçmenlere yoğun bir şekilde yardımda bulunmuştur. Holding yönetimi, bir haftada 100 göçmeni işe almış, ardından vasıflı-vasıfsız

⁶⁸⁶ *Bursa Hakimiyet*, 27 Mayıs 1989, s. 1-6.

⁶⁸⁷ *Bursa Hakimiyet*, 31 Mayıs 1989, s. 1-6.

⁶⁸⁸ *Bursa Hakimiyet*, 8 Haziran 1989, s. 10.

⁶⁸⁹ *Bursa Hakimiyet*, 14 Haziran 1989, s. 8.

⁶⁹⁰ *Bursa Hakimiyet*, 15 Haziran 1989, s. 6.

başvuran tüm göçmenlere istihdam sağlanacağını açıklamıştır. Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili Celal Sönmez, açılacak yeni tesiste göçmenler arasından 1000'in üzerinde işçi alınacağını duyurmuştur.⁶⁹¹

Göçmenlerin sayısının artması ve çeşitli fabrika, konfeksiyon ve atölyelerde işe girmelerinin ardından yerel halk arasında “işten çıkarma” dedikoduları açığa çıkmıştır. İddiaların yayılmasının ardından tekstil işverenleri tarafından bir duyuru yapılarak işçilerdeki tedirginliğin yersiz olduğunu açıklanmıştır. Bal-Türk Başkanı Mümin Gençoğlu, işçi çıkarma iddialarının asılsız olduğunu ve yapılan incelemelerde böyle bir şeyle karşılaşılmadığını söylemiştir.⁶⁹² BTO Başkanı Ali Osman Sönmez ise bu konuda yaptığı açıklamada “*Sanayicilerin eski işçilerini çıkardıkları, yerlerine göçmenlerden daha ucuz işçi aldıkları söylentisi yayılmak isteniyor. Bunun doğru olmadığını hep biliyoruz. Hiçbir sanayici, 50 bin lira daha ucuz diye yetişmiş işçisini uzaklaştırıp, ne yapacağını bilmediği birini işe almaz*” demiştir.⁶⁹³

Göçmenler, özel sektörün yanında, kamu alanında da istihdam arayışına girmiştir. Sağlık, eğitim gibi sektörlerde öğrenim görmüş ve Bulgaristan’da bu alanda çalışmış göçmenler, kendi alanlarında iş bulabilmek için çeşitli kamu kurumlarına müracaatta bulunmuş ve yerel gazetelere ilanlar vermiştir.⁶⁹⁴ Görev bekleyen öğretmen göçmenlere MEB tarafından bir planlama yapılmıştır. Planlamaya göre öğretmenlerin, göçmen çocukların eğitimlerinde görevlendirilmek maksatıyla başbakanlık tarafından atamalarının yapılacağı bildirilmiştir.⁶⁹⁵

Bazı göçmenler, nakit ihtiyaçlarını Bulgaristan’dan getirdikleri eşyaları satarak gidermeye çalışmıştır. En fazla ilgiyi motosiklet ve mutfak cihazları görmüştür.⁶⁹⁶ Bunun üzerine Osmangazi Belediyesi tarafından göçmenlere özel “Göçmen Pazarı” oluşturulmuştur.⁶⁹⁷

DYP tarafından Sakarya’da yapılan “Bulgar Zulmünü Telin Mitingi”ne Bursa’dan 40 otobüslük bir konvoy katılmıştır. Otobüslerin kalkış yerleri olarak göçmenlerin yoğun yaşadığı Hürriyet, Adalet, İstiklal, Karaman, Yeni Karaman,

⁶⁹¹ *Bursa Hakimiyet*, 16 Haziran 1989, s. 1-8.

⁶⁹² *Bursa Hakimiyet*, 5 Temmuz 1989, s. 6.

⁶⁹³ *Bursa Hakimiyet*, 8 Temmuz 1989, s. 1-8.

⁶⁹⁴ *Bursa Hakimiyet*, 25 Haziran 1989, s. 3.

⁶⁹⁵ *Bursa Hakimiyet*, 15 Eylül 1989, s. 8.

⁶⁹⁶ *Bursa Hakimiyet*, 22 Ağustos 1989, s. 3., *Bursa Hakimiyet*, 23 Ekim 1989, s. 2.

⁶⁹⁷ *Bursa Hakimiyet*, 3 Kasım 1989, s. 3.

İhsaniye, Bağlarbaşı, Yedi Selviler, Yeşilyayla, Davutkadı, Sinandede, Başaran, Gülbahçe, Yeşilova, Balıklı ve Selamet semtleri seçilmiştir.⁶⁹⁸

Göçmenlere yapılan yardımlar bakımından il genelindeki tüm yerel yönetimler ve kuruluşlar dayanışma içine girmiştir. Valilik tarafından göçmenler için bir yardım kampanyası oluşturulmuştur. Bu kampanya doğrultusunda destek vermek isteyenler için Ziraat Bankası'na bir hesap açılmıştır. Bu kampanyayı, il genelinde başka yardım faaliyetleri izlemiştir. Osmangazi ilçesinde başka bir yardım kampanyası oluşturulmuş, kaymakamlık bu yardımı gazeteler aracılığıyla halka duyurmuştur.⁶⁹⁹ Aynı zamanda İnegöl ilçesinde de bir yardım kampanyası başlatılmıştır. İlçe Kaymakamı Hüseyin Atak başkanlığındaki başlatılan kampanyada Müftü Vekili Yunus Bıçakçı, İlçe Milli Eğitim Müdürü Sabit Demirtaş, Kızılay Başkanı Gündoğdu Arıyürek ve İlçe Bal-Göç Dernek Başkanı Süleyman Camdere görev almıştır. Yardım amacıyla Ziraat Bankası'nda bir yardım hesabı açılmış ve tüm köy muhtarlarına yardım çağrısı yapılmıştır.⁷⁰⁰ İnegöl Seyahat Kooperatifi, topluluğa bağlı 40 otobüsten 2 tanesinin hasılatını her gün göçmenlerin yardım hesabına yatırmıştır. Bu bağış kampanyası 20 gün sürmüştür.⁷⁰¹ İnegöl İlçe Müftülüğü kanalıyla camilere gelen cemaatler tarafından 12 milyon lira yardım toplanıp ilgili bakanlıklara gönderilmiştir.⁷⁰² Yenişehir'de ise Emekli Memurlar Derneği, öğrenim gören 27 göçmen öğrenciye giyim ve kırtasiye malzemelerinden oluşan yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar için dönemin parasıyla 2 milyon lira harcanmıştır.⁷⁰³

Bursa Lions Kulübü, göçmenlerin sorunlarıyla alakalı bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya süreç içerisinde etkin rol oynayan şahıslar davet edilmiş ve destek faaliyetlerinin il dışına taşınma amaçlanmıştır.⁷⁰⁴ Ayrıca, Yeşil Lions Kulübü Emirsultan Ortaokulu'nda ikamet eden 15 aileye 300.000 liralık yiyecek yardımında bulunup sağlık taramasından geçirmiştir. Kulüp başkanı İlhami Öztürk, yaptığı açıklamada "*Kulübümüz sanayici, iş adamı, çiftçi olan arkadaşlarımız ihtiyacı olan bu soydaşlarımıza mesleklerine göre iş sağlayacaklardır. Türkiye'ye özgürlük uğruna gelen soydaşlarımızın yanında olduğumuzu, desteklediğimizi ve yalnız olduklarını hissetmemeleri*

⁶⁹⁸ Bursa Hakimiyet, 17 Haziran 1989, s. 1.

⁶⁹⁹ Bursa Hakimiyet, 20 Haziran 1989, s. 9.

⁷⁰⁰ Bursa Hakimiyet, 21 Haziran 1989, s. 7.

⁷⁰¹ Bursa Hakimiyet, 4 Temmuz 1989, s. 1.

⁷⁰² Bursa Hakimiyet, 9 Ağustos 1989, s. 7.

⁷⁰³ Bursa Hakimiyet, 4 Kasım 1989, s. 3.

⁷⁰⁴ Bursa Hakimiyet, 4 Temmuz 1989, s. 3.

için burada olduğumuzu söylemek istiyorum.” demiştir.⁷⁰⁵ Osmangazi Rotary Kulübü’nün düzenlediği bir toplantıda açıklama yapan Belediye Başkanı Erhan Keleşoğlu, Bursa’ya yerleşen 100.000 civarı göçmen konusunda hükümetin ilgisiz kalmasını eleştirmiştir.⁷⁰⁶

Göçmen akınının hızlı olması sebebiyle Orhangazi ilçesinde birtakım önlemler alınmıştır. Bu bağlamda belediye meclisinde alınan karar doğrultusunda göçmen komisyonu oluşturulmuş ve bir danışma bürosu açılmıştır. Göçmen komisyonu, ilçeye gelen göçmenlerin durumlarını belirlemek amacıyla anketler yapmıştır. İlçe kaymakamlığı ise sanayi kuruluşlarının temsilcileri ile bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda göçmenlerin öncelikli sorunları olan barınma, beslenme ve istihdam konuları görüşülmüş, fabrikalardan göçmen işçiler için kontenjan istenmiştir.⁷⁰⁷ Orhangazi Kız Lisesi’nde oluşturulan büroda, göçmenlerin muhacir belgesi ile uyrukluk ve aile kütüğü kaydı yapılmıştır. Göçmenlerin seçtiği bazı soy adları kabul edilmemiş ve yetkililer tarafından yeni adlar önerilmiştir.⁷⁰⁸

Karacabey ilçesinde kaymakam Osman Uncu başkanlığında başka bir komite kurulmuştur.⁷⁰⁹ Yenişehir ilçesinde Kaymakam Ümit Kapısız başkanlığında oluşturulan komite tarafından bir yardım hesabı açılmıştır.⁷¹⁰ Mustafakemalpaşa ilçesinde ise Kaymakam Bekir Toksoy başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun görevi ilçede kiralık evleri tespit ederek, göçmenlerin yerleştirilmesinde yardımcı olmak olarak belirlenmiştir.⁷¹¹

Göçmen akımının hızlanması iskan faaliyetleri açısından bir paniğe yol açmıştır. Bu bağlamda Büyükşehir Belediye Meclisi toplantısında ANAP grubu sözcüsü Semih Hısımcıl ve SHP Grup Başkanı Şemsettin Şen, göçmenlere yardım edilmesini istemiştir. Bu istek dahilinde Büyükşehir Belediye Başkanı Teoman Özalp’e bir önerge sunulmuş ve meclis acil toplantıya çağırılmıştır.⁷¹² Ayrıca göçmen sayısının artması ihtimaline karşı çadır kent kurulumu planlanmıştır. Seyfettin Ercan, 10.000 kişilik bir çadır kent için yerleşke arandığını bildirmiştir. BİSAŞ, 100 göçmen ailesine fabrika alanında bir çadır kent kurulacağını açıklamış,

⁷⁰⁵ *Bursa Hakimiyet*, 19 Ağustos 1989, s. 13.

⁷⁰⁶ *Bursa Hakimiyet*, 20 Eylül 1989, s. 8.

⁷⁰⁷ *Bursa Hakimiyet*, 21 Haziran 1989, s. 7.

⁷⁰⁸ *Bursa Hakimiyet*, 30 Temmuz 1989, s. 7.

⁷⁰⁹ *Bursa Hakimiyet*, 22 Haziran 1989, s. 7-8.

⁷¹⁰ *Bursa Hakimiyet*, 30 Haziran 1989, s. 7.

⁷¹¹ *Bursa Hakimiyet*, 18 Ağustos 1989, s. 7.

⁷¹² *Bursa Hakimiyet*, 22 Haziran 1989, s. 7-8.

Eski ANAP Milletvekili Memduh Gökçen ise şahsına ait bir arazide 250 kişilik bir çadır kent kurmak istemiş ancak bu istek alanın sit alanı olması ve çadırlara yeterli altyapının sağlanamayacağı gerekçesiyle Belediye Başkanı Erhan Keleşoğlu tarafından reddedilmiştir.⁷¹³

Devlet Bakanı İlhan Aşkın, BİSAŞ tarafından kurulan çadır kente ziyarette bulunarak göçmenlerin sorunlarını dinleyip incelemelerde bulunmuştur. Aşkın, göçmenlerle yaptığı görüşmelerde prefabrik konutların yapılacağını duyurmuştur.⁷¹⁴ERCÜMENT KONUKMAN, 9 Temmuz'da çadır kentleri ziyaret etmiştir. Konukman, kendisine yönlendirilen soruları cevaplamış, göçmenlerle sohbet etmiştir. Yaptığı açıklamalarda bazı göçmenlerin yanında getirdikleri "Lada" marka otomobillere ücretsiz ticari plaka verilmesi iddiasını yalanlamış⁷¹⁵ ve Kurban Bayramı için kurban kesmek istemeyen halkın Ziraat Bankası'nda göçmenlere yardım için açılan hesaplara 110.000 lira yatırarak destek olmasını istemiştir.⁷¹⁶ Ayrıca daha sonra, İçişleri Bakanlığı tarafından İl Emniyet Müdürlükleri'ne gönderilen yazıda Lada marka otomobillere şahsi plaka verilebileceği duyurulmuştur.⁷¹⁷ Süleyman Demirel, 29 Temmuz tarihinde Bursa'ya düzenlediği bir gezi esnasında çadır kente uğrayıp göçmenlerle görüşmüştür. Göçmenlerin ikamet ettiği Hürriyet Endüstri Meslek Lisesi'nde bir konuşma yapan Demirel, iskan konusunda yetkili birimlere baskı yapılacağını açıklamıştır.⁷¹⁸ SHP Bursa il yetkilileri ise çadır kentlere ziyaretleri sırasında havaların soğuması ve çadır kentte kalan çocukların eğitimini sürdürememesi nedeniyle Özal ve ANAP yönetimini eleştirmiştir. Bu bağlamda eksiklerin giderilmesi için Bursa Belediyesi'ne çağrı yapılmıştır.⁷¹⁹

Göçmenlerin iskan problemine çözüm oluşturmak adına çeşitli kesimlerin tavsiyeleri alınmıştır. BİSO Başkanı Ali Osman Sönmez, bu konuda hükümetin

⁷¹³ *Bursa Hakimiyet*, 1 Temmuz 1989, s. 1-8.

⁷¹⁴ *Bursa Hakimiyet*, 3 Temmuz 1989, s. 7.

⁷¹⁵ Daha sonra, göçmenlerin beraberinde getirdiği otomobiller "yolcu beraberliği eşya ve maktu vergi listesi" kapsamına alınmıştır. Buna göre, Türkiye'ye getirilen araçlar için alınan vergiden Bulgaristan göçmenleri muaf tutulmuştur. *Resmî Gazete*, 15 Eylül 1989, s. 12., *Bursa Hakimiyet*, 16 Eylül 1989, s. 6.

⁷¹⁶ *Bursa Hakimiyet*, 10 Temmuz 1989, s. 8.

⁷¹⁷ *Bursa Hakimiyet*, 3 Kasım 1989, s. 1., Asimilasyonun yoğun bir şekilde başladığı 1985'ten itibaren Türkiye'deki motorlu araç sayıları bir önceki yıla göre kademeli olarak artış göstermiştir. Büyük göçün başladığı 1989'da bir önceki yıldaki motorlu araç sayısı 342.085 iken, 1990'daki değerler 436.798'i göstermektedir. Bu değerler sonucunda 1990'daki motorlu araç sayısının hızlı artışına 1989 Bulgaristan göçmenlerinin getirdiği araçların sebep olduğu anlaşılabılır. Bkz. *Trafik İstatistik Yıllığı*, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.

⁷¹⁸ *Bursa Hakimiyet*, 30 Temmuz 1989, s. 1-8.

⁷¹⁹ *Bursa Hakimiyet*, 9 Ekim 1989, s. 7.

inşaatlar için zaman harcaması yerine göçmenlere arsa verilmesini ve kendi konutlarını inşa etmelerini önermiştir. Böylece daha az masraf yapılacağını savunan Sönmez, bu uygulamanın sadece Bursa’da değil, tüm Türkiye’de gerçekleştirilmesinin daha iyi olacağını savunmuştur.⁷²⁰ Sönmez’in bu önerisi, Valilik tarafından dikkate alınmıştır. Vali Şahinoğlu, konuya ilişkin yaptığı açıklamada Büyükşehir Belediyesi ile görüşüldüğünü ve belediyeye ait arsaların ihtiyacı olanlara verilmesinin kararlaştırıldığını açıklamıştır. Sonuç olarak arsalar, belirli bir süre içerisinde inşaata başlanması şartı ile vadeli olarak göçmenler başta olmak üzere ihtiyacı olan Bursalılara verilmiştir.⁷²¹

Muhtarlar Derneği Genel Başkanı Muhittin Büyükarıslan, 24 Haziran 1989 tarihinde İstanbul’da düzenlenecek büyük kınama mitingine tüm muhtarların katılması için çağrı yapmıştır. Muhtarların, mahallelerdeki boş arazileri tespit etmesi ve oralara yapılacak konutlara göçmenlerin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷²² İskan sorunu, Bursa halkında da birtakım sorunlara neden olmuştur. Kiracı konumundaki bazı vatandaşlar, Bulgaristan’dan yakınları gelen ev sahipleri tarafından evlerinden atılmış ve bu konuda yardım almak amacıyla kaymakamlığa başvurmuşlardır.⁷²³

Okullarda ikamet eden göçmenlerden 1 Eylül 1989 tarihine kadar okulları boşaltmaları istenmiştir. Valilik, boşaltma kararının sebebini gerekli onarım çalışmalarının yapılması olarak belirtmiştir.⁷²⁴ Bazı yetkililer, yaklaşık 25.000 kişinin tahliye işlemlerinin belirlenen tarihe kadar yetişemeyeceğini söylemiştir. Bu düşünce, okulların tatilinin uzaması ihtimalini açığa çıkarmıştır. 7 Ağustos’ta valilikte yapılan toplantıda, muhtarlardan buldukları mahalledeki ev kiralarının objektif olarak belirlenmesi ve valiliğe bildirilmesi kararlaştırılmıştır. DYP Bursa milletvekilleri Abdülkadir Cenkçiler, Cavit Çağlar ve Mehmet Gazioğlu, düzenledikleri basın toplantısında göçmenlerin halinin içler acısı olduğunu belirterek hükümetin göçmen politikasını eleştirmişlerdir.⁷²⁵ Okullardan çıkartılan göçmenlerin büyük bir bölümü misafirhane ve çeşitli pansiyonlara yerleştirilmiştir. Pansiyonların kirası Fak-Fuk-Fon tarafından karşılanmıştır. Bu konuda açıklama yapan Vali Şahinoğlu, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerindeki göçmenlerin yerleştirilmesinde

⁷²⁰ *Bursa Hakimiyet*, 11 Temmuz 1989, s. 6.

⁷²¹ *Bursa Hakimiyet*, 27 Temmuz 1989, s. 1-8.

⁷²² *Bursa Hakimiyet*, 17 Haziran 1989, s. 6.

⁷²³ *Bursa Hakimiyet*, 24 Haziran 1989, s. 1.

⁷²⁴ *Bursa Hakimiyet*, 5 Ağustos 1989, s. 3.

⁷²⁵ *Bursa Hakimiyet*, 8 Ağustos 1989, s. 8.

sorunlar oluştuğunu, ev bulunması halinde bazı ailelerin çevre illere gönderilebileceğini duyurmuştur.⁷²⁶

BTSO yönetim kurulu odaya kayıtlı tüm üyelere, işçilerin otobüslerle mitinge gönderilme çağrısında bulunmuştur. BTSO'nun bu bağlamda yaptığı yazılı açıklama şu şekildedir: *“Bulgaristan'daki soydaşlarımız ihtiyar, genç, kadın ve erkek denilmeden dövülmekte, tank paletleri altında ezilmektedir. Kurşunlanan, işkence gören bu insanlarımız şimdi kendi vatanlarına zorla gönderiliyor. Üç beş parça eşyaları ile birkaç saat içinde evlerini terk etmek durumunda kalan soydaşlarımıza her masum insana olduğu gibi vicdan ve şefkat hissi ile davranılacaktır. Dünya insanlık sahnesi, bu ağır ve acımasız dramı yaşarken ,her fırsatta özgürlüğü ve insan haklarını savunduğu iddia edilen batı kamuoyu pek çok konuda gösterdiği hassasiyeti ortaya koyamamış, bu vahşet uygar dünyadan gerekli cevabı alamamıştır. Bu nedenle 24 Haziran Cumartesi günü saat 14.00'da İstanbul Taksim Meydanı'nda miting düzenlenmiştir. Bursa'da faaliyet gösteren tüm iş adamlarının işçilerini otobüslerle Taksim'e götürmelerini istiyoruz. Bu konuda iş adamlarının gerekli hassasiyeti göstereceklerine inanıyoruz.”*⁷²⁷

Bursa Tabipler Odası, bir açıklama yaparak Bursa'ya yerleşen göçmenlere gerekli sağlık yardımlarının yapılacağını belirtmiştir.⁷²⁸ Bursa İl Sağlık Müdürü Dr. Mustafa Kaya, Devlet Hastanesi yanına bir sağlık istasyonu kurulduğunu duyurmuş ve göçmenlerin ücretsiz olarak tedavi edildiğini bildirmiştir. Bu istasyonda, göçmenlere Bulgaristan'da vurulan iğnelerin araştırmaları yapılmıştır.⁷²⁹ Ülke basınında geniş yankı yaratan iğne haberini kamuoyuna ilk “Bursa Hakimiyet” gazetesi duyurmuştur.⁷³⁰ Sir Henry Yellowie başkanlığındaki 11 kişiden oluşan Dünya Sağlık Örgütü ekibi, Bulgaristan'da göçmenlere vurulan iğneleri araştırmak üzere Bursa'ya gelmiştir. Ekip, Devlet Hastanesi'nde bulunan yaklaşık 1.000 göçmenle görüşüp, aynı günde Bursa'dan ayrılmıştır. Yellowie, anlaşmalar gereği incelemelerin Türk heyetleri ve basından uzak yapılacağını söylemiştir.⁷³¹ Daha sonra, Dünya Sağlık Örgütü'nün yayınladığı ve içerisinde vurulan iğnelerin değerlendirmesini içeren rapor Bursa basınında yer almıştır. Rapora göre, vurulan iğnelerin olağan aşılama programının bir parçası olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, 33

⁷²⁶ Bursa Hakimiyet, 27 Ağustos 1989, s. 2.

⁷²⁷ Bursa Hakimiyet, 23 Haziran 1989, s. 1-8.

⁷²⁸ Bursa Hakimiyet, 19 Haziran 1989, s. 9.

⁷²⁹ Bursa Hakimiyet, 22 Haziran 1989, s. 6.

⁷³⁰ Bursa Hakimiyet, 16 Haziran 1989, s. 1.

⁷³¹ Bursa Hakimiyet, 21 Temmuz 1989, s. 1-8.

göçmenin ruhsal durumuna ilişkin yapılan incelemelerde 20'sinin endişe, paranoid ve depresyon yaşadıkları açıklanmıştır.⁷³²

Devlet Bakanlığı, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Sanayi Odası, BTO Meclis Salonu'nda düzenlenmek üzere "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ekonomideki Yeni Sorunları ve Çözüm Önerileri" konulu bir seminer düzenlemiştir. Devlet Bakanı İlhan Aşkın, seminer esnasında yaptığı konuşmada "Orta direk kapsamın içerisinde Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımıza da çeşitli imkanların, maddi desteğin öncelikle verilmesini güncel bir sorun olarak görmekteyiz. Soydaşlarımızın iskanlarıyla beraber, birer iş sahibi olmalarını ve aile ekonomisi çerçevesinde el becerilerini değerlendirebilmelerine yardımcı olmayı düşünüyoruz." ifadelerini kullanmıştır.⁷³³

Yaşadığı bypass ameliyatı nedeniyle görevine ara veren ve 22 Haziran'da yeniden başlayan Vali Erdoğan Şahinoğlu, yaptığı açıklamada Bursa'nın en önemli sorununun zorla sınır dışı edilen göçmenler olduğuna değinmiştir. Yetkililerden çalışmalar hakkında bilgi alan Şahinoğlu, göçmen sorun ve çözümleri konusunda rapor hazırlanacağını ve hükümete sunulacağını açıklamıştır.⁷³⁴

Edirne Valisi Ünal Erkan, "Bursa Hakimiyet" gazetesine yaptığı açıklamada Edirne'deki göçmenlerin büyük çoğunluğunun Bursa'ya gitmek istediğini belirtmiştir.⁷³⁵ Yoğunluğun artmasıyla beraber Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi, 26 Haziran 1989 tarihinde olağanüstü olarak toplanmıştır. Toplantının gündemi sadece "göç" olarak belirlenmiştir. Toplantı esnasında göçmenlere ücretsiz ulaşım, uyum kursları, istihdam, iskan gibi yardım edilmesi gereken konular konuşulmuştur. Büyükşehir Belediye Başkanı Teoman Özalp, "50.000 kişinin gelmesini bekliyoruz. Kurulacak çadırların alt yapısı masrafı bile 15 milyar liradır. Konut yapmaya kalksak bu sayı 200 milyar liraya çıkıyor. Hükümetin desteği olmadan belediyenin bunu tek başına yapması mümkün değildir. Belediye olarak konuyu hükümete bildirelim, para talebinde bulunalım" şeklinde bir konuşma yaparak, hükümete mali yardım talebinde bulunmayı teklif etmiştir. Bu teklifin görüşülmesi esnasında DYP ve ANAP tarafları arasında ufak çaplı bir tartışma yaşanmıştır. Buna karşılık SHP Sözcüsü Şemsettin Şen, tartışmanın büyümemesi için yapılacak yardıma başkanın karar vermesini istemiştir. Şen'in önerisi meclis tarafından olumlu karşılanmıştır. Özalp, "Tüm

⁷³² Bursa Hakimiyet, 10 Ekim 1989, s. 7.

⁷³³ Bursa Hakimiyet, 20 Haziran 1989, s. 7.

⁷³⁴ Bursa Hakimiyet, 23 Haziran 1989, s. 8.

⁷³⁵ Bursa Hakimiyet, 26 Haziran 1989, s. 1-7.

*kaynakların harekete geçirilmesi ve soydaşlarımıza yardımcı olunması ise kalıcı tedbirler içinde hükümete durumun bildirilmesi konularında hem fikir olduk.” şeklinde konuşmuştur.*⁷³⁶

Göçmen çocuklarının yaşadıkları uyum sorunlarını gidermek ve Türkiye’ye alışmalarını sağlamak amacıyla Bursa genelinde çeşitli uyum kursları açılmıştır. Bu kurslar 7-11, 12-14 ve 15-18 yaş gruplarına eğitim vermek üzere tasarlanmıştır. 17 Temmuz – 11 Ağustos tarihleri arasında sürmesi planlanan kurslarda Matematik, Türkçe, Milli Coğrafya, Milli Tarih, Din Kültürü dersleri verilmesi kararlaştırılmıştır. MEB tarafından organize edilen kurslara ilk adımda 377 göçmen çocuğu katılım göstermiştir.⁷³⁷ Kurslarda görev alacak öğretmenlerin izinleri iptal edilmiştir. Kurslar, belirlenen okulların müdürleri başkanlığında oluşturulan komisyonların yaptığı çalışmalarla yürütülmüştür.⁷³⁸ Vali Erdoğan Şahinoğlu, kursların açılışında yaptığı konuşmada çevre illere yerleştirilen göçmenlerin Bursa’ya gelmesi nedeniyle iskan konusunun soruna dönüştüğünü belirtmiş, akrabası olmayan göçmenleri Bursa’ya gelmemeleri yönünde uyarmıştır.⁷³⁹

Deniz Baykal, SHP İl Kongresi nedeniyle Bursa’da bulunması sırasında göçmenleri ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştur. Durumun idare edilmesi konusunda hükümeti eleştiren Baykal, göçmenlere sorunların SHP iktidarıyla düzelebileceğini söylemiştir.⁷⁴⁰

DYP Genel İdare Kurulu üyeleri Vefa Tanır, Hamdi Üçpınarlar ve İsmet Sezgin, 10 Ağustos’ta Bursa’daki parti yöneticileriyle bir araya gelerek göçmen sorunu hakkında incelemelerde bulunmuştur. Sezgin, konuyla alakalı yaptığı açıklamada “*Soydaşlarımızın yaşamını yerinde inceliyoruz. Sorunları bizzat görerek çözümler bulmaya çalışacağız.*” şeklinde konuşmuştur.⁷⁴¹

Marmara Bölgesi’nde geçici iskan bölgesi olarak belirlenen 7 şehrin valilerinin katıldığı bir Valiler Toplantısı düzenlenmiştir. Toplantı esnasında bazı ailelerin göçmen yoğunluğu bulunan Bursa’dan çevre illere gönderilmesi önerilmiş ancak bu öneri katılım gösteren valiler tarafından reddedilmiştir. Bursa’nın göçmen kapasitesinin dolduğu belirtilmiş, hükümetin belirlediği yerlerde kalmak istemeyen

⁷³⁶ *Bursa Hakimiyet*, 27 Haziran 1989, s. 7.

⁷³⁷ *Bursa Hakimiyet*, 3 Temmuz 1989, s. 5.

⁷³⁸ *Bursa Hakimiyet*, 6 Temmuz 1989, s. 8.

⁷³⁹ *Bursa Hakimiyet*, 25 Temmuz 1989, s. 8.

⁷⁴⁰ *Bursa Hakimiyet*, 9 Temmuz 1989, s. 6.

⁷⁴¹ *Bursa Hakimiyet*, 11 Ağustos 1989, s. 3.

göçmenlerden devletin himayesini çekeceği açıklanmıştır. Toplantıda göçmenlere bir defaya mahsus para yardımı yapılması konusunda öneriler “fazla masraflı” olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Devlet Bakanı Ercüment Konukman ve Cemil Çiçek’in de katıldığı toplantı sonrası Konukman, göçmenlere yapılacak yardımlar konusunda bilgi vermiştir. Ayrıca istihdam konusunda işverenlerin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu’na yardım yapması halinde çeşitli vergi indirimleri uygulanması kararlaştırılmıştır.⁷⁴² Toplantı sırasında Bursa’da bulunan DYP Göçmen Sorunlarını İzleme Komitesi üyelerinden Vefa Tanır, belediye başkanlarının toplantıya çağrılmamasını eleştirmiştir.⁷⁴³

Sönmez Holding’in düzenlediği toplu sünnet organizasyonunda kuruma ait firmalarda çalışan göçmenlerin çocukları sünnet edilmiştir.⁷⁴⁴ Ayrıca şehir genelinde toplu sünnet organizasyonları düzenlenmiştir.⁷⁴⁵

21 Ağustos itibariyle 90.000’e ulaşan göçmen sayısına karşı Bursa Valiliği birtakım önlemler almıştır. Alınan kararlara göre, bazı göçmenlerin yerleşmeyi taahhüt ettikleri illere gönderilmesi ve Bursa’da kalmak isteyenlerin akrabalarından ihtiyaçlarının karşılanacağına dair onay istenmesi amaçlanmıştır. Hükümetin Bulgaristan sınırını kapatmasının ardından Bursa’ya da girişler sıkı bir şekilde denetim altına alınmıştır. Bölge Trafik Müdürlüğü yetkilileri Orhangazi ilçesi yakınında önlem almış, akraba onayı olmayan göçmenleri şehre sokmamıştır. Böylece, göçmenler ve polisler arasında birtakım tartışmalar yaşanmıştır.⁷⁴⁶ Bu uygulama, Almanya basınında da yer almıştır. “Die Welt” gazetesinde, Bursa’ya değinilen yazıda “Göçmenlere dostça davranan tarihi Bursa kenti, şimdi göçmenleri almıyor.” ifadeleri kullanılmıştır.⁷⁴⁷ Yoğunluk sonucu oluşan iskan sorununa çözüm arayışına giren Bursa Valiliği tarafından Emlak Bankası’nın desteğiyle Kestel ve Orhangazi ilçelerinde “Soydaş Kent” kurulmasını planlanmıştır.⁷⁴⁸ Vali Şahinoğlu ise Osmangazi ve Yıldırım ilçelerindeki muhtarlarla toplantı yaparak göçmenlere konut bulunması talimatı vermiştir.

⁷⁴² *Bursa Hakimiyet*, 11 Ağustos 1989, s. 3.

⁷⁴³ *Bursa Hakimiyet*, 12 Ağustos 1989, s. 3.

⁷⁴⁴ *Bursa Hakimiyet*, 31 Temmuz 1989, s. 1.

⁷⁴⁵ Bkz. *Bursa Hakimiyet*, 2 Ağustos 1989, s. 7., *Bursa Hakimiyet*, 7 Ağustos 1989, s. 8., *Bursa Hakimiyet*, 14 Ağustos 1989, s. 3., *Bursa Hakimiyet*, 26 Ağustos 1989, s. 3., *Bursa Hakimiyet*, 31 Ağustos 1989, s. 7.

⁷⁴⁶ *Bursa Hakimiyet*, 22 Ağustos 1989, s. 1-4., *Bursa Hakimiyet*, 23 Ağustos 1989, s. 1.

⁷⁴⁷ *Bursa Hakimiyet*, 25 Ağustos 1989, s. 1.

⁷⁴⁸ *Bursa Hakimiyet*, 24 Ağustos 1989, s. 1.

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Teoman Özalp, katıldığı Ege Belediyeler Birliği toplantısında göçmen sorununu gündeme getirmiş ve “*Hükümetin ilgisizliği sonucu Bulgaristan göçmenleri sorunu kangren haline geldi.*” demiştir.⁷⁴⁹

Bursa Büyükşehir Belediye’sinin oluşturduğu “Göçmen Sorunlarını Tespit Komisyonu”, Ankara’ya gönderilmek üzere bir rapor hazırlamıştır. İskan faaliyetleri ve çözüm önerilerini başta olmak üzere tüm sorunları içeren rapor, 14 Eylül’de Ankara’ya teslim edilmek üzere yola çıkmıştır. Ancak içerisinde raporun bulunduğu araç, trajik şekilde bir göçmene çarparak ölümüne neden olmuştur. Araçta bulunan Teoman Özalp, bunun üzerine raporun teslimini 15 Eylül’e ertelemiştir.⁷⁵⁰ Raporda, “*Bize göre, Bulgaristan’dan Türkiye’ye, özellikle Bursa’ya yönelik bu son muhaceret olayı, deprem, sel, yangın gibi tabii afetler veya adeta sefer zamanının şartları olan olağanüstü tedbirleri acilen almayı gerektirmektedir.*” ifadeleri kullanılmıştır.⁷⁵¹

Lise mezunu göçmen öğrencilere üniversiteye giriş sınavında birtakım imtiyazlar sağlanmıştır. Ülke çapında 954 kişinin başvuru yaptığı sınava Bursa’da 165 öğrenci katılım göstermiştir. Giriş sınavında adaylara yalnızca zihinsel beceri ve Türkçe testleri uygulanmıştır.⁷⁵²

1989-1990 eğitim öğretim yılının başlamasıyla beraber göçmen çocuklarında birtakım uyum sorunları yaşanmıştır. Bazı ilçelerde, yoğunluk nedeniyle sınıf mevcutları olması gerekenin çok üstünde seyretmiştir. Bu sebeple, Türkçe konusunda yetersiz olan öğrencilere ayrı bir ilgi gösterilememiştir. Bazı okulların göçmenler için ayrı sınıf oluşturma teklifi Milli Eğitim İl Müdürlüğü tarafından “ayırım yapılmasının tepkilere neden olabileceği” gerekçesiyle reddedilmiştir.⁷⁵³

DYP Bursa Milletvekili Abdülkadir Cenkçiler, mecliste Bulgaristan göçü ile ilgili gensoru açılması üzerine bir konuşma yapmıştır. Cenkçiler, yaptığı konuşmada 100.000’i aşan göçmenin yerleştiği Bursa’ya yeterli ilgi gösterilmediği gerekçesiyle Özalp’ı eleştirmiştir. Bursa’da olan durum Cenkçiler tarafından “*Bursa’da şu anda görülen manzara şudur: Okullarda, sınıflarda, çadırlarda, akraba yanlarında kalan soydaşlarımız devlet himayesinde ve ilgiden mahrum kalınca bedbin olmuşlar ve aradıklarını bulamamanın üzüntüsü içerisinde kaderleri ile baş başa kalmışlar. Bu yetmiyormuş gibi Sayın Başbakan’ın daha önceki çağrısını durdurması ve kapıları kapaması*

⁷⁴⁹ Bursa Hakimiyet, 5 Eylül 1989, s. 5.

⁷⁵⁰ Bursa Hakimiyet, 15 Eylül 1989, s. 1-8.

⁷⁵¹ Bursa Hakimiyet, 17 Eylül 1989, s. 8.

⁷⁵² Bursa Hakimiyet, 24 Eylül 1989, s.1., Bursa Hakimiyet, 25 Eylül 1989, s. 3.

⁷⁵³ Bursa Hakimiyet, 28 Eylül 1989, s. 1-8.

soydaşlarımızı derinden yaralamış, bu vesile ile de daha önce %40 olan parçalanmış aile sayısı Sayın Başbakan sayesinde %85'e çıkmıştır. Hükümetin yanlış politikası sebebiyle göçün acı tablosunu Bursa'da görmek mümkündür. Bulgaristan'da kalan evladının acısına dayanamayan soydaşlarımızın kendini asarak intihar ettikleri, elindeki saziyle sokak sokak dolaşıp aç karnını doyurmak için kahramanlık türküleri söyleyen soydaşlarımızı Bursa'da görmek mümkün. Gece karanlığında dağılan pazar yerlerinde çöplüklerde sebze, meyve toplayan soydaşlarımız Bursa'da.” şeklinde özetlenmiştir.⁷⁵⁴

Özal, Bulgaristan ile ilgili yapılan meclis görüşmelerinde İhsan Sabri Çağlayangil hakkında “Ne de olsa Bursalı” ifadesini kullanması basın tarafından eleştirilmiştir. Daha sonra Özal, bu ifadenin gazeteler tarafından istismar edildiğini söylemiştir. Bu itham, belediye meclislerinde tartışılmıştır. SHP İl Başkanı Şemsettin Şen tarafından Yıldırım Belediye Meclisi'ne bir “kınama telgrafi önergesi” verilmiş ve bu önerge meclis tarafından kabul edilmiştir. Osmangazi Belediye Meclisi'nde ise konu dahilinde ANAP ve DYP'liler arasında fikir ayrılıkları yaşanmıştır. DYP üyelerinin “*Bu tabir sizi rahatsız etmedi mi?*” sorusuna ANAP yetkilileri “*Bursalısın dendiğinde insan gocunuyorsa, kendisinden şüphesi vardır.*” şeklinde yanıt vermiştir. Sonuç olarak, kınama telgrafi önergesi ANAP yetkilileri dışındaki oylarla kabul edilmiştir. Ayrıca daha sonra, Nilüfer ve İnegöl Belediye Meclislerinde de kınama telgrafi çekilmesine karar verilmiştir.

Konu hakkındaki diğer açıklamalarda ise Devlet Bakanı İlhan Aşkın, Özal'ın Bursa'nın göçmen olaylarında önemli bir konumda oluşunu, Çağlayangil'in de eski bir Bursa Senatörü olarak konuya daha hassas yaklaşmasının doğal olduğunu belirtmek amacıyla “Bursalı” ifadesini kullandığını söyleyerek Özal'ı savunmuştur. ANAP Bursa Milletvekili Mehmet Gedik ise “*Başbakan makamındaki bir kişi, hiç böyle bir ifade kullanabilir mi? Siz buna inanabilir misiniz?*” şeklinde konuşmuştur.⁷⁵⁵ 7 ANAP Bursa Milletvekili⁷⁵⁶, 3 Ekim'de yaptıkları açıklamada “Bursalı” sözünün çarpıtıldığını ve siyasi istismar konusu yapıldığını savunarak haksız ithamları kınamıştır.⁷⁵⁷

⁷⁵⁴ *Bursa Hakimiyet*, 30 Eylül 1989, s. 6.

⁷⁵⁵ *Bursa Hakimiyet*, 3 Ekim 1989, s. 1-4.

⁷⁵⁶ İlhan Aşkın, Mehmet Gedik, Hüseyin Öruc, İsmet Tavgaç, Fahri Sabuniş, Ertuğrul Ünlü, A. Kurtcebe Alptemoçin.

⁷⁵⁷ *Bursa Hakimiyet*, 4 Ekim 1989, s. 1-8.

10 Kasım 1989 tarihinde Jivkov'un istifası "Bursa Hakimiyet" gazetesinde manşette yer almıştır.⁷⁵⁸ Ardından hükümetin başına Mladenov'un geçmesi ile başlayan yeni süreç, il basını tarafından titizlikle incelenmiştir.

2.7. Karikatürlerde 1989 Bulgaristan Göçü

İtalyancada "abartma eylemi" anlamına gelen "caricatura" kelimesinden dilimize geçen karikatür, Osmanlı'nın son döneminden itibaren basında yer almıştır.⁷⁵⁹ Karikatürler, belirli bir konu hakkındaki görüşlerin görsel yolla anlatılmasında etkin olarak kullanılmaktadır. Zaman zaman propaganda malzemesi olarak da kullanılan karikatürler, toplumsal olaylara didaktik ve satirik bir yaklaşım sergileyerek kamuoyu yaratmada etkili olabilmektedir. Genel itibariyle güncel toplumsal gelişmeleri ele alan karikatür paylaşımları, hitap ettiği kitleye basın yoluyla erişebilmiştir. Nitekim 1985 itibariyle Bulgaristan'ın asimilasyon faaliyetlerinin ülkenin gündem maddesi haline gelmesi sonucu, konu hakkındaki çeşitli karikatürler basında yerini almıştır. Özellikle Bulgaristan'daki yaşamında oluşturduğu karikatürler "Nov Jivot" gibi birtakım dergi ve gazetelerde yayımlanan Burhanettin Ardagil Faikoğlu, asimilasyonun başlamasıyla eserlerinde "Bulgaristan mezalimi" temasına yoğunluk vermiştir. 1989 göçü ile beraber Türkiye'ye gelen Ardagil, çalışmalarını burada sürdürmüş ve eserlerini 1 Kasım 1989 tarihinde Karikatürcüler Derneği'nin düzenlediği etkinlikte sergilemiştir.⁷⁶⁰

⁷⁵⁸ *Bursa Hakimiyet*, 11 Kasım 1989, s. 1.

⁷⁵⁹ Hıfzı Topuz, *İletişimde Karikatür ve Toplum*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1986, s. 7.

⁷⁶⁰ Burhanettin Ardagil Faikoğlu, *Karikatürlerle Bulgar Mezalimi*, Şafak Matbaası, Ankara, 1990.

Resim - 1

Yukarıdaki görselde (Resim – 1), Ardağil'in Türkiye'deki yakınlarına mektup aracılığıyla gönderdiği ve Bulgar zulmünü betimleyen karikatürleri görülmektedir. Bu çizimler, basında “Zulümden örnekler” başlığıyla yer almıştır.⁷⁶¹ İlk görselde, Bulgaristan yaptırımlarına karşı dayanamayıp hayatını kaybeden veya öldürülen yurttaşların Türkiye'ye gidememesi “kafatasçılık” iması yaratılarak kafatasına yazılan “Alnımın yazısı anavatanı görmemekmiş” cümlesiyle belirtilmiştir.

Resim - 2

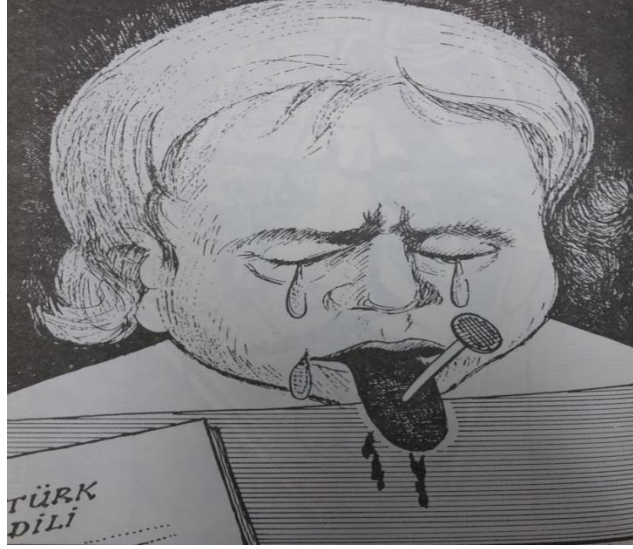

Bulgaristan'ın yaptırımları, aynı zamanda yurt dışı basınında da çeşitli karikatürler aracılığıyla eleştirilmiştir. ABD'nin tirajı en yüksek dergilerinden “Time”, Bulgaristan Türklerinin zorla isimlerinin değiştirilmesini yukarıda yer alan “Mengenedeki Türkler” başlıklı karikatür (Resim – 2) ile temsil etmiştir. Görselde bulunan tüfek ile baskıcı rejim nitelendirilmiş, tüfeğin namlusunda bulunan kalem ile Kiril alfabesinin yazılması ise asimilasyonun “dil” üzerinden uygulandığını ortaya

⁷⁶¹ *Milliyet*, 1 Ocak 1987, s. 13.

koymuştur. Türkçe konuşulmasının yasaklanmasını içeren bir başka karikatür (Resim – 3) ise şu şekildedir:

Resim - 3

Ayrıca Türkiye'ye gitmek isteyen yurttaşlara izin verilmemesi ve sınırların kapatılması ise aşağıda yer alan karikatür (Resim – 4) ile ifade edilmiştir.⁷⁶²

Resim – 4

Türkçe isimlerin Bulgarcaya zorla değiştirilmesi amacıyla yurttaşlara zorla dilekçe imzalatılması, Ardagil tarafından oluşturulan karikatürde (Resim – 5) şu şekilde anlatılmaktadır:

⁷⁶² *Milliyet*, 26 Haziran 1985, s. 8.

Resim - 5

Yine Ardagil tarafından ve asimilasyonu niteleyen bir başka karikatür ise aşağıdaki görselde (Resim – 6) yer almaktadır. Karikatürde, maruz kaldığı yaptırımlar sonucunda bitkin düşüp ölmek üzere olan bir yurttaş ve Jivkov suretinde ölmesini bekleyen bir akbaba çizilmiştir.⁷⁶³

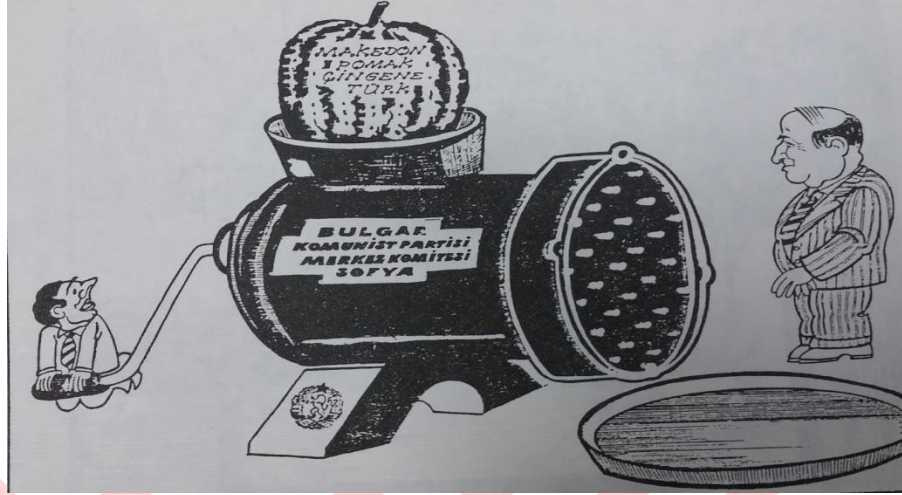
Resim - 6

⁷⁶³ *Milliyet*, 31 Ekim 1988, s. 12.

Jivkov ve BKP Merkez Komitesi önderliğinde sürdürülen asimilasyonun aynı zamanda Makedon, Pomak ve “çingene” olarak adlandırılan Roman halka da uygulandığını ortaya koyan karikatürlere yer verilerek (Resim – 7), yaptırımların yalnızca Türklere karşı uygulanmadığı ortaya konulmuştur.

Resim - 7

Serdar Günbilen tarafından çizilen “Zorunlu Göç” başlıklı karikatür (Resim – 8) ise Komünist Birlik çevresi tarafından 8 sayı olarak yayınlanan “10 Eylül” adlı dergide yayımlanmıştır.⁷⁶⁴

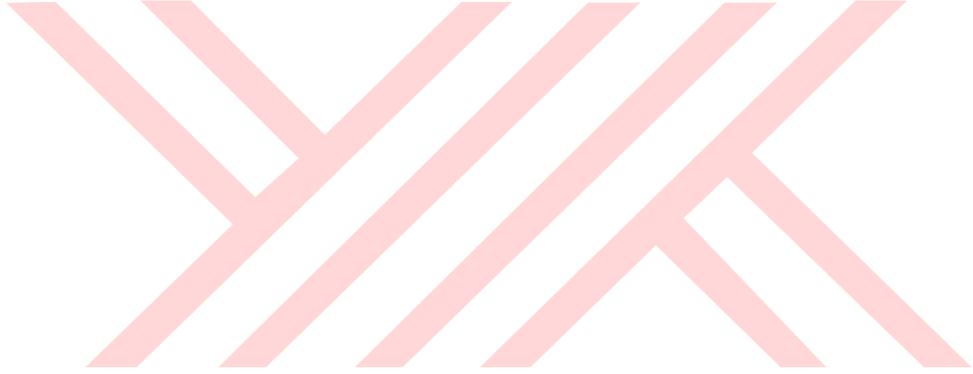
Resim - 8

⁷⁶⁴ 10 Eylül, Ekim 1989, S. 2, s. 64.

Birtakım şirket ve ünlü iş adamlarının göçmenlere sağladığı istihdam yardımı ise basında karikatür aracılığıyla şu şekilde yer almıştır. (Resim – 9)

Resim - 9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASİMİLASYON VE GÖÇ SÜRECİNDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1. Asimilasyon ve Göç Sürecinde Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Genel Bir Bakış

1985 itibariyle Bulgaristan'ın uzun yıllardır sistematik bir şekilde sürdürdüğü asimilasyon faaliyetlerinin Türkiye basınında yer alması sonucu iki ülke arasındaki ilişki gittikçe gerginleşmiştir. Bu dönemde ülke basınında Bulgaristan aleyhine yayınlar artmış, bilimsel alanda Bulgaristan'ı kınayan mesajlar yayınlanmış ve protesto gösterileri gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan'ın Türk azınlığa uygulanan baskıları Türkiye ile ilişkilerin iyi olduğu bir dönemde arttırması, hükümet tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Kamuoyunun etkisiyle ANAP hükümetinin üstündeki baskının artması sonucu Bulgaristan ile ikili ilişkilerin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Kenan Evren, 15 Ocak 1985 tarihinde Jivkov'a mektup göndermiş ve Bulgaristan Türklerinin sorunlarının iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde çözülmesini istemiştir.⁷⁶⁵

Evren'in mektubu sonrası ilişkilerde bir iyileşme sağlanamamıştır. Bulgaristan, Türkiye'den meydana gelen tepkiler sonucunda "Bulgar aleyhtarı propaganda" yapıldığını savunarak ilk olarak ülkenin resmi kurumu olan "Balkan Turist" seferlerini durdurmuştur. Bu gelişme, Dışişleri tarafından "sürpriz" şeklinde yorumlanmıştır. Bunun sebebi, Evren ile Jivkov'un kısa bir süre önce görüşüp, olumlu bir şekilde ayrılmaları olarak görülmüştür.⁷⁶⁶ Ayrıca, Bulgaristan'a giriş yapan tır sürücülerini yolculuklarını polis gözetiminde sürdürmüştür. Bunun ana sebebi, Türklerin yoğun bulunduğu beldelerden geçecek olan sürücülerin azınlıkla iletişimini engellemek olmuştur.⁷⁶⁷ Bunun ardından THY, Avrupa'da çalışan Türk işçilerin Bulgar havayollarını boykot etmelerini istemiştir.⁷⁶⁸

BTA ile AA arasında 25 Ağustos 1972 tarihinde yapılan anlaşmada, tarafların birbirlerinin ülkesinde kalıcı veya geçici bir şekilde basın mensubu bulundurması

⁷⁶⁵ Bıçaklı, *a.g.e.*, s. 228.

⁷⁶⁶ *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1985, s. 8.

⁷⁶⁷ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1985, s. 8.

⁷⁶⁸ *Milliyet*, 2 Mart 1985, s. 7.

kararlaştırılmıştır. Ancak Bulgar muhabir Lumbomir Gabuouski'nin Türkiye'de görev almasına karşılık Bulgaristan'ın herhangi bir Türk muhabiri kabul etmemesi üzerine, kendisinin görevi “karşılıklılık” ilkesi uyarınca iptal edilmiştir.⁷⁶⁹

BKP hükümeti, asimilasyon süreci devam ederken 1 Aralık 1985 tarihinde nüfus sayımı kararı almıştır. Bu karar, ANAP hükümeti tarafından endişeyle karşılanmıştır. Dışişleri, Bulgaristan Türklerini yok saymayı hedef alan bir nüfus sayımının meşru kabul edilemeyeceği konusunda bir açıklama yapmıştır.⁷⁷⁰ Daha sonra sayım sonucu nüfus 8.942.976 olarak belirlenmiş⁷⁷¹ ancak azınlıklar hakkında hükümetten bir yorum yapılmamıştır.⁷⁷²

Bulgaristan Büyükelçisi Argir Konstantinov, görevinin sonlanması ve Bulgaristan'a dönmesi nedeniyle büyükelçilik binasında bir veda kokteyli düzenlemiştir. Türkiye yetkilileri, bu kokteyle katılım göstermeyerek Bulgaristan'ı protesto etmiştir. Ayrıca İngiltere, ABD, Federal Almanya, Suudi Arabistan ve Pakistan büyükelçileri de kokteyle katılmamıştır.⁷⁷³

Uluslararası arenada Türkiye karşısında bir müttefik arayan BKP hükümeti, Yunanistan ile yakınlaşmaya başlamıştır. Kıbrıs sorunu nedeniyle Türkiye ile gergin ilişkileri olan Yunanistan, BKP tarafından en uygun seçenek olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Yunanistan ile Bulgaristan arasında “işbirliği-dostluk ve iyi niyet” anlaşması imzalanmıştır. Yarı resmi Yunan haber ajansı “Atina”nın, anlaşmanın herhangi bir üçüncü ülkeyi hedef almadığını bildirmesine rağmen bir diğer Yunan gazetesi “Ta Nea”, anlaşmayı “Türkiye'ye yönelik” olarak yorumlamıştır.⁷⁷⁴ Eski Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, anlaşma hakkında “*Bu pakt, Balkanlar'ı korumak değil, Türkiye'ye karşı oluşturulmuştur. Türk hükümeti, bu gerçek amacı dikkate almalıdır*” şeklinde açıklama yapmıştır. Bir diğer Eski Dışişleri Bakanı Melih Esenbel ise “*Bu pakt, fiili bir durum yaratamaz. Olsa olsa Yunanistan'ın yarattığı politika ile ilgilidir*” demiştir.⁷⁷⁵ Ayrıca bu anlaşma, NATO Başkomutanı Bernard Rogers tarafından “komik” olarak nitelendirilmiştir.⁷⁷⁶

⁷⁶⁹ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 18, Haziran 1985, s. 15-16.

⁷⁷⁰ *Hürriyet*, 30 Kasım 1985, s. 7.

⁷⁷¹ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 25, Ocak 1986, s. 18.

⁷⁷² *Milliyet*, 15 Ocak 1986, s. 12., Lütem, a.g.e., s. 484.

⁷⁷³ *Milliyet*, 18 Temmuz 1986, s. 12.

⁷⁷⁴ *Milliyet*, 13 Eylül 1986, s. 5.

⁷⁷⁵ *Milliyet*, 18 Eylül 1986, s. 13.

⁷⁷⁶ *Milliyet*, 17 Ekim 1986, s. 5.

Bulgaristan ile sportif faaliyetleri durdurma kararı alan Türkiye, 9 Kasım 1986 tarihinde Bulgaristan'da başlayacak olan Dünya Halter Şampiyonası Elemeleri'ne katılmamıştır.⁷⁷⁷

Aralık 1986'da Avustralya'da düzenlenen Dünya Halter Şampiyonası'nda Naim Süleymanoğlu'nun kaybolup, bir süre sonra Türkiye'ye iltica başvurusu yapmasıyla beraber ilişkiler daha kötü bir hal almıştır. Bununla beraber Bulgaristan'ın Türkiye üzerindeki propaganda faaliyetleri artış göstermiştir. Türkiye ve dünya medyasında geniş haber değeri olan bu olay, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımların farkındalığını arttırmıştır.

Bulgaristan'dan ilk olumlu girişim, 1986'nın son günlerinde aileleri Türkiye'de bulunan çocukların ülkeye iade edileceğinin duyurulmasıyla gerçekleşmiştir. 14 çocuğa vize verilmesinin ardından toplam 103 Türk çocuğunun listede olduğu Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmiştir.⁷⁷⁸ Hasan Cemal, Cumhuriyet gazetesinde yazdığı yazısında Bulgaristan'ın bu tavrını "hiç yoktan iyidir" sözleriyle nitelmiştir.⁷⁷⁹ Bulgaristan'ın bu tavrı, hükümet tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir:

1. Bulgaristan, Türkiye'nin konuyu uluslararası arenada yoğun bir şekilde tartışmasıyla ülkenin kararlı tutumunu anlamış ve tek çare olarak Türk azınlığa karşı tavrını değiştirmek zorunda hissetmiş olabilir.
2. Bulgaristan, 103 çocuğun Türkiye'ye gönderilmesine izin vererek uluslararası arenadaki eleştirileri sonlandırmak istemiş olabilir. Bu bir taktik midir yoksa detaylı bir politikanın habercisi midir? Bu konuda kesin bir şey söylemek güçtür.

Ancak, Bulgaristan bu süreci de mümkün olduğunca ertelemeye çalışıp, Türkiye'nin üstünde bir baskı kurmaya çalışmıştır.

1987'nin ilk yarısı, Bulgaristan – Türkiye arasındaki ilişki açısından kısmen durağan geçmiştir. Bulgaristan'ın parçalanmış aileleri birleştirme hususunda bazı çocukları 1986'nın sonunda Türkiye'ye gönderme kararı alması, ilişkileri biraz yumuşatmıştır.

⁷⁷⁷ *Milliyet*, 5 Kasım 1986, s. 15.

⁷⁷⁸ Türkiye'ye gönderilmesi planlanan çocukların isim listesi için bkz. *Hürriyet*, 10 Ocak 1987, s. 10.

⁷⁷⁹ *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1987, s.1.

Bulgaristan'ın çektiği iktisadi sıkıntılar ve ülkedeki refah seviyesinin düşmesi, hükümetin azınlıklara uyguladığı yaptırımları aksatmıştır. Nitekim komünizm rejiminin ilk grevi Mayıs 1987'de gerçekleşmiştir. BKP yayın organı "Rebotnicesko Delo", Sofya yakınındaki Mezdera yerleşiminde bulunan makine fabrikasındaki 12 işçinin, ücretlerinin düşürülmesi sebebiyle greve başladığını duyurmuştur. Bu grev, yayın organında "hoşnutsuzluk" olarak değerlendirilmiştir.⁷⁸⁰ Ayrıca, Bulgaristan'ın Kırcaali şehrinde bayram namazı kılan ve bayramlaşmak amacıyla ziyaretlerde bulunan Türk halk, Bulgar milislerin yaptırımlarına maruz kalmıştır. Polislerle çıkan arbede sonucu isimleri zorla değiştirilen Yosif Angelov (Yusuf Bilalov) ve Borislava Mladenova (Behriye Mestanova) yaralanmıştır.⁷⁸¹

Türkiye, Bulgaristan'da uygulanan yaptırımların anlatıldığı "Yeniden Doğmak" adlı bir dizi yayınlamıştır. Bulgaristan Büyükelçisi Minko Sladkarov, kötü olan Türk-Bulgar ilişkilerinin daha da gerginleşebileceğini belirterek Dışişleri Bakanlığı'ndan dizinin yayından kaldırılmasını talep etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Nurver Nures'e iletilen bu talep, dizinin gerçek olayları anlattığı gerekçesiyle reddedilmiştir.⁷⁸² Ancak büyükelçinin talebinden sonra, sıradaki bölüm yayınlanmamıştır. Bununla beraber kamuoyu, dizinin yayından kaldırıldığını düşünmüştür. Ardından hükümet ve TRT, dizinin "teknik bir aksaklık" nedeniyle yayınlanamadığını duyurmuştur.⁷⁸³ Daha sonrasında Bulgaristan ile dizinin son iki bölümünün yayınlanmaması karşılığında ailesi Türkiye'de bulunan ve son 5 yıldır Bulgaristan'da yaşayan Aysel Özgür'ün iadesi hususunda anlaşma sağlanmıştır. Bulgaristan'ın bu davranışı, iki ülke arasındaki gerginliğin azalması yönünde beklentilere yol açmıştır. Özgür'ün iadesi sonrası Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, teklif gelmesi halinde Sofya'ya gidebileceğini belirtmiştir. Özal ise konunun Balkan Konferansı'nda görüşüleceğini açıklamıştır. TRT'ye dönemin parasıyla 237 milyon liraya mal olan bu dizinin yayından kaldırılmasına rağmen, yine Bulgaristan'daki yaptırımları konu alan "Belene" adlı dizinin çekimleri sürdürülmüştür.⁷⁸⁴ Dizi, Türkiye'de yayınlanmasının durdurulmasına rağmen Rumca ve İngilizce altyazı ile yayınlanmak üzere KKTC'ye ihraç edilmiştir.⁷⁸⁵ Ancak

⁷⁸⁰ *Milliyet*, 8 Mayıs 1987, s. 5.

⁷⁸¹ *Hürriyet*, 1 Haziran 1987, s. 13.

⁷⁸² *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1987, s. 4.

⁷⁸³ *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1987, s. 8.

⁷⁸⁴ *Hürriyet*, 1 Ocak 1988, s. 1., *Milliyet*, 1 Ocak 1988, s.1., *Cumhuriyet*, 1 Ocak 1988, s. 1-8.

⁷⁸⁵ *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1988, s. 6.

Bulgaristan'ın girişimleri sonucu buna izin verilmemiş ve diziyeye Lefkoşa Ercan Havaalanı'nda el koyulmuştur.⁷⁸⁶ Göçün başlamasıyla beraber Aysel Özgür'ün "Bulgar ajanı" olduğu ve gizlice yargılandığı yönünde iddialar doğmuştur. Bu bağlamda SHP Genel Sekreteri Cevdet Selvi, TBMM'ye bir soru önergesi sunmuş ve iddiaların doğruluk payı olmadığını söylemiştir.⁷⁸⁷ Ayrıca göç ile birlikte ilişkilerin tekrar kriz boyutunu almasıyla beraber dizi tekrar yayınlanmıştır. Bunun üzerine Bulgar radyosu Türkçe yayın yaparak Türkiye'yi sert bir dille suçlamıştır.⁷⁸⁸

11 Mayıs 1989 tarihinde Bulgaristan parlamentosu tarafından onaylanan yasa değişikliği ile başka ülkelere seyahatin serbest bırakıldığı ve 8 Eylül 1944'den itibaren iltica edenlere af getirildiği açıklanmıştır. Bu bağlamda her Bulgaristan vatandaşı geçerliliği 5 yıl olmak üzere pasaport almaya hak kazanmıştır. Bu gelişme, ANAP hükümeti tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Nüzhet Kandemir, bu yasa değişikliğini "olumlu bir gelişme" ve Türk halkın haklarını geri alabilmesi için bir adım olarak değerlendirmiştir.⁷⁸⁹ Türkiye, yeni yasa sonrası Bulgaristan'a parçalanmış ailelerin birleştirilmesi hususunda bir görüşme talep etmiş, bu istek Bulgar Dışişleri Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir.⁷⁹⁰ Göçmen dernekleri, Bulgaristan'ın bu kararını ciddi bulmamış ve uluslararası kamuoyunu etkilemek amacıyla uygulanan "yeni bir taktik" olarak yorumlamıştır.⁷⁹¹

Bu olaylar doğrultusunda, Jivkov'un Türkiye'yi gelecek göçmenler için sınır kapılarını açmaya davet etmesinden sonra Özal, kendisine "göç anlaşması" önerisinde bulunmuştur.⁷⁹² Türkiye'nin sınırı açmasından sonra Mladenov bir açıklama yapmış, bunu Türk-Bulgar ilişkilerini normalleştirmek ve gerginliğin azaltılması için bir adım olarak değerlendirmiştir. Bu demeç, Türkiye Dışişleri tarafından "demagoji" olarak nitelendirilmiştir.⁷⁹³ BKP hükümetinden yanıt beklendiği sırada Sofya Türkiye Büyükelçiliği önünde gösteriler düzenlenmiş, bu nedenle Bulgaristan'a nota verilmiştir. Verilen notada, güvenlik tedbirlerinin

⁷⁸⁶ *Milliyet*, 11 Ocak 1988, s. 3-13.

⁷⁸⁷ *Hürriyet*, 5 Ağustos 1989, s. 10.

⁷⁸⁸ *Hürriyet*, 6 Eylül 1989, s. 15.

⁷⁸⁹ *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1989, s. 1-8.

⁷⁹⁰ *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1989, s. 16.

⁷⁹¹ *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1989, s. 16.

⁷⁹² *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1989, s. 11.

⁷⁹³ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1989, s. 6.

alınması istenmiş, elçiliğe girişilen bir saldırıdan Bulgaristan'ın sorumlu tutulacağı belirtilmiştir.⁷⁹⁴

Özal, BKP hükümetinin göç anlaşmasına olumsuz bakmasının ardından Bulgaristan'a BM Mülteciler Yüksek Komiseri'nin de bulunacağı şekilde, iki tarafın da uygun gördüğü bir yerde, en kısa zamanda görüşme önerisinde bulunmuştur.⁷⁹⁵ Bulgaristan, bu öneriye “önkoşulsuz” görüşme olması şartıyla olumlu yanıt vermiş, göçü “turistik seyahat” olarak nitelemiştir. Türkiye aleyhine iddialarını sürdüren Bulgaristan, ulusal televizyon kanalına yaptığı açıklamalarda Türkiye'ye giden Türklerin işsizlikle karşılaştıklarını ve işkence gördüklerini öne sürmüştür. Özal, önkoşulsuz bir görüşme şartını reddetmiş, göç anlaşmasının konuşulmayacağı bir toplantının gerçekleştirilemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁹⁶

Bulgaristan, zorunlu göçün yanında Türkiye'ye bir de ticari yaptırımlar uygulamıştır. Bu bağlamda Bulgaristan'a giriş-çıkış yapan tır sürücülerine sorun yaratılmıştır. Uluslararası Nakliyeciler Derneği Başkanı Saffet Ulusoy, bu konuda Sofya'dan davet aldığını belirterek sorunu çözüme kavuşturacaklarını ifade etmiştir.⁷⁹⁷

Bulgaristan Ankara Büyükelçisi Minko Georgiev Sladkarov, “Hürriyet” gazetesine yaptığı açıklamada göç esnasında uyguladığı politika nedeniyle hükümeti sert bir dille eleştirmiştir. Sladkarov, sözlerinde göç anlaşmasının kesinlikle imzalanmayacağını belirtmiş, Türkiye'nin Bulgaristan müslümanlarını kandırıp sonra da göçün başlaması üzerine tek taraflı bir kararla sınırı kapattığını ifade etmiştir. “*Bu insanlık dramının tek suçlusu Türkiye'dir*” diyen Sladkarov'un bu tavrı, basın tarafından uluslararası arenada yalnızlık içinde olan diplomatların kendilerine güvenlerinin yerine gelmesi olarak yorumlanmıştır.⁷⁹⁸

BTA'nın Madrid muhabiri, aynı zamanda Bulgar İstihbarat Örgütü'nde ajanlık yapan Vladimir Borislavov Ignatov, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımlar gerekçesiyle Bulgar kimliğinden utandığını belirterek, “Hürriyet” gazetesine çarpıcı açıklamalar yapmıştır. Ignatov, Bulgaristan'ın Türkiye üzerindeki

⁷⁹⁴ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1989, s. 1-15.

⁷⁹⁵ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1989, s. 11.

⁷⁹⁶ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1989, s. 1.

⁷⁹⁷ *Hürriyet*, 6 Temmuz 1989, s. 11.

⁷⁹⁸ *Hürriyet*, 2 Eylül 1989, s. 10.

faaliyetlerinin asıl amacının bir “sınır savaşı” çıkarmaya yönelik olduğunu söyleyip, görevlendirilen casusların temel görevlerini şu şekilde belirtmiştir:⁷⁹⁹

1. Yönetimde söz sahibi olanlar ve kilit noktalarda oturanlarla yakın ilişkiye girmek,
2. Genç ve deneyimsiz politikacıların zaaflarından yararlanıp, dostluk kurmak,
3. İktidar ve muhalefet parti liderleriyle “gezi” ve “hediye” silahları kullanılarak yakın ilişkiye girmek,
4. Stratejik bakımdan önemli görevlerde bulunan subayların aileleriyle yakın olmak,
5. Belge ve bilgi edilebilmek amacıyla bayan memur ve sekreterlerle gönül ilişkileri kurmak,
6. Geçim sıkıntısı çeken subayları belirlemek ve askeri sır ve teknolojileri satın almak. Bunun için sınırsız bir bütçe ayırmak ve yapılan teklif için pazarlık dahi yapmamak.

Ayrıca Ignatov, Türklere uygulanan yaptırımların baş mimarı olarak 8 kişiden bahsetmiştir. Bunlar Todor Jivkov, Milko Malev, Petar Mladenov, Georgi Atanasov, Dobri Çurov, Penço Kubadinski, Stanko Todorov ve Andrei Lukanov’dur.

Bu röportaj, MİT’in Bulgar casuslar üzerinde sürdürdüğü mücadeleyi arttırmıştır. Bu bağlamda Bulgar casusların gerçek kimliklerinin belirlendiği ve uygun yollardan “sessizce” ülkelerine geri gönderildikleri duyurulmuştur.⁸⁰⁰ Ayrıca bu açıklamalar, uluslararası arenada da büyük yankı yaratmıştır. Batılı diplomatlar tarafından konunun NATO istihbarat uzmanları tarafından detaylıca incelendiği, ABD’nin konu üzerinde durduğu ve Brüksel’de toplanacak NATO Güvenlik Toplantısı’nda üst düzey yetkililerin bulunacağı açıklanmıştır.⁸⁰¹

“Hürriyet” gazetesi, ayrıca Portekiz’de sürgünde olan Eski Bulgar Kralı II. Simeon ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Simeon, yaptığı konuşmada asimilasyon

⁷⁹⁹ *Hürriyet*, 27 Ağustos 1989, s. 1-16. Ayrıca Ignatov’un tüm açıklamaları için bkz. *Hürriyet*, 28 Ağustos 1989, s. 1-5., *Hürriyet*, 29 Ağustos 1989, s. 1-5-16., *Hürriyet*, 30 Ağustos 1989, s. 5-16.

⁸⁰⁰ *Hürriyet*, 3 Eylül 1989, s. 12.

⁸⁰¹ *Hürriyet*, 6 Eylül 1989, s. 13.

politikasının Sovyetler'in bir planı olduğunu öne sürmüş ve uygulanan baskıları “barbarlık” olarak nitelemiştir.⁸⁰²

Bu süreç devam ederken Batı Bloku ülkelerinde demokratikleşme hareketleri büyük bir hız kazanmıştır. 3 Kasım 1989 tarihinde Sofya’da 45 yıldan sonra ilk defa bir gösteri düzenlenmiştir. 4.000 kişiden fazla bir topluluğun düzenlediği gösteride özgürlük ve demokrasi çağrısı yapılmıştır. Çevreci “Ekoglasnost” adlı grubun organize ettiği gösteride amaç, çevrenin korunmasıyla ilgili istekleri dile getirmek olmasına rağmen gösterinin başlamasıyla beraber demokrasi ve glasnost yanlısı sloganlar atılmıştır.⁸⁰³ Daha sonra 10 Kasım 1989 tarihinde gerçekleştirilen BKP Merkez Komitesi toplantısında Jivkov görevinden istifa etmiş ve yerine Mladenov atanmıştır. Bu gelişme, ANAP hükümeti tarafından olumlu karşılanmış ve Mesut Yılmaz tarafından Bulgaristan ile ilişkilerin olumlu yönde etkileneceği yönünde yorumlanmıştır.⁸⁰⁴

Birtakım Bulgar aydınları Jivkov’un istifasının sebebini “ülkedeki Türk azınlığa karşı uygulanan asimilasyon politikası” olarak yorumlamıştır. Bazı kaynaklar ise Jivkov’un Sovyetler hükümeti tarafından istifaya zorlandığını öne sürmüştür.⁸⁰⁵ Yeni hükümet, göç hazırlığındaki Türklere Jivkov’un istifasıyla Türkiye’ye gitmelerine gerek kalmadığını ve tüm haklarının geri verileceğini bildirmiştir. Böylece azınlıklara yönelik daha ılımlı bir politika izlenmiştir.

3.2. Notalar

Kamuoyunun etkisi sonucu hükümetin üzerindeki baskının artması ve asimilasyon faaliyetlerinin Türk basınında daha çok haber alması sonrası Bulgaristan ile Türkiye arasında notalaşmalar gerçekleşmiştir. Gerginleşen ilişkilere herhangi bir çözüm üretmeyen notalar, hükümetin Bulgaristan’a olan tepkisini arttırmıştır.

Bulgaristan’a ilk nota 22 Şubat 1985 tarihinde Dışişleri Müsteşarı Necdet Tezel tarafından Ankara Büyükelçisi Argir Konstantinov’a verilmiştir. Bu notanın kapsamı, geniş çaplı bir göç anlaşması başta olmak üzere konunun Dışişleri Bakanlığı düzeyinde görüşülmesidir.⁸⁰⁶ Nota sonra açıklama yapan Mesut Yılmaz, “*Olaylardan duyduğumuz üzüntü, rahatsızlık ve endişe çeşitli defalar belirtilmiştir.*

⁸⁰² *Hürriyet*, 4 Eylül 1989, s. 10.

⁸⁰³ *Milliyet*, 4 Kasım 1989, s. 4.

⁸⁰⁴ *Milliyet*, 11 Kasım 1989, s. 1-4.

⁸⁰⁵ *Milliyet*, 12 Kasım 1989, s. 4.

⁸⁰⁶ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 14, Şubat 1985, s. 25-26.

Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan bu baskılar ve özellikle adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesi hiçbir zaman onaylanmayacak bir uygulamadır.” demiştir.⁸⁰⁷

Bulgaristan, verilen ilk notaya olumsuz yanıt vermiştir. Buna karşılık Türkiye, verdiği notayı yineleme kararı almıştır. Konu dahilinde Özal, Halefoğlu ve ilgili birimler toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Bulgaristan'ın cevap niteliğinde verdiği nota “anlaşılamayan nota” olarak değerlendirilmiştir. Nota genel olarak değerlendirildiğinde Bulgaristan'ın “olayın kendi içişleri sorunu” olduğu görüşü hakim olmuştur.⁸⁰⁸ Bulgaristan'ın içişlerine karışıldığı iddiasına karşı Yalım Eralp, “Türkiye, Bulgaristan'daki Türkleri, Türk azınlığı veya soydaş olarak nitelemektedir. Bu husus Bulgar hükümetine de resmen bildirilmiştir. Bu itibarla Bulgar resmi çevrelerinin Bulgaristan'ın içişlerine karışıldığı şeklindeki iddiaları tutarsızdır” şeklinde açıklama yapmıştır.⁸⁰⁹ Yenileme kararıyla beraber ikinci nota 4 Mart 1985 tarihinde hazırlanıp 5 Mart akşamı Konstantinov'a iletilmiştir.⁸¹⁰ Notanın tekrarlanması yanında BKP hükümetine gönüllü isim değişikliğine inanılmadığı belirtilmiş, bu konu hakkında detaylı bilgi isteği sunulmuştur. İkinci notanın verilmesinin temel sebebi bir dışişleri mensubu tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir: “Bulgar makamları ilk notaya cevap verdikleri zaman bazı kısımların sarih ve somut olmadığı görüldü. İkinci nota, bu kısımlara açıklık getirilmesi isteğini öngörüyor.”⁸¹¹

Bulgaristan, 22 Mart 1985 tarihinde ikinci notayı “Bulgaristan'da sadece Bulgaristan vatandaşları yaşamaktadır. Bulgaristan ırklara ve dinlere saygılıdır. Bu kapsam dışındaki yorumlar Dışişleri'ne müdahale olur. Bulgaristan'daki Türkler, Bulgar Müslümanlarıdır. Bu, görüşme konusu yapılamaz. İsimlerini değiştirenler gönüllü davranmaktadır. Bu konu ele alınmak kaydıyla görüşme masasına oturulabilir” cevabıyla reddetmiştir. Bu cevabın da tatminkar bulunmamasıyla üçüncü bir nota yollama konusu gündeme gelmiştir. Bulgaristan'ın bu tutumu, 1968'de imzalanan göç anlaşmasının görüşme aşamasının 4 yıl sürmesine ve BKP hükümetinin iki yıl yanıtı kalmasına benzetilmiştir.⁸¹²

Mladenov, 2 Nisan 1985 tarihinde Bulgaristan Türkiye Büyükelçisi Ömer Lütem ile kapsamlı bir görüşme gerçekleştirmiştir. Mladenov, görüşme esnasında

⁸⁰⁷ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1985, s. 11.

⁸⁰⁸ *Cumhuriyet*, 1 Mart 1985, s. 11.

⁸⁰⁹ *Cumhuriyet*, 8 Mart 1985, s. 6.

⁸¹⁰ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 15, Mart 1985, s. 6-7-19.

⁸¹¹ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1985, s. 11.

⁸¹² *Cumhuriyet*, 27 Mart 1985, s. 8.

Lütem'e sene başından itibaren Türk basın kaynaklarında Bulgaristan aleyhine 2470 adet olumsuz haber yayımlandığını ve 21 Mart 1985 tarihinde İstanbul'da yapılan mitingde atılan sloganların iki ülke arasındaki ilişkileri zedeleyebileceği bildirmiştir. Ayrıca Mladenov, Türkiye'nin Bulgaristan'ın karayolu taşımacılığını engellediği ve uluslararası arenada ülkenin içişlerine karışıldığı iddiasıyla Lütem'e bir protesto notası vermiştir. Ancak Lütem, verilen notayı protestonun haklı olmadığı gerekçesiyle almamıştır.⁸¹³ Notayı almayan Lütem, bu durumu "*Protestolarını reddettikten başka notalarını da almamam bu aşırı Bulgar tutumuna uygun bir cevap verebilmek kaygısından kaynaklanmıştır. Gerçekten, genellikle yapıldığı gibi bazı itirazlarda bulunarak dahi olsa, notayı almak ve keyfiyetin Ankara'ya bildireceğini belirtmekle yetinmek, diğer bir deyimle bir postacı görevini üstlenmek bizi yıldırma yolunu seçmiş olan Bulgarların istediği bir tutum olurdu. Protestonun reddi ile kalınmayıp tehditleri de içeren notanın reddedilmesi daha başından Türkiye'nin kararlı tutumunu göstermiş ve ayrıca Bulgar tehditlerinin uygulanmaya konmasını önleyen amillerden birini oluşturmuştur.*" sözleriyle yorumlamıştır.⁸¹⁴

10 Nisan 1985 tarihinde Bulgaristan'a üçüncü nota verilmiştir.⁸¹⁵ Bu notada, Bulgaristan'ın mevcut problemlerin görüşülmesi konusundaki olumsuz tutumunun üzüntüyle karşılandığı bildirilmiş, bozulan Türk-Bulgar ilişkilerindeki sorumluluğun BKP hükümetine ait olacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri için mücadeleye kararlı olduğu ve problemlerin çözülmesi için diyalogdan başka bir çare olmadığı ifade edilen notaya cevap 22 Mayıs'da gelmiştir. BKP hükümeti iddiaları ısrarla yalanlamış, Bulgaristan'da Türk olmadığı ve içişlerine karışıldığı iddiasını sürdürmüştür. Gelen yanıt Türkiye tarafından inandırıcı bulunmamıştır.⁸¹⁶

İlk üç notaya herhangi bir karşılık bulamayan Türkiye, Bulgaristan'a 7 Ağustos 1985 tarihinde dördüncü bir nota göndermiştir. Eralp, notanın verildiğini açıklayan konuşmasında sorunun düzelmediği sürece Türk-Bulgar ilişkilerinin ilerleme kat etmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁸¹⁷ Bu süreç, Ali Yusufov olayı ve aynı doğrultuda gerçekleşen konsolosluklar krizi sebebiyle Türk-Bulgar ilişkileri açısından zorlu geçmiştir. BKP hükümeti, meselenin ikili görüşmeler yoluyla çözülebileceği yinelenen bu notayı cevaplamamıştır.

⁸¹³ Lütem, a.g.e., s. 318-329., *Milliyet*, 5 Nisan 1985, s. 1.

⁸¹⁴ a.g.e., s. 324.

⁸¹⁵ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 16, Nisan 1985, s. 9-27.

⁸¹⁶ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1985, s. 12.

⁸¹⁷ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1985, s. 1., *Milliyet*, 24 Ağustos 1985, s. 1.

Özal, 17 Ağustos 1987 tarihinde Bursa’da Bulgaristan Türkleriyle alakalı bir konuşma yapmıştır. Özal, konuşmasında Bulgaristan’ın peşini bırakmayacağını ve olayın Kıbrıs meselesindeki gibi takipçisi olacağını açıklamıştır. Bunun üzerine Bulgaristan, Türkiye’ye bir nota vermiştir. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Balkan Ülkeleri Dairesi Başkanı Lubomir Şopov, Özal’ın konuşmasını “eşi benzeri görülmemiş” olarak nitelendirmiş, Türkiye’nin azınlıklara uygulanan yaptırımlar iddiasını Kıbrıs’ta olduğu gibi Bulgaristan’a girmek amacıyla ortaya koyduğu yönünde yorumlamıştır.⁸¹⁸

Türkiye, 30 Mayıs 1989 tarihinde AGİK bünyesinde başlayacak olan “İnsani Boyut Konferansı” öncesi Bulgaristan’a 8 nota vermiştir. Notaların ana temasını genel olarak Türk azınlığın durumu ve parçalanmış ailelerin birleştirilmesi oluşturmuştur. Bulgaristan, cevabi notasında konu dahilinde bir açıklama yapmayarak Türkiye’deki insan hakları ve azınlık sorunlarını öne sürmüştür. Bunun sonucunda, hükümet ikili görüşmeler gerçekleştirmek amacıyla Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Ayhan Kamel’i Bulgaristan’a göndermeye karar vermiştir.⁸¹⁹ “1989 Mayıs Olayları” ile yeniden gerginleşen ikili ilişkiler sonucu Kamel’in Sofya ziyareti iptal edilmiştir. Ayrıca Bulgaristan’a bir nota daha verilmiştir. Büyükelçi Tugay Özçeri, Türkiye’de görev yapan bazı büyükelçileri Dışişleri Bakanlığı’na davet etmiş ve Bulgaristan’daki durum hakkında brifing vermiştir.⁸²⁰

3.3. Bulgaristan’ın Propaganda Faaliyetleri

BKP hükümeti, asimilasyon sürecinin başlamasından 1989 göçünün sonlanmasına kadar olan zaman diliminde Türkiye aleyhine birçok propaganda faaliyetinde bulunmuştur. Türkiye üzerinde üstünlük kurmak ve uluslararası arenada ülkenin haklılığını izah etmek amacıyla sürdürülen bu faaliyetlerin temelinde “Bulgaristan’da Türk yok, müslüman var” görüşü savunulmuş, ülkenin içişlerine karışıldığı iddia edilmiştir. BKP bünyesi altında komünizm yanlısı yazılar yayımlanan ve Türklerin yoğun olarak kullandığı Yeni Işık gazetesi, bu faaliyetlerin sürdürülmesinde etkin bir biçimde kullanılmıştır. Ayrıca BKP merkez komitesine

⁸¹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1987, s. 14.

⁸¹⁹ *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1989, s. 1-10.

⁸²⁰ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1989, s. 1-11.

bağlı bir “propaganda ve ajitasyon” departmanı “Bulgaristan Türkleri ile Çalışma Yönleri” temalı bir rapor hazırlamıştır.⁸²¹

Bulgaristan, baskıların uluslararası kamuoyunda gündeme gelmesiyle beraber ülkede azınlıklara uygulanan yaptırımları reddederek, bunları komünizm rejimine karşı olan düşüncelerin ve Batının bir propagandası olarak nitelemiştir.⁸²²

Güneydoğu Avrupa Cemiyeti’nin toplantısına katılan Jivkov ve asimilasyon sürecinin danışmanı Angel Balevski, AA muhabirinin konu ile ilgili soruları üzerine “Zorla Bulgarlaştırma yoktur. Tarihi akış içinde entegrasyon vardır” cevabını vermiştir.⁸²³ Öte yandan Bulgar gazeteciler Türkiye’nin vize vermediği iddiasında bulunmuş ancak Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yalım Eralp bu iddiaları yalanlamıştır.⁸²⁴

22 Şubat 1985 tarihinde verilen notanın ardından, Bulgaristan kendi cephesinden dünya kamuoyunu ikna etme girişimlerinde bulunmuştur. Bu doğrultuda Sofya’da görevli yabancı diplomatlar, Dışişleri Bakanlığı’na davet edilmiş ve çıkan haberler hakkında bilgi verilmiştir. Bu davette “gönüllülük” esasının üzerinde durulmuş, basında yer alan haberlerin Bulgaristan’ı yıpratma amacıyla olunduğu söylenmiştir. Buna karşılık, Türk azınlıktan herhangi bir ölüm vakası olup olmadığına nitelikli bir cevap verilmemiştir.⁸²⁵

Bulgaristan Başmüftüsü Topçev ve bazı müftüler birlik olup Sofya Press Ajansı aracılığıyla asimilasyon faaliyetlerini yalanlayan bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride, Türk basınında çıkan haberler yalanlanmış ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı eleştirilmiştir.⁸²⁶ Bu bildiriye ilişkin ANAP hükümetinden cevap Yalım Eralp tarafından verilmiştir. Eralp, tüm bildirin Bulgar gazetelerinde bile yer almadığını belirterek “Herhalde Bulgar makamları da bu kişilerin toplumdaki ne derece kopmuş olduğunun idraki içindedirler” şeklinde açıklama yapmıştır.⁸²⁷

Hükümet yanlısı “Otechestra Front” gazetesinde propaganda faaliyetleri yoğun bir şekilde yürütülmüştür. Gazetede, Bulgaristan’ın içişlerine karışıldığı

⁸²¹ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 4, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. XLV.

⁸²² *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1985, s. 3.

⁸²³ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1985, s. 6.

⁸²⁴ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1989, s. 1.

⁸²⁵ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1985, s. 11.

⁸²⁶ *Cumhuriyet*, 8 Mart 1985, s. 6.

⁸²⁷ *Cumhuriyet*, 9 Mart 1985, s. 8.

nedeniyle Özal'a hitaben politikacılar ve sanatçılar tarafından imzalanmış bir açık mektup yayımlanmıştır. Bulgaristan, imzalayanlar arasına bir de imam ekleyerek olayın Avrupa kamuoyunda geçerliliğini arttırmayı hedeflemiştir.⁸²⁸ İddialara yanıt veren Eralp, mektubun inandırıcı olmadığını belirtmiştir.⁸²⁹

Alman "Die Welt" gazetesi, bir haberinde Bulgarların Türk mezarlarını açtığını açıklamıştır. Gazetede, Bulgar antropolog ve tarihçilerin iskeletler üzerinde araştırmalar yaptıkları ve bu araştırmalar için 3.000'e yakın iskeletin çıkarıldığı yazılmıştır. Haberde şu ifadeler geçmiştir: "*Resmi kayıtlara geçen Türklerin sayısı hala Bulgaristan nüfusunun %10 veya %15'ini oluşturuyor. Başlatılan Bulgarlaştırma kampanyası ile Türkler yok edilmeye çalışılıyor. Bulgaristan Türklerinin aslında Türk olmadıkları, 1878 yılından önce zorla müslümanlaştırıldıkları ve Asya Türkleri ile hiçbir bağları olmadıkları tezleri ortaya atılıyor. Bu amaçla antropologlara mezarlar kazdırılıyor ve bugün Bulgaristan'da yaşayan Türklerin, aslında Balkan halkı ile karışmış, Slav kökenli oldukları ispatlanmaya çalışıyor.*"⁸³⁰ Ayrıca "Die Welt" gazetesi, Jivkov'un bir demecini yayımlamıştır. Jivkov, demecinde Bulgaristan'daki müslümanların kamuoyuna Türk azınlığı olarak lanse edilmeye çalışıldığını ve bu durumun Bulgar halkı tarafından reddedildiğini öne sürmüştür. Bu demeç, İnal Batu tarafından eleştirilmiştir.⁸³¹ Batu, karşılık olarak Bulgaristan'ın azınlıklar ile ilgili anlaşmalarını, BM'ye verdiği raporları örnek göstermiş ve Jivkov'un 3 Temmuz 1970 tarihinde yaptığı konuşmada birçok defa "Türk halkı" ifadesini kullandığını belirtmiştir.⁸³²

Bulgaristan, İngiltere basın-yayın organları ve Dışişleri Bakanlığı'na Türkiye'nin asılsız propaganda yaptığına değinen bir kitap göndermiştir. Ayrıca kitabın "Bulgar Müslümanlarıyla İlgili Gerçek" adlı bir bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde, Bulgaristan'daki Müslümanların aslında Bulgar kökenli oldukları şu ifadelerle savunulmuştur: "*Türkiye'deki bazı çevreler, Bulgar Müslümanlarının Türk olduğunu iddia ediyorlar. Bu değerlendirme tarihi gerçeklerden oldukça uzaktır. Bulgar topraklarında yaşayan Müslümanlar, Bulgar soyundandır. Bunlar Bulgaristan tarihinin en trajik ve acınacak zamanları olan 500 yıllık Osmanlı köleliğinde yaşamış Bulgarların torunlarının torunlarıdır. Osmanlı dönemi acımasız feodal istismar, şiddet, keyfi yönetim,*

⁸²⁸ Cumhuriyet, 3 Aralık 1985, s. 1.

⁸²⁹ Cumhuriyet, 4 Aralık 1985, s. 6.

⁸³⁰ Cumhuriyet, 15 Ocak 1986, s. 10.

⁸³¹ Dışişleri Bakanlığı 1987 Tarihçesi, Ocak 1988, s. 67-68.

⁸³² Cumhuriyet, 4 Haziran 1987, s. 6.

*Bulgar kültür anıtlarının ortadan kaldırılması ve zorla İslam dininin kabul ettirilmesi idi. Bu nedenle, Bulgar milliyetçilerinin girişimi asırlarca geri kaldı*⁸³³

Bulgaristan'dan Türkiye'ye turist kafilesi ile gelen ancak casus olduğu anlaşıldıktan sonra Yozgat mülteci misafirhanesine gönderilen Ahmet Smailov'un ölümü üzerine "Sofiyiski Novini" gazetesi "Kalp sektesi mi, yoksa hunharca öldürme mi?" başlığı atmıştır. Haberin devamında "*Smailov, Bulgar müslümanlarının durumu konusunda Türkiye tarafından başlatılan kampanyayı reddettikten sonra, arzu edilmeyen bir tanık olarak yok edilmiştir.*" ifadeleri geçmiştir. İddialara karşı Yozgat Valisi Muhittin Keskin, her şeyin raporlarla sabit olduğunu ve Smailov'un kalp krizi sonrası öldüğünü açıklamıştır.⁸³⁴

Türkiye aleyhine beyanlarda bulunan BTA'nın Bulgaristan'da Türk olmadığı yönündeki iddialarına hükümet tarafından "*Bulgaristan'da Türk olmadığı veya müslümanların kendiliğinden Bulgar ismi aldığına dair mesnetsiz ve anlamsız iddialar peşinde koşanları, bizzat Devlet Başkanı Jivkov'un beyanları ve Bulgar resmi arşiv ve istatistikleri yalanlamaktadır. ...Bulgaristan, ülkesindeki Türk azınlığa uyguladığı baskılarda hem uluslararası önemli bir hukuk kuralı olan "Ahde Vefa" prensibini ihlal etmekte, hem de Helsinki Nihai Senedi'ne aykırı hareket etmektedir.*" şeklinde açıklama yapılmıştır.⁸³⁵ Bu iddialar, 1960'lı yıllarda Bulgaristan'da yayınlanan "Geleceğe Işık Tutan Bir Geçmiş" isimli tarih kitabındaki ifadeler örnek gösterilerek çürütülmüştür. Kitabın önsözünde "*Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Türk ahalisi, en kalabalık ulusal azınlığı teşkil etmektedir.*" ifadeleri geçmektedir. Ayrıca kitapta Jivkov'un Türkler hakkındaki "*Partimiz, Türk ahalisine eşitlik ve kardeşlik siyaseti gütmektedir.*" demecine de yer verilmiştir. Kitabın ikinci bölümünün başlığı ise "*Bulgaristan Komünist Partisi, emekçi Türk halkının çıkarlarının sadık ve sürekli koruyucusudur.*" cümlesi oluşturmaktadır.⁸³⁶ Bulgar Telefon İdaresi'nden Filibe Müftülüğü'ne gelen faturada ise "Turksa Obština", yani "Türk Cemaati" ifadesinin kullanılması Bulgaristan'ın ülkede Türk olmadığı iddiasının asılsız olduğuna bir kanıt olarak yorumlanmıştır. Faturanın fotokopisi uluslararası arenada Bulgaristan'a karşı kullanılmak amacıyla Ankara'ya yollanmıştır.⁸³⁷

⁸³³ *Cumhuriyet*, 6 Mart 1986, s. 6.

⁸³⁴ *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1986, s. 13.

⁸³⁵ *Hürriyet*, 26 Temmuz 1986, s. 3.

⁸³⁶ *Hürriyet*, 1 Şubat 1987, s. 11.

⁸³⁷ *Hürriyet*, 14 Mayıs 1987, s. 15.

Ayrıca BTA, Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları dünya basınında detaylı bir şekilde yer almasına rağmen yayınladığı haberlerde bu konuda tek bir rapor dahi yazılmadığını savunup bu hareketi bir propaganda haline getirmiştir. Bulgaristan'ın bu tavrı yabancı basın tarafından birçok defa eleştirilmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü tarafından Bulgaristan'ın dünya medyasının tepkilerine “kör ve sağır” olduğu söylenmiş, BKP hükümetinin basın mensuplarına uyguladığı yaptırımlara değinilmiştir.⁸³⁸

Bulgaristan Washington Büyükelçisi Stoyan Zulev, Türkiye'yi uluslararası arenada Bulgaristan hakkında yanlış bilgiler vermekle itham etmiştir. Zulev, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı John Whitehead ile yaptığı görüşmede, Bulgaristan'da insan haklarına aykırı hiçbir hareketin olmadığını söylemiştir.⁸³⁹

Ülkedeki müftü, imam gibi din adamları Sofya'da bir kursta toplanmış ve “İslam dini kursu” verilmiştir. Bu kursun ana amacı, Bulgaristan'ın “ülkede Türk değil, müslüman topluluk vardır” şeklinde propaganda yapması olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu esnada Bulgar radyolarında Türkiye'deki göçmenlerin Bulgaristan'a dönmek istediği yönünde haberler yayımlanmıştır.⁸⁴⁰

Sofya Radyosu, İKÖ Genel Sekreteri Pirzade'nin ülkeye davet edildiğini duyurmuştur. Aynı zamanda Gana Cumhuriyeti Başmüftüsü'nün Filibe, Kırcaali ve Hasköy'deki camileri ziyaret ettiği, bu esnada “Müslümanlar özgürce ibadet edebiliyorlar” ifadesini kullandığı belirtilmiştir. Böylece İKÖ ülkelerinin Bulgaristan üzerindeki baskısı azaltılmaya çalışılmıştır.⁸⁴¹ Buna takiben, İKÖ'den bir heyete Bulgaristan'daki Türklere yönelik incelemelerde bulunulması için izin verilmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda heyetin Bulgaristan Ortodoks Kilisesi Başkanı, başmüftü, birtakım din görevlileriyle görüşmesi ve Sofya başta olmak üzere diğer şehirlerdeki dini yapıları ziyaret etmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁴²

Bulgaristan, Türkiye'yi içişlerine karışmakla suçlamasına rağmen aynı politikayı izlemekten geri kalmamıştır. BKP hükümeti, Türkiye'ye yönelik yayın yapması amacıyla PKK'ya “PKK'nın Sesi” adlı bir radyo istasyonu kurması için

⁸³⁸ Bilal Şimşir, *The Turks Of Bulgaria in International Fora Documents Volume II (1986)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 84.

⁸³⁹ *Hürriyet*, 24 Ocak 1987, s. 13.

⁸⁴⁰ *Milliyet*, 21 Kasım 1986, s. 12.

⁸⁴¹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1987, s. 3.

⁸⁴² *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1987, s. 6.

teknik ve maddi yardımda bulunmuştur. Bu olayı Türk gizli haber alma örgütleri açığa çıkarmıştır.⁸⁴³

Basın-medya aracılığıyla propaganda faaliyetlerine devam eden Bulgaristan, “soy sevgisi” anlamına gelen “Rodolübie” adlı bir dergi çıkarmıştır. Dergide yayımlanan yazılarda Türk basını “pantürkizm” politikasını uygulamakla suçlanmış, böylece Türk düşmanlığı arttırılmak istenmiştir.⁸⁴⁴

BKP hükümetinin teşviki ile “Seçme Saati” isimli bir film hazırlanmıştır. Bulgaristan’ın kuruluş yıldönümündeki kutlamalar esnasında yayınlanan filmde, Bulgaristan’daki Türklerin Osmanlı döneminde Türkleştirilen Bulgarlar olduğu öne sürülmüştür.⁸⁴⁵ Ayrıca iki bölüm ve beş saatten oluşan “Ayrılık Vakti”⁸⁴⁶ isimli başka bir filmde, Bulgaristan’da Türk azınlık olmadığı ana fikri üzerinde durulmuş, Rodop Dağları’nda yaşayan Osmanlılara müslümanlığın zorla kabul ettirilmesi konusu işlenmiştir. Film, Batılı ülkelerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Amerikan’ın Sesi radyosunun Viyana muhabiri Jolyan Neagele, Bulgaristan’daki Türklere uygulanan yaptırımların çeşitli propaganda faaliyetleri ile haklı gösterilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda Sofya’da görevlendirilen yabancı diplomatlar, filmin Bulgarlaştırma politikasının bir adımı olduğunu söylemişlerdir. Film, “siyasi amaçlı imha edici bir girişim” ve “siyasi bir balta” olarak tanımlanmıştır.⁸⁴⁷ Ayrıca bu filmin 2 saat 45 dakikaya kısaltılmış bir hali Cannes Film Festivali’nde gösterilmiştir.⁸⁴⁸

Bulgaristan’dan Türkiye’ye iltica eden Doç. Dr. Hüseyin Memişoğlu, Türk bilim adamlarına televizyonda Osmanlı döneminde zorla müslümanlaştırıldıklarını söylemeleri yönünde baskı yapıldığını ve bu konuda Dr. Rıza Mollaoğlu, Doç. Dr. İbrahim Tatarlı ve Yazar Salih Baklacı’nın yaptırımı maruz kaldığını açıklamıştır.⁸⁴⁹

Bulgaristan, 1989 Mayıs ayı itibariyle Türkiye’ye göçün başlamasıyla beraber propaganda faaliyetlerini arttırmış ve Türkleri sınır dışı ederken “Türkiye size bakamayacak. Geri dönmek zorunda kalacaksınız” yönünde ifadeler kullanmıştır. Bu bağlamda, Bulgar uyruklu bazı kişilerin göçmenlerin arasına karışarak Türkiye’ye

⁸⁴³ *Milliyet*, 9 Mayıs 1987, s. 7.

⁸⁴⁴ *Hürriyet*, 23 Ağustos 1987, s. 14.

⁸⁴⁵ *Hürriyet*, 1 Temmuz 1987, s. 3. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1987, s. 5., *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1987, s. 7., *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1987, s. 8.

⁸⁴⁶ “Şiddet Zamanı” olarak da adlandırılmaktadır.

⁸⁴⁷ *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1988, s. 8.

⁸⁴⁸ *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1988, s. 12.

⁸⁴⁹ *Hürriyet*, 8 Nisan 1988, s. 14.

gönderildiği, bir süre kaldıktan sonra geri döndükleri belirlenmiştir. BKP hükümeti, bu hareketle uluslararası alana “Türkler geri dönüyor” şeklinde propaganda yapmayı hedeflemiştir.⁸⁵⁰ Daha sonra Devlet Bakanı Ercüment Konukman, göç sırasında 300-500 civarı Bulgar ajanının eğitilerek Türkiye’ye gönderildiğini ve görevlerini tamamlayıp Bulgaristan’a geri döndüğünü duyurmuştur.⁸⁵¹ Ayrıca bu provokatörler, Türk göçmenleri yeniden Bulgaristan’a dönmeye ikna etmeye çalışmıştır. Örneğin, yaklaşık 50 Bulgar provokatörün “Türkiye’de size hayat yok. Hükümet sizi zorla güneydoğuya yerleştirecek” ifadeleriyle propaganda yaptıkları belirlenmiştir.⁸⁵²

Bulgaristan, Mehmet Derviş⁸⁵³ ve Şükrü Tahirov’u⁸⁵⁴ 25 Mayıs 1989 tarihinde düzenlenen İnsan Hakları Konferansı’nda konuşma yapmaları amacıyla Paris’e göndermiştir. Derviş’in Pomakların isimlerini gönüllü olarak değiştirdiklerini söylemesi, Tahirov’un ise “aslen Bulgar olan Türklerin, ulusal bilince vardıkları için isimlerini herhangi bir baskı görmeden değiştirdikleri”ni anlatması planlanmıştır. Bu plandaki asıl amaç, aslen Türk asıllı olan bu iki delegenin yaptığı konuşmalarla Türkiye’nin iddialarını bastırmak ve uluslararası kamuoyunda taraf toplamaktır. Derviş, konferansta yaptığı konuşmayı şu şekilde anlatmıştır: “...Bana ikinci gün söz verdiler. Kürsiye gelince hiç gözümü kırpmadan “İki gündür burada Bulgaristan aleyhine anlatılan bütün şeyler tamamıyla uydurmadır. Benim sosyalist ülkeme iftiradır. Hepsini reddederim. İsim meselesinde katiyen zorbalık kullanılmamıştır” derken salondan sahneye üç kişi fırladı. Gömleklerini kaldırdılar, sırtlarını döndüler salona. Gördüklerimi nasıl anlatayım. Mestanlı köylerinden olan bu üç kişi isim kampanyasında miliste o kadar işkence görmüşler ki, arkalarına vurulan copların, iğneli topuzların açtıkları yaraları Türk doktorlar dahi kapatamamışlar. Omuzları, yarın kürekleri, yazın suyu çekilmiş enecler gibi çizgi çizgi, kıpkızıl. Bu üç zavallı nasılsa polisten kaçmaya, ölümü göze alarak sınırı geçmeye muvaffak olmuşlar. Türkiye de onları bizim konferansa göndermiş. Sahnede gözlerimde gördüğüm tablo o kadar korkunçtu ki, dilim tutuldu. Bu üç kişinin durumları benim Bulgaristan Türklerinin isimlerini tamamıyla gönüllü değiştirdikleri tezimi tuzla buz etti.”⁸⁵⁵

Bulgaristan, 27 Eylül 1989 tarihinde düzenlenecek olan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi görüşmeleri öncesi sunduğu raporda Türkiye’nin uluslararası arenadaki saygınlığını azaltmak amacıyla ülkeyi “bakımsız ve tüm bulaşıcı

⁸⁵⁰ *Hürriyet*, 16 Ağustos 1989, s. 13.

⁸⁵¹ *Hürriyet*, 26 Ağustos 1989, s. 1-14.

⁸⁵² *Hürriyet*, 2 Eylül 1989, s. 7.

⁸⁵³ Bulgarca adıyla Svetoslav Duhovnikov.

⁸⁵⁴ Bulgarca adıyla Orlin Zagorov.

⁸⁵⁵ İsmail Cambazov, *Beşiğim ve Eşiğim*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2014, s. 669-670.

hastalıkların merkezi” olarak nitelemiş ve yaygın bir kolera salgını olduğunu iddia etmiştir.⁸⁵⁶

3.4. Ali Yusufov ve Konsolosluklar Krizi

Bulgaristan ve Türkiye arasındaki gerginlik, “Bulgar İstihbarat Servisi” adına çalıştığı belirlenen Ali Yusufov’un İstanbul’daki Bulgaristan Konsolosluğu’na sığınması sonucu artış göstermiştir. Bulgar Konsolos Pavel Pavlov, Yusufov ile birlikte yabancı basın mensuplarıyla bir görüşme gerçekleştirmiş, bu görüşmede Türk makamları eleştirilmiştir. Süreç içerisinde Yusufov’un Bulgaristan’a geri kaçırılmaması için konsolosluk önünde tedbirler alınmıştır. Hükümet bu konuda taviz vermemiş, güvenlik önlemlerinin kaldırılmasını isteyen Bulgar yetkililere Yusufov’un teslim edilmesi karşılığında bu isteğin yerine getirilebileceğini bildirmiştir.⁸⁵⁷ BKP hükümeti, güvenlik önlemlerinin kaldırılması isteğine ANAP hükümetinin olumsuz yanıt vermesi sonucu misilleme yapmıştır. Bu bağlamda İstanbul’daki konsoloslukta alınan önlemlerin aynısı Türkiye’nin Filibe Konsolosluğu önünde uygulanmıştır. Bu esnada Bulgaristan sert bir dille uyarılmış, durumun ciddi gelişmelere yol açabileceği belirtilmiştir.⁸⁵⁸

Bulgaristan, Yusufov konusunda görüşmek amacıyla Özal’ı Sofya’ya davet etmiştir. Bu davet, geline nokta “Türkiye’nin geri adım atması” olarak algılanabileceği düşünülüp reddedilmiştir. Türkiye, Filibe Konsolosluğu kuşatmasının sürmesi durumunda konsolosluğu kapatacağını bildirmiştir. Bulgaristan, aynı şekilde İstanbul Konsolosluğu’nu kapatabileceğini söyleyerek karşılık vermiştir.⁸⁵⁹ Bulgaristan, daha sonra Ankara’ya bir temsilci göndermiş ve Filibe’deki kuşatmanın sonlandırılacağını belirtmiştir. Buna karşılık Türkiye, Yusufov’un teslim edildikten sonra beyan etmesi halinde Bulgaristan’a dönebileceğini iletmiştir. Gerçekleştirilen bu görüşmeler basında “ilişkilerde yumuşama” olarak yazılmıştır.⁸⁶⁰

Filibe’deki kuşatmanın kaldırılmasından 8 gün sonra, karşılık görüşmeler sonucu Yusufov konsolosluktan çıkartılıp Bulgaristan’a gönderilmiştir. İngiliz “Foreign Report” dergisinin haberine göre, Bulgaristan’da papa suikastı iddiasıyla

⁸⁵⁶ *Hürriyet*, 23 Eylül 1989, s. 10.

⁸⁵⁷ *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1985, s. 1.

⁸⁵⁸ *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1985, s. 1.

⁸⁵⁹ *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1985, s. 1.

⁸⁶⁰ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1985, s. 8.

tutuklu bulunan Bekir Çelenk'in suçsuz bulunup Türkiye'ye gönderilmesi, konsoloslukta tutulan casus Yusufov ile takasta kullanılması yönünde yorumlanmıştır.⁸⁶¹ Nitekim Yusufov'un iadesi, Çelenk'in Türkiye gönderilmesinden kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir. Bu iddialara karşılık Dışişleri, “Çelenk ile takas değil. Bulgarların Türk yasalarına riayeti sonucu gerçekleşti.” şeklinde açıklama yapıp çıkan haberlerin asılsız olduğunu duyurmuştur.⁸⁶²

Çelenk, Türkiye'ye gönderildikten kısa bir süre sonra 14 Ekim 1985 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Çelenk'in ölümü bazı kesimler tarafından kendisinin bilerek gönderildiği, hasta olduğunun bilindiği ve Bulgaristan'da ölmesi istenmediği için Türkiye'ye yollandığı şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁶³

Yusufov, daha sonra Bulgaristan tarafından Türkiye'ye gönderilme sebebini şu şekilde açıklamıştır: “Bulgar Gizli Servisi'nin isteği üzerine Türkiye'de olay çıkartıp cezaevine girecektim. Cezaevine girişim de Bulgaristan'da koz olarak kullanılacaktı. Oradaki Türklere, müslüman ve Türk olan birinin cezaevinde işkence gördüğü, sığınma hakkının kabul edilmediği anlatılacaktı.”⁸⁶⁴ Bulgaristan'a gönderildikten sonra Yusufov'un Bulgaristan'da “KDS” adı verilen gizli servis tarafından başarısız olması nedeniyle zehirli iğne ile öldürüldüğü ve Bulgar Gizli Servisi'nde “cellat” kod adıyla anıldığı ortaya çıkmıştır.⁸⁶⁵

Bekir Çelenk'ten sonra Türkiye'ye gelen kaçakçı Hasan Conkara'nın da hapisanede fenalaşıp ölmesi, Bulgaristan'dan gönderilen kaçakçıların zehirlenerek öldürüldüğü iddiasını güçlendirmiştir. Nitekim Conkara, Bulgar Gizli Servisi'nin planladığı suikast girişimini Türk emniyetine bildirmiş, ayrıca yaptığı bir konuşmada Bulgarların kendisini tedavi etmek amacıyla hastaneye yatırdığını ancak yapılan iğneler sonucu her gün kötüleştiğini söylemiştir.⁸⁶⁶

BKP hükümeti, Yusufov sonrası da Türkiye üzerinde casusluk faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu bağlamda Türkiye'ye İstanbul'da inşa edilecek başkonsoloslukta çalışmak üzere 60 işçi gönderilmiştir. İşçilerin işe uğramamasıyla beraber MİT tarafından casus oldukları tespit edilmiş ve Sofya'ya gönderilmişlerdir.⁸⁶⁷ Daha

⁸⁶¹ *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1985, s. 1.

⁸⁶² *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 19, Temmuz 1985, s. 16-17.

⁸⁶³ *Hürriyet*, 13 Ekim 1985, s. 13.

⁸⁶⁴ *Hürriyet*, 21 Temmuz 1985, s. 13.

⁸⁶⁵ *Hürriyet*, 19 Mayıs 1987, s. 16.

⁸⁶⁶ *Hürriyet*, 13 Ekim 1987, s. 3.

⁸⁶⁷ *Hürriyet*, 27 Temmuz 1986, s. 1-15.

sonra, ajanların ülkeye vizesiz girdikleri, bazı sol örgütlerle ilişkilerinin olduğu ve kışkırtıcılık yaptıkları ortaya çıkmıştır.⁸⁶⁸ Konu dahilinde Bal-Türk Başkanı Mehmet Çavuş, Özal'a Bulgaristan'ın ülkeye şoför, işçi, inşaatçı süsü verilen casuslar soktuğunu ve bunların ülke geleceği için büyük tehlikeler oluşturabileceğini belirten bir mektup yollamıştır.⁸⁶⁹

3.5. İlticalar

1985'e girilmesiyle beraber Bulgaristan'daki azınlıklara uygulanan baskıların artması sonucu Türkiye'ye birçok iltica gerçekleştirilmiştir. Bu ilticalar, yabancı ve Türk basınında geniş yer bulmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen ilticalardan en çok ses getireni Naim Süleymanoğlu olmuştur. Bulgaristan'da yaşayan ve halter sporuyla ilgilenen Naim Süleymanoğlu, Bulgaristan Türklerinin adları değiştirilirken turnuvalara bir süre kendi ismiyle katılmıştır. "Time" dergisine göre, Süleymanoğlu isim değiştirme kampanyasında bir istisna olarak görülmüştür. Bunun sebebi, Süleymanoğlu'nun eğer ismi değiştirilirse yarışmalara katılmayacağını açıklamasıdır. Ancak buna rağmen kendisinin adı "Naum Şalamanov" olarak değiştirilmiştir.⁸⁷⁰ Bu isim değişikliği, Doğu Almanya'daki bir halter şampiyonasında "Junge Welt" gazetesi tarafından, "*Şalamanov adı size bir şey hatırlatmıyorsa, bu kişi 14 yaşında dünya büyükler halter rekorlarını kıran, 16 yaşında büyükler dünya halter şampiyonu olan ve şimdi 18 yaşında olan genç ile aynı kişidir.*" şeklinde yorumlanmıştır. Doğu Almanya'daki komünist parti yayın organı "Neues Deutschland" gazetesi ise Bulgaristan'ı destekleyici bir tutum sergilemiştir. Gazetede Süleymanoğlu hakkında "*Naum Şalamanov, eskiden Süleymenov adıyla bilinirdi. Yarışmaya katılan üç Bulgar sporcudan biri*" yazılmıştır. AP Ajansı ise "Türk asıllı Bulgar halterci Slav adını aldı" başlığı atmıştır.⁸⁷¹

Süleymanoğlu, Dünya Şampiyonası için Avustralya'nın Melbourne şehrinde bulunduğu esnada ortadan kaybolup orada yaşayan Bulgaristan Türklerinin yanında gizlenmiştir. Avustralya menşeli "Melbourne Sun" gazetesi, Süleymanoğlu'nun sığınmasını "dostlarının evinde bulunuyor" şeklinde yazmıştır. Süleymanoğlu, daha sonra Avustralya polisine Türkiye'ye sığınma talebinde bulunmak için ifade vermiştir. Olayın ANAP hükümetine ulaşmasıyla, İçişleri Bakanlığı iltica

⁸⁶⁸ *Hürriyet*, 28 Temmuz 1986, s. 1.

⁸⁶⁹ *Hürriyet*, 23 Ağustos 1986, s. 11.

⁸⁷⁰ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1985, s. 6.

⁸⁷¹ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1985, s. 7.

başvurusunun kabul edildiğini Avustralya ilgi makamlarına ve Süleymanoğlu'nun kendisine iletmiştir.⁸⁷²

Süleymanoğlu, işlemlerin tamamlanmasının ardından Avustralya Büyükelçiliği Müsteşarı Yücel Ayaşlı ile Londra'ya gitmiştir. Yaptığı açıklamada “Kurtuldum. Bulgaristan'da şampiyon olmaktansa Türkiye'de çöpçü olmak daha iyi.” sözlerini sarf eden Süleymanoğlu, kaçmaya ismi değiştirildikten sonra karar verdiğini söylemiştir. Bal-Göç Başkanı Mümin Gençoğlu, Süleymanoğlu'nun ilticasını “Jivkov'un ödüllendirdiği Süleymanov, rahat yaşamasına rağmen, zulmü içine sindirememiştir. Dünya bundan ibret almalıdır.” şeklinde değerlendirmiştir. Bulgaristan, bu olayı büyük bir tepkiyle karşılamıştır. Avustralya hükümetine 5 kere nota verilmiş ancak olumlu bir karşılık alınamamıştır.⁸⁷³ BTA, Avustralya'yı suçlayarak olayın “terörist bir eylem” olduğunu öne sürüp, “çirkin saldırı” olarak nitelemiştir.

Süleymanoğlu, 13 Aralık 1986 tarihinde Londra'dan Ankara'ya gelmiş ve büyük sevinç gösterileri ile karşılanmıştır.⁸⁷⁴ 15 Aralık'ta Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararıyla beraber Süleymanoğlu, Türk vatandaşlığına alınmıştır⁸⁷⁵. 18 Aralık'ta ise akrabalarının yaşadığı Bursa'ya gelen Süleymanoğlu'nu büyük bir kalabalık karşılamıştır. Bulgaristan'ı protesto eden kalabalık “Katil Jivkov”, “Kahraman Naim”, “Göç başlasın” sloganları atmıştır.⁸⁷⁶

Bulgaristan, iltica sonrası 3 yıl süreyle Avustralya ile sportif ilişkileri durdurma kararı almış, aynı zamanda Doğu Bloku ülkelerine aynı çağrıda bulunmuştur.⁸⁷⁷ BTA, Süleymanoğlu'nun ilticasının ardından Türkiye'deki 350 Türk'ün Bulgaristan'a iltica etmek istediği temalı bir haberi Viyana'da bulunan uluslararası haber ajanslarına göndermiştir. Ancak, ajanslar haberi inandırıcı bulmadığını açıklamıştır. Öte yandan İstanbul Başkonsolosluğu'nda görevli konsolosun Bursa ve İstanbul'daki göçmenlere Bulgaristan'a dönmek konusunda baskı yaptığı ortaya çıkmıştır. Dışişleri, bu haberler doğrultusunda Bulgaristan Ankara Büyükelçisi'ni bakanlığa çağırıp, uyarıda bulunmuştur. Bu haberler, Bulgar Başkonsolosluğu tarafından yalanlanmıştır.⁸⁷⁸ Aynı zamanda Sofya Radyosu,

⁸⁷² *Milliyet*, 11 Aralık 1986, s. 7., *Milliyet*, 12 Aralık 1986, s. 13.

⁸⁷³ *Milliyet*, 13 Aralık 1986, s. 11.

⁸⁷⁴ *Milliyet*, 14 Aralık 1986, s. 8.

⁸⁷⁵ *Resmî Gazete*, 15 Aralık 1986, s. 2., *BCA*, 30-18-1-2 / 567-549-3(14.12.1986).

⁸⁷⁶ *Milliyet*, 19 Aralık 1986, s. 13.

⁸⁷⁷ *Milliyet*, 15 Aralık 1986, s. 13.

⁸⁷⁸ *Milliyet*, 20 Aralık 1986, s. 14.

yayınlarında Süleymanoğlu'nun Türkiye'de başarılı olamayacağını belirtmiş ve daha önce iltica eden Türk asıllı sporculara “geri dön” çağrısı yapmıştır.⁸⁷⁹

Süleymanoğlu'nun ilticasını, İlyas Şükrüoğlu'nun Kanada'da düzenlenen Dünya Ümitler Grekoromen Güreş Şampiyonası'ndan kaçıp Türkiye'ye iltica isteğinde bulunması izlemiştir. Bulgaristan, sporcusunun kayıp olduğunu açıkladığı bir duyuruda Şükrüoğlu'nun Bulgar ismini kullanmış ve Türk olduğunu gizlemiştir.⁸⁸⁰ Şükrüoğlu, 22 Ağustos 1987 tarihinde Ankara'ya gelmesiyle beraber Özal ile görüşmüş ve Anıtkabir'i ziyaret etmiştir.

Süleymanoğlu ve Şükrüoğlu'nun ilticası, Türkiye halkı ve Bulgaristan Türkleri açısından umut verici bir gelişme olmuştur. Hükümet tarafından kendilerine ödül olarak iki ev verilmiş ve Özal tarafından manevi evlatlığa alınmışlardır.⁸⁸¹ Yabancı basın, bu iltica haberlerine geniş bir biçimde yer vermiştir. Bu ilticalar, uluslararası arenada Bulgaristan üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Süleymanoğlu, Türkiye dışındaki konferans ve toplantılara katılarak Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları dünya kamuoyuna duyurmayı amaçlamıştır. Örneğin, “Bulgaristan Türkleri Derneği” tarafından ABD'ye davet edilmiş ve Türklere uygulanan baskıları anlatan bir konuşma yapmıştır.⁸⁸² Ayrıca 23 Şubat 1988 tarihinde Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan “dostluk ve iyi niyet protokolü” sonrası Bulgaristan Türkleri sorununa bir çözüm bulunamaması sonucu Batı ülkelerine yaptığı ziyaretlerde yetkililerle görüşmeler yapmıştır. Bu durum, basın tarafından Süleymanoğlu'nun “gezgin büyükelçi” olduğu yönünde yorumlanmıştır.⁸⁸³

Bulgaristan'dan Sovyetler'e görevli olarak giden Mustafa Süleymanov, Türkiye Büyükelçiliği'ne Nisan 1985'te sığınma talebinde bulunmuştur. Süleymanov'un Türkiye'ye gönderilmesi konusunda hükümet diplomatik girişimlerde bulunmuş ancak sorun uzun süre çözülememiştir.⁸⁸⁴ Muhalefet partileri, yeterli girişimin bulunmadığı konusunda hükümeti eleştirmiştir.⁸⁸⁵ Sovyetler, iltica olayını Viyana Anlaşması'nın ihlali olarak değerlendirmiş, Türkiye ise olayın 1951

⁸⁷⁹ *Hürriyet*, 6 Ocak 1987, s. 14.

⁸⁸⁰ *Hürriyet*, 14 Ağustos 1987, s. 10.

⁸⁸¹ *Hürriyet*, 23 Ağustos 1987, s. 14.

⁸⁸² *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1988, s. 11.

⁸⁸³ *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1988, s. 12.

⁸⁸⁴ *Milliyet*, 14 Aralık 1985, s. 1-9.

⁸⁸⁵ *Milliyet*, 17 Aralık 1985, s. 7.

Cenevre Mülteciler Anlaşması bünyesinde ele alınması gerektiğini savunmuştur.⁸⁸⁶ Sorunun uzun süre çözülmemiş, Türkiye girişimlerini yoğun bir biçimde sürdürmüştür. Sovyetler, konunun Bulgaristan ile Türkiye arasında çözülmesi gerektiğini savunup, konu hakkında herhangi bir yorum yapmaktan kaçınmıştır.⁸⁸⁷ İki yılı aşkın süredir büyükelçilik binasında konaklayan Süleymanov, Türkiye’de casus olarak yargılanan Mehmet Demirel ile değiş-tokuş yapılarak 913 gün sonra ülkeye gönderilmiştir. Daha sonrasında Bakanlar Kurulu tarafından kendisine Türk vatandaşlığı verilmiştir.⁸⁸⁸

İlticaların bir kısmı Bulgaristan-Türkiye sınırlar kapılarındaki geniş güvenlik önlemleri nedeniyle Yunanistan üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Hüseyin Mestanoğlu ve Yusuf Bilal adındaki iki Türk, Bulgaristan üzerinden Yunanistan’a kaçmıştır. Bulgaristan, hırsızlık ve kundakçılık suçundan bu iki Türk’ün iadesini istemiştir. Çorlu Balkan Türkleri Derneği, bu konuda yaptığı açıklamada iade işleminin idama eşit nitelikte olduğunu belirterek Yunanistan’ın böyle bir durumda “cinayet ortağı” olacağını belirtmiştir.⁸⁸⁹ Mestanoğlu ve Bilal, suçlamalar doğrultusunda Yunanistan mahkemesi tarafından yargılanmıştır. Sorgu aşamasında UAÖ Yunanistan Temsilcisi’nin tanıklığına başvurulmuştur. Yunan savcısı, Bulgaristan’ın suçlamaları hakkındaki delillerin yetersiz olduğunu söyleyip, kararı ertelemiştir. Bu süreç içerisinde Bulgaristan’dan daha ayrıntılı kanıt istenmiştir. Sanıkların avukatları BM tarafından tayin edilmiştir. Bu avukatlar, sanıkların Bulgaristan’a gönderilmesi durumunda şiddetle cezalandırılacaklarını söyleyip, iadenin gerçekleşmemesi talebinde bulunmuştur.⁸⁹⁰ 10 Aralık 1985 tarihinde yapılan yargılamada, Bulgar iddiaları “siyasi intikam” olarak görülmüş ve yurttaşlar serbest bırakılmıştır. 20 Aralık’ta Türkiye’ye getirilen yurttaşlar büyük bir sevinçle karşılanmışlardır. Bal-Göç ve Bursa Valiliği tarafından kendilerine daire armağan edilmiştir.⁸⁹¹ Daha sonra bu karar doğrultusunda Bulgar Dışişleri Bakanlığı, Yunan temsilciliğine bir protesto mesajı göndermiştir.⁸⁹²

Bulgaristan’da milletvekili olan Seydiye Tahirova, eşi Ahmet Tahirov ve çocukları Tamer Tahirov, 19 Eylül 1988 tarihinde Yunanistan seyahatleri sırasında

⁸⁸⁶ *Milliyet*, 13 Ocak 1986, s. 7.

⁸⁸⁷ *Hürriyet*, 20 Ekim 1987, s. 1-12.

⁸⁸⁸ *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1987, s. 13.

⁸⁸⁹ *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1985, s. 6.

⁸⁹⁰ *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1985, s. 13.

⁸⁹¹ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1985, s. 6.

⁸⁹² *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1986, s. 3.

Gümülcine şehrindeki Türk konsolosluğuna giderek siyasi sığınma isteğinde bulunmuşlardır. Bu istek, Özal'ın çok ses getiren 20 Eylül 1988 tarihli Bursa mitinginde gündeme gelmiştir.⁸⁹³ ANAP hükümetinin dönemin Yunanistan hükümeti ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği nezdindeki girişimleri sonucu, Tahirova ve ailesi 22 Eylül'de Türkiye'ye giriş yapmışlardır.⁸⁹⁴

3.6. İkili Görüşmeler

Türkiye, asimilasyon ve göç sürecinde Bulgaristan'a ikili görüşme isteklerini yöneltmiş ancak olumlu bir cevap alamamıştır. Parlamentolararası Birlik Türk Grubu Başkanı Barlas Doğu, asimilasyon uygulamalarını yerinde görmek amacıyla Bulgar Grubu Başkanı Peter Boudov'a bir davet göndermiştir.⁸⁹⁵ Bulgaristan Ulusal Meclis Başkanı Stanko Todorov, bu davete “*Bulgaristan'da hiçbir ülke denetleme yapamaz*” diyerek olumsuz cevap vermiştir. Aynı zamanda Todorov, göç etmek isteyen Türklerin ülke içinde herhangi başka bir konuma yerleşebileceklerini söylemiştir. Bu söylem, üstü kapalı bir şekilde “sürgün” olaylarının habercisi olmuştur.⁸⁹⁶ Mesut Yılmaz, Todorov'un bu söylemlerini “şovenizm” olarak yorumlamıştır.

Asimilasyon faaliyetleri ülke gündemine girdikten sonra Özal ve Jivkov ilk defa Moskova'da Çervenkov'un cenaze töreninde karşılaşmıştır. Bir Alman haber kanalına göre Özal, Jivkov'a tüm Türk azınlığı göçmen olarak kabul edebileceğini bildirmiştir. Öte yandan bir başka gözlemci, Jivkov'un Türk devlet adamlarını görmezden geldiğini belirtmiştir.⁸⁹⁷

İlişkilerin kriz boyutuna taşınmasından sonra ilk karşılaşma AGİK toplantısında Vahit Halefoğlu ve Mihail Ivanov arasında gerçekleşmiştir. Petar Mladenov, sağlık sorunları dolayısıyla toplantıya katılamamıştır.⁸⁹⁸ Toplantıda konuşan Halefoğlu, Türk azınlığa asimilasyon uygulandığını belirtmiş, Helsinki Nihai Senedi'nde yer alan insan hakları hükümlerinin ihlal edildiğini söyleyip Bulgaristan'ı “ırkçı” olarak nitelemiştir. Ivanov, Halefoğlu'nun konuşmasına net bir cevap vermeyip, karşılık olarak Türkiye hakkında isim vermeden “Kürt sorunu” konulu bir konuşma yapmıştır. Ayrıca sözde Ermeni soykırımını da içinde bulunduran “Türkiye'de İnsan Haklarının İhlali Hakkında Yorumsuz Gerçekler”

⁸⁹³ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1988, s. 8.

⁸⁹⁴ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1988, s. 11.

⁸⁹⁵ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1985, s. 1., *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 14, Şubat 1985, s. 6-27-28.

⁸⁹⁶ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1985, s. 7.

⁸⁹⁷ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1985, s. 1., *Cumhuriyet*, 15 Mart 1985, s. 1.

⁸⁹⁸ *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1985, s. 13.

başlıklı bir metin, temsilcilere dağıtılmıştır. Ivanov, yaptırımları “dayanaksız suçlamalar” olarak görüp, “Türkiye tümüyle gerçek dışı olan bu konuyu topluluğun dikkatini başka yöne çekebilmek için tarihi, siyasi ve vicdani açılardan en az hakka sahip olan ülkelerden biridir.” şeklinde konuşmuştur. 1968’de imzalanan göç anlaşmasındaki “Türk asıllı Bulgar vatandaşları” ifadesinin hatırlatılması üzerine ise “Onlar Osmanlı zamanında Türklük bilinci aşılınmış kişiler” diyerek karşılık vermiştir.⁸⁹⁹ Karşılıklı atışmalarla geçen bu konuşmalar sonucu gergin olan Türk-Bulgar ilişkileri herhangi bir değişime uğramamıştır.

İlk bakan ziyareti Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı Metin Eminoğlu’nun UNESCO 23. Genel Konferansı sebebiyle Sofya’ya gitmesiyle gerçekleşmiştir.⁹⁰⁰ Eminoğlu, yaptığı açıklamada, “Bulgaristan’daki Türk azınlığın eğitim, bilim, kültür ve haberleşme alanında maruz kaldığı darbelerin UNESCO tarafından bilinmesi ve çareler üzerinde durulması gerekir” şeklinde konuşmuştur.⁹⁰¹ Eminoğlu, ayrıca Türkiye’nin gerekirse tüm Türk azınlığı kabul edebileceğine değinmiştir. Örgüt, siyasi bir oluşum olmadığı için, meselenin siyasi boyutu tartışılmamıştır.⁹⁰²

1986’ya gelindiğinde Jivkov, Romanya Başbakanı Çavuşesku aracılığıyla Evren’e bir sınır köyünde buluşma isteği göndermiştir. Daha önce de Özal’a Bulgaristan Türkleri konusu haricinde bir görüşme teklif eden Jivkov’a, azınlıklara uygulanan baskının gündeme alınması şartı iletilmiştir.⁹⁰³ Bal-Türk Genel Başkanı Mehmet Çavuş, Jivkov’un davetini dünya kamuoyunu yanıltmak olarak görmüş, buluşma esnasında Türk basınının ve göçmenlerden oluşan bir heyetin bulunmasını istemiştir.⁹⁰⁴

Jivkov, 12 Eylül 1986 tarihinde yaptığı bir açıklamada son zamanlarda olumsuz gelişmeler olduğunu ve Türkiye ile ikili ilişkileri geliştirecek her türlü adıma hazır olduğunu bildirmiştir. Bu gelişme, Türk basını tarafından “sürpriz bir davranış” olarak yorumlanmıştır.⁹⁰⁵ Bu açıklamadan sonra Halefoğlu, görüşmenin Bulgaristan’daki Türk azınlığı kapsamaması halinde bunun olumlu yönde atılmış bir

⁸⁹⁹ *Hürriyet*, 2 Ağustos 1985, s. 6.

⁹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1985, s. 10., *BCA*, 30-18-1-2 / 540-401-10(27.09.1985).

⁹⁰¹ Eminoğlu’nun yaptığı konuşmanın tam metni için bkz. *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 22, Ekim 1985, s. 59-62.

⁹⁰² *Hürriyet*, 15 Ekim 1985, s. 1.

⁹⁰³ *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1986, s. 13.

⁹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1986, s. 11.

⁹⁰⁵ *Milliyet*, 14 Eylül 1986, s. 13.

adım olarak görülebileceğini söylemiştir. Bulgaristan'ın tutumunu ani bir şekilde değiştirmesi, şu iki sebebe bağlanmıştır:⁹⁰⁶

1. Dünya kamuoyunun bu konudaki olumsuz tepkisi sonucu Bulgaristan'ın düştüğü diplomatik yalnızlık
2. Yunanistan'la imzalanan işbirliği anlaşmasından sonra Bulgaristan'ın Türkiye'yi karşısında almak istememesi ve dengeli davranma arzusu

Daha sonra, Jivkov'un görüşme isteğinin asıl sebebi Dışişleri yetkilileri tarafından Türkiye'nin Bulgaristan ile ticari ilişkilerini zayıflatması sonucu ülke ekonomisinin ağır bir darbe alması olarak açıklanmıştır.⁹⁰⁷ Nitekim Türkiye'nin Bulgaristan'dan ithalatı 1984'te 121.124.000 Amerikan doları olurken bu sayı 1985'te 98.754.000'e; 1986'da ise 41.474.000'e gerilemiştir.⁹⁰⁸

1986'nın son ikili görüşmesi Viyana'da düzenlenen AGİK toplantısında Halefoğlu ve Mladenov arasında gerçekleşmiştir. İki saat süren görüşme sürecinde Mladenov, Bulgaristan'da Türk olmadığı tezini savunmaya devam etmiştir. Halefoğlu, görüşme sonunda bir sonuca varılmadığını ancak diyalog sürecinin başlamış olabileceğini açıklamıştır. Görüşme sonrasında Bulgaristan Dışişleri Bakanı İkinci Yardımcısı Ivan Ganev bir basın toplantısı düzenlemiştir. Ganev, basın toplantısında Türkiye'nin pan-türkizmi resmi politika haline getirdiğini söylemiştir.⁹⁰⁹

Mesut Yılmaz, 8 Ocak 1988 tarihinde "Kimyasal Silahlar Konferansı" sebebiyle Paris'te bulunduğu esnada Mladenov ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yılmaz, görüşme sonrası basına detaylı bir açıklama yapmamıştır. Bu, basın tarafından bir göç anlaşması konusunda olumlu gelişmeler olduğu yönünde yorumlanmıştır.⁹¹⁰

Özal, BKP hükümetinin göç anlaşmasına olumsuz bakmasının ardından Bulgaristan'a BM Mülteciler Yüksek Komiseri'nin de bulunacağı şekilde, iki tarafın da uygun gördüğü bir yerde, en kısa zamanda görüşme önerisinde bulunmuştur.⁹¹¹

⁹⁰⁶ *Milliyet*, 16 Eylül 1986, s. 1-8.

⁹⁰⁷ *Milliyet*, 23 Eylül 1986, s. 7.

⁹⁰⁸ Ayrıca ithalat 1987 yılında 9.363.000, 1988'de 15.712.000, 1989'da ise 3.296.000 Amerikan dolarına gerilemiştir. bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistik Göstergeler (1923-2009)*, s. 462., <http://www.antakyatso.org.tr/dokumanlar/istatistik%20gostergeler.pdf>, Erişim: 24 Aralık 2019.

⁹⁰⁹ *Milliyet*, 8 Kasım 1986, s. 13.

⁹¹⁰ *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1989, s. 1-8.

⁹¹¹ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1989, s. 11.

Bulgaristan, bu öneriye “önkoşulsuz” görüşme olması şartıyla olumlu yanıt vermiş, göçü “turistik seyahat” olarak nitelemiştir. Türkiye aleyhine iddialarını sürdüren Bulgaristan, ulusal televizyon kanalına yaptığı açıklamalarda Türkiye’ye giden Türklerin işsizlikle karşılaştıklarını ve işkence gördüklerini öne sürmüştür. Özal, önkoşulsuz bir görüşme şartını reddetmiş, göç anlaşmasının konuşulmayacağı bir toplantının gerçekleştirilemeyeceğini belirtmiştir.⁹¹²

Bulgaristan, iki taraf arasında anlaşma sağlanamaması üzerine müzakere teklifini reddetmiştir. Bunun karşısında, BM temsilcisinin bulunmayacağı, iki ülke arasında tüm konuların ele alınacağı ön şartsız müzakere önerisini yinelemiştir. Bu olay basında “Bulgar, masadan kaçtı” olarak yorumlanmıştır.⁹¹³ Bulgaristan ise uluslararası arenada göç anlaşması hususunda Türkiye’nin anlaşmaya yanaşmadığı izlenimi vermeye çalışmıştır.⁹¹⁴

Jivkov, 28 Temmuz 1989 tarihinde Sofya’ya yeni atanan Büyükelçi Yalçın Oral ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Jivkov’un bu görüşmedeki tavrı basın tarafından “ilerisi için ümit verici” olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşmenin detayı 29 Temmuz 1989 tarihinde düzenlenen ve 5.5 saat süren Milli Güvenlik Kurulu toplantısında görüşülmüştür.⁹¹⁵ Jivkov, Oral’a gönderilecek göçmenlerin sayısının 300.000’i geçmeyeceğini söylemiştir. Aynı beyan Çernişev’e de iletilmiştir. Bu dönemde, Bulgaristan bir süre pasaport vermeyi durdurmuş ve göçmen sayısında kademeli bir indirime gitmiştir.⁹¹⁶

Mesut Yılmaz ve Bulgaristan Başbakan Yardımcısı Georgi Yurdanov, 30 Ekim 1989 tarihinde Kuveyt’te bir ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin büyük bir bölümünü Bulgaristan Türkleri konusu oluşturmuştur. Ayrıca Kasım 1989’da iki ülke arasında başka bir toplantı düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Görüşme sonrası Yurdanov toplantının yapıcı ve olumlu bir hava içinde geçtiği söylerken, Yılmaz “*Görüşmeler olumsuz değil, ancak yeterli de değil*” şeklinde açıklama yapmıştır. Bu görüşme, basın tarafından şu şekilde yorumlanmıştır:⁹¹⁷

1. Bu toplantı, özellikle Bulgaristan tarafında, ilişkileri gerginliğe sürükleyen temel sorunun ne olduğu ve nasıl giderileceği hususunda gerçekçi bir çözüm

⁹¹² *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1989, s. 1.

⁹¹³ *Hürriyet*, 7 Temmuz 1989, s. 12.

⁹¹⁴ *Milliyet*, 23 Temmuz 1989, s. 9.

⁹¹⁵ *Hürriyet*, 31 Temmuz 1989, s. 1.

⁹¹⁶ *Hürriyet*, 18 Ağustos 1989, s. 11.

⁹¹⁷ *Milliyet*, 31 Ekim 1989, s. 4.

bulunması için taraflar arasında siyasi irade olup olmadığını ölçmeye yaramıştır.

2. İlk aşamada Bulgaristan'ın Türk tezini dinlemeleri ve karşı tez oluşturmaları bir ümit kapısı aralamıştır. Ancak bu toplantı “araştırmacı bir nitelik” taşımaktadır. Siyasi ifadenin varlığı kesinleşmediği gibi, tarafların tutumları arasında herhangi bir yaklaşım da gözlenmemektedir.
3. Bu nedenle, “araştırmacı” çalışmaların ikinci bir görüşmede sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar da Bulgaristan'ın konuya çözüm aradığı izlenimi yaratmaktadır.
4. Kasım 1989'da düzenlenecek toplantının, birinci toplantının devamı niteliğinde olması ve ilkinde edinilen izlenimlerin siyasi iradeye yönelik çalışmaların bitirilmesine yönelik olacağı kabul edilmektedir. Yani Bulgaristan'ın Türkler ile ilgili sorunları değerlendirip değerlendirmeyecekleri ikinci görüşmede belli olacaktır.
5. Bulgaristan temsilcilerinin olumlu izlenimleri Türkiye'yi ikinci bir görüşmeye yöneltmiştir. İki taraf arasında hala görüş farklılıkları olması nedeniyle değerlendirmeler çok dikkatli yapılmaktadır. Görüşmeler olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilmemektedir. Görüşmelerin ayrıntıları gizli tutulmaktadır. Yılmaz'ın “olumlu değil, ancak yeterli de değil” ifadesi bunu desteklemektedir.

İKÖ önderliğinde Kasım 1989'da gerçekleştirilmesi planlanan görüşmelerin ikinci adımı Bulgaristan'daki iktidar değişikliği ve iç karışıklıklar nedeniyle 9 Ocak 1990 tarihine ertelenmiştir.⁹¹⁸ Bu süreç içerisinde, Jivkov'un istifasını takiben Bulgaristan'daki Türk azınlığa var olan haklarının geri verilmesi kararlaştırılmıştır. Görüşmeye Türkiye heyetinden Mesut Yılmaz, Dışişleri Bakanlığı Danışmanı Mehmet Ali İrtemçelik, Dışişleri Bakanlığı Doğu Avrupa Genel Müdür Yardımcısı Berhan Ekinci, Sofya Büyükelçisi Yalçın Oral, Kuveyt Büyükelçisi Güner Öztekin katılırken, Bulgaristan heyetinden Boiko Dimitrov, Dışişleri Bakan Yardımcısı Sataikov, Kuveyt Büyükelçisi Angel Mançev, Ankara Büyükelçisi Minko Sladkarov ve Uluslararası Hukuk Dairesi Başkanı Tepa Viçerov katılım göstermiştir. Mesut Yılmaz ve Boiko Dimitrov arasında gerçekleştirilen görüşmeler olumlu sonlanmıştır.

⁹¹⁸ Ayrıca bkz. *BCA*, 30-18-1-2 / 642-3-5(12.01.1990).

Yılmaz, görüşme sonrası “*Bu olumlu başlangıcın ışığında, Boiko Dimitrov ile görüşmenin, Türkiye ile Bulgaristan arasında var olan sorunların tatmin edici bir şekilde çözümü ve bir diyalogun başlatılması yolunda çok önemli bir fırsat olduğuna inanıyorum. Bunu umuyorum. Sofya’nın aldığı kararlardan sonra, bu ülkeyle aramızda yeni ilişkiler başlayabilir*” şeklinde açıklama yapmıştır.⁹¹⁹

3.7. Balkan Konferansı

23 Şubat 1988 tarihinde Belgrad’da düzenlenen Balkan Dışişleri Bakanları Konferansı’nda Bulgaristan ile Türkiye arasında “dostluk ve iyi niyet protokolü”⁹²⁰ imzalanmıştır.⁹²¹ Bu protokol, kamuoyu tarafından “sürpriz bir gelişme” olarak adlandırılmıştır. Bulgaristan’ın bir süredir parçalanmış aileleri birleştirme hususunda ülkedeki Türk çocuklarını Türkiye’ye göndermesinin ilişkilerin iyileştirilmesine öncü olduğu düşünülmüştür.⁹²²

Ayrıca Bulgaristan, konferansın başladığı gün ailelerin birleştirilmesi hususunda 10 Türk çocuğunu Türkiye’ye göndermiştir. Bu hareket, medya tarafından “Balkan Konferansı öncesi Türkiye’ye jest” olarak nitelendirilmiştir.

Mladenov ile Yılmaz, toplantının ertesi günü bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Bu görüşme, protokolün öngördüğü konular üzerinde “teknik” bir çalışma şeklinde geçmiştir. Görüşmede iki ülke arasındaki siyasi, kültürel ve iktisadi ilişkilerin Sofya ve Ankara’da gerçekleştirilecek görüşmelerde iyileştirilmesi kararlaştırılmıştır. Özal, Bulgaristan ile ilişkilerin yeni bir aşamaya girdiğini ve azınlıklar ile ilgili bazı iyileştirmeler yapılması hususunda görüşmelerin başlayacağını belirtmiştir.

İmzalanan protokole, muhalefet partileri tarafından farklı yorumlar yapılmıştır. Süleyman Demirel, protokolün Bulgaristan Türklerine uygulanan yaptırımları unutturmaması gerektiğini söylemiştir. Erdal İnönü ise yurttaşların asimilasyon öncesi yaşamlarına dönmeleri için barışçıl bir çözüme vakit kaybetmeden varılmasını temenni etmiştir.⁹²³

⁹¹⁹ *Milliyet*, 10 Ocak 1990, s. 14.

⁹²⁰ Aynı zamanda “İnsani Sorunlar Protokolü” olarak adlandırılmaktadır.

⁹²¹ *Dışişleri Bakanlığı 1988 Tarihçesi*, Ocak 1989, s. 151-152.

⁹²² *Hürriyet*, 24 Şubat 1988, s. 1-12., *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1988, s. 1-11.

⁹²³ *Hürriyet*, 25 Şubat 1988, s. 1-15., *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1988, s. 1-11.

Protokol sonrası göç beklentileri oluşmuş ancak Mladenov'un "göç anlaşması imzalanamaz" şeklindeki ifadeleri hükümet tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁹²⁴ Bulgaristan, protokol sonrası Türkiye ile ikili görüşmelerin başladığını ve üçüncü ülkelerin konuyla ilgilenmesinin gereksiz olduğunu belirterek propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Türkiye, Bulgaristan'ın bu girişimleri sonrası üçüncü ülkelerin konu dahilinde tepkilerini sürdürmesini beklemiş, bu bağlamda yabancı temsilcilere brifingler vermiştir. Ayrıca Bulgaristan bu süreçte ülkede Türk olmadığı iddiasını sürdürmüştür.⁹²⁵

Amerikan "Christian Science Monitor" gazetesi muhabiri William Echikson, imzalanan protokol sonrası Türk köylerinin hala kuşatma altında olduğunu ve yabancı diplomatların bu bölgelerden uzak tutulduğunu bildirmiştir. Echikson, yayımladığı haberde Türk azınlığın islamiyete olan bağlılığını koruduğunu ve Doğu Bloku ülkelerinde insan haklarını korumak için bazı grupların mücadele etmesine rağmen Bulgaristan'daki Türk halkının haklarının savunulmadığını yazmıştır.⁹²⁶

Protokol dahilinde planlanan Türkiye – Bulgaristan görüşmelerinin ilk bölümü 9 Mayıs 1988 tarihinde Ankara ve Sofya'da başlamıştır. 9 Mayıs'ta Ankara'ya gelen Bulgaristan'ın Dış Ticaretten Sorumlu Bakanı Hristo Iliyev, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Stoiru Mihailov ve yedi uzman, havaalanında Tanşuğ Bleda tarafından karşılanmıştır. Iliyev, görüşmeler öncesi yaptığı konuşmada "*Türkiye ile ilişkilerimizin hem geleneği hem de geleceği var*" diyerek ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla geldiğini ifade etmiştir.⁹²⁷ Bulgaristan heyeti, görüşmelerde Türkiye ile her türden ilişkilerin arttırılmak istendiğini ve işbirliğine hazır olduğunu belirtmiştir. Özellikle iktisadi ilişkilerin düzeltilmesi Bulgaristan'ın yoğunluğunu koyduğu konu olmuştur. Buna karşılık Türkiye heyeti, Türk azınlığın mağduriyetinin giderilmesini ön koşul olarak sunmuştur.⁹²⁸

Sofya'da gerçekleştirilen görüşmelere ise Dışişleri Bakanı Müsteşarı Nüzhet Kandemir başkanlık etmiştir.⁹²⁹ Gerçekleştirilen görüşmelere Bulgaristan medyasının ilgili az olmuş, basında neredeyse hiç yer verilmemiştir. Bununla beraber

⁹²⁴ *Milliyet*, 27 Şubat 1988, s. 1-12., *Milliyet*, 28 Şubat 1988, s. 1-10.

⁹²⁵ *Milliyet*, 10 Mart 1988, s. 10.

⁹²⁶ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1988, s. 3.

⁹²⁷ *Hürriyet*, 10 Mayıs 1988, s. 12.

⁹²⁸ *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1988, s. 1-8.

⁹²⁹ *BCA*, 30-18-1-2 / 600-715-3(05.05.1988).

“karşılıklılık” ilkesine göre TRT haber bülteninde değişiklik yapılmış ve Bulgaristan heyetinin girişimleri ile ilgili haberler yayından çıkarılmıştır.⁹³⁰

9-11 Mayıs 1988 tarihlerinde düzenlenen toplantılar sonrası, görüşmelerin ikinci adımı 21 Temmuz 1988 tarihinde başlamıştır.⁹³¹ Dışişleri Bakanlığı, görüşmelerde Türk azınlığın durumunun ana gündem konusu olacağına dair bir basın açıklaması yapmıştır. 22 Temmuz’da toplanan çalışma gruplarında ana amaç, iki ülke arasındaki ilişkileri 1984 öncesindeki düzeye getirmek olarak belirlenmiştir. Ülke temsilcilerinin yaptığı basın açıklamalarında Kandemir’in insani sorunlara değinmesine rağmen Ganev’in daha genel bir yorum yapması dikkat çekmiştir.⁹³²

Genel itibariyle bakıldığında, ortak çalışma gruplarının düzenlediği toplantıların gündemini şu konular oluşturmuştur:⁹³³

1. Türkiye ve Bulgaristan’da meydana gelen insani sorunlar
2. Kitle iletişim hususunda işbirliği
3. Karadeniz ve Mutludere’ye ilişkin konular
4. Silah, uyuşturucu madde kaçakçılığı ve terörizmle mücadelede işbirliği
5. Konsolosluk hizmetleri ile alakalı sorunlar
6. Diplomatik temsilcilerin katılacağı gezi rejimi
7. Karşılıklı finansal konular ve emlak sorunları

Mesut Yılmaz, 19 Ağustos 1988 tarihinde Dışişleri Bakanı sıfatıyla düzenlediği ilk kapsamlı basın toplantısında Bulgaristan Türkleri ile ilgili konuşmuştur. Yılmaz, Belgrad’da imzalanan protokol ve ikili görüşmeler sonucu Bulgaristan Türklerinin durumunda bir iyileşme olmadığını belirtmiş, bu durumda Sofya’yı ziyaret edemeyeceğini söylemiştir.⁹³⁴

Bal-Türk, yayınladığı bildiriye iki ülke arasında imzalanan protokolün Bulgaristan’ın oyalama taktiği olduğunu bildirmiştir. Bu bağlamda, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Türkiye Masası Şefi Danco Peev’in Bulgaristan Türkleri ile alakalı bir taviz vermeyi düşünmedikleri ve bu konuda geri adım atılmayacağını belirttiği bir konuşma örnek gösterilmiştir.⁹³⁵

⁹³⁰ *Hürriyet*, 11 Mayıs 1988, s. 3.

⁹³¹ *BCA*, 30-18-1-2 / 604-737-4(01.08.1988).

⁹³² *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1988, s. 1-11.

⁹³³ *Dışişleri Bakanlığı 1988 Tarihçesi*, Ocak 1989, s. 170., Bıçaklı, *a.g.e.*, s. 232-233.

⁹³⁴ *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1988, s. 8.

⁹³⁵ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1988, s. 11.

Sonuç olarak, Balkan Konferansı sonucu imzalanan protokol, ilk olarak iki ülke arasındaki sorunların çözüme kavuşturulacağı izlenimi verse de genel itibarıyla çok etkili olamamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA KOMÜNİZM SONRASI DÖNEM VE İLİŞKİLERİN NORMALLEŞMESİ

4.1. Komünizmden Demokrasiye Geçiş

Kasım 1989'da Todor Jivkov'un düşüşüyle beraber BKP'nin liderliğine getirilen Petar Mladenov, rejim aleyhtarı "Perestroyka ve Glasnost'a Destek Kulübü" üyesi 11 aydını partiye kabul etmiş ve rejimin liberalleşmesi yolunda ilk adımı atmıştır. Bu durum Fransız Haber Ajansı AFP tarafından Mladenov'un köklü siyasal reformlar yapmak istediği ve 35 yıldır suskunluğa mahkum edilmiş Bulgaristan halkının konuşmaya başladığı yönünde yorumlanmıştır.⁹³⁶ Ardından 29 Aralık 1989 tarihinde toplanan ülke konseyi, Türklere kendi isimlerini kullanma hakkını geri vermiş, Türkçe konuşma yasağını kaldırmış ve Türk çocuklarının ana dilinde eğitim alabilmelerini kararlaştırmıştır. Böylece "yeniden doğuş" sürecinin uygulanmasından vazgeçilmiştir.⁹³⁷ Bu sürecin devam ettirilmemesi birtakım aşırı milliyetçi Bulgar kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkilerin temelini ülkenin Kıbrıslılaşması ve 5 yüzyıllık Osmanlı hakimiyeti düşüncesi oluşturmuştur. Nitekim Türk isimlerinin geri verilmesinin Bulgaristan'ın NATO üyesi olan Türkiye tarafından işgal edilip Kıbrıslılaştırılacağına inanılmıştır. Bu doğrultuda ülkede birçok protesto gösterisi gerçekleştirilmiştir.⁹³⁸ Jivkov rejimi sonrası Türkiye'ye göç eden bazı kesimlerin Bulgaristan'a geri dönmesi ülkedeki milliyetçilik düşüncesini arttırmıştır. Bu durum, özellikle Türklerin yoğun bulunduğu Kırcaali, Hasköy ve Razgrad gibi bölgelerde hissedilmiştir.

Jivkov, kamu fonlarını zimmetine geçirmek, etnik düşmanlık ve nefret yaratmak suçlarından 18 Ocak 1990 tarihinde tutuklanmış ve hakkında adli

⁹³⁶ *Bursa Hakimiyet*, 15 Kasım 1989, s. 5.

⁹³⁷ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II*, C. 3, S. 16, s. 1747.

⁹³⁸ Rossen V. Vassilev, "Post-Communist Bulgaria's Ethnopolitics," *The Global Review of Ethnopolitics*, C. 1, S. 2, Aralık 2001, s. 4.

soruşturma açılmıştır.⁹³⁹ Bulgaristan Başsavcısı Evtim Stoimenov, Jivkov'un "görevi kötüye kullanmak ve Türklere yönelik yaptırımların sorumlusu olmakla" suçlandığını belirtmiştir. Bulgar resmi haber ajansı BTA ise Andrei Lukanov başkanlığında kurulan özel komisyonun "Jivkov ve birtakım BKP yetkililerinin işlediği suçlara dair ciddi kanıtlar" ele geçirildiğini bildirmiştir.

Jivkov'un tutuklanması ve meydana gelen hukuksal gelişmeler sonucunda Sofya'da muhalefet ve hükümet grupları arasında yapılan yuvarlak masa toplantıları iptal edilmiştir. "Yeşiller" grubu adına Avrupa Parlamentosu'nda bir karar tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarıda hakları elinden alınan Türk azınlığa Bulgar halkı ile eşit haklar tanınmasının vazgeçilmemesi için Bulgaristan'a çağrı yapılmıştır. Ancak Avrupa Parlamentosu, bu karar tasarısını reddetmiştir.⁹⁴⁰

Yeniden yapılanma sürecinde Şubat 1990'da gerçekleştirilen BKP olağanüstü kongresinde sunulan bildiri ile "kuvvetler ayrılığı ilkesi" kabul edilmiştir. Bu ilke uyarınca dönemin devlet başkanı Mladenov, BKP Genel Sekreterliği görevinden ayrılmıştır. Böylece partinin liderliğine reformist politikacı Alexander Lilov getirilmiştir. Lilov, yaptığı konuşmada "*Komünist Parti'nin sorunları çözecek gücü var. Daha az konuşup daha fazla iş yapacağız. Önümüzde çok zor bir dönem var. Komünist Parti'yi güçlendirmek ve iktidara getirmek istiyorum.*" şeklinde konuşmuştur.⁹⁴¹ Ayrıca Georgi Atanassov'un başbakanlık görevinden istifa etmesiyle beraber hükümeti kurma görevi oy birliğiyle reformist Andrei Lukanov'a verilmiştir.⁹⁴² Lukanov, parlamentoda yaptığı konuşmada "*Sosyal ve ekonomik bunalım, şu anda en önemli sorun ve bu bunalımdan en kısa sürede çıkmak da en önemli görevdir. ...Esaslı ekonomik reformları da en kısa zamanda yapmak zorundayız*" demiştir.⁹⁴³ Ardından 1 Ağustos 1990 tarihinde Jelyu Jeleu, yeni rejimin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁹⁴⁴ Jeleu, genel olarak Türkiye'ye karşı olumlu bir tavır sergilemiştir. Öyle ki, Kader Özlem tarafından kendisiyle yapılan bir röportajda Bulgaristan Türklerine uygulanan

⁹³⁹ Emin Atasoy, Elif Alkar, "Bulgaristan Müslümanlarını Derinden Etkileyen Yeniden Doğuş Sürecinin Geçiş Döneminde Sorgulanması ve Yargılanması", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C.1, S. 2, 2018, s. 57.

⁹⁴⁰ *Milliyet*, 19 Ocak 1990, s. 4.

⁹⁴¹ *Milliyet*, 3 Şubat 1990, s. 4.

⁹⁴² *Milliyet*, 4 Şubat 1990, s. 4.

⁹⁴³ *Milliyet*, 5 Şubat 1990, s. 4.

⁹⁴⁴ *Milliyet*, 2 Ağustos 1990, s. 4.

yaptırımlardan “kültürel soykırım” olarak bahsetmiş⁹⁴⁵, Türkiye’yi ise “Balkanlar açısından bölgesel bir süper güç” olarak tanımlamıştır.⁹⁴⁶

Reform yanlısı girişimlerin giderek yaygınlaşması ve uluslararası arenada yaratılan kötü izlenim sebebiyle Nisan 1990’da BKP’nin adı “Bulgaristan Sosyalist Partisi” olarak değiştirilmiştir. Ardından Kasım 1990’da “1971 Anayasası”nın geçersiz kılındığı kararlaştırılmış, ülkenin ismindeki “halk” ifadesi kaldırılmış ve “Bulgaristan Cumhuriyeti” ismi kabul edilmiştir.⁹⁴⁷

Komünizm sonrası Bulgaristan siyasetinin müslüman azınlık konusunda acil ve kapsamlı bir yeniden yapılanmaya uğraması beklenirken ülkedeki iktisadi buhran, bu konudaki gelişmeleri aksatmıştır. Jivkov döneminde halkın iktisadi açıdan hoşnutsuzluğu ve rejim karşıtı hareketleri yeni hükümetin önceliğini belirlemiş, uygulamaları ekonomi yönünde geliştirmiştir. Yeniden yapılanma sürecinde birtakım sorunlar ortaya çıkmış, uygulanan yeni politika halkın her kesimine hitap etmemiştir. Nitekim kapitalizme geçiş sürecinde serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi ve devlet bünyesindeki birçok kuruluşun özelleştirilmesiyle beraber sağlık, eğitim, kültür, sanat, spor, sanayi, tarım gibi birçok alanda koruyucu rol üstlenen devletin öncü rolü kaybedilmiştir. Böylece devletin sosyal sistemi zayıflamıştır. Özelleştirme sırasında küçük bir kesim zenginleşmiş, halkın geniş kitleleri ise hızla fakirleşmiştir.⁹⁴⁸ İşsizliğin artması, üretimin daralıp enflasyonun yükselmesi bir finansal kriz oluşturmuş ve bunun sonucunda hükümet aleyhine kitlesel protestolar artış göstermiştir. Böylece hükümet hızlı ve kontrolsüz bir şekilde gelişen özelleştirme faaliyetlerini yavaşlatıp sosyal politikalara yoğunluk vermek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla 1990-1995 yıllarını kapsayan bu dönem “hızlı radikal liberalleşme dönemi” olarak adlandırılırken, 1995-2000 arası dönem “yavaş kontrollü liberalleşme dönemi” olarak tanımlanabilir.⁹⁴⁹

⁹⁴⁵ Kader Özlem, *Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010, s. 232.

⁹⁴⁶ A.g.t., s. 94.

⁹⁴⁷ Aysoun Avdjiev, *Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 12.

⁹⁴⁸ Emin Atasoy, “Postsosyalist Dönemde Bulgaristan’da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, 2007, s. 5-6.

⁹⁴⁹ Caner Sancaktar, “Balkanlar’da Devletçi Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, 2019, s. 60.

Demokrasiye geçilmesi sonrası Türkiye ile yakın ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. 1990-1993 yıllarını kapsayan dönem “İyi İlişkilere Hazırlık Dönemi”, 1994-1998 arası ise “Yeniden İyi İlişkiler Dönemi” olarak adlandırılmıştır.⁹⁵⁰ Bulgaristan, bu dönemlerde Türkiye ile olan ilişkilerine daha çok iktisadi alanda yön vermeye çalışmıştır. Asimilasyon ve göç döneminde Türkiye ile olan iktisadi ilişkiler durma noktasına gelmiş, bu yönde gerçekleşen gelişmeler Bulgaristan ekonomisine büyük ölçüde zarar vermiştir. Dönemin Bulgaristan Başbakanı Lukanov, 7-9 Eylül 1990 tarihleri arasında Antalya’da gerçekleştirilen “Küresel Kalkınma Sorunları” konulu BM toplantısında Türkiye’ye ziyarette bulunmuştur.⁹⁵¹ Lukanov, verdiği bir demeçte Bulgaristan Türklerinin haklarının güvence altına alındığını belirterek “*Artık geriye dönüş olmaz. Bu hakları anayasa ile güvence altına alacağız*” demiştir. 7 Eylül 1990’da Turgut Özal, Yıldırım Akbulut ve Lukanov bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme, Kenan Evren’in 1983’te Jivkov ile gerçekleştirdiği görüşme sonrasında yapılan ilk üst düzey temas olması açısından önemlidir.⁹⁵² Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini Bulgaristan’daki Türklerin durumu, sınırdaki güvenlik faaliyetleri ve iktisadi iyileştirmeler oluşturmuştur.

4.2. Geçiş Süreci Gelişmeleri

Jivkov’un devrilmesiyle beraber BKP içinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Eski Cumhurbaşkanlığı Danışmanı Mihail Ivanov ve Eski Milletvekili İbrahim Yalimov, bu görüşleri üç gruba ayırmıştır:

1. Lilov ve Mladenov tarafından temsil edilen Gorbaçov’un siyasetine benzeyen “sosyalizmi demokratikleştirme” çalışmalarını savunan grup,
2. Son komünist Başbakan Atanasov önderliğinde muhafazakar ve totaliter sosyalizmin savunulduğu grup,
3. Lukanov başkanlığında totaliter rejimden demokrasiye geçmeyi ve kapitalizmi destekleyen grup.

Parti içindeki farklı görüşlerin yaygınlığını arttırması ve Jivkov dönemindeki faaliyetlerin şiddetle eleştirilmesiyle beraber Atanasov önderliğindeki grup zamanla etkinliğini yitirmiştir. Böylece parti içinde iki grup kalmıştır. Reformist bir çizgiyi benimseyen bu iki grubun kısa süredeki hedefleri birbirinden farklılık göstermiştir.

⁹⁵⁰ Bıçaklı, *a.g.e.*, s. 250-255.

⁹⁵¹ Ayşe Kayapınar, “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan’daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 2, Eylül 2003.

⁹⁵² *Milliyet*, 17 Eylül 1990, s. 14.

Mladenov ve Lilov, rejim temelinde sosyalizmi demokratikleştirmek amacındayken, Lukanov ekonomi ağırlıklı bir hedef belirlemiştir. Ancak bu iki grup hakimiyetlerini zayıflatacak iki farklı sorunla karşı karşıya kalmıştır: Doğu Almanya ve Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmeler dahilinde kendilerini iktidardan uzaklaştıracak popüler bir devrim ortaya çıkması ve etnik sorun. Asimilasyon karşıtı kesimin desteğini önemli bulan bu iki grup, yeniden doğuş sürecini durdurmak konusunda hemfikir olmuştur.⁹⁵³

Jivkov'un devrilmesinden hemen önce ve sonra birtakım siyasi oluşumlar faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunlardan en etkin 12 tanesi şu şekildedir:⁹⁵⁴

1. Glasnost ve Perestroyka Kulübü
2. Bağımsız Ekoglasnost Birliği
3. Vatandaş Girişimi Hareketi
4. Bağımsız Öğrenci Toplulukları Federasyonu
5. Bulgaristan Radikal Demokrat Partisi
6. “Podkrepa” İş Konfederasyonu
7. Bulgaristan İnsan Haklarını Koruma Derneği
8. Yeşiller Partisi
9. Dini Hakların, Vicdan Özgürlüğünün ve Manevi Değerlerin Korunması Komitesi
10. Nikola Petkov Bulgaristan Tarım Ulusal Birliği
11. Baskın Kulübü
12. Sosyal Demokrat Parti

Mevcut hükümeti desteklemeyen bu 12 oluşum, “Glasnost ve Perestroyka Kulübü” öncülüğünde birleşerek 7 Aralık 1989 tarihinde geçiş sürecinin ilk muhalefet partisi Demokratik Güçler Birliği’ni⁹⁵⁵ (DGB) oluşturmuştur. Ardından bağımsız sendika konumundaki Podkrepa, ülke genelinde bir grev çağrısı yapmıştır. Bunun sonrasında, BKP Merkez Komitesi ülkede meydana gelebilecek karışıklıkları engellemek amacıyla DGB ile bir yuvarlak masa toplantısına katılmayı kabul etmiştir. Reform yanlısı DGB yetkilileri, Podkrepa kanalıyla ülkeye yayılan

⁹⁵³ Ildir Lika, “*Nationhood Cleavages and Ethnic Conflict: A Comparative Analysis of Post-Communist Bulgaria, Montenegro and North Macedonia*”, Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s. 112-113.

⁹⁵⁴ *a.g.t.*, s. 114.

⁹⁵⁵ Bulgarca adı: *Sayuz na demokratiçnite sili (SDS)*

yenileşme hareketlerinin sözcüsü olmuş, halk ile hükümet arasında bir köprü oluşturmuştur. Halkın, yeni rejim talebine yönelik cesaretinin arttığı bu dönemde Bulgaristan Müslüman Komitesi Başkanı Nedim Gençev, televizyonda dini özgürlüğün sağlanması hakkında bir konuşma yapmış, konuşmanın giriş ve sonuç kısımlarını Türkçe gerçekleştirmiştir.⁹⁵⁶

Oluşumunu henüz tam olarak tamamlayamamış DGB, Haziran 1990'da yapılan seri seçimlerde BSP'ye yenilmiştir. Böylece geçiş sürecinde BSP'nin hala Kurucu Meclis'teki çoğunluğu oluşturması yeni anayasanın hazırlanması sürecinde bir bunalım ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte, Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi⁹⁵⁷ (HÖH), yapılan seçim sonucu 23 milletvekili ile meclise girmeye hak kazanmıştır. Jelev'in 1 Ağustos 1990 tarihinde devlet başkanı seçilmesi ile yeni anayasanın hazırlanma süreci hızlanmıştır. Ardından 19 Aralık'ta Bağımsız Milletvekili Dimitar Popov yetkisinde kurulan yeni hükümette DGB üyeleri de yer almıştır.⁹⁵⁸

Kurucu Meclis, 12 Temmuz 1991 tarihinde 1991 Anayasası'nın kabulünü oylamıştır. Oylama sonucu 309'a karşı 5 oyla yeni anayasa kabul edilmiştir. Kurucu Meclis'in asıl görevi bu şekilde tamamlanmıştır. Yeni anayasanın "Başlangıç Kısmı" ve "Temel İlkeler" adlı birinci bölümünde Bulgaristan'dan "demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olarak söz edilmiştir."⁹⁵⁹ Ardından vakit kaybetmeden Ekim'de genel seçimlere gidilmiştir. DGB, bu seçimlerde en fazla oyu alarak hükümet konumuna yerleşmiştir. HÖH ise milletvekili sayısını 24'e yükseltmiştir. Böylece DGB'den 110, BSP'den 106 kişinin girdiği meclise 24 sandalye ile giriş yapan HÖH, uzun yıllar etkinliğini sürdüreceği siyasi hayatının ilk adımı atmıştır.⁹⁶⁰ Böylece komünizm sonrası parti sistemi soldan sağa, sağdan sola radikal değişimlerin olduğu BSP, DGB ve HÖH etkinliğinde geçmiştir.⁹⁶¹ Nitekim 1991'de hükümete geçen DGB, 1994'de yapılan seçimde meclisteki çoğunluğunu kaybetmiş, 1997'de ise geri

⁹⁵⁶ *Milliyet*, 28 Aralık 1989, s. 4.

⁹⁵⁷ Bulgarca adı: *Dviženie za Prava i Svobodi (DPS)*

⁹⁵⁸ Sonay Bayramoğlu Özügurlu, Turgay Gülpınar, "Geçiş Sürecinde Bulgaristan'da Kamu Yönetimi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 75, S. 1, 2020, s. 262.

⁹⁵⁹ *A.g.m.*, s. 266.

⁹⁶⁰ Richard J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, New York, 2005, s. 395.

⁹⁶¹ Georgi Karasimeonov, "The Crisis of the First Post-communist Party System in Bulgaria", *ECPR 2004 Joint Sessions of Workshops*, The Political Representation of Social Interests in Central and East Europe, Uppsala, Sweden, 2004, s. 3-4.

kazanmıştır.⁹⁶² Genel olarak bakıldığında BSP kırsal alanlarda ve az eğitimli seçmenler arasındaki çoğunluğu toplarken, DGB şehir merkezlerinde ve daha eğitimli seçmenlere hitap etmiştir.⁹⁶³

4.3. Türklerin Siyasete Atılması: Hak ve Özgürlükler Hareketi

Asimilasyon sürecinde, Türk azınlık tarafından birçok örgüt kurulmuştur. Bu örgütler, “yeniden doğuş” dönemi boyunca birçok direniş faaliyetinde bulunmuş ve hükümetin uyguladığı politikaları uluslararası arenaya taşımıştır. BTMKH öncülüğünde organize edilen Bulgaristan Türklerinin haklarını koruma ve savunma faaliyetleri, daha sonra “Hak ve Özgürlükler Hareketi” çatısı altında toplanmıştır.⁹⁶⁴ 4 Ocak 1990’da kurulan HÖH, 26 Nisan 1990 tarihinde “Siyasi Partiler Yasası” uyarınca siyasi bir örgüt olarak tescillenmiştir.⁹⁶⁵ Partinin tüzüğü⁹⁶⁶, 1975 Helsinki Nihai Senedi ve 1989 Viyana Görüşmeleri’nde kararlaştırılan yargıların temelinde din, dil, kültür, siyasi özgürlüklerin ve tüm insan haklarının korunması amacıyla hazırlanmıştır. Partinin kurucu başkanlığını Ahmet Doğan yürütmüştür.

HÖH’ün siyasi bir parti olarak tescillenmesiyle beraber Haziran 1990’da yapılacak seçim için Türk azınlığın yoğun olduğu bölgelerde çalışmalar yapılmıştır. Süreç, Türkiye basını tarafından titizlikle incelenmiştir. İlk seçimlerde meclise girmesi hedeflenen milletvekili sayısı 40 olarak belirlenmiştir.⁹⁶⁷ Bu konuda “Milliyet” gazetesine bir demeç veren kurucu başkan Ahmet Doğan, seçimlerde oyun olmasından korktuğunu ifade etmiştir. Doğan, bu bağlamda seçimlerde gözlemci olarak bulunan Amerikan heyeti ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁹⁶⁸ Nitekim seçim öncesi, Türklerin yoğun bulunduğu Kırcaali şehrinin Koşukavak beldesinde faaliyet gösteren milliyetçi İşçi Vatan Partisi, HÖH’ün pembe şeritli oy pusulası benzeri oy pusulalarını Türklere dağıtmıştır. Doğan, gözlemcilere bu konuda şikayette bulunmuştur.⁹⁶⁹ Seçim sonuçlarına göre Sosyalist Parti’nin kazanmasına Türk basını

⁹⁶² Maria Spirova, “Political Parties in Bulgaria: Organizational Trends in Comparative Perspective.”, *Party Politics*, C. 11, S. 5, 2005, s. 604.

⁹⁶³ Steven M. Fish, “Stronger legislatures, stronger democracies”, *Journal of Democracy*, C. 17, S. 1, 2006, s. 15.

⁹⁶⁴ Rahmi Doğanay, Ahmet Çelik, Fatih Özçelik, *Rifat Özdemir’e Armağan*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018, s. 663.

⁹⁶⁵ Boyka Stefanova, “Between Ethnopolitics and Liberal Centrism: the Movement for Rights and Freedoms in the mainstream of Bulgarian party politics”, *Nationalities Papers*, C. 40, S. 5, Eylül 2012, s. 772.

⁹⁶⁶ Bkz. www.dps.bg/tr/t-z-k.html, Erişim: 26 Şubat 2020.

⁹⁶⁷ *Milliyet*, 7 Haziran 1990, s. 1-4.

⁹⁶⁸ *Milliyet*, 10 Haziran 1990, s. 4.

⁹⁶⁹ *Milliyet*, 11 Haziran 1990, s. 17.

tarafından “Herkes gitti Mersin’e, komşu gitti tersine” yorumu yapılmıştır.⁹⁷⁰ Ayrıca, HÖH’ün Türklerin yoğun bulunduğu beldelerdeki oyların yaklaşık %80’ini alması halk tarafından mutlulukla karşılanmıştır. Ülke genelinin aksine Sofya’da il genelinde DGB’nin kazanması, muhalefet tarafından ileriye dönük büyük bir umut kaynağı olmuştur. HÖH lideri Doğan ve DGB lideri Jelev, sonuçları “zafer işareti” yaparak kutlamışlardır.⁹⁷¹

HÖH’ün kurulumu ve seçimlerde yer alması komünizm rejiminden kalan milliyetçilik akımının etkisiyle halkın bir kesimi ve bazı siyasi çevreler tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim “etnik” parti yorumu altında, partinin faaliyetlerinin engellenmesi için birtakım girişimlerde bulunulmuştur. HÖH, 1990’da yapılan seçimlere katıldıktan sonra Sofya Şehir Mahkemesi, Ağustos 1991’de “etnik, ırksal ve dini bir temelle oluşturulmuş bir parti” olması tezine dayanarak⁹⁷² partinin siyasi yaşamına son verme kararı almıştır. Bu karar Eylül 1991’de Bulgaristan Yüksek Mahkemesi tarafından onaylanmıştır. Ancak Batı Avrupa ülkelerinin bu karara tepkisinin ardından Merkez Seçim Komitesi, HÖH’ün bir sonraki seçimlere katılmasına izin vermiştir. Böylece siyasi arenadaki “etnik” gerginlik artış göstermiştir.⁹⁷³ Kurulumundan itibaren var olan bu etnik gerginliğin gölgesinde HÖH, milletvekili listelerine birtakım Bulgar adayların isimlerini eklemiştir.⁹⁷⁴ Bu durum, partinin “etnik” imajını azaltmış, sadece azınlığa değil halkın her kesimine hitap ettiği izlenimi yaratmıştır.

Demokrasi sürecinde kurulan birtakım aşırı milliyetçi partiler, Ekim 1991’de gerçekleşecek seçimlerden önce HÖH’ün etkinliğini azaltmak amacıyla halk arasında etnik gerginlik yaratma çabasına girmiştir. Bulgar Nasyonal Radikal Partisi öncülüğünde birtakım İslam eserleri ve camiiler hasara uğratılmış, Türklerin adından kilise ve okulların duvarlarına halkta korku yaratmaya yönelik yazılar yazılmıştır.⁹⁷⁵

Ekim 1991 seçimine katılımı nihayet resmileşen HÖH, DGB ile koalisyon kurmuştur. Bu iki koalisyon ortağı arasındaki işbirliği, herhangi bir anlaşma ile tescillenmemiş, radikal komünizm karşıtı tutumlarına dayandırılmıştır. DGB’nin

⁹⁷⁰ *Milliyet*, 12 Haziran 1990, s. 1.

⁹⁷¹ *Milliyet*, 12 Haziran 1990, s. 4.

⁹⁷² Venelin Ganey, “History, politics, and the constitution: Ethnic conflict and constitutional adjudication in postcommunist Bulgaria”, *Slavic Review*, C. 63, S. 1, 2004, s. 66.

⁹⁷³ Bernd Rechel, *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Routhledge, 2008, s. 81.

⁹⁷⁴ *Milliyet*, 8 Haziran 1990, s. 17.

⁹⁷⁵ Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 104.

seçimi kazanıp, hükümeti kurma çalışmaları sırasında BSP yasama sürecini etkilemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimler DGB ve HÖH milletvekilleri tarafından oybirliğiyle reddedilmiştir. İki koalisyon ortağının stratejileri bu süreçte birbiriyle uyuşmamıştır. Ancak bu süreç, tartışmalardan önce ortak tavizlerin odak noktası yapılmasıyla aşılabilmektedir. Nitekim HÖH'ün temel kaygısı bir siyasi parti olarak Türk azınlığın haklarını anayasa güvencesine almakken, DGB'nin kaygısı ise iktisadi reform olmuştur. Ancak her iki parti de halkın Türk karşıtı tutumu nedeniyle temkinli davranmıştır. Öyle ki, bu süreçte Türk azınlık hakları konusunda “Gag kuralları”⁹⁷⁶ uygulanmıştır. Ayrıca yeni kurulan kabinede bakan ve bakan yardımcısı konumlarına herhangi bir HÖH yetkilisi getirilmemiştir.⁹⁷⁷ Bunun dışında 28 ilçe başkanlığı, 1144 ilçe danışmanlığı ve 653 köy muhtarlığına sahip olunmuştur.⁹⁷⁸

HÖH'ün kurulumundan itibaren Bulgaristan Türkleri konusunda üzerinde durduğu en önemli noktalardan biri ana dilde eğitim olmuştur. Türklerin yoğun bulunduğu Kırcaali şehrinde bu konuda büyük bir miting düzenlenmiş, yeni hükümet eleştirilmiştir.⁹⁷⁹ Bu yönde birçok girişimde bulunulmuş, önemli gelişmeler partinin resmi yayın organı “Hak ve Özgürlük” isimli gazete aracılığıyla okurlara aktarılmıştır. Temmuz 1991’de kabul edilen anayasanın 36. maddesinde “ana dili Bulgarca olmayan vatandaşların, Bulgarca’yı zorunlu olarak öğrenmelerinin haricinde kendi ana dillerini de öğrenme ve kullanma hakları vardır.” ibaresiyle Türkçe öğrenim anayasal güvence altına girmiştir.⁹⁸⁰ O dönem, BSP'nin çoğunluğunu oluşturduğu Büyük Halk Meclisi’nde kabul edilen eğitim yasasında azınlık halkın ana dil eğitiminin Bulgaristan resmi kurumlarının dışında ve devlet kontrolünde yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karar nedeniyle Bulgaristan Türkleri dersleri haftalarca boykot etmişlerdir. Boykot ve HÖH'ün girişimleri sonucu mevcudunda en az 10 Türk öğrenci bulunan sınıflarda haftada 4 saat Türkçe dersi okutulmaya başlanmıştır. Bu karar, Bulgar milliyetçilerinin tepkisini çekmiştir. Bulgar aileler

⁹⁷⁶ Karar alma ya da yasama organı üyeleri tarafından belirli bir konunun değerlendirilmesini, geliştirilmesini, tartışılmasını kısıtlayan ya da yasaklayan kurallardır.

⁹⁷⁷ Romyana Kolarova, “Tacit Agreements in the Bulgarian Transition to Democracy: Minority Rights and Constitutionalism”, *The University of Chicago Law School Roundtable*, C. 1, S. 1, 1993, s. 44-45.

⁹⁷⁸ Özgür, *a.g.e.*, s. 121.

⁹⁷⁹ *Milliyet*, 17 Mart 1991, s. 11., *Milliyet*, 19 Mart 1991, s. 1.

⁹⁸⁰ Vildan Onur, “Bulgar Cumhuriyeti Eğitim Sistemi: Yapı ve Yönetimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 37, S. 2, s.164.

çocuklarını okula göndermemiş, bazı öğretmenler derslere girmemişlerdir.⁹⁸¹ Bunun sonucunda hükümet Türkçe derslerini yeniden müfredattan kaldırmıştır. Ardından Türk aileler, 16 Eylül 1991 tarihinde yeniden bir boykot başlatmış, çocuklarını okul yerine Kur'an kurslarına göndermişlerdir.⁹⁸² DGB'nin iktidara gelmesi ve HÖH'ün koalisyona verdiği desteği Türkçe eğitimin geri gelmesi şartına bağlamasının ardından öğrenci velilerinden dilekçe alınması kaydıyla seçmeli Türkçe dersleri haftada 4 saat olarak yeniden yürürlüğe girmiştir. Böylece Türk öğrencilerin derslere katılımında bir artış gözlenmiştir. Ancak bu süreçte de birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Pedagoji mezunu yaklaşık 4.000 kişilik bir kesimin Türkiye'ye göç etmesi büyük bir kadro açığı ortaya çıkarmıştır.⁹⁸³

Türkiye, Bulgaristan Türklerine eğitim konusunda kaynak olacak binlerce kitabı Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağışlamıştır. Bağışlanan kitaplar yalnızca bakanlığa bağlı eğitim kurumlarında okutulan Türkçe dersler için değil, Bulgaristan'ın çeşitli üniversitelerinde ve Başmüftülük kurumlarında da kullanılmıştır. İki ülke arasında bu konu hakkındaki uzlaşma, bağışlanan kitapların Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son bir kontrole uğraması ve onaylanması şartı ile sağlanmıştır. Bu uzlaşma sonucu 1992'de Bulgaristan'a 270.000 Türkçe dil bilgisi ve ders kitabı gönderilmiştir. Aynı zamanda Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Bulgaristan'a gönderilen kitaplar şu şekildedir:⁹⁸⁴

Gönderildiği Yer	Tarih	Tür	Adet
Sofya İslam Enstitüsü ve Şumnu İmam Hatip Lisesi	25.12.1991	Kültür ve Ders Kitabı	3.419
Bulgaristan İmam Hatip Liseleri	11.12.1992	Ders Kitabı	1.924
Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı İmam Hatip Liseleri	13.01.1993	Ders Kitabı	1.446
Burgaz Özgür Üniversitesi	10.01.1994	Kültür Kitabı	65
Varna Türk Kültür Derneği	25.12.1995	Kültür Kitabı	28

⁹⁸¹ *Milliyet*, 2 Mart 1991, s. 14.

⁹⁸² Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclise Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 389-391.

⁹⁸³ Özgür, *a.g.e.*, s. 189-190.

⁹⁸⁴ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)*, BGF Yayınları, Bursa, 2007, s. 58'den aktaran, Kader Özlem, *Türkiye'nin Balkan Politikasının Analizi (1991-2014)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2015, s. 149-150.

Sofya Üniversitesi	30.01.1995	Kültür Kitabı	22
Sofya Üniversitesi	11.09.1995	Kültür Kitabı	700
Sofya Üniversitesi	02.10.1995	Kültür Kitabı	25
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 2	55.000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 3	50.000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 4	20.000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1996	Okuma	1.300
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1997	Okuma	10.000

HÖH, ayrıca Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde bir aracı konumuna gelmiş, ekonomik, siyasi ve askeri alanlardaki ilişkilerin iyileştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Türkiye-Bulgaristan arasındaki azınlıklar sorunu, Türkiye'nin Doğu Trakya'da bulundurduğu asker sayısının Bulgaristan tarafından tehdit olarak algılanması, iki ülke arasında imzalanan "Dostluk, İyikomşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması", gerçekleştirilen ikili ziyaretler, PKK'nın Bulgaristan bağlantısı, ülke sınırları sorunu, ekonomide barış ve istikrarın sağlanacağı "Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü" 1900'lü yıllarda bu ilişkilerin temelini oluşturmuştur.⁹⁸⁵

HÖH, 2001⁹⁸⁶ ve 2005⁹⁸⁷ yıllarında yapılan seçimlerde kurduğu koalisyonlarla hükümete ortak olmuştur. 2001'de seçimi kazanan II. Simeon Milli Hareketi lideri II. Simeon, kurduğu kabinede HÖH Milletvekili Mehmet Dikme'yi Tarım ve Orman Bakanı, Necdet Mollov'u ise Doğal Afet ve Sanayi Kazalarından Sorumlu Bakan olarak görevlendirmiştir. Böylece Türk azınlık, ülke siyasetinde ilk defa "bakanlık" düzeyinde yer almıştır.⁹⁸⁸ 2005'te yapılan seçim sonucu uzun süre hükümetin kurulamamasının ardından HÖH, BSP ve II. Simeon Milli Hareketi

⁹⁸⁵ A.g.e., s. 332-368.

⁹⁸⁶ 20 Temmuz 2001 tarihinde imzalanan protokol ile koalisyon tescillenmiştir.

⁹⁸⁷ 2005 yılında yapılan seçimde birinciliği BSP elde etmiş, ancak parlamentoda çoğunluğa erişememiştir. BSP, HÖH ile oluşturduğu koalisyonla bir hükümet kurmuş, ancak bu hükümet parlamento tarafından güvenoyunu alamamıştır. Böylece hükümeti kurma görevi seçimlerden ikinci çıkan II. Simeon Milli Hareketi'ne verilmiştir. Parti lideri Sakskoburgotski, 15 Ağustos 2005 tarihinde düzenlediği basın toplantısında BSP, HÖH ve kendi partisi arasında koalisyon anlaşmasına varıldığını açıklamıştır. Böylelikle üç parti arasındaki koalisyon tescillenmiştir. Bkz. *Milliyet*, 16 Ağustos 2005, s. 12.

⁹⁸⁸ *Milliyet*, 23 Temmuz 2001, s. 14.

koalisyonuyla oluşturulan kabinede Emel Ethem Başbakan Yardımcısı ve Doğal Afetler Bakanı, Cevdet akırov evre Bakanı, Nihat Kabil ise Tarım Bakanı olarak atanmıştır.⁹⁸⁹ Ayrıca HÖH, 14 bakan yardımcılığı görevi elde etmiştir.⁹⁹⁰

4.4. Ahmet Doğan

Ahmet Doğan 29 Mart 1954 tarihinde Bulgaristan'ın Dobri kentinde doğmuştur. Başarılı bir eğitim hayatı geçiren Doğan, yükseköğrenimini Sofya Üniversitesi Felsefe bölümünde yapmıştır. Doğan, 1984 sonunda başlayan ağır Bulgaristan yaptırımlarına fiilen maruz kalmış, Türklerin direnişinde büyük rol oynamıştır. Asimilasyon uygulamaları sırasında Bulgaristan Türkleri arasındaki saygın kesim ile beraber “Bulgaristan Türklerinin Milli Kurtuluş Hareketi” adı verilen bir direniş örgütü oluşturmuştur. Bölgesel olarak kurulan bu örgüt zamanla Türklerin yoğun bulunduğu yerlerde etkinliklerini arttırarak ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir hareket haline gelmiştir.⁹⁹¹ Doğan, teşkilat bünyesi altında gerçekleştirilen hareketlerden dolayı cezaevine konulmuş ve Mayıs 1989 olaylarının başlamasına vesile olmak suçlarından yargılanmıştır. Jivkov'un devrilmesi ve rejimin yumuşamasının ardından 12 Aralık 1989 tarihinde serbest bırakılan Doğan, Türk azınlığın haklarının savunulması konusunda ısrarını sürdürmüştür. Jivkov döneminde gerçekleştirdiği faaliyetler, kendisinin komünizm sonrası dönemde Bulgaristan siyasi hayatında yer edinmesinde büyük rol oynamıştır.⁹⁹²

1990'da HÖH'ün kurulması ile yeni Bulgaristan'daki ilk Türk siyasetçi konumunu elde eden Doğan, partinin kurulumuyla beraber teşkilatlanma hareketlerini hızlandırmış, uluslararası alanda girişimlerde bulunarak Bulgaristan siyasetine etki etmeye başlamıştır.

Doğan, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen büyük göçü “hata” olarak yorumlamıştır. Kendisine bu konuda sorulan soruya “*Bence hataydı. Çünkü biz burada, Bulgaristan'da yaşıyoruz. Mücadelemiz de buradadır. O göçün ardından geri dönenlerin bir bölümü mağdur oldu. Şimdi onların durumunu düzeltmek için uğraşıyoruz. Çünkü, Türkiye'ye giderken birçoğları kendi rızalarıyla evlerini buradaki görevlilere teslim etmişler.*

⁹⁸⁹ *Milliyet*, 16 Ağustos 2001, s. 12.

⁹⁹⁰ Marko Hajdinjak, “Thou Shall Not Take the Names Ethnic or Minority, And I Will Bless Thee: Political Participation of Minorities in Bulgaria”, *Political Parties and Minority Participation*, Friedrich Ebert Stiftung, Skopje, 2008, s. 14.

⁹⁹¹ Emine Alpay, *Sosyal İnşacılık Kuramı erevesinde Türk ve Bulgar Kimliği*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018, s. 174-175.

⁹⁹² www.dps.bg/tr/hoeh-icin/onursal-ba-kan.html, Erişim: 1 Mart 2020.

*Şimdi yeniden bu evlere yerleşmek istiyorlar. Tabii bu bizi epey sıkıntıya sokuyor. İşe sadece kanunlar açısından bakılırsa, o evlere el koyanlar kanunsuz bir iş yapmamış gibi gözüküyor.” şeklinde yanıt vermiştir.*⁹⁹³

Ahmet Doğan’ın “yeniden doğuş” süreci boyunca BTMKH bünyesi altında üstlendiği siyasi rol, Bulgaristan Türklerinin kurduğu birçok organizasyon tarafından destek görmemiştir. “Yeniden doğuş” sürecinde kurulan “İnsan Haklarının Savunulması Demokratik Birliği Derneği”⁹⁹⁴, “1989 Mayıs Olayları”⁹⁹⁵’nı kendilerinin başlattığını ve önderliğini Ahmet Doğan’ın haksız bir şekilde üstlendiğini savunmuştur. Ancak bu tez, BKP arşivleri ve İçişleri Bakanlığı’nın arşivlerinden derlenen belgelerle çürütülmüştür. Ayrıca Güner Tahir başkanlığındaki “Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi” de Doğan’a muhalif bir tavır sergilemiştir.⁹⁹⁵ Böylece açığa çıkan muhalif gruplar Bulgaristan Türklerini farklı siyasi oluşumlar yaratmaya itmiş, bu durum bütünlüğü bozmuş ve zamanla siyasete katılımı ciddi derecede azaltmıştır.

Ahmet Doğan’ın Bulgaristan siyasi hayatında yer aldığı süre boyunca kendisine ait “ajan” olduğuna dair birçok tez ortaya atılmıştır.⁹⁹⁶ Bulgar gazeteci Toma Bikov, “Doğan Dosyası” adlı eserinde Ahmet Doğan hakkında “*Bulgar gizli polisini bilgilendiren zavallı bir ihbarcı*” ifadelerini kullanmıştır. Ardından Grigor Lilov adlı gazetecini yayınladığı “Boyko Borisov Gizli Bir Tasarım” adlı kitapta Doğan’a “Bulgar Gizli Servisi (DS) ajanı” yorumu yapılmıştır.⁹⁹⁷ Ayrıca “1989 Mayıs Olayları” sonrası birçok Türk liderin sınır dışı edilip Ahmet Doğan, Lütfi Mestan ve Kasım Dal gibi HÖH liderlerine aynı yaptırımların uygulanmaması bazı kesimlerde bu kişilerin Bulgar Gizli Servisi için çalıştığı düşüncesini oluşturmuştur. Bu düşünceye göre, sosyalist sisteme uymayan ve hükümetle işbirliğine yanaşmayan Türkler sınır dışı edilirken, ülke istihbaratına çalışabilecek kişilerin Bulgaristan’da ikamet etmelerine izin verilmiştir. Böylece Türk azınlık ve sivil toplum örgütleri arasında meydana gelen lider boşluğu ve stratejik özelliklerin kaybolmasıyla hükümetle işbirliği yapan kesimin önü açılmıştır.⁹⁹⁸

⁹⁹³ *Milliyet*, 23 Nisan 1991, s. 3.

⁹⁹⁴ 13 Kasım 1988 tarihinde Mustafa Ömer başkanlığında, Ali Ormanlı genel sekreterliğinde ve Sabri İskender sekreterliğinde kurulmuştur.

⁹⁹⁵ Atasoy, Alkar, *a.g.m.*, s. 61.

⁹⁹⁶ Bkz. EK-XVII.

⁹⁹⁷ www.bghaber.org/bghaber/seytan-dogan/, Erişim: 1 Mart 2020.

⁹⁹⁸ Emin Atasoy, Abdullah Soykan, “Freedom walk of the Turks in Bulgaria: Events of May in 1989 and their reflections”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, C. 19, 2011, s. 116.

Ahmet Doğan'a yönelik "ajan" ifadeleri ilk kez 22 Ekim 1997 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı Bogomil Bonev tarafından mecliste yapılan konuşma sonrası kamuoyunda somut bir nitelik kazanmıştır. 2006'da ajanlık dosyalarının kamuoyuna açılmasıyla beraber Doğan'ın 10 ciltten oluşan ve içerisinde el yazısıyla yazılıp imzalanmış sayfaların, gider belgelerinin, aldığı ücretlere ait makbuzların ve kendisinden sorumlu yetkililerin raporları ortaya çıkmıştır.⁹⁹⁹

Ahmet Doğan, 19 Ocak 2013 tarihinde Sofya'da düzenlenen HÖH 8. Olağan Kurultayı esnasında Türk asıllı Oktay Hasanov Yenimehmedov isimli şahsın saldırısına maruz kalmıştır. Saldırı, tabancanın tutukluk yapması sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁰⁰⁰ Doğan'a yönelik bu saldırı, dünya basınında geniş yankı uyandırmıştır.¹⁰⁰¹ Saldırıya yönelik soruşturma sonrası Başsavcılık tarafından Yenimehmedov'un Doğan'ı öldürme niyetinde olmadığı, tabancadaki mermilerin ses mermisi olduğu dolayısıyla bir insana zarar vermeyeceği açıklanmıştır. Yenimehmedov'un ise annesine niyetinin Ahmet Doğan'ı öldürmek değil, "dokunulmaz" olmadığını göstermek olduğunu bildiren bir not yazdığı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰² Saldırıya 11 yıllık hapis istemiyle dava açılması sonrası HÖH, saldırının önemsizleştirilmeye çalışıldığını savunarak uluslararası soruşturma isteğinde bulunmuştur.¹⁰⁰³ Bu olay sonrası, genel başkanlığa Lütfi Mestan geçmiştir.

Saldırı sonrası halkın bir kesiminde olayın HÖH'ün yaklaşan seçimlerde lehlerine kullanılmak üzere bilerek gerçekleştirildiği yorumu yapılmıştır. "Alpha Research" adlı şirketin yaptığı ankette, katılanların %56'sı saldırının bir şekilde HÖH'ün oyunu olduğunu söylemiştir. Ahmet Doğan'la arası açık olan eski DGB, dönemin "Güçlü Bulgaristan İçin Demokratlar" partisinin lideri Ivan Kostov, bu saldırının yaklaşan seçimde HÖH tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılacağını iddia etmiştir.¹⁰⁰⁴ Aşırı milliyetçi tutumuyla bilinen ATAKA¹⁰⁰⁵ lideri Volan Siderov ise saldırının HÖH adına iyi bir gelişme olduğunu söyleyerek, olayın

⁹⁹⁹ Basri Zilabid Çalışkan, *Bulgaristan'da İslam (1878-2018)*, İnkılab Basım Yayın, İstanbul, 2018, s. 179.

¹⁰⁰⁰ *Milliyet*, 20 Ocak 2013, s. 1.

¹⁰⁰¹ Bkz. www.dailymail.co.uk/news/article-2265002/Ahmed-Dogan-Heart-stopping-moment-man-pulls-gun-Bulgarian-opposition-leader-makes-speech-live-TV.html, www.bbc.com/news/world-21103987, Erişim: 2 Mart 2020.

¹⁰⁰² www.theguardian.com/world/2013/jan/20/bulgaria-turkey, Erişim: 2 Mart 2020.

¹⁰⁰³ www.gazetevatan.com/suikast-bilmecesi--507593-dunya/, Erişim: 2 Mart 2020.

¹⁰⁰⁴ sofiaglobe.com/2013/01/25/ahmed-dogan-and-bulgarias-theatre-of-the-absurd/, Erişim: 2 Mart 2020.

¹⁰⁰⁵ Türkçe "Saldırı" anlamına gelmektedir.

parti seçmeni arasındaki bütünlüğü arttıracakını belirtmiştir.¹⁰⁰⁶ Günümüzde ise saldırı mevzu bahis olduğunda çeşitli akademisyenler tarafından olaya “tiyatro” ve “oyun” benzetmeleri yapılmaktadır.¹⁰⁰⁷

4.5. Türklere Karşı Irkçı Oluşum: ATAKA Partisi

Bulgaristan’da demokrasi dönemine girilmesiyle Türklerin sosyal ve siyasi hayatta etkin bir şekilde rol oynaması Bulgaristan’daki birtakım aşırı milliyetçi kesimi rahatsız etmiştir. 2001 seçimleriyle HÖH’ün içinde bulunduğu bir koalisyon hükümetinin ülkenin yönetimine geçmesi, bu milliyetçi kesimin düşüncelerini rahat bir ortamda dile getirmesi için uygun bir atmosfer hazırlamıştır. 2001-2005 yılları arası kurumsal bir düzenek olmaksızın gerçekleşen saf Bulgar milliyetçiliği etkisindeki bazı hareketler, 2005’te birtakım milliyetçi grupların ittifakı ve Volen Siderov’un liderliğinde oluşan ATAKA partisiyle kurumsal bir zemine yerleşmiştir.¹⁰⁰⁸ Parti, Türk basınında “ırkçı” olarak adlandırılmıştır.

ATAKA, 2005’te yapılan seçimlerde oyların %8.14’ünü alarak Ulusal Meclis’e girmeye hak kazanmıştır. Böylece Bulgaristan siyasi ortamında yeni bir fenomen ortaya çıkmıştır. Partinin seçimlerden kısa bir süre önce oluşturulmasına rağmen meclise girebilecek çoğunlukta aldığı oy “sürpriz” olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca 2006’da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Siderov’un %24 oy alması, 2007’de ise Avrupa Parlamentosu için gerçekleşen seçimde ATAKA’nın %14 oy alıp 3 temsilci gönderme hakkı elde etmesi, partinin kısa süre içinde uyguladığı politikanın etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰⁰⁹ Bunda partinin kendisine ait bir gazetesinin, televizyon kanalının¹⁰¹⁰, radyosunun ve sağlam bir çevrimiçi platformunun olması büyük etki etmiştir. Nitekim bu medya ağı, Siderov’un fikirlerinin yayılmasına yardımcı olmuştur. Milliyetçi ve popülizm odaklı “Bulgaristan’ı Bulgarlar için yeniden kazanalım!”, “Millileştirme ya da ölüm”, “AB’de Türkiye’ye hayır!”, “NATO’dan dışarı!”, “Bir çingene ülkesinde yaşamak

¹⁰⁰⁶ www.milliyet.com.tr/dunya/kursude-suikasti-silah-engelledi-1657773, Erişim: 2 Mart 2020.

¹⁰⁰⁷ Bu yorum, yazarın Bulgaristan’da çeşitli akademisyenler ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda yapılmıştır.

¹⁰⁰⁸ Yannis Sygkelos, “Nationalism versus European integration: the case of ATAKA.”, *East European Quarterly*, C. 43, S. 2-3, 2015, s. 166-167.

¹⁰⁰⁹ Nikolai Genov, “Radical nationalism in contemporary Bulgaria”, *Review of European Studies*, C. 2, S. 2, Aralık 2010, s. 35.

¹⁰¹⁰ Skat TV.

istemiyorum” gibi sloganlar, yayın organları tarafından sergilenip halkın bir kesiminde taraf bulabilmiştir.¹⁰¹¹

Radikal sağcı bir parti olarak gösterilen ATAKA, anti-semitizm, milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, hukuk ve düzen kavramlarını benimsemiştir. Parti, devletin fiziksel şiddet üzerindeki meşruiyetini kabul eden bir anlayışa sahip olmuştur. ATAKA, genel olarak radikal sağ partilerde bulunan anti-demokrasi kavramına rağmen ülkedeki demokratik hükümet biçimini yok etmeye çalışmamış, ama rejim üzerindeki mevcut siyasi sorunların radikal değişimlerine odaklanmıştır. Ayrıca ATAKA, seçmenin ilgisini popülist stratejiler kullanarak çekmeye çalışmasından dolayı “radikal sağcı popülist parti” olarak da adlandırılmıştır.¹⁰¹² Parti, genel olarak Roman, Türk ve Yahudi karşıtı bir tutum sergileyip, ülkenin tam bağımsızlığını Avrupa Birliği ve NATO’dan çıkıldığı sürece kazanabileceğini savunmuştur.¹⁰¹³

Şiddetin uygulanmasının meşrulaştırılmasını bir parti politikası haline getiren ATAKA, 2005 seçimlerinde HÖH’ün parlamentodaki varlığını koruması ve kurulan kabinede bakanlıklar elde etmesinden sonra Sofya başta olmak üzere ülke genelinde birtakım protesto gösterileri gerçekleştirmiştir. Sofya’daki Banyabaşı Camii önünde gerçekleşen protesto gösterisinde¹⁰¹⁴ Türk karşıtı sloganlar atılmış, Bulgaristan haritası Türk bayrağı ile kaplı bir şekilde gösterilerek yeni hükümet eleştirilmiştir. Irkçı ve islamofobik tutumunu sürdüren ATAKA, Türk isimlerinin Bulgarlaştırılması düşüncesini savunmuştur.¹⁰¹⁵ Bu parti, camii hoparlörlerinden çıkan “gürültü kirliliği”nin giderilmesi ve Türkçe yayınların kaldırılması¹⁰¹⁶ için imza toplama kampanyaları düzenlemiş ve bu gibi birçok etkinliğe imzasını atmıştır.¹⁰¹⁷

¹⁰¹¹ Pencho D. Penchev, “The opportunistic national-populism of the Bulgarian political party Ataka in a historical perspective”, *L’Europe à contre-pied: idéologie populiste et extrémisme de droite en Europe centrale et orientale*, 2015, s. 82-83.

¹⁰¹² Marketa Smrckova, “Comparison of radical right-wing parties in Bulgaria and Romania: The national movement of ATAKA and the Great Romania Party.”, *Stredoevropske politicke studie*, C. 11, S. 1, 2009, s. 50-51.

¹⁰¹³ Blagovesta Cholova, Jean-Michel de Waele, “Bulgaria: A Fertile Ground for Populism?”, *Slovak Journal of Political Science*, C. 11, S. 1, 2011, s. 34-35.

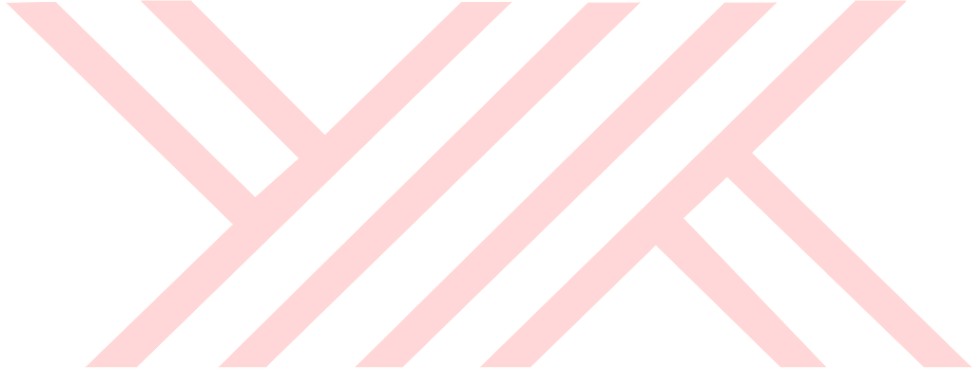
¹⁰¹⁴ ATAKA, Türk karşıtı ve islamofobik protesto gösterilerini Sofya’da müslümanlar için bir simge haline gelen Banyabaşı Camii önünde gerçekleştirmiştir. 2005’de gerçekleşen bu eylemden sonra, birçok protesto gösterisi daha yaşanmıştır. Bkz. www.balturk.org.tr/tag/banyabasi-camii/, Erişim: 4 Mart 2020.

¹⁰¹⁵ www.hurriyet.com.tr/gundem/hasan-ismini-hasanov-yapariz-38743775, Erişim: 4 Mart 2020.

¹⁰¹⁶ kircaalibhaber.com/?pid=3&id_news=6767, Erişim: 4 Mart 2020.

¹⁰¹⁷ Antonina Zhelyazkova, Violeta Angelova, “Racism in post-communist Bulgaria and trade union responses.”, *Transfer: European Review of Labour and Research*, C. 13, S. 3, 2007, s. 455-456.

Genel itibariyle ATAKA, varlık gösterdiği süre boyunca milliyetçi ve popülist çizgisinden şaşmamış, Bulgaristan seçim tarihi boyunca benzer söylem ve propagandalarına devam ederek ülke siyasetinde adından bahsettirmeyi başarabilmiştir.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, tarihi boyunca birçok defa yabancı ülkelerde yaşayan ve farklı nedenlerle göç etmesi gereken Türk göçmenlere ev sahipliği yapmıştır. Bu göçmenler arasındaki en kalabalık grubu Bulgaristan Türkleri oluşturmaktadır.¹⁰¹⁸ Bulgaristan Komünist Partisi hükümetinin Türk azınlığa karşı uyguladığı asimilasyon faaliyetlerine 1984'te sistemli bir şekilde başlamasıyla Türkiye-Bulgaristan ilişkileri tarihlerinin en kötü dönemini yaşamıştır. 1989'da Bulgaristan'ın Türkleri zorunlu göçe tabi tutmasıyla beraber azınlıklar üzerinde uygulanan yaptırımlar doruk noktasına ulaşmış, insan haklarının çiğnenmesi hususunda uluslararası arenada büyük yankı uyandırmıştır.

İmzaladığı insan hakları ve azınlıklar temalı antlaşmalara uymayan Bulgaristan, Türk azınlığa uyguladığı yaptırımlar ile bu antlaşmaları çiğneyerek dünya kamuoyunun tepki odağı haline gelmiştir. Bu dönemde Türklere uygulanan baskıların temelini zorla isimlerinin değiştirilmesi, dini vazife ve törenlerinin engellenmesi, Türkçe konuşmanın yasaklanması, haberleşmenin kısıtlanması, zulme direnenlerin sürgüne gönderilmesi ve öldürülmesi oluşturmuştur.

Özellikle Bulgaristan'da yayınlanan basın kaynakları, Türk azınlığın Bulgarlaştırılması ve komünizme alıştırılması konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bulgaristan Komünist Partisi gizli görüşmelerinden de anlaşılabilceği üzere halkın komünizme uyum sağlaması çalışmalarında basın büyük ölçüde kullanılmış ve propaganda faaliyetleri daha çok Türk azınlığın yoğun bulunduğu bölgelerde uygulanmıştır. Bu süreçte Türkiye'yi karalayan haberler yapılmış, Türk yazarların sosyalizmi destekleyici yazıları yayımlanmıştır.

Bulgaristan, asimilasyon sürecinde yerli ve yabancı basın mensuplarının ülke içindeki faaliyetlerini kısıtlamıştır. Bulgaristan basını bu süre içerisinde göçü meşrulaştırmak amacıyla seferber edilmiştir. Böylece Türk basınının Bulgaristan'da gerçekleşen olaylarla ilgili haber alma düzeyi azalmıştır. Ancak yoğun çabalar sonucu asimilasyon hakkında bilgi edinilebilmiş ve konu uluslararası arenaya taşınabilmiştir. Yabancı basın kaynakları, Bulgaristan içinde daha aktif faaliyet

¹⁰¹⁸ 1923-1990 arası Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 717.122 Türk göçmen yerleşmiştir. Bu sayıya 1989 göçü sonrası Bulgaristan'a geri dönen kesim dahil edilmemiştir. Bkz. Yusuf Sarınoy, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 27, S. 80, 2011, s. 359.

göstermesinden dolayı Türk basını tarafından yakından takip edilmiş ve konu hakkında haber niteliği taşıyan bilgiler kamuoyuna aktarılmıştır.

Süreç içerisinde Türkiye'nin girişimleri sonucu çeşitli kurumlar tarafından şiddetle protesto edilen Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti, faaliyetlerini sürdürmekten geri kalmamış ancak zamanla artış gösteren baskıyı kaldıramayarak Türk azınlığı göçe zorlamıştır. Bu zorlamayla beraber asimilasyon dönemi boyunca göç istemini dile getiren Türkiye'nin, plansız ve organize edilmeyen bir göç yığını karşısında çaresiz kalması amaçlanmıştır. Nitekim bir noktada başarıya da ulaşılmıştır. İstisnasız her Türk'ü ülkeye kabul edebileceğini açıklayan Turgut Özal, oluşan yoğunluk sonucu 22 Ağustos 1989 tarihinde Bulgaristan sınırını vizesiz geçişlere kapatmıştır. Sınırın kapatılması, Bulgaristan'a karşı uygulanan bir "taktik" olarak nitelendirilse de sınırda oluşan yığın, göçmenlerin ANAP hükümetine olan güvenlerini sarsmıştır. Bu durum, göç sırasında basın kaynaklarının göçmenler ile yaptığı görüşme ve röportajlar sonucu açıkça anlaşılmaktadır.

Genel itibariyle resmi kayıtlara göre Haziran 1989 – Mayıs 1990 arası Türkiye'ye toplam 345.960 kişi göç etmiştir. Göçmenlerin bir bölümü uyum sorunu yaşayarak Bulgaristan'a geri dönmüştür. Todor Jivkov'un istifasıyla yeni bir umut arayışına giren göçmenlerin geri dönüşlerinde büyük bir artış görülmüştür. Buna göre yine Haziran 1989 – Mayıs 1990 arası dönemde 133.272 kişi Bulgaristan'a tersine göç gerçekleştirmiştir.

Bulgaristan göçmenlerinin özellikle 15-40 yaş arası olmak üzere büyük bir bölümü ekonominin sanayi, tarım ve hizmet gibi üç ana kesimindeki iş gücünün büyük bir bölümünü oluşturmuştur. Bu göçmenler, alanlarıyla ilgili meslek ve teknik okullardan mezun olmuşlardır. Dolayısıyla farklı derecelerde kalifiye eleman konumundalardır. Bu niteliklere sahip göçmenlerin göç etmesi, Bulgaristan ekonomisini oldukça kötü etkilemiştir. Özellikle tarımsal üretimdeki büyük kayıp nedeniyle öğrencilerin, askerlerin ve memurların tarım ürünlerini toplayabilmeleri için "sivil seferberlik" ilan edilmiştir.

Göç, Türk basınında büyük yankı uyandırmış ve adım adım takip edilmiştir. Hükümetin bu zaman dilimindeki uluslararası faaliyetleri, devlet organlarının işleyişi, sivil toplum örgütlerinin yardımları ve sürecin ilerleyişi okuyucuya aktarılmıştır. Kamuoyu oluşturmada başarılı bir portre çizen Türk basını, hükümetin

harekete geçmesine, göç sonucu oluşan mağduriyetlerin giderilmesine ve ülkece birliğin sağlanmasına katkı sağlamıştır.

Göçmenlerin Türkiye'deki iskanları, büyük ölçüde yakın akrabalarının ikamet ettiği iller göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda göçmenler en fazla İstanbul, Bursa, Tekirdağ ve İzmir olmak üzere genellikle Marmara ve Ege bölgelerine yerleştirilmiştir. Bu illerde düzenlenen yardımlar, iskan, istihdam, sağlık ve vatandaşlık işlemleri¹⁰¹⁹, il basın örgütleri tarafından titizlikle araştırılıp yayınlanmıştır.

Bulgaristan'daki Türk azınlığa uygulanan yaptırımlar ve göç, dönemin siyasi rekabet ortamında etkin bir şekilde kullanılmıştır. Dönemin ana muhalefet partileri Sosyaldemokrat Halkçı Parti ve Doğru Yol Partisi, hükümeti eleştirmek amacıyla asimilasyon ve göç konusunu sık sık dile getirmiştir. Erdal İnönü ve Süleyman Demirel başta olmak üzere diğer siyasi liderler, yaptıkları konuşmalarda Anavatan Partisi ve Turgut Özal'ın bu konudaki faaliyetlerini eleştirerek kamuoyu toplamada politik açıdan başarılı bir tutum sergilemişlerdir. Basının büyük etkisiyle oluşturulan bu kamuoyu, ANAP hükümetinin göçmenlere gösterdiği ilgiyi arttırmasını sağlamıştır.

Muhalefet partilerinin Bulgaristan Türkleri bağlamında Özal'a yönlendirdiği eleştirilerin birisi de göç olayını bir siyasi gösteri haline getirdiği yorumudur. Özellikle Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye getirilmesi, basın yolu kullanılarak kamuoyunda çok büyük bir ses getirmiştir. Ancak Özal'ın bunu bir siyasi gösteri haline getirmesi yorumu, pek gerçeği yansıtmamaktadır. Dönemin koşullarında değerlendirildiğinde, Naim Süleymanoğlu Bulgaristan Türkleri konusunda ülke içindeki birlik ve beraberliği arttırmış, uluslararası arenada Türkiye'nin haklılığının duyurulması için büyük bir aracı olmuştur. Nitekim Bulgaristan'ın uluslararası organizasyonlardan çektiği tepki, bu olaydan sonra çok büyük bir artış göstermiştir.

Basının göç esnasında kamuoyuna yansıttığı haberler, Türk halkında milliyetçilik düşüncesinin artmasına yol açmıştır. Gerçekleşen miting ve protestolarda Bulgaristan aleyhine atılan sloganlar bunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim düzenlenen protesto gösterileri bir süre sonra Bulgaristan'ın da dikkatini çekmiş, Türkiye ile gerçekleşen ikili görüşmelerde dile getirilmiştir.

¹⁰¹⁹ Genel itibariyle vatandaşlık alımları 11 Eylül 1991 tarihli ve 91/2224 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı sonucunda Eylül 1991 itibariyle başlamıştır. Bkz. Özlem, *a.g.t.*, s. 141.

1989’da Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan demokratikleşme hareketlerine uyum sağlayan Bulgaristan, Todor Jivkov’un istifa etmesiyle beraber kısa zaman dilimi içerisinde Türk azınlığa asimilasyon uygulayan ülke olmaktan çıkarak demokrasiyi benimseme yoluna girmiştir. Böylece Türkiye’ye gerçekleşen büyük göçe rağmen sayıları azımsanmayacak derecede olan Türk halk, kendilerini temsil eden Hak ve Özgürlükler Hareketi ile Bulgaristan meclisinde kendi haklarını savunabilecekleri bir ortama kavuşmuştur. Bu gelişme, komünizm döneminden arta kalan milliyetçilik akımı etkisindeki bazı kesimlerin tepkisine neden olsa da, Türk azınlığın uzun yıllar Bulgaristan siyasetine dahil olmasını engelleyememiştir.

Demokrasi dönemi Bulgaristan hükümetleri, Bulgaristan Komünist Partisi döneminde izlenen insan haklarına aykırı politika nedeniyle dış politikadaki saygınlığını arttırma hususunda etnik bilince ve iç barışa önem vermiştir. Hak ve Özgürlükler Hareketi ise seçmenin çoğunluğunu Türk ve müslüman olan halkın oluşturması nedeniyle Bulgaristan siyasetinde “etnik” bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin Bulgaristan meclisinde söz sahibi olması ve uluslararası arenada boy göstererek kendini kanıtlaması, ülkenin dış politikadaki izlenimini olumlu yönde geliştirmiştir.

Türk azınlığa uygulanan yaptırımlara son verilmesinden ve komünizm devrinin kapanmasından sonra Türkiye-Bulgaristan ilişkileri iyileşmeye başlamıştır. İlişkilerin daha çok ekonomi yönünde geliştirilmesi, çoğunluğu kırsal alanda yaşayan ve tarım-hayvancılıkla uğraşan Türk azınlığın göç etmesinin Bulgaristan ekonomisini oldukça kötü etkilediği yönünde yorumlanabilir. Nitekim göç döneminin Bulgaristan basınında yayımlanan ve Türk basınında sıkça yer alan haberler, bunu kanıtlar niteliktedir.

Belene Kampı’nda yaptırım görenler başta olmak üzere Bulgaristan Komünist Partisi hükümetinin yoğun baskılarına maruz kalan bir kesim, 1992’den sonra Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti ve yöneticilerine karşı dava açmışlardır. Ancak bu davalar sonuç vermemiş, bütün davalar zaman aşımına uğramıştır. İç hukuk yollarını tüketen mağdur kesim, daha sonra Bulgaristan’ın 1996’da Avrupa Konseyi üyesi olmasıyla beraber Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuru yapmışlardır. Ancak bu başvurulardan da istenilen sonuç elde edilememiştir.

Bulgaristan, Türk azınlığa uyguladığı asimilasyon politikasını resmi olarak ilk defa 2012’de kabul ederek kınamıştır. Eski Başbakan ve “Güçlü Bulgaristan İçin Demokratlar”¹⁰²⁰ lideri Ivan Kostov tarafından hazırlanan ve suçluların cezalandırılmasını içeren bildiri, 115 oyun 112’sini alarak desteklenmiştir.¹⁰²¹ Oylamaya Bulgaristan Sosyalist Partisi ve Türk azınlığa karşı “ırkçı” faaliyetleriyle bilinen ATAKA milletvekilleri katılmamıştır.

İrkçilik, tarih boyunca etkinliğini hissettirmiş ve günümüzde varlığını sürdüren şovenist bir düşüncedir. Türkiye dışında yaşayan ve zamanında yaşamış Türkler, zaman zaman bu çağ dışı düşünceye maruz kalmışlardır.¹⁰²² Türkiye, devlet olmanın görevlerini yerine getirme hususunda sadece ülke sınırları içerisinde değil, yurt dışında yaşayan Türklerin de hak ve özgürlüklerini güvence altına almalıdır. 2010’da Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı”nın oluşturulması bu yönde atılmış önemli bir adımdır. Böylece 1989 göçü sırasında Ecevit’in yurt dışında yaşayan Türklerin ve göçmenlerin bakanlık nezdinde temsil edilmesi fikri geç de olsa hayata geçirilmiştir.

Demokrasi dönemine geçilmesiyle beraber Bulgaristan’daki Türk basın yayın kaynaklarında fark edilir bir artış gözlenmiştir. Teknolojinin de etkinliğini arttırmasıyla elektronik ortamda varlık gösteren Türk medya oluşumları, kamuoyuna ulaşmada başarılı bir portfolyo oluşturmaktadır. Özellikle Bulgaristan Ulusal Radyosu’nun Türkçe yayın yapması ve bu yayınlara çevrimiçi erişimin sağlanabilmesi¹⁰²³ Bulgaristan’daki Türk medyasının İletişim Çağı’na ayak uydurabilmesi açısından önemli bir adımdır. Türkiye’deki Anadolu Ajansı, İhlas Haber Ajansı, Demirören Haber Ajansı gibi medya oluşumlarının Bulgaristan basın kuruluşları ile işbirliğini arttırması ve kooperatifleşmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini sağlayabilir.

Asimilasyon faaliyetlerinin uygulanmaması durumunda Türk azınlığın zamanla Bulgarlaşabileceği, yaptırımların Türkler arasındaki milliyetçiliği ve buna bağlı olarak dayanışmayı arttırdığı, baskılara karşı sert direnişin bu nedenle

¹⁰²⁰ Bulgarca adı: Demokrati za silna Bălgarija

¹⁰²¹ www.bbc.com/turkce/haberler/2012/01/120112_bulgaria_turks, www.mfa.gov.tr/no_9_-12-ocak-2012_-bulgaristan-ulusal-meclisi_nde-zorla-asimilasyon-politikasini-kinayan-bildirinin-kabulu-hk_.tr.mfa, Erişim: 19 Mart 2020.

¹⁰²² Bkz. www.ytb.gov.tr/yurtdisi-vatandaslara-yonelik-saldirilar, Erişim: 19 Mart 2020.

¹⁰²³ Gülbuğ Erol, Hasan Topbaş, *Dijital Çağda İletişim Okumaları* 1, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018, s. 106.

gösterildiği düşünülebilir. Bu yorum, sürecin milli duyguları arttırması açısından doğru olsa da Türklerin zamanla Bulgarlaşabileceği yönünden haklı bir tez değildir. Nitekim 93 Harbi'nden itibaren bir birlik içinde yaşayan Türk azınlık, Bulgaristan Prensiği döneminden beri çeşitli baskılara maruz kalmış ancak varlığını sürdürmeyi başaramıştır. Özellikle bazı bölgelerde sağlanan demografik bütünlük, kendiliğinden asimilasyonun önündeki en önemli engel konumundadır. Bu bütünlüğün bozulmaması, Bulgaristan içerisindeki Türk kültürünün yaşatılması ve geleceğe aktarılması açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'nin siyasi hamleleri Bulgaristan içindeki azınlığın siyasetini de etkilemektedir. 2015'te Türkiye'nin Rusya uçağını düşürmesi Bulgaristan'daki Türk ve müslüman azınlığın siyasi hayatında bir kriz ortamı yaratmıştır. Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi, bu konuda kendi içinde bir tartışma sürecine girmiştir. Nitekim dönemin genel başkanı Lütfi Mestan ve Kurucu Genel Başkan Ahmet Doğan, Türkiye – Rusya tartışmasında farklı tarafları desteklemişlerdir. Böylece çıkan tartışmalar sonucu Türkiye'yi destekleyici bir tutum sergileyen Lütfi Mestan liderliğinde Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü İçin Demokratlar Partisi¹⁰²⁴ (DOST) kurulmuştur. DOST'un kurulumuyla beraber, daha önce siyasi alanda tek çatı altında toplanan Türk azınlıkta bir oy bölünmesi yaşanmış ve bu durum siyasetteki etkinliği ciddi derecede azaltmıştır. Siyasi çıkarlar doğrultusunda fikir ayrılığına düşülse de ülkedeki Türk azınlık merkezinde ortak girişimlerin bulunması gerekmektedir. Böylece seçmenlerin kendilerini güvende hissetmeleri için uygun bir ortam hazırlanabilir.

Genel itibariyle “halkların kardeşliği” ilkesini benimseyen ve ulaşılabildiği her camiada bu söylemi dile getiren sosyalizm, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin uyguladığı insan haklarına aykırı tutum ile beraber savunduğu görüşe ters düşmüştür. Kültürel ve siyasi olarak bir “ulus devlet” oluşturma gayesi içine giren ve sosyalizmin ana niteliklerine uymayan bu görüş, sosyalizm ideolojisine zarar vermiş ve hakimiyet alanının süreç içerisinde azalmasına büyük etki etmiştir. Olgusal bir süreklilik yaşayan ve kendi arasında “muhafazakar”, “yayılmacı” gibi dallara ayrılan milliyetçilik akımının yarattığı ulus-devlet anlayışı, liberalleşen ve duyar kazanan yeni dünya düzeninde oldukça yıpranmaktadır.

¹⁰²⁴ Bulgarca adı: Demokrati za Otgovornost, Svoboda i Tolerantnost

Ulus devletlerde azınlıkta bulunan etnik toplulukların demokratik haklarının genişletilmesi ve ülke siyasetindeki temsil düzeyinin arttırılmasına hükümetler tarafından devletin parçalanmasına neden olabileceği düşüncesiyle yaklaşmıştır. Böylece meydana gelen “parçalanma tehlikesi” karşısında azınlıklara karşı bir mesafe takınılmış ve olası bir tehlike durumunda hareket alanı kazanmak amaçlanmıştır. Özellikle 1989 sonrası dünya genelinde meydana gelen demokratikleşme hareketleri sonucu uluslararası organizasyonların etkinliği artarak devletlerin demokrasi ve insan hakları normları denetim altına alınmış, daha duyarlı bir tutum sergilenmiştir. Böylece farklı etnik oluşumlar 1989 öncesiyle kıyaslandığında kendilerini ifade etme yolunda daha olumlu bir süreçle karşılaşmışlardır.

İki komşu ülke olan Bulgaristan ve Türkiye ilişkileri tarih boyunca meydana gelen olumsuz olaylara rağmen gelişme göstermeyi başarabilmiştir. Komünizm döneminden sonra Bulgaristan topraklarındaki Türk azınlığın statüsü göz önüne alındığında meydana gelen gelişmelerin birçoğu olumlu yöndedir. Ülke siyaseti içinde belirli bir konu hakkında birbirinden farklı görüşler mutlaka olacaktır. Demokrasinin gereği budur. Bulgaristan sınırları içinde bir Türk azınlık var olduğu sürece, iki ülke arasındaki ilişkiler daima güncelliğini koruyacaktır.

KAYNAKÇA

1. Süreli Yayınlar

- 10 Eylül, Ekim 1989, S. 2, s. 64.*
- Adımlar, 11-24 Haziran 1989, s. 3.*
- Adımlar, 25 Haziran - 9 Temmuz 1989, s. 1-4-5.*
- Adımlar, 22 Ekim – 4 Kasım 1989, s. 24.*
- Atılım, 1 Nisan 1985, s. 4-7.*
- Atılım, 15 Ağustos 1985, s. 1.*
- Bursa Hakimiyet, 24 Mayıs 1989, s. 1-8.*
- Bursa Hakimiyet, 26 Mayıs 1989, s. 1-6.*
- Bursa Hakimiyet, 27 Mayıs 1989, s. 1-6.*
- Bursa Hakimiyet, 28 Mayıs 1989, s. 8.*
- Bursa Hakimiyet, 31 Mayıs 1989, s. 1-6.*
- Bursa Hakimiyet, 8 Haziran 1989, s. 10.*
- Bursa Hakimiyet, 14 Haziran 1989, s. 8.*
- Bursa Hakimiyet, 15 Haziran 1989, s. 6.*
- Bursa Hakimiyet, 16 Haziran 1989, s. 8.*
- Bursa Hakimiyet, 17 Haziran 1989, s. 1.*
- Bursa Hakimiyet, 17 Haziran 1989, s. 6.*
- Bursa Hakimiyet, 19 Haziran 1989, s. 9.*
- Bursa Hakimiyet, 20 Haziran 1989, s. 7.*
- Bursa Hakimiyet, 20 Haziran 1989, s. 9.*
- Bursa Hakimiyet, 21 Haziran 1989, s. 7.*
- Bursa Hakimiyet, 22 Haziran 1989, s. 6.*
- Bursa Hakimiyet, 22 Haziran 1989, s. 7-8.*

Bursa Hakimiyet, 23 Haziran 1989, s. 1-8.

Bursa Hakimiyet, 24 Haziran 1989, s. 1.

Bursa Hakimiyet, 25 Haziran 1989, s. 3.

Bursa Hakimiyet, 26 Haziran 1989, s. 1-7.

Bursa Hakimiyet, 27 Haziran 1989, s. 7.

Bursa Hakimiyet, 30 Haziran 1989, s. 7.

Bursa Hakimiyet, 1 Temmuz 1989, s. 1-8.

Bursa Hakimiyet, 3 Temmuz 1989, s. 5.

Bursa Hakimiyet, 3 Temmuz 1989, s. 7.

Bursa Hakimiyet, 4 Temmuz 1989, s. 1.

Bursa Hakimiyet, 4 Temmuz 1989, s. 3.

Bursa Hakimiyet, 5 Temmuz 1989, s. 6.

Bursa Hakimiyet, 6 Temmuz 1989, s. 8.

Bursa Hakimiyet, 8 Temmuz 1989, s. 1-8.

Bursa Hakimiyet, 9 Temmuz 1989, s. 6.

Bursa Hakimiyet, 10 Temmuz 1989, s. 8.

Bursa Hakimiyet, 11 Temmuz 1989, s. 6.

Bursa Hakimiyet, 21 Temmuz 1989, s. 1-8.

Bursa Hakimiyet, 23 Temmuz 1989, s. 1-6.

Bursa Hakimiyet, 25 Temmuz 1989, s. 8.

Bursa Hakimiyet, 27 Temmuz 1989, s. 1-8.

Bursa Hakimiyet, 30 Temmuz 1989, s. 1-8.

Bursa Hakimiyet, 30 Temmuz 1989, s. 7.

Bursa Hakimiyet, 31 Temmuz 1989, s. 1.

Bursa Hakimiyet, 2 Ağustos 1989, s. 7.

Bursa Hakimiyet, 5 Ağustos 1989, s. 3.

Bursa Hakimiyet, 7 Ağustos 1989, s. 8.
Bursa Hakimiyet, 8 Ağustos 1989, s. 8.
Bursa Hakimiyet, 9 Ağustos 1989, s. 7.
Bursa Hakimiyet, 11 Ağustos 1989, s. 3.
Bursa Hakimiyet, 12 Ağustos 1989, s. 3.
Bursa Hakimiyet, 14 Ağustos 1989, s. 3.
Bursa Hakimiyet, 18 Ağustos 1989, s. 7.
Bursa Hakimiyet, 19 Ağustos 1989, s. 13.
Bursa Hakimiyet, 22 Ağustos 1989, s. 1-4.
Bursa Hakimiyet, 22 Ağustos 1989, s. 3.
Bursa Hakimiyet, 23 Ağustos 1989, s. 1.
Bursa Hakimiyet, 24 Ağustos 1989, s. 1.
Bursa Hakimiyet, 25 Ağustos 1989, s. 1.
Bursa Hakimiyet, 26 Ağustos 1989, s. 3.
Bursa Hakimiyet, 27 Ağustos 1989, s. 2.
Bursa Hakimiyet, 31 Ağustos 1989, s. 7.
Bursa Hakimiyet, 5 Eylül 1989, s. 5.
Bursa Hakimiyet, 15 Eylül 1989, s. 1-8.
Bursa Hakimiyet, 16 Eylül 1989, s. 6.
Bursa Hakimiyet, 17 Eylül 1989, s. 8.
Bursa Hakimiyet, 20 Eylül 1989, s. 8.
Bursa Hakimiyet, 24 Eylül 1989, s.1.
Bursa Hakimiyet, 25 Eylül 1989, s. 3.
Bursa Hakimiyet, 28 Eylül 1989, s. 1-8.
Bursa Hakimiyet, 30 Eylül 1989, s. 6.
Bursa Hakimiyet, 3 Ekim 1989, s. 1-4.

Bursa Hakimiyet, 4 Ekim 1989, s. 1-8.

Bursa Hakimiyet, 9 Ekim 1989, s. 7.

Bursa Hakimiyet, 10 Ekim 1989, s. 7.

Bursa Hakimiyet, 23 Ekim 1989, s. 2.

Bursa Hakimiyet, 3 Kasım 1989, s. 1.

Bursa Hakimiyet, 3 Kasım 1989, s. 3.

Bursa Hakimiyet, 4 Kasım 1989, s. 3.

Bursa Hakimiyet, 11 Kasım 1989, s. 1.

Bursa Hakimiyet, 15 Kasım 1989, s. 5.

Cumhuriyet, 18 Ocak 1985, s. 11.

Cumhuriyet, 21 Ocak 1985, s. 8.

Cumhuriyet, 22 Ocak 1985, s. 8.

Cumhuriyet, 23 Ocak 1985, s. 8.

Cumhuriyet, 25 Ocak 1985, s. 11.

Cumhuriyet, 28 Ocak 1985, s. 11.

Cumhuriyet, 28 Ocak 1985, s. 7.

Cumhuriyet, 30 Ocak 1985, s. 8.

Cumhuriyet, 1 Şubat 1985, s. 1.

Cumhuriyet, 2 Şubat 1985, s. 12.

Cumhuriyet, 9 Şubat 1985, s. 6.

Cumhuriyet, 10 Şubat 1985, s. 3.

Cumhuriyet, 20 Şubat 1985, s. 12.

Cumhuriyet, 23 Şubat 1985, s. 11.

Cumhuriyet, 24 Şubat 1985, s. 1.

Cumhuriyet, 27 Şubat 1985, s. 6.

Cumhuriyet, 1 Mart 1985, s. 11.

Cumhuriyet, 3 Mart 1985, s. 7.
Cumhuriyet, 6 Mart 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 6 Mart 1985, s. 11.
Cumhuriyet, 7 Mart 1985, s. 11.
Cumhuriyet, 8 Mart 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 9 Mart 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 12 Mart 1985, s. 12.
Cumhuriyet, 15 Mart 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 18 Mart 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 20 Mart 1985, s. 11.
Cumhuriyet, 20 Mart 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 21 Mart 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 22 Mart 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 24 Mart 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 25 Mart 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 27 Mart 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 28 Mart 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 29 Mart 1985, s. 7.
Cumhuriyet, 1 Nisan 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 4 Nisan 1985, s. 11.
Cumhuriyet, 7 Nisan 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 10 Nisan 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 10 Nisan 1985, s. 12.
Cumhuriyet, 26 Nisan 1985, s. 7.
Cumhuriyet, 10 Mayıs 1985, s. 6
Cumhuriyet, 17 Mayıs 1985, s. 3-12.

Cumhuriyet, 22 Mayıs 1985, s. 12.
Cumhuriyet, 29 Mayıs 1985, s. 12.
Cumhuriyet, 31 Mayıs 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 2 Temmuz 1985, s. 13.
Cumhuriyet, 12 Temmuz 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 13 Temmuz 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 15 Temmuz 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 23 Temmuz 1985, s. 3.
Cumhuriyet, 24 Ağustos 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 31 Ağustos 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 12 Eylül 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 21 Eylül 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 22 Eylül 1985, s. 16.
Cumhuriyet, 27 Eylül 1985, s. 13.
Cumhuriyet, 5 Ekim 1985, s. 10.
Cumhuriyet, 6 Ekim 1985, s. 10.
Cumhuriyet, 9 Ekim 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 10 Ekim 1985, s. 1.
Cumhuriyet, 17 Ekim 1985, s. 13.
Cumhuriyet, 22 Ekim 1985, s. 10.
Cumhuriyet, 23 Ekim 1985, s. 10.
Cumhuriyet, 4 Kasım 1985, s. 14.
Cumhuriyet, 12 Kasım 1985, s. 15.
Cumhuriyet, 15 Kasım 1985, s. 8.
Cumhuriyet, 30 Kasım 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 3 Aralık 1985, s. 1.

Cumhuriyet, 4 Aralık 1985, s. 13.
Cumhuriyet, 4 Aralık 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 9 Aralık 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 18 Aralık 1985, s. 14.
Cumhuriyet, 20 Aralık 1985, s. 14.
Cumhuriyet, 22 Aralık 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 28 Aralık 1985, s. 6.
Cumhuriyet, 30 Aralık 1985, s. 10.
Cumhuriyet, 4 Ocak 1986, s. 3.
Cumhuriyet, 9 Ocak 1986, s. 3.
Cumhuriyet, 12 Ocak 1986, s. 14.
Cumhuriyet, 14 Ocak 1986, s. 10.
Cumhuriyet, 15 Ocak 1986, s. 10.
Cumhuriyet, 17 Ocak 1986, s. 13.
Cumhuriyet, 3 Şubat 1986, s. 14.
Cumhuriyet, 2 Mart 1986, s. 9.
Cumhuriyet, 6 Mart 1986, s. 12.
Cumhuriyet, 6 Mart 1986, s. 6.
Cumhuriyet, 7 Mart 1986, s. 11-12.
Cumhuriyet, 9 Mart 1986, s. 13.
Cumhuriyet, 17 Mart 1986, s. 14.
Cumhuriyet, 17 Mart 1986, s. 7.
Cumhuriyet, 20 Mart 1986, s. 7.
Cumhuriyet, 7 Nisan 1986, s. 7.
Cumhuriyet, 12 Mayıs 1986, s. 13.
Cumhuriyet, 20 Mayıs 1986, s. 10.

Cumhuriyet, 21 Mayıs 1986, s. 7.
Cumhuriyet, 26 Mayıs 1986, s. 3.
Cumhuriyet, 29 Mayıs 1986, s. 12.
Cumhuriyet, 30 Mayıs 1986, s. 3.
Cumhuriyet, 1 Haziran 1986, s. 9.
Cumhuriyet, 6 Haziran 1986, s. 5.
Cumhuriyet, 15 Haziran 1986, s. 14.
Cumhuriyet, 23 Haziran 1986, s. 6.
Cumhuriyet, 25 Haziran 1986, s. 8.
Cumhuriyet, 26 Haziran 1986, s. 6.
Cumhuriyet, 30 Haziran 1986, s. 6.
Cumhuriyet, 10 Temmuz 1986, s. 14.
Cumhuriyet, 21 Temmuz 1986, s. 1.
Cumhuriyet, 21 Temmuz 1986, s. 6.
Cumhuriyet, 23 Temmuz 1986, s. 6.
Cumhuriyet, 3 Ocak 1987, s.1.
Cumhuriyet, 16 Ocak 1987, s. 3.
Cumhuriyet, 30 Ocak 1987, s. 11.
Cumhuriyet, 3 Haziran 1987, s. 6.
Cumhuriyet, 4 Haziran 1987, s. 6.
Cumhuriyet, 8 Haziran 1987, s. 10.
Cumhuriyet, 1 Temmuz 1987, s. 5.
Cumhuriyet, 3 Temmuz 1987, s. 12.
Cumhuriyet, 14 Temmuz 1987, s. 7.
Cumhuriyet, 19 Temmuz 1987, s. 8.
Cumhuriyet, 3 Ağustos 1987, s. 10.

Cumhuriyet, 22 Eylül 1987, s. 6.
Cumhuriyet, 23 Eylül 1987, s. 14.
Cumhuriyet, 22 Ekim 1987, s. 13.
Cumhuriyet, 27 Kasım 1987, s. 12.
Cumhuriyet, 8 Aralık 1987, s. 12.
Cumhuriyet, 9 Aralık 1987, s. 11.
Cumhuriyet, 26 Aralık 1987, s. 4.
Cumhuriyet, 28 Aralık 1987, s. 12.
Cumhuriyet, 29 Aralık 1987, s. 8.
Cumhuriyet, 1 Ocak 1988, s. 1-8.
Cumhuriyet, 7 Ocak 1988, s. 6.
Cumhuriyet, 24 Şubat 1988, s. 1-11.
Cumhuriyet, 25 Şubat 1988, s. 1-11.
Cumhuriyet, 3 Mart 1988, s. 10.
Cumhuriyet, 3 Mart 1988, s. 3.
Cumhuriyet, 15 Mart 1988, s. 12.
Cumhuriyet, 24 Mart 1988, s. 7.
Cumhuriyet, 25 Mart 1988, s. 1-11.
Cumhuriyet, 1 Mayıs 1988, s. 3.
Cumhuriyet, 11 Mayıs 1988, s. 1-8.
Cumhuriyet, 14 Mayıs 1988, s. 8.
Cumhuriyet, 20 Mayıs 1988, s. 12.
Cumhuriyet, 18 Temmuz 1988, s. 3.
Cumhuriyet, 21 Temmuz 1988, s. 1-11.
Cumhuriyet, 20 Ağustos 1988, s. 8.
Cumhuriyet, 22 Ağustos 1988, s. 11.

Cumhuriyet, 21 Eylül 1988, s. 8.
Cumhuriyet, 23 Eylül 1988, s. 11.
Cumhuriyet, 3 Ekim 1988, s. 11.
Cumhuriyet, 9 Ekim 1988, s. 7.
Cumhuriyet, 12 Ekim 1988, s. 12.
Cumhuriyet, 9 Kasım 1988, s. 6.
Cumhuriyet, 11 Aralık 1988, s. 13.
Cumhuriyet, 17 Aralık 1988, s. 12.
Cumhuriyet, 17 Aralık 1988, s. 6.
Cumhuriyet, 9 Ocak 1989, s. 1-8.
Cumhuriyet, 18 Ocak 1989, s. 1-13.
Cumhuriyet, 20 Ocak 1989, s. 3.
Cumhuriyet, 29 Ocak 1989, s. 8.
Cumhuriyet, 18 Şubat 1989, s. 7.
Cumhuriyet, 20 Şubat 1989, s. 14.
Cumhuriyet, 22 Şubat 1989, s. 19.
Cumhuriyet, 6 Mart 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 14 Mart 1989, s. 1-13.
Cumhuriyet, 17 Mart 1989, s. 16.
Cumhuriyet, 20 Nisan 1989, s. 3.
Cumhuriyet, 10 Mayıs 1989, s. 14.
Cumhuriyet, 12 Mayıs 1989, s. 1-8.
Cumhuriyet, 13 Mayıs 1989, s. 16.
Cumhuriyet, 19 Mayıs 1989, s. 16.
Cumhuriyet, 22 Mayıs 1989, s. 1-10.
Cumhuriyet, 23 Mayıs 1989, s. 11.

Cumhuriyet, 25 Mayıs 1989, s. 1-11.
Cumhuriyet, 26 Mayıs 1989, s. 1-11.
Cumhuriyet, 28 Mayıs 1989, s. 16.
Cumhuriyet, 29 Mayıs 1989, s. 8.
Cumhuriyet, 30 Mayıs 1989, s. 6.
Cumhuriyet, 31 Mayıs 1989, s. 11.
Cumhuriyet, 1 Haziran 1989, s. 1-11.
Cumhuriyet, 3 Haziran 1989, s. 1-15.
Cumhuriyet, 4 Haziran 1989, s. 15.
Cumhuriyet, 7 Haziran 1989, s. 5.
Cumhuriyet, 7 Haziran 1989, s. 8.
Cumhuriyet, 10 Haziran 1989, s. 4.
Cumhuriyet, 10 Haziran 1989, s. 6.
Cumhuriyet, 11 Haziran 1989, s. 10.
Cumhuriyet, 13 Haziran 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 14 Haziran 1989, s. 11.
Cumhuriyet, 15 Haziran 1989, s. 11.
Cumhuriyet, 16 Haziran 1989, s. 1-11.
Cumhuriyet, 16 Haziran 1989, s. 12.
Cumhuriyet, 17 Haziran 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 17 Haziran 1989, s. 6.
Cumhuriyet, 18 Haziran 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 19 Haziran 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 19 Haziran 1989, s. 8.
Cumhuriyet, 21 Haziran 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 24 Haziran 1989, s. 12.

Cumhuriyet, 25 Haziran 1989, s. 13.
Cumhuriyet, 26 Haziran 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 27 Haziran 1989, s. 1.
Cumhuriyet, 27 Haziran 1989, s. 3.
Cumhuriyet, 28 Haziran 1989, s. 13.
Cumhuriyet, 24 Ağustos 1989, s. 11.
Cumhuriyet, 4 Temmuz 1996, s. 10.
Cumhuriyet, 17 Haziran 2001, s. 3.
Hürriyet, 21 Temmuz 1985, s. 13.
Hürriyet, 25 Temmuz 1985, s. 9.
Hürriyet, 2 Ağustos 1985, s. 6.
Hürriyet, 13 Ekim 1985, s. 13.
Hürriyet, 15 Ekim 1985, s. 1.
Hürriyet, 16 Ekim 1985, s. 11.
Hürriyet, 21 Ekim 1985, s. 9.
Hürriyet, 30 Kasım 1985, s. 7.
Hürriyet, 26 Temmuz 1986, s. 3.
Hürriyet, 27 Temmuz 1986, s. 1-15.
Hürriyet, 28 Temmuz 1986, s. 1.
Hürriyet, 23 Ağustos 1986, s. 11.
Hürriyet, 6 Ocak 1987, s. 14.
Hürriyet, 10 Ocak 1987, s. 10.
Hürriyet, 24 Ocak 1987, s. 13.
Hürriyet, 25 Ocak 1987, s. 10.
Hürriyet, 29 Ocak 1987, s. 10.
Hürriyet, 30 Ocak 1987, s. 10.

Hürriyet, 1 Şubat 1987, s. 11.
Hürriyet, 2 Nisan 1987, s. 1.
Hürriyet, 14 Mayıs 1987, s. 15.
Hürriyet, 19 Mayıs 1987, s. 16.
Hürriyet, 1 Haziran 1987, s. 13.
Hürriyet, 1 Temmuz 1987, s. 3.
Hürriyet, 14 Ağustos 1987, s. 10.
Hürriyet, 23 Ağustos 1987, s. 14.
Hürriyet, 5 Ekim 1987, s. 11.
Hürriyet, 11 Ekim 1987, s. 1-16.
Hürriyet, 13 Ekim 1987, s. 3.
Hürriyet, 20 Ekim 1987, s. 1-12.
Hürriyet, 1 Ocak 1988, s. 1.
Hürriyet, 24 Şubat 1988, s. 1-12.
Hürriyet, 25 Şubat 1988, s. 1-15.
Hürriyet, 8 Nisan 1988, s. 14.
Hürriyet, 10 Mayıs 1988, s. 12.
Hürriyet, 11 Mayıs 1988, s. 3.
Hürriyet, 17 Haziran 1988, s. 3-12.
Hürriyet, 1 Temmuz 1989, s. 7.
Hürriyet, 2 Temmuz 1989, s. 13.
Hürriyet, 4 Temmuz 1989, s. 15.
Hürriyet, 6 Temmuz 1989, s. 11.
Hürriyet, 7 Temmuz 1989, s. 12.
Hürriyet, 31 Temmuz 1989, s. 1.
Hürriyet, 31 Temmuz 1989, s. 10.

Hürriyet, 31 Temmuz 1989, s. 12.
Hürriyet, 5 Ağustos 1989, s. 10.
Hürriyet, 7 Ağustos 1989, s. 3.
Hürriyet, 10 Ağustos 1989, s. 12.
Hürriyet, 10 Ağustos 1989, s. 14.
Hürriyet, 11 Ağustos 1989, s. 11.
Hürriyet, 16 Ağustos 1989, s. 13.
Hürriyet, 18 Ağustos 1989, s. 11.
Hürriyet, 22 Ağustos 1989, s. 13.
Hürriyet, 23 Ağustos 1989, s. 11.
Hürriyet, 24 Ağustos 1989, s. 13.
Hürriyet, 26 Ağustos 1989, s. 1-14.
Hürriyet, 26 Ağustos 1989, s. 15.
Hürriyet, 27 Ağustos 1989, s. 1-16.
Hürriyet, 27 Ağustos 1989, s. 14.
Hürriyet, 27 Ağustos 1989, s. 15.
Hürriyet, 28 Ağustos 1989, s. 1-5.
Hürriyet, 29 Ağustos 1989, s. 12.
Hürriyet, 29 Ağustos 1989, s. 1-5-16.
Hürriyet, 30 Ağustos 1989, s. 5-16.
Hürriyet, 31 Ağustos 1989, s. 16.
Hürriyet, 1 Eylül 1989, s. 17.
Hürriyet, 2 Eylül 1989, s. 10.
Hürriyet, 2 Eylül 1989, s. 11.
Hürriyet, 2 Eylül 1989, s. 7.
Hürriyet, 3 Eylül 1989, s. 12.

Hürriyet, 4 Eylül 1989, s. 10.
Hürriyet, 6 Eylül 1989, s. 13.
Hürriyet, 6 Eylül 1989, s. 15.
Hürriyet, 7 Eylül 1989, s. 12.
Hürriyet, 9 Eylül 1989, s. 11.
Hürriyet, 14 Eylül 1989, s. 3-12.
Hürriyet, 22 Eylül 1989, s. 13.
Hürriyet, 23 Eylül 1989, s. 10.
Hürriyet, 28 Eylül 1989, s. 11.
Hürriyet, 29 Eylül 1989, s. 13.
Milli İrade, 7 Nisan 1986, s. 4.
Milli Gazete, 8 Ocak 1985, s. 1.
Milliyet, 11 Ağustos 1950, s. 1.
Milliyet, 13 Ağustos 1950, s. 1.
Milliyet, 15 Ağustos 1950, s. 1.
Milliyet, 23 Ağustos 1950, s. 1-5.
Milliyet, 31 Ağustos 1950, s. 5.
Milliyet, 12 Eylül 1950, s. 5.
Milliyet, 19 Eylül 1950, s. 5.
Milliyet, 17 Ekim 1950, s. 5.
Milliyet, 16 Ocak 1985, s. 1-10.
Milliyet, 21 Ocak 1985, s. 9.
Milliyet, 23 Ocak 1985, s. 10.
Milliyet, 12 Şubat 1985, s. 12.
Milliyet, 14 Şubat 1985, s. 7.
Milliyet, 28 Şubat 1985, s. 12.

Milliyet, 2 Mart 1985, s. 7.
Milliyet, 3 Mart 1985, s. 6.
Milliyet, 16 Mart 1985, s. 9.
Milliyet, 17 Mart 1985, s. 9.
Milliyet, 22 Mart 1985, s. 10.
Milliyet, 24 Mart 1985, s. 8.
Milliyet, 31 Mart 1985, s. 6.
Milliyet, 2 Nisan 1985, s. 12.
Milliyet, 3 Nisan 1985, s. 6.
Milliyet, 5 Nisan 1985, s. 1.
Milliyet, 6 Nisan 1985, s. 9.
Milliyet, 11 Nisan 1985, s. 12.
Milliyet, 21 Nisan 1985, s. 12.
Milliyet, 26 Nisan 1985, s. 5.
Milliyet, 5 Mayıs 1985, s. 7.
Milliyet, 18 Mayıs 1985, s. 5.
Milliyet, 14 Haziran 1985, s. 9.
Milliyet, 25 Haziran 1985, s. 8.
Milliyet, 23 Temmuz 1985, s. 5.
Milliyet, 24 Temmuz 1985, s. 3.
Milliyet, 26 Temmuz 1985, s. 2.
Milliyet, 24 Ağustos 1985, s. 1.
Milliyet, 30 Ağustos 1985, s. 7.
Milliyet, 2 Ekim 1985, s. 3.
Milliyet, 16 Ekim 1985, s. 8.
Milliyet, 21 Ekim 1985, s. 5.

Milliyet, 3 Kasım 1985, s. 14.
Milliyet, 13 Kasım 1985, s. 11.
Milliyet, 15 Kasım 1985, s. 7.
Milliyet, 18 Kasım 1985, s. 3.
Milliyet, 22 Kasım 1985, s. 5.
Milliyet, 30 Kasım 1985, s. 11.
Milliyet, 14 Aralık 1985, s. 11.
Milliyet, 14 Aralık 1985, s. 1-9.
Milliyet, 17 Aralık 1985, s. 7.
Milliyet, 30 Aralık 1985, s. 7.
Milliyet, 12 Ocak 1986, s. 14.
Milliyet, 13 Ocak 1986, s. 7.
Milliyet, 15 Ocak 1986, s. 12.
Milliyet, 19 Ocak 1986, s. 9.
Milliyet, 22 Şubat 1986, s. 14.
Milliyet, 4 Nisan 1986, s. 12.
Milliyet, 20 Mayıs 1986, s. 9.
Milliyet, 28 Mayıs 1986, s. 14.
Milliyet, 7 Haziran 1986, s. 13.
Milliyet, 18 Temmuz 1986, s. 12.
Milliyet, 23 Temmuz 1986, s. 14.
Milliyet, 13 Eylül 1986, s. 5.
Milliyet, 14 Eylül 1986, s. 13.
Milliyet, 16 Eylül 1986, s. 1-8.
Milliyet, 18 Eylül 1986, s. 13.
Milliyet, 21 Eylül 1986, s. 14.

Milliyet, 23 Eylül 1986, s. 7.
Milliyet, 25 Eylül 1986, s. 13.
Milliyet, 29 Eylül 1986, s. 3.
Milliyet, 2 Ekim 1986, s. 5.
Milliyet, 3 Ekim 1986, s. 5.
Milliyet, 4 Ekim 1986, s. 5.
Milliyet, 12 Ekim 1986, s. 9.
Milliyet, 15 Ekim 1986, s. 14.
Milliyet, 17 Ekim 1986, s. 5.
Milliyet, 21 Ekim 1986, s. 8.
Milliyet, 4 Kasım 1986, s. 14.
Milliyet, 5 Kasım 1986, s. 15.
Milliyet, 5 Kasım 1986, s. 5.
Milliyet, 6 Kasım 1986, s. 8.
Milliyet, 7 Kasım 1986, s. 5.
Milliyet, 8 Kasım 1986, s. 13.
Milliyet, 10 Kasım 1986, s. 13.
Milliyet, 11 Kasım 1986, s. 8.
Milliyet, 11 Kasım 1986, s. 9.
Milliyet, 13 Kasım 1986, s. 8.
Milliyet, 13 Kasım 1986, s. 9.
Milliyet, 14 Kasım 1986, s. 7.
Milliyet, 16 Kasım 1986, s. 13.
Milliyet, 18 Kasım 1986, s. 6.
Milliyet, 21 Kasım 1986, s. 12.
Milliyet, 30 Kasım 1986, s. 13.

Milliyet, 11 Aralık 1986, s. 7.
Milliyet, 12 Aralık 1986, s. 13.
Milliyet, 13 Aralık 1986, s. 11.
Milliyet, 14 Aralık 1986, s. 8.
Milliyet, 15 Aralık 1986, s. 13.
Milliyet, 19 Aralık 1986, s. 13.
Milliyet, 20 Aralık 1986, s. 14.
Milliyet, 23 Aralık 1986, s. 2.
Milliyet, 27 Aralık 1986, s. 13.
Milliyet, 1 Ocak 1987, s. 13.
Milliyet, 8 Mayıs 1987, s. 5.
Milliyet, 9 Mayıs 1987, s. 7.
Milliyet, 7 Haziran 1987, s. 10.
Milliyet, 1 Ocak 1988, s.1.
Milliyet, 11 Ocak 1988, s. 3-13.
Milliyet, 8 Şubat 1988, s. 9.
Milliyet, 23 Şubat 1988, s. 3.
Milliyet, 27 Şubat 1988, s. 1-12.
Milliyet, 28 Şubat 1988, s. 1-10.
Milliyet, 5 Mart 1988, s. 10.
Milliyet, 10 Mart 1988, s. 10.
Milliyet, 24 Mart 1988, s. 1-12.
Milliyet, 31 Ekim 1988, s. 12.
Milliyet, 1 Temmuz 1989, s. 13.
Milliyet, 1 Temmuz 1989, s. 9.
Milliyet, 2 Temmuz 1989, s. 14.

Milliyet, 6 Temmuz 1989, s. 14.
Milliyet, 7 Temmuz 1989, s. 1-16.
Milliyet, 8 Temmuz 1989, s. 1.
Milliyet, 10 Temmuz 1989, s. 14.
Milliyet, 11 Temmuz 1989, s. 14.
Milliyet, 13 Temmuz 1989, s. 16.
Milliyet, 19 Temmuz 1989, s. 13.
Milliyet, 23 Temmuz 1989, s. 9.
Milliyet, 25 Temmuz 1989, s. 13.
Milliyet, 29 Temmuz 1989, s. 8.
Milliyet, 4 Eylül 1989, s. 14.
Milliyet, 1 Ekim 1989, s. 11.
Milliyet, 1 Ekim 1989, s. 8.
Milliyet, 3 Ekim 1989, s. 12.
Milliyet, 3 Ekim 1989, s. 7.
Milliyet, 4 Ekim 1989, s. 10.
Milliyet, 5 Ekim 1989, s. 11.
Milliyet, 5 Ekim 1989, s. 14.
Milliyet, 5 Ekim 1989, s. 4.
Milliyet, 6 Ekim 1989, s. 4.
Milliyet, 6 Ekim 1989, s. 3.
Milliyet, 7 Ekim 1989, s. 10.
Milliyet, 8 Ekim 1989, s. 10.
Milliyet, 9 Ekim 1989, s. 12.
Milliyet, 9 Ekim 1989, s. 9.
Milliyet, 13 Ekim 1989, s. 9.

Milliyet, 16 Ekim 1989, s. 16.

Milliyet, 16 Ekim 1989, s. 4.

Milliyet, 17 Ekim 1989, s. 8.

Milliyet, 19 Ekim 1989, s. 15.

Milliyet, 23 Ekim 1989, s. 14.

Milliyet, 31 Ekim 1989, s. 4.

Milliyet, 1 Kasım 1989, s. 14.

Milliyet, 2 Kasım 1989, s. 2.

Milliyet, 4 Kasım 1989, s. 4.

Milliyet, 5 Kasım 1989, s. 2.

Milliyet, 8 Kasım 1989, s. 9.

Milliyet, 11 Kasım 1989, s. 1-4.

Milliyet, 12 Kasım 1989, s. 4.

Milliyet, 28 Aralık 1989, s. 4.

Milliyet, 10 Ocak 1990, s. 14.

Milliyet, 19 Ocak 1990, s. 4.

Milliyet, 3 Şubat 1990, s. 4.

Milliyet, 4 Şubat 1990, s. 4.

Milliyet, 5 Şubat 1990, s. 4.

Milliyet, 7 Haziran 1990, s. 1-4.

Milliyet, 8 Haziran 1990, s. 17.

Milliyet, 10 Haziran 1990, s. 4.

Milliyet, 11 Haziran 1990, s. 17.

Milliyet, 12 Haziran 1990, s. 1.

Milliyet, 12 Haziran 1990, s. 4.

Milliyet, 2 Ağustos 1990, s. 4.

Milliyet, 17 Eylül 1990, s. 14.
Milliyet, 2 Mart 1991, s. 14.
Milliyet, 17 Mart 1991, s. 11.
Milliyet, 19 Mart 1991, s. 1.
Milliyet, 23 Nisan 1991, s. 3.
Milliyet, 22 Temmuz 1997, s. 21.
Milliyet, 10 Aralık 1997, s. 7.
Milliyet, 23 Temmuz 2001, s. 14.
Milliyet, 16 Ağustos 2001, s. 12.
Milliyet, 16 Ağustos 2005, s. 12.
Milliyet, 20 Ocak 2013, s. 1.
Sakarya, 7 Nisan 1986, s. 7.
Sakarya, 5 Haziran 1989, s. 3-6.
Sakarya, 6 Haziran 1989, s. 3.
Sakarya, 10 Haziran 1989, s. 3.
Sakarya, 13 Haziran 1989, s. 3.
Sakarya, 15 Haziran 1989, s. 4.
Sakarya, 20 Haziran 1989, s. 6.
Sakarya, 21 Haziran 1989, s. 1-6.
Sakarya, 21 Haziran 1989, s. 3.
Sakarya, 22 Haziran 1989, s. 4.
Sakarya, 23 Haziran 1989, s. 3.
Sakarya, 23 Haziran 1989, s. 4.
Sakarya, 24 Haziran 1989, s. 4.
Sakarya, 29 Haziran 1989, s. 3.
Sakarya, 4 Temmuz 1989, s. 3.

Sakarya, 8 Temmuz 1989, s. 3.
Sakarya, 12 Temmuz 1989, s. 3.
Sakarya, 18 Temmuz 1989, s. 4.
Sakarya, 22 Temmuz 1989, s. 7.
Sakarya, 26 Temmuz 1989, s. 1-6.
Sakarya, 26 Temmuz 1989, s. 3.
Sakarya, 27 Temmuz 1989, s. 6.
Sakarya, 27 Temmuz 1989, s. 7.
Sakarya, 2 Ağustos 1989, s. 3-6.
Sakarya, 6 Ağustos 1989, s. 5.
Sakarya, 10 Ağustos 1989, s. 4.
Sakarya, 11 Ağustos 1989, s. 1-4.
Sakarya, 12 Ağustos 1989, s. 1-4.
Sakarya, 16 Ağustos 1989, s. 3.
Sakarya, 16 Ağustos 1989, s. 6.
Sakarya, 21 Ağustos 1989, s. 3.
Sakarya, 24 Ağustos 1989, s. 4.
Sakarya, 28 Ağustos 1989, s. 1-4.
Sakarya, 30 Ağustos 1989, s. 3-6.
Sakarya, 1 Eylül 1989, s. 4.
Sakarya, 4 Eylül 1989, s. 3.
Sakarya, 9 Eylül 1989, s. 3.
Sakarya, 18 Eylül 1989, s. 1-6.
Sakarya, 23 Eylül 1989, s. 3.
Sakarya, 28 Eylül 1989, s. 1-6.
Sakarya, 29 Eylül 1989, s. 7.

Sakarya, 2 Ekim 1989, s. 8.
Sakarya, 4 Ekim 1989, s. 3.
Sakarya, 30 Kasım 1989, s.4.
Son Haber, 3 Haziran 1989, s. 6.
Son Haber, 5 Haziran 1989, s. 4.
Son Haber, 6 Haziran 1989, s. 4.
Son Haber, 7 Haziran 1989, s. 2-3.
Son Haber, 9 Haziran 1989, s. 4-5.
Son Haber, 12 Haziran 1989, s. 1-4.
Son Haber, 14 Haziran 1989, s. 1-4.
Son Haber, 15 Haziran 1989, s. 2-3.
Son Haber, 19 Haziran 1989, s. 1-5.
Son Haber, 19 Haziran 1989, s. 2-3.
Son Haber, 20 Haziran 1989, s. 3-4.
Son Haber, 21 Haziran 1989, s. 1-4.
Son Haber, 24 Haziran 1989, s. 1-4.
Son Haber, 24 Haziran 1989, s. 3-5.
Son Haber, 26 Haziran 1989, s. 3.
Son Haber, 27 Haziran 1989, s. 1-4.
Son Haber, 29 Haziran 1989, s. 3-5.
Son Haber, 1 Temmuz 1989, s. 1-4.
Son Haber, 3 Temmuz 1989, s. 3-4.
Son Haber, 4 Temmuz 1989, s. 4.
Son Haber, 10 Temmuz 1989, s. 3-4.
Son Haber, 17 Temmuz 1989, s. 2.
Son Haber, 18 Temmuz 1989, s. 2.

Son Haber, 22 Temmuz 1989, s. 3-5.
Son Haber, 26 Temmuz 1989, s. 3-4.
Son Haber, 27 Temmuz 1989, s. 2-3.
Son Haber, 29 Temmuz 1989, s. 4.
Son Haber, 29 Temmuz 1989, s. 6.
Son Haber, 1 Ağustos 1989, s. 1-4.
Son Haber, 3 Ağustos 1989, s. 3-5.
Son Haber, 4 Ağustos 1989, s. 6.
Son Haber, 5 Ağustos 1989, s. 4.
Son Haber, 8 Ağustos 1989, s. 2-3.
Son Haber, 11 Ağustos 1989, s. 1-4.
Son Haber, 11 Ağustos 1989, s. 5.
Son Haber, 12 Ağustos 1989, s. 1-4.
Son Haber, 17 Ağustos 1989, s. 1.
Son Haber, 18 Ağustos 1989, s. 2-3.
Son Haber, 18 Ağustos 1989, s. 5.
Son Haber, 21 Ağustos 1989, s. 3.
Son Haber, 21 Ağustos 1989, s. 4.
Son Haber, 28 Ağustos 1989, s. 3-5.
Son Haber, 30 Ağustos 1989, s. 1-4.
Son Haber, 2 Eylül 1989, s. 5.
Son Haber, 4 Eylül 1989, s. 4.
Son Haber, 7 Eylül 1989, s. 1-4.
Son Haber, 9 Eylül 1989, s. 3-4.
Son Haber, 12 Eylül 1989, s. 2.
Son Haber, 18 Eylül 1989, s. 4.

Son Haber, 2 Ekim 1989, s. 5.
Son Haber, 14 Ekim 1989, s. 1-4.
Son Haber, 17 Ekim 1989, s. 1-2.
Son Haber, 20 Ekim 1989, s. 2.
Son Haber, 28 Ekim 1989, s. 1-4.
Son Haber, 30 Ekim 1989, s. 1-2.
Son Haber, 31 Ekim 1989, s. 3-4.
Son Haber, 11 Kasım 1989, s. 4.
Sosyalist Birlik, Temmuz-Ağustos 1989, s. 2.
Toplumsal Kurtuluş, Nisan 1989, s. 12-14.
Toplumsal Kurtuluş, Temmuz-Ağustos 1989, s. 12.
Toplumsal Kurtuluş, Eylül 1989, s. 3-4.

2. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1 / 16-29-2(23.12.1925).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 219-477-4(15.06.1926).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0 / 607-105-18(03.04.1951).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 125-32-2(16.04.1951).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 219-34-14(01.05.1968).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 239-61-1(06.09.1969).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 540-401-10(27.09.1985).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 567-549-3(14.12.1986).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 600-715-3(05.05.1988).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 604-737-4(01.08.1988).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 634-884-7(28.09.1989).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 636-893-7(23.10.1989).
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 642-3-5(12.01.1990).

3. Kitaplar:

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865-1985)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

AKÇA Gürsoy ve VURUCU, İkbâl, *Savaş ve Toplum; Savaş Üzerine Yazılar*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2017.

ALAGÖZ, Sabri, *Cehennemden Bir Nebze*, "XXI. Yüzyıl" Türk Kültür Merkezi Yayınları, Sofya, 2017.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.

ALPAY, Emine, *Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018.

ALPKAYA, Gökçen, *AGİK sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996.

ARDAGİL FAİKOĞLU, Burhanettin, *Karikatürlerle Bulgar Mezalimi*, Şafak Matbaası, Ankara, 1990.

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

ARMOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, C. 2, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.

ATAMAN, Muhittin ve GÖKŞEN, *Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı*, S. 76, Seta Yayınları, Ankara, Ocak 2014.

ATASOY, Emin, *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2018.

ATEŞ, Davut, *Uluslararası Örgütler, Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Dora Basım Yayın, Bursa, 2012.

AYDIN, Mustafa, BRAUCH, Hans Günter, ÇELİKPALA, Mitat, SPRING, Ursula Oswald ve POLAT, Necati, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

BİÇAKLI, Hüseyin Avni, *Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

Bulgaristan’da Türkler Semineri, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985

CAMBAZOV, İsmail, *Beşiğim ve Eşiğim*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2014.

CAMBAZOV, İsmail, *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık-Nova Svetlina*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2011.

CASTLES, Stephen ve MILLER, Mark J., *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal-İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

CHARY, Frederick B., *The History of Bulgaria*, Greenwood Histories of the Modern Nations, Santa Barbara, CA ,2011.

CRAMPTON, Richard J., *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, New York, 2005.

ÇALIŞKAN, Basri Zilabid, *Bulgaristan’da İslam (1878-2018)*, İnkilab Basım Yayın, İstanbul, 2018.

DAYIOĞLU, Ali, *Toplama Kampından Meclise Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

DECAUX, Emmanuel, *AGİK*, çev. Gökçen Tunalı Alpkaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

DETREZ, Raymond, *Historical Dictionary of Bulgaria*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2014.

DIMITROV, Georgi, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, Ekim Yayınları, Ankara, 1989.

DOĞANAY, Filiz, “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, *Toplum ve Göç II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı*, Sosyoloji Derneği-Devlet İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

DOĞANAY, Rahmi, ÇELİK, Ahmet ve ÖZÇELİK, Fatih, *Rifat Özdemir’e Armağan*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018.

EMİNOV, Ali, *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*, Routhledge, New York, 1997.

EROL, Gülbuğ, TOPBAŞ, Hasan, *Dijital Çağda İletişim Okumaları 1*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018.

ERSOY HACISALİHOĞLU, Neriman, “1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları”, *89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, ed. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, Mehmet Hacısalihoğlu, Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi(BALKAR) & Balkanlar Medeniyet Merkezi(BALMED), İstanbul, 2012.

GERAY, Cevat, *Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı 1923-1961*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1962.

GÜLMEN, Osman, *Bulgaristan Türkleri Tarihinden Esintiler, Anılar, Belgeler*, İtalik Yayınları, Ankara, 2011.

GÜRKAYNAK, Muharrem, *Avrupa’da Savunma ve Güvenlik*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

HACIOĞLU, Ayşe, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, *2. Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Hasine Şen, Bultürk, 2014.

İÇDUYGU, Ahmet, ERDER, Sema ve GENÇKAYA, Ömer Faruk, *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus-devlet oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2014.

İNGİNAR KEMALOĞLU, Ayşegül, *Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)*, ATAM Yayınları, Ankara, 2012.

KAMER, Kasım, “AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, ed. Şaban Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006.

KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 1, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.

KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 3, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.

- KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 4, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.
- KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 5, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.
- KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 6, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.
- KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler (Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri)*, C. 7, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.
- KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.
- KESKİNOĞLU, Osman, *Bulgaristan'da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- KİLİ, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Kocaeli Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, *1989 Bulgaristan'dan Zorunlu Göç*, haz. Ayhan Orhan, Başak Matbaacılık, Ankara, 2019.
- KONUKMAN, R. Ercüment, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)*, haz. Kutlay Doğan, Ankara, 1990.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, C. 8, çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- LÜTEM, Ömer E, *Türk-Bulgar İlişkileri (1983-1985)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları(ASAM), C. 1, Ankara, 2000.
- MARKOVA, Eugenia, "Effects of migration on sending countries: lessons from Bulgaria", *A Continent Moving West? EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe*, ed. Richar Black, Godfried Engbersen, Marek Okolski, Cristina Pantiru, International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe (IMISCOE), Amsterdam University Press, 2010.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- NEUBURGER, Mary, *Balkan Smoke: Tobacco and the Making of Modern Bulgaria*, Cornell University Press, Ithaca, 2013.

- NEUBURGER, Mary, *The Orient within: The Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, Cornell University Press, Ithaca-London, 2011.
- ÖZBİR, Kamuran, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1986.
- ÖZGÜR, Nurcan, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- PARASKEVOV, Vasil, “*Socialist Bulgaria in British Diplomatic Papers (1953-1979)*”, Shumen University, Bulgaria, 2017.
- PROGONATI, Erjada, “Balkanlar’da Bir İnsanlık Dramı: 1989 Zorunlu Göçü”, 2. *Uluslararası Bulgaristan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Hasine Şen, Bultürk, 2014.
- RECHEL, Bernd, *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Routhledge, 2008.
- SANDER, Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.
- SANDER, Oral, *Türkiye’nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2000.
- SARIKOYUNCU, Ali, “Milli Mücadelede Türk-Bulgar İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- SARIKOYUNCU, Ali, AKTAŞ, Necati ve CEYLAN, Ahmet, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.
- SNYDER, Sarah B., *Human rights activism and the end of the Cold War: a transnational history of the Helsinki network*, Cambridge University Press, 2011.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.
- ŞİMŞİR, Bilal, *The Turks Of Bulgaria in International Fora Documents Volume I (1985)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- ŞİMŞİR, Bilal, *The Turks Of Bulgaria in International Fora Documents Volume II (1986)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

TATARLI, İbrahim, “Bulgaristan’daki Türk Göçleri”, *8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu*, haz. İstanbul Organizasyon, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2006.

TOPUZ, Hıfzı, *İletişimde Karikatür ve Toplum*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1986, s. 7.

TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.

TURAN, Ömer, *Rodop Türklerinin 1878 Direnişi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

TÜRKER, Mehmet, *Zulmün Ateş Çemberinden Alıntılar: Belene Adası*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2010.

VOLKOV, Vladimir, “The Soviet Leadership and Southeastern Europe”, *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe 1944-1949*, ed. Norman Naimark, Leonid Gibianskii, Routledge, New York-Abingdon, 2018.

YAKUT, Kemal, “Yeni Türk Kimliğinin Oluşmasında Göç ve İskânın Etkisi”, *TESAM Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Ekonomik Siyasal ve Sosyal Boyutları ile Göç*, ed. Yıldırım Deniz, Fatih Bilgin, Bursa, Ekim 2016, ss. 199-216.

YALÇIN, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

YALIMOV, İbrahim, *Bulgaristan’da Türk Topluluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2016.

YALIMOV, İbrahim, *Bulgaristan’da Azınlık Hak ve Özgürlükleri Sorunu*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya, 2015.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)*, BGF Yayınları, Bursa, 2007.

YUSUF, Sayit, “Türkiye’ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları”, *8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu*, haz. İstanbul Organizasyon, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2006.

4. Makale, Bildiri ve Raporlar:

“Şubelerden Haberler...”, *Türk Yurdu*, C. 9, S. 27, Kasım 1989, ss. 57-61.

AKINCI, Buket, NERGİZ, Ahmet ve GEDİK, Ercan, “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: , Göç ve Toplumsal Kabul”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2015, ss. 58-83.

AKGÜN Ahmet, “Bulgaristan’da Asimilasyon ve Zavallı Pomaklar” Adlı Bir Risale”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 13, 2005, ss. 1-28.

AKPINAR, Mehmet ve KÖKSAL, Süleyman, “Türkiyeli Komünistlerin Bulgaristan Türklerinin Dil ve Eğitimindeki Etkisi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Trabzon, C. 21, 2016, ss. 251-268.

ATAÖV, Türkkaya, “The Turks of Bulgaria”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 44, S. 1, 1989, ss. 135-152.

ATASOY, Emin ve ALKAR, Elif, “Bulgaristan Müslümanlarını Derinden Etkileyen Yeniden Doğuş Sürecinin Geçiş Döneminde Sorgulanması ve Yargılanması”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C.1, S. 2, 2018, ss. 54-65.

ATASOY, Emin, “Postsosyalist Dönemde Bulgaristan’da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 12, 2007, ss. 1-24.

ATASOY, Emin, “Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü”, *Coğrafya Dergisi*, S. 21, 2010, ss. 1-17.

ATASOY, Emin ve SOYKAN, Abdullah, “Freedom walk of the Turks in Bulgaria: Events of May in 1989 and their reflections”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, C. 19, 2011, ss. 112-120.

BAEWA, Iskra, "The day before the crash – Bulgarian - Soviet relations in the nineteen eighties”, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, S. 47, 2012, ss. 5-20.

BAYRAMOĞLU ÖZUĞURLU, Sonay ve GÜLPINAR, Turgay, “Geçiş Sürecinde Bulgaristan’da Kamu Yönetimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 75, S. 1, 2020, ss. 259-278.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Ocak 2014, ss. 9-32.

Bulgarian Helsinki Committee, “2003 *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics Since 1878*”, Sofya, 2003.

BUTTANRI, Müzeyyen, “Bulgaristan’daki Türk Edebiyatı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 2, Aralık 2005, ss. 27-45.

CHOLOVA, Blagovesta ve DE WAELE, Jean-Michel, “Bulgaria: A Fertile Ground for Populism?”, *Slovak Journal of Political Science*, C. 11, S. 1, 2011, ss. 25-54.

ÇETİN, Turhan, “Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 2011, ss. 71-82.

ÇULHA, İbrahim, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Süreci (1950-1951)”, *Tarih, Eğitim ve Kültür Dergisi*, S. 1, 2017, ss. 51-72.

DIMITROV, Vesselin, “In Search of Homogenous Nation: The Assimilation of Bulgaria’s Turkish Minority (1984-1985)”, *JEMIE*, European Center for Minority Issues(ECMI), 2000, ss. 1-22.

DIMITROVA, Donka, “Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 in the Republic of Turkey (Adaptation and Changes in the Cultural Model), In Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey”, *International Center for Minority Studies and Intercultural Relations*, Sofya, Mart 1997, ss. 76-139.

DINEVA, Detelina, “The Bulgarian 1989”, *Pamięć i Sprawiedliwość*, C. 33, S. 1, 2019, ss. 41-58.

EMEK İNAN, Canan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, ss. 10-33.

EMİNOV, Ali, “Bulgaristan’daki Türkler (1945-1983)”, çev. Mine Çankaya, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C. 20, 2002, ss. 377-384.

EMİNOV, Ali, “Social Construction of Identities: Pomaks in Bulgaria”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe(JEMIE)*, C.6, S.2, 2007, ss. 1-25.

FISH, Steven M., “Stronger legislatures, stronger democracies”, *Journal of Democracy*, C. 17, S. 1, 2006, ss. 5-20.

GANEV, Venelin, "History, politics, and the constitution: Ethnic conflict and constitutional adjudication in postcommunist Bulgaria", *Slavic Review*, C. 63, S. 1, 2004, ss. 66-89.

GARABEDYAN, Agop, "1950'li-1970'li Yıllar Arasında Bulgar-Türk İlişkilerinde Göçmen Sorunu", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Eskişehir, 2005, ss. 413-416.

GENOV, Nikolai, "Radical nationalism in contemporary Bulgaria", *Review of European Studies*, C. 2, S. 2, Aralık 2010, ss. 35-53.

GHODSEE, Kristen, "Rethinking State Socialist Mass Women's Organizations The Committee of the Bulgarian Women's Movement and the United Nations Decade for Women, 1975-1985", *Journal of Women's History*, C. 4, S. 24, 2012, ss. 49-73.

GÖLEÇ, Mustafa, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1930)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26/1, 2016, ss. 147-168.

GÜNAY, Hacı Mehmet, "Osmanlı Sonrası Bulgaristan Toplumunun Dinî Hayatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C. 20, s. 407-416.

HAJDINJAK, Marko, "Thou Shall Not Take the Names Ethnic or Minority, And I Will Bless Thee: Political Participation of Minorities in Bulgaria", *Political Parties and Minority Participation*, Friedrich Ebert Stiftung, Skopje, 2008, ss. 87-125.

İSLAM, Ayşenur, "Balkanlarda Türkçe Basın Adına Bir Değerlendirme", *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 19, 2001, ss. 53-67.

JACKSON, Marvin, "The rise and decay of the socialist economy in Bulgaria", *Journal of Economic Perspectives*, C. 5, S. 4, 1991, ss. 203-209.

KARASIMEONOV, Georgi, "The Crisis of the First Post-communist Party System in Bulgaria", *ECPR 2004 Joint Sessions of Workshops, The Political Representation of Social Interests in Central and East Europe*, Uppsala, Sweden, 2004, ss. 1-16.

KAYAPINAR, Ayşe, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 2, Eylül 2003, ss. 201-220.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Stamboliyski Hükümetine Karşı Yapılan Darbenin İstanbul Basınındaki Yankıları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 43, 2007, ss. 89-98.

KOLAROVA, Romyana, “Tacit Agreements in the Bulgarian Transition to Democracy: Minority Rights and Constitutionalism”, *The University of Chicago Law School Roundtable*, C. 1, S. 1, 1993, ss. 23-51.

KORKMAZ, Nuri, “Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi”, *Akademik Bakış*, C. 10, S. 20, 2017, ss. 69-82.

KUTLAY, Muzaffer, “The Turks of Bulgaria: An Outlier Case of Forced Migration and Voluntary Return”, *International Migration*, C. 55, S. 5, 2017, ss. 162-179.

KÜÇÜKCAN, Talip, “Re-claiming identity: ethnicity, religion and politics among Turkish-Muslims in Bulgaria and Greece,” *Journal Of Muslim Minority Affairs*, C. 19, S. 1, 1999, ss. 49-68.

MARUSHIAKOVA, Elena ve POPOV, Vesselin, "Muslim minorities in Bulgaria", *Berlin European Migration Centre*, 2004, ss. 1-63.

MELONE, Albert P., “Bulgaria’s National Roundtable Talks and the Politics of Accommodation”, *International Political Science Review*, C. 15, S. 3, 1994, ss. 257-273.

ONUR, Vildan, “Bulgaristan Cumhuriyeti Eğitim Sistemi: Yapı ve Yönetimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 37, S. 2, 2004, ss. 163-179.

ÖCAL, Mehmet, “Soğuk Savaş’tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991)”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, Nisan 2017, ss. 166-185.

ÖZLEM, Kader, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1/2, 2008, ss. 341-371.

ÖZLEM, Kader, “Bulgaristan’ın Türk Azınlık Politikası (1912-1923)”, *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, Bursa, 2016, ss. 277-293.

PANCHEV, Pencho D., “The opportunistic national-populism of the Bulgarian political party Ataka in a historical perspective”, *L'Europe à contre-pied: idéologie populiste et extrémisme de droite en Europe centrale et orientale*, 2015, ss. 75-89.

PETKOVA, Lilia, “The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgaria”, *The Global Review of Ethnopolitics*, C. 1, S.4, 2002, ss. 42-59.

PINAR, Mehmet, “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokratik Parti’nin Göçmen Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 89, 2014, ss. 61-94.

POYRAZ, Hakan ve CEBECİ, Ahmet, “Bulgaristan’dan Gelen Soydaşlarımız Uyum Sıkıntısı Çekmektedirler”, *Türk Yurdu*, C. 9, S. 28, Aralık 1989, ss. 49-52.

SANCAKTAR, Caner, “Balkanlar’da Devletçi Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Arnavurluk, Bulgaristan ve Romanya”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 2, 2019, ss. 56-64.

SARINAY, Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara’ya Yapılan Göçler (1923-1990)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 27, S. 80, 2011, ss. 351-387.

SMRCKOVA, Marketa, “Comparison of radical right-wing parties in Bulgaria and Romania: The national movement of ATAKA and the Great Romania Party.”, *Stredoevropske politicke studie*, C. 11, S. 1, 2009, ss. 48-65.

SOMUNCUOĞLU, Sadi, “1989 Değerlendirmeleri: 1989’da Partiler Arası Siyaset”, *Türk Yurdu*, C. 10, S. 30, Şubat 1990, ss. 60-61.

SPIROVA, Maria, “Political Parties in Bulgaria: Organizational Trends in Comparative Perspective.”, *Party Politics*, C. 11, S. 5, 2005, ss. 601-622.

SPIROVA, Maria, “The Bulgarian Socialist Party: The Long Road to Europe”, *Communist And Post-Communist Studies*, C. 4, S. 41, 2008, ss. 481-495.

STEFANOVA, Boyka, “Between Ethnopolitics and Liberal Centrism: the Movement for Rights and Freedoms in the mainstream of Bulgarian party politics”, *Nationalities Papers*, C. 40, S. 5, Eylül 2012, ss. 767-782.

STOLA, Dariusz, “Forced migrations in Central European history”, *International Migration Review*, C. 26, S. 2, 1992, ss. 324-341.

SÜLEYMANOĞLU YENİSOY, Hayriye, “Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmeti Geçen Azerbaycan Kadınları”, *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Ocak 1996, ss. 13-19.

SYGKELOS, Yannis, “Nationalism versus European integration: the case of ATAKA.”, *East European Quarterly*, C. 43, S. 2-3, 2015, ss. 163-188.

ŞİMŞİR, Bilal, “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler: Büyük Göçün Sona Ermesi (1950-1951)”, *Türk Kültürü*, S. 275, Mart 1986, ss. 194-205.

TAHİR, Nuri Ali, “Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan’daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 41, 2015, ss. 578-587.

TOĞROL, Beğlan, “Coping With State Terror: Coping Behaviour of Ethnic Turks Against State Atrocities During The Jivkov Regime in Bulgaria”, *Psikoloji Çalışmaları*, C. 20, 1995, ss. 1-32.

TURAN, Ömer, “Balkan Türklerinin Dini Meseleleri”, *Yeni Türkiye Dergisi Türk Dünyası Özel Sayısı II*, C. 3, S. 16, Temmuz-Ağustos 1997, ss. 1744-1757.

TÜRKER, Ahmet, “Bulgaristan-Türkiye Yakın Akraba Göçü Anlaşması”, *Türk Kültürü*, S. 65, 1967, ss. 325-326.

Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistik Göstergeler (1923-2009)*, Aralık 2010.

VALENTOVITCH, Igor, "Impediments to the development of Turkish ethnic minority media in Bulgaria." *Institute for Regional and International Studies*, 2000, ss. 1-20.

VASSILEV, Rossen V., “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics,” *The Global Review of Ethnopolitics*, C. 1, S. 2, Aralık 2001, ss. 37-53.

ZAFER, Zeynep, “Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi”, *Akademik Bakış*, C. 3, S. 6, 2010, ss. 27-44.

ZHELYAZKOVA, Antonina ve ANGELOVA, Violeta, “Racism in post-communist Bulgaria and trade union responses.”, *Transfer: European Review of Labour and Research*, C. 13, S. 3, 2007, ss. 447-462.

5. Tezler

AVDJIEV, Ayssoun, *Soğuk Savaş Sonrası Bulgaristan Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

BURGAÇ, Murat, *Trakya Umumi Müfettişliği*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2010.

ÇETİN, Erol, *Bulgaristan Prensiği ile Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

HOCAOĞLU, Beycan, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo – Ekonomik ve Mekansal Özellikler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2011.

İZGÜ, Adem, *“Bulgaria: History and Postcommunist Transition”*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

LIKA, Ildir, *“Nationhood Cleavages and Ethnic Conflict: A Comparative Analysis of Post-Communist Bulgaria Montenegro and North Macedonia”*, Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020.

ÖZGEN, Nargis, *“Bulgaristan'da Türklere Yönelik Politikalara Ülke Basınının Yaklaşımı: 1989 Göçü Örneği”*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014.

ÖZKAN, Vildane, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-1986)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

ÖZLEM, Kader, *Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.

ÖZLEM, Kader, *Türkiye'nin Balkan Politikasının Analizi (1991-2014)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2015.

SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.

SAVOVA, Milena ve BORDEN, Mahon, *“The Politics of Nationalism under Communism in Bulgaria; Myths, Memories and Minorities”*, The School of Slavonic and East European Studies University of London, Doctor of Philosophy Thesis, London, 2001.

TOPARLAK, Bahar, *“Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 Göçü ve Trakya’da İskânları”*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2018.

6. Resmi Yayınlar:

“İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.*

Devlet Planlama Teşkilatı, *Bulgaristan’dan Türk Göçleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmete Özel Rapor, Ankara, 1990.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 42, Mart 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 13, Ocak 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 14, Şubat 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 15, Mart 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 16, Nisan 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 17, Mayıs 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 18, Haziran 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 19, Temmuz 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 21, Eylül 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 22, Ekim 1985.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 25, Ocak 1986.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 27, Mart 1986.

Dışişleri Bakanlığı 1987 Tarihçesi, Ocak 1988.

Dışışleri Bakanlığı 1988 Tarihçesi, Ocak 1989.

Dışışleri Bakanlığı 1989 Tarihçesi, Ocak 1990.

Resmi Gazete, 31 Temmuz 1969.

Resmi Gazete, 15 Aralık 1986.

Resmi Gazete, 15 Eylül 1989.

TBMM, Dönem 18, 14.06.1934 Tarihli ve 2510 Sayılı İskân Kanununa Bir Madde Eklenmesine Dair Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/587).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Toplantı 1, C. 12, 14 Nisan 1985.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Toplantı 1, C. 12, 22 Mayıs 1985.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Toplantı 2, C. 12, 13 Şubat 1985.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Toplantı 3, C. 12, 23 Ocak 1985.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Toplantı 3, C. 24, 14 Ocak 1986.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 18, Toplantı 3, C. 1, 27 Ocak 1988.

Trafik İstatistik Yıllığı, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.

3. Çevrimiçi

assembly.coe.int/CommitteeDocs/2009/20090407_amondoc35rev_2008.pdf, Erişim: 02 Ekim 2019.

bnr.bg/tr/post/100195058/1876-nisan-ayaklanmasi-bulgaristanin-kurtuluunu-gndeme-getirdi, Erişim: 16 Ağustos 2019.

bnr.bg/tr/post/100596105/1998-yili-todor-jivkov-bir-diktatorun-sonu, Erişim: 19 Eylül 2019.

bnr.bg/tr/post/100596105/1998-yili-todor-jivkov-bir-diktatorun-sonu, Erişim: 29 Eylül 2019.

dw.com/tr/bulgar-sosyalistleri-geçmiş-i-canlandırıyor/a-2526047, Erişim: 23 Eylül 2019.

kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=6767, Erişim: 4 Mart 2020.

sofiaglobe.com/2013/01/25/ahmed-dogan-and-bulgarias-theatre-of-the-absurd/, Erişim: 2 Mart 2020.

tustav.org/tustav_dosya/arsiv_fonlari/bkp_tkp_fonu.pdf, Erişim: 25 Ekim 2019.

www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html, Erişim: 11 Kasım 2019.

www.antakyatso.org.tr/dokumanlar/istatistik%20gostergeler.pdf, Erişim: 24 Aralık 2019.

www.balturk.org.tr/tag/banyabasi-camii/, Erişim: 4 Mart 2020.

www.bbc.com/news/world-21103987, Erişim: 2 Mart 2020.

www.bbc.com/turkce/haberler/2012/01/120112_bulgaria_turks, Erişim: 17 Mart 2020.

www.bghaber.org/bghaber/seytan-dogan/, Erişim: 1 Mart 2020.

www.bghaber.org/bghaber/tarih-sir-saklamaz/ Erişim: 27 Eylül 2019.

www.dailymail.co.uk/news/article-2265002/Ahmed-Dogan-Heart-stopping-moment-man-pulls-gun-Bulgarian-opposition-leader-makes-speech-live-TV.html, Erişim: 4 Mart 2020.

www.dps.bg/tr/hoeh-icin/onursal-ba-kan.html, Erişim: 1 Mart 2020.

www.dps.bg/tr/t-z-k.html, Erişim: 26 Şubat 2020.

www.gazetevatan.com/suikast-bilmecesi--507593-dunya/, Erişim: 2 Mart 2020.

www.hurriyet.com.tr/gundem/hasan-ismini-hasanov-yapariz-38743775, Erişim: 4 Mart 2020.

www.mfa.gov.tr/no_9_-12-ocak-2012_-bulgaristan-ulusal-meclisi_nde-zorla-asimilasyon-politikasini-kinayan-bildirinin-kabulu-hk_.tr.mfa, Erişim: 17 Mart 2020.

www.milliyet.com.tr/dunya/kursude-suikasti-silah-engelledi-1657773, Erişim: 2 Mart 2020.

www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20111122_what_is_nato_tu.pdf, Erişim: 14 Ekim 2019

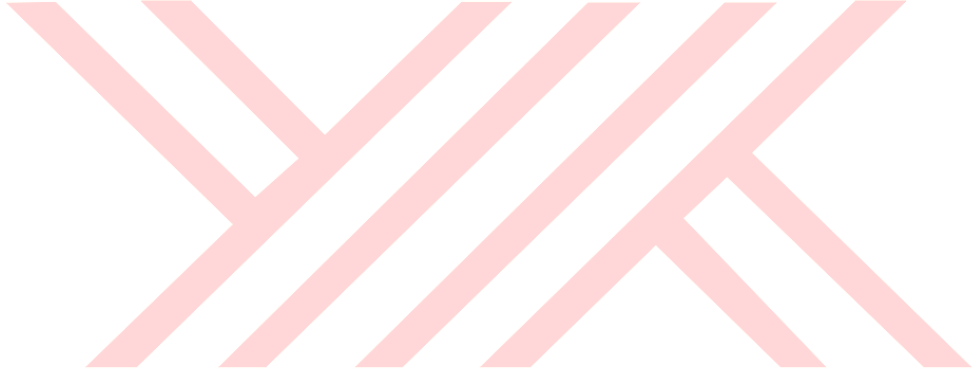
www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin073/073_00_010.pdf, Erişim: 18 Ekim 2019.

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c029/tbmm18029103ss0265.pdf, Erişim: 10 Ocak 2020.

www.theguardian.com/world/2013/jan/20/bulgaria-turkey, Erişim: 2 Mart 2020.

www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari, Erişim: 18 Ekim 2019.

www.ytb.gov.tr/yurtdisi-vatandaslara-yonelik-saldirilar, Erişim: 19 Mart 2020.

EKLER

EK-I: 1973 Yılında Serbest Göçmen Olarak Göç Eden Bir Türk Ailenin Pasaport Örneği

ОТДЕЛ ЗАДГРАНИЧНИ ПАСПОРТИ
SECTION DES PASSEPTS POUR L'ÉTRANGER

**ИЗСЕЛНИЧЕСКИ ПАСПОРТ
PASSEPORT D'EMIGRATION**

№ 8354

Дата 17.11. 1972
Le

Издаден в Кордова
Delivré à Kordja

Safiye Mehmetova Schirava
Серия I-151 № 012454

Отдел задгранични паспорти — МВР разрешава на
Section des passeports pour l'étranger ministère de l'intérieur autorise à

Safiye Mehmetova Bekirova
27.2.1943 Safiye Mehmetova Bekirova
роден на 27.2.1943 в гр. (с) Ханчича
né le 27.2.1943 а Надотитза
окръг Ичиркюв народност турски
d'origine turque

български граждани да се излезе в Турция придружен от:
Sujet Bulgare d'émigrer en Turquie accompagné de:

№	Име	Родство	Възраст	Име	Писане	Age
1	<u>Юсуф</u>	<u>Съпруг</u>	<u>1942</u>	<u>Joussouf</u>	<u>Керем</u>	<u>1942</u>
2	<u>Медий</u>	<u>Съпруг</u>	<u>1963</u>	<u>Medim</u>	} <u>enfants</u>	<u>1963</u>
3	<u>Билдан</u>	<u>Съпруг</u>	<u>1967</u>	<u>Bildan</u>		
4	ASLI GIBIDIR					
5						
6						
7						
8						
9						
10						

Настоящият паспoрт важи само за напускане на страната.
Le présent passeport ne peut servir que pour quitter le pays.

№ 543-5000-0

ВИЗА — VISAS

VIZE

No 1353 Vize: 3. gəşmiş

18.11.72

№ vize: 226/9684

№ do la H/e et d'immatriculation du demandeur...

HALUK BILGIN
BASKONSOLOS

М. В. Р.

ИЗХОДНА БИР: 32027
Разрешено се и: Сатие Мехидова
Салиева - сепри: 2 деца
да замине за: Турција
пре: Билеград
6.13 дни

ASLI GIBIDIR

ПО - САНПЕНГРАД
13. ЈУН 1973
ИЗЛЕЗЕ - 15

EK-II: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde 1955-1956 Eğitim-Öğretim Yılında İlköğretim Düzeyinde İşlenen Dersleri İçeren Bir Belge

Н Р В
МИНИСТЕРСТВО НА НАРОДНАТА ПРОСВЕТА

Народно основно училище *Кирин и Методий*
гр. с. *Нановица* окръг *Кърджалийски*

Удостоверение № 158

за завършен *пяти* клас

Сасие Мехмедова *Ахмедова*
година на *24 III* 1953 г. в гр. с. *Нановица*
окръг *Кърджалийски* по народност *турчиня*, *Българска*
гражданка е следвала през 1955/1956 учебна година в *V* клас
на *Народно основно* училище *Кирин и Методий*
в гр. с. *Нановица* окръг *Кърджалийски* и завършила
като *добра* ученица със следния успех и поведение:

№	Учебни предмети	Успех		Забележка
		с думи	с цифри	
1	Български език и литература	<i>добра</i>	4	
2	Руски език	<i>среден</i>	3	
3	Алгебра (аритметика)	<i>среден</i>	3	
4	Геометрия и тригонометрия	<i>добра</i>	3	
5	Чертане	/		
6	Физика	/		
7	Химия	/		
8	Биология	<i>среден</i>	3	
9	История и конституция	<i>добра</i>	3	
10	География	<i>добра</i>	3	
11	Основи на комуникация	/		
12	Машиноплатане	/		
13	Електротехника	/		
14	<i>Турски</i> език	<i>среден</i>	3	
15	Физическо възпитание	<i>добра</i>	4	
16	Четене	<i>добра</i>	4	
17	Рисуване	<i>среден</i>	3	
18	Грудово обучение	<i>м.добра</i>	5	
19	Стенография	/		
20	Основи на сел. стопанство	/		
21				
22				

Поведение *добра*

Това удостоверение се издава на *Сасие Мехмедова*
в уверение на това, че *добра* е завършила *пяти* клас
гр. с. *Нановица* 7 в. 1953

(печат) Директор:
С. Нановица
Кърджалийски
окръг

Ахмедова
пяти клас

CS CamScanner ile tarandı

EK-III: "Milliyet" Gazetesinin Düzenlediği Mektup Kampanyası Kapsamında Yayınladığı Örnek Mektuplar:

Milliyet'in Bulgaristan'a karşı yeni kampanyası

Mektup yağmuru

Baştafak.1. sayfa

Bizlere Türk yüceylerdir yapıldıkları topraklardan atılıyor. Apat topar sınıra yığılıyor. Gümünize yakışmayan böyle bir barbarlık medeni Avrupa'nın, medeni dünyamızın gölgesi altında creyaz ediyor. İnsan hakları, uluslararası hukuk hepü aykırılar altına alınıyor, bir soykırım yandırılıyor. Bu mektubu yollamakta bu geçmiş diğer ülkeler insanlığa duyurulmuş ve suulla bilene.

Dünya Hıncı

MEKTUBUN Türkçe metni

"Aklı dattım. Bir sınırdır barm, rüya ve te-levizyonda Bulgaristan'da yaşıyan Türk kökenli insanların gö-çe tabii tutulduklarına ilişkin ha-keretçi iddialarınıdır.

Bu insanın iyicisini öğe-nmek isteyeceğizmiş diyorlar, ama bunlar hiçbir şeyin-geçirir.

Bulgaristan'da bugünkü yıla-tın, bir sınırdır Türk kökenli mi-noriteye yönelik bir "Bulgarlaş-tırma" politikası izlenmektedir. Bulgaristan'a 10 milyon nüfuslu-ndan yüzde 15'i (yani yaklaşık bir

buçuk milyon) Türk kökenli-dir. 1940'leri kadar Bulgar idareleri, Türk menşeli nüfus, serdile-ri eşit derecelerde kabul etmiş-lerdi. Fakat 1944'ten sonra bu ta-tminlenmiş idareler ve Bulga-ristan'da Türk kökenli "Bul-gar Müslümanları" denenme-ye başladılar. Gelişmiş uluslararası kampanyalarda, Türk kökenli-ki, Türk kökenli bir sınırdır ile değeriyecekti. Türkçe konuşulmaz veya Türkçe yazı-yamazlar yasaklandı. Döle-tinin sınırlarına yerine getirilme-leri, kendiliğinden ve idareleri aza-danmenen kişi sınırlarını be-şerler yaptılar. Bu hükümler boyut-çuk idareleri veya idareleri de-mektedirler, hıncıdır, hıncıdır, benceye da idareye tabii no-tiler.

Bulgaristan'daki Türk sınırdır yıla-dır böyle bakılır almış ya-pıyorlar. Ne yauk ki, insan hak-larına bu açık ihlal, dünya ko-münizasyonu dikkatini sınırdır çekmiştir. Ya ki, aynı köyde rü-ya-ya sınırlarına dıyma, Bulgar kö-kenli sınırdır idareye "Bulgar Müslümanları"na pasaport ver-iyor ve idareleri için veriyormuş-ğu dıyma, bence, on bence-ye Türk kökenli tabii emeye bulayacağı kadar...

Türkçe, kökenli gibi, bu sınırdır kapılarının açma, on-lara idareleri çekilmesi tarafla, kökenli koruyulmaları ve beşer, sınırdır yaygınlıklarını in-kişiler seçiyorlar.

Bulgaristan Türk kökenli bir göç yağmuru sınırdır ve bu kökenli yağmuru Türk kökenli-lere bence hükümlerinde için idareleri sınırdır idareleri kökenli yağmuru, bir yandırdı otki bence politikaları sınırdır idareleri, bir yandırdı on benceye Türk sınırdır idareleri.

Türkçe ye gelen bir Bulgaris-tan Türk kökenli bir idareleri vadi. Bu idareleri, Bulgaris-tan'a kökenli idareleri idareleri sınırdır idareleri.

Dünyamız bence ve bence için-geçirir insanlığın sınırdır idareleri kökenli idareleri, bir idareleri idareleri idareleri ve sınırdır idareleri idareleri, bir idareleri idareleri idareleri.

En iyi idareleri idareleri.

Mektubun İngilizce metni

DEAR Friend,
You might have noticed the stories in the press, radio and television about the forced emigration of the ethnic Turks living in Bulgaria.

Assuming that you might be interested in the background of this issue, I would like to give you some information on the subject.

The present regime in Bulgaria has been following for sometime a "Bulgarization" policy aimed at assimilating the ethnic Turks. Fifteen per cent of Bulgaria's population of 10 million—about 1.5 million—are of Turkish origin. Until the early 1980's, the Bulgarian leaders recognized the existence of the Turkish minority in that country. But after 1984, they changed this attitude and started to refer to the ethnic Turks as "Bulgarian Muslims". During the campaign of assimilation, the Bulgarian authorities forced the ethnic Turks to change their names and adopt Slavic ones; they banned the use of the Turkish language in public; they exerted unbelievable pressures to prevent them from practicing their religion and conforming with their traditions. They arrested and imprisoned those who did not bow to those pressures or who resisted such measures. Many of them were even tortured.

Ethnic Turks in Bulgaria have been living under such repression for years. Unfortunately this flagrant violation of human rights has not attracted the attention of the international community, until the Bulgarian Government started, late last May, to deport thousands, tens of thousands of ethnic Turks, by pretending that they were giving passports to all the "Bulgarian Muslims" who wanted to leave the country.

As expected, Turkey opened the doors to her kins and created the conditions that will enable them to live in peace and tranquility, by preserving their identity, as they have been longing for.

Bulgaria does not accept the Turkish Government's offer to hold talks in order to reach a comprehensive Agreement on Emigration, and to restore the human rights of the ethnic Turks in that country. The Bulgarian Government still pursues its repressive policy, while continuing to send tens of thousands of them to the Turkish border.

Every Bulgarian Turk arriving in Turkey has a sad story to tell. These stories are a testimony of Bulgaria's govern-ment against humanity.

In an era when the need for peace and tranquility in the world is so strongly felt, the time has come to say "stop" to such a behaviour. This should be considered as a duty by all countries, institutions and individuals who cherish and respect human values.

With best wishes,

EK-IV: 1959-1960 Eğitim-Öğretim Yılı Türk Pedagoji Okulu Mezuniyet Belgesi

МИНИСТЕРСТВО НА ПРОСВЕТАТА И КУЛТУРАТА
 ПЕДАГОГИЧЕСКО УЧИЛИЩЕ ЗА НАГАЛНИ УЧИТЕЛ И П. Кърджали

СВИДЕТЕЛСТВО
 ЗА ЗАВЪРШЕНО СРЕДНО ПЕДАГОГИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ
 И ЗА УЧИТЕЛСКА ПРАВОСПОСОБНОСТ

№ 398

Нусур Алиев Бекиров
 роден на 13 септември 1942 г. в гр. Нановица
 окръг Кърджалийски по народност турчин, български
 гражданин ин. български завършил IV курса в педагогическото училище (отдел)
 за НАГАЛНИ учители в гр. Кърджали
 през 1959 /1960 учебна година и при поведение примерно (6) е показал
 следния успех:

№ по ред	А. УЧЕБНИ ПРЕДМЕТИ, ПО КОИТО Е ПОДАЛЪЛ ДЪРЖАВЕН ИЗПИТ:	Успех	
		с думи	с цифри
1	Български език и литература	добър	4
2	Руски език		
3	Методика на бълг. език (роден език)	мн. добър	5
4	Аритметика	мн. добър	5
5	Методика на аритметикага	мн. добър	5
8	методика на турски език	мн. добър	5
9			
Б. Учебни предмети, по които не се полага държав. изпит:			
10	психология	среден	3
11	Алгебра	среден	3
12	Геометрия	мн. добър	5
13	История на България	мн. добър	5
14	География на България	добър	4
15	Физика	среден	3
16	Основи на Дарвинизма	отличен	6
17	Пеене	добър	4
18	Физическо възпитание	мн. добър	5
19	Рисуване	отличен	6

Общ успех от теоритическите изпити мн. добър (453)
 Общ успех от практичките държавен изпит добър (4)

Съгласно чл. 12 от Указа за народната просвета Нусур Алиев Бекиров има право на ред ен нагален учител
 Същият има право да продължи образованието си във висши учебни заведения
 гр. Кърджали, 1 VII 1960 г.

Зам. директор [Signature] Комисия за държавен изпит [Signature] Директор [Signature]

EK-V: 1960 Yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Alınmış Bir Ehliyet Belgesi

1. Име <i>Хосюб / Тасов</i>	СВИДЕТЕЛСТВОТО Е ВАЛИДНО ЗА:	
2. Презиме <i>Авдишев / Арсент</i>	И. прот. № <i>703773</i> от <i>62</i>	
3. Роден на <i>18 септември 1920</i> г.	A	Мотопедети, мотоциклети, триколони, индивидуални колини и др. подобни със собствено тегло до 400 кг.
4. В гр. <i>Хановица / Кочани</i>	B	Леки автомобили за лично ползване до 8 места (без мястото за шофьора) с общо тегло до 3000 кг. Към същите може да се прикачва ремарке с общо тегло до 750 кг.
5. Окръг <i>Кордуш / Котрел</i>	C	1. Леки автомобили до 8 места (без мястото за шофьора) или товарни автомобили до 3000 кг. общо тегло. Към същите може да се прикачва ремарке с общо тегло до 750 кг. 2. Всички видове автомобили без тези от категория D. Към същите може да се прикачва ремарке с общо тегло до 750 кг.
№ 500510 Саморъчен подпис	D	Автомобили за превоз на пътници над 8 места (без мястото на шофьора). Към същите може да се прикачва ремарке с общо тегло до 750 кг.
	E	Право за придвижване на ремарке с общо тегло над 750 кг. към моторните превозни средства от категории C, или D.
6. Издадено на <i>26 ноември 1960</i>	ЗАБЕЛЕЖКИ НА КОМПЕТЕНТНИТЕ ВЛАСТИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРАВОСПОСОБНОСТТА	
7. Валидно до <i>23 ноември 1961</i>		
гр. <i>Кордуш</i> И-к отдел		

ПЕРИОДИЧНИ ЗАБИ		ЛИШАВАНЕ ОТ ПРАВОУПРАВЛЕНИЕ		НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ М-ВО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ УПРАВЛЕНИЕ КАТ - ИИ СВИДЕТЕЛСТВО ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА МОТОРНИ ПРЕВОЗНИ СРЕДСТВА PERMIS DE CONDUIRE
Завършено на <i>19</i> г.	Срок <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	
Валидно до <i>19</i> г.	Срок <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	
печат И-к отдел	Подпис	Подпис	Подпис	
Завършено на <i>19</i> г.	Срок <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	
Валидно до <i>19</i> г.	Срок <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	
печат И-к отдел	Подпис	Подпис	Подпис	
Завършено на <i>19</i> г.	Срок <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	
Валидно до <i>19</i> г.	Срок <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	Зел. № <i>10</i> г.	
печат И-к отдел	Подпис	Подпис	Подпис	

EK-VI: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Emeklilik ve Sosyal İlişkiler Şubesi'nin Serbest Göçmenlere Bulgaristan'da Çalıştığına Dair Verdiği Belge ve Türkçe Tercümesi

3

30 EKİM 1990 ✓

ОКРЪЖЕН НАРОДЕН СЪВЕТ — ОТДЕЛ „ПЕНСИИ И СОЦИАЛНИ ГРИЖИ“

УДОСТОВЕРЕНИЕ

№ 4948

гр. Кърджали 23.1. 1978 г.

№27772

Отделът „Пенсии и социални грижи“ издава настоящето на САФИН БИ ДИОРА
БЕКМРОЗИ

роден на 27.11.1948 г. в гр. (с.) Пановица обл. Кърджалийска

..... в уверение на това, че е придобил (а)

трудова стаж в Народна република България, както следва:

От 1956г. до н.л.н. 68г. —	10 г.	8 м.	—	—	—	—
От н.л.н. 68г. до н.л.н. 78г. —	8 г.	8 м.	28 д.	—	—	—
Всичко:	18 г.	11 м.	28 д.	—	—	—

Посоченият трудов стаж създава права за придобиване на пенсия, получаване на установените обезщетения при случай на временна нетрудоспособност и други плащания, предвидени в трудовото и социалното законодателство на Народна република България.

Настоящото се издава по повод молба вх. № 4948 от 25.1.78 г. и въз основа на удостоверение № 569, 411.

Икономист: [Signature]

1 май 17960 50000 70

Началник отдел: [Signature]

T.C.
BURSA
İKİNCİ NOTERİ

NURCAN KAÇAR

Heykel Gümüşçeken
Cd. No. 3/2 BURSA
Tel. 21 43 91-20 57 69Bulgaristan Halk Cumhuriyeti (devletin arması)
vilayet halk meclisi - " Emeklilik ve Sosyal
İlişkiler" ŞubesiTasdikname No: 4948
Kırcali şehri , 26/V/1973 senesiİşbu tasdikname "şubemiz " tarafından ve Kırcali
vilayetinin Nanovitsa köyünden 27/II/1943 do.lu
SAFİYE MEHMEDOVA BEKİROVA (Safiye Alişoğlu)
adına verilmiştir . Kendisinin BHC.deki iş hiz-
metleri ile bunların türleri ve süreleri aşağı-
daki gibidir , teviden tasdik olunur .Hizmetleri:1959 dan XII/1969 'a kadar 10 sene 9 ay
TKZS(Ziraat Kooperatif Emek Birliği) ÜYESİ
XII/1969 dan II/1973 e kadar 3 sene 2 ay 28 gün
HİZMETLİ

Toplamı : 13 sene 11 ay 28 gün

Belirtilen bu iş hizmetleri adı geçene BHC.de
emeklilik ile geçici işgörmezlik ve benzeri hal-
ler için yasa gereği ödemelere hak kazandırmaktadır.
Bu tasdikname 4948 sayılı ve 25/V/1973 tarihli
dilekçeye göre verilmiştir .Kaynak: 569 ve 411 sayılı belgeler
Ekonomist(imzası), Şube Müdürü(İmzası) Müdür-
lüğün resmi mühür .Arka sahifede: Emeklilik İşleri Yöneticiliğinin
BHC Dışişleri Bakanlığının ve TC Filibe başkonso-
lolsunun (belgeyi doğrulam) tasdik şerhleri
vardır.Bulgarca dan Türkçeye
tarafından çevrildi.Dairem yeminli tercümanı İsmet Tunaboyev
tarafından tercümesi yapılmış
tasdikname . aslı gözetilene
geri verilerek bir nüshası dairede sakla-
nılmaktadır . aynı olduğu terçüme
BHC imzası ile birlikte tasdik olmuştur.

İSMET TUNABOYEV

Bu gün Bindokuzyüzdoksan yılı ekim
ayının otuzuncu günüdür.
30.10.1990

BURSA İKİNCİ NOTERİ

NURCAN KAÇAR

K.D.V. Harç ve değerli kağıt
bedelleri nakden alınmıştır.

EK-VII: 1950 Göçü Esnasında Bir Göçmen Ailenin Yanlarında Getirdikleri Mülklerin Gümrük Beyannamesi

Türkiyeye gidecek olan göçmenlerin beraberlerinde götürülecek bilimum zat ve ev esyası ile çift hayvanatı ziraat aleti ve ziraata müteallik mallarından /9/ 1939 tarihli izahname muvafıkınca Gümrük muafiyeti talebine zıt beyannamedir.

Fotoğraf

Mühür:

Sıra numarası	Zat ve ev esyasının			Çift hayvanatı, aleti ziraat ve çiftçiliğe müteallik malların			
	Cinsi ve nevi	Miktarı		Cinsi ve nevi	Miktarı		Mahallikiyetleri
		Adet	Kilo		Adet	Kilo	
1	Yorgan	2	48	Ferde	2		
2	Dusek	3	22	Havac	1		
3	Isma	1	00	Altise giyimlik	4		
4	Konsol /Skaf/	1	51	Yastik	6		
5	Legen	1	42	Yastik kilifi	4		
6	Bakir	1	33	Sepet	2		
7	Tava	1	34	Boyaot uskunasi	1		
8	Tenjere	4	25	Elbise arkisi	1		
9	Bakiroik	1	48	Feskir ozmak icun	1		
10	Tavruk	1	37	Ayna	1		
11	Tepegi	1	48	On klesgi	1		
12	Clango Cini	6	39	Lamba	1		
13	Porcelan Cini	10	40	Ordu sice/Bamjema	2		
14	Sircu cini	8	41	Festi	3		
15	Kucuk porzel.cinis	4	42	Buyuk Fotoğraf	4		
16	Kulluk	2	43	Rogan	1		
17	Su kadesi	15	44	Kasik	10		
18	Kuhna Sobasi yemek ic.	1	45	Catal	12		
19	Gayonca sircu/kupa/	7	46	Balta	2		
20	Bandalis	4	47	Keser	1		
21	Kup turcu icun	2	48	Tirpac	1		
22	Su Sircu	1	49	Kizim Samsiyesi	2		
23	Fildcan	4	50	Sice	10		
24	Farsal cergesi	4	51	Karayola	2		
25	Yun cerge	2	52	Iplik	3		
26	Sal	2	53	Battaniye	1		
27	Kis paltosi/Balton/	2	54	Sircu	1		

Bofia Türk Konsolosluguna

Yukarda huviyetim yanli olan ben aile reisi Ahmed oglu Veli Seydali

Türkiyeye ^{Serbest} _{hakan} suretiyle hicret edecegim. Beyannamede cins, nevi miktar ve kiymetini yazdigim kalemdeki esya va mallari beraberimde goturecegim. Bu esya ve mallar bana, bürme ve san'etimsi aittir. Türkiye'de kanunen icabeden gümrük muafiyetin verilmesi için labi beyannamenin tasdikini rica ederim. / / 1950

Leva Ahhalinden Ahmed Veli

Oglu Seydali

Yokluka yanli bürme va mallarim ^{Serbest} _{hakan} suretiyle hicret edeces olan ahalsidnen

oglu _____ endisine ait oldugunu ve Türkiyeye beraber goturecegini tasdik ederim.

Konsolosu

Cumhuriyet Dairesi Muevkin

EK-VIII: 1989 Gücüne Ait Bir Fotoğraf-1

EK-IX: 1989 Gücüne Ait Bir Fotoğraf-2

EK-X: 1989 Gücüne Ait Bir Fotoğraf-3

EK-XI: 1989 Gücüne Ait Bir Fotoğraf-4

EK-XII: 1989 Gücüne Ait Bir Fotoğraf-5

EK-XII: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-6

EK-XIV: 1989 Göçüne Ait Bir Fotoğraf-7

EK-XV: Bulgaristan'da Şehit Olmuş "Ömer Efendioğlu" İsimli Yurtdaşın Mezar Taşı

EK-XVI: 1989 Yılı Gazete Tirajları (Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet)

Ocak	Hürriyet	20.914.323	554.454	Temmuz	Hürriyet	16.117.509	458.390
	Milliyet	16.107.579	444.727		Milliyet	10.740.060	292.553
	Cumhuriyet	4.475.200	110.642		Cumhuriyet	4.462.607	116.665
Şubat	Hürriyet	21.012.177	539.988	Ağustos	Hürriyet	16.609.673	443.527
	Milliyet	14.024.265	357.298		Milliyet	12.481.263	338.443
	Cumhuriyet	4.603.847	109.443		Cumhuriyet	4.402.848	107.380
Mart	Hürriyet	20.641.006	548.067	Eylül	Hürriyet	15.926.791	464.480
	Milliyet	13.001.759	347.733		Milliyet	9.891.915	275.991
	Cumhuriyet	4.659.380	114.925		Cumhuriyet	4.110.918	106.574
Nisan	Hürriyet	17.640.270	504.990	Ekim	Hürriyet	18.480.715	489.398
	Milliyet	12.582.513	369.686		Milliyet	10.885.832	280.022
	Cumhuriyet	4.756.847	126.940		Cumhuriyet	4.735.315	117.539
Mayıs	Hürriyet	18.728.483	489.171	Kasım	Hürriyet	17.343.559	466.926
	Milliyet	13.456.767	364.368		Milliyet	10.771.211	274.095
	Cumhuriyet	5.276.493	130.458		Cumhuriyet	4.689.435	108.375
Haziran	Hürriyet	17.806.784	486.322	Aralık	Hürriyet	18.276.738	483.275
	Milliyet	11.861.800	308.203		Milliyet	11.591.625	301.620
	Cumhuriyet	5.008.090	119.737		Cumhuriyet	4.939.525	119.516

EK-XVII: En Büyük Nüfusa Sahip İlk 5 İlde Yurt Dışı Doğumlarının Ülkelere Göre Dağılımı

İSTANBUL	ANKARA	İZMİR	BURSA	ANTALYA
Türkmenistan %12,1	İrak %40,7	Bulgaristan %35,8	Bulgaristan %48,4	Almanya %13,2
Bulgaristan %11,3	Almanya %8,1	Almanya %18,8	Özbekistan %9,5	Rusya Federasyonu %13,0
Suriye %8,1	Afganistan %4,4	Kuzey Makedonya %7,0	Azerbaycan %8,0	Kazakistan %10,1
Almanya %7,5	İran %3,7	İran %4,1	Almanya %4,7	Kırgızistan %6,9
İrak %5,0	Somali %3,4	Yunanistan %3,5	Suriye %3,7	İran %6,9

(TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2019)

EK-XVIII: Sabri Alagöz ile 8 Şubat 2019 Tarihinde Yapılan Röportaj

(Röportajın bir kısmı, yaşanan teknik aksaklık sebebiyle kayıt altına alınamamıştır. Dolayısıyla aşağıda kayıt altına alınabilen kısımlara yer verilmiştir.)

Bulgaristan Türklerinin kendi haklarını koruma ve örgütlenme durumu şu an nasıldır?

Alagöz: Adlar meselesi, velev ki 1989'un sonunda iade yasası kabul edildi. Bu mesele çözüm bulmadı gerektiği şekilde. İleri geri yani mahkeme vasıtasıyla aldılar bazıları adlarını. İdari olarak iade edildi adlar fakat kütüklerde tamamen Bulgar adları da Türk adlarıyla hala yan yana gidiyor, kayıtlıdır. Ölen kişilerin adları değiştirilmiştir, onlar öyle de kaldı.

Asimilasyon, soya dönüş sürecinde ne tür yazılar yayımladınız, ne tür faaliyetlerde bulundunuz ve karşılaştığınız tepkiler nelerdi?

Alagöz: O zaman zaten, o dönemde yazı yazıp da çıkaramazsın. Onlar tamamen yasaktı, yazmış olsan da gizli tutarsın. Şiirlerdir, yazılardır biz onları yazdık ettik ama... Yalnız o yüzden birkaç kişinin yazdıkları ele geçti ve ağır hapis cezasına çarptırıldılar. Bir Ömer Osman Erendoruk mesela... Yazdıklarından dolayı 5 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. 3 yıl sürgün edildi, 1 yıl da Belene'de kaldı. Onun hem şiirde, öyküde, romanda üstüne yoktu yani Bulgaristan'ın birinci kalemi durumundadır. 1989'da da 2 valizle memlekete ihraç edildi, Türkiye'ye.

Yayınladığınız yazılar herhangi bir toplumsal direniş ya da örgütlenmeye yol açtı mı?

Alagöz: Benim yazılarım Bulgarca, bir hayli yazı çıkarttım ben bu yeni dönemde. Demokrasiye geçtikten sonra ve o yüzden de hatta daha 1990'da Bulgar milliyetçileri mahkemeye vermeye çalıştılar beni, 8-9 ay uğraştılar. Fakat belgeleri gördükten sonra, üstelik bir de Londra Kral Kütüphanesi'nden buraya (meclise) bir mesaj gelince vazgeçtiler ve bu mesaj gazetelerde yayımlandı.

Kamuoyunda yarattığınız etki farklı ülkelerden göze çarptı mı? Bu konu hakkındaki yaklaşımları ne oldu? Londra'yı öğrendik...

Alagöz: Bütün Balkan ülkeleri bizi destekledi. Hatta “sosyalist cephe” dediğimiz sosyalist ülkeleri bile Bulgaristan’a karşı cephe aldılar. Doğrudan doğruya yani Bulgaristan izole edildi. Sovyetler Birliği ise baştan neutral, tarafsız kalmaya çalıştı fakat daha sonra o da arkasını çevirdi doğrusu... Ve Bulgaristan her açıdan yalnız, tek başına kaldı ve o yüzden de Türkler bizim Müslümanlarla birlikte 1989’un sonunda yapmış oldukları burada grevler, protestolar mecbur etti eski hükümeti, komünist rejimi, adlara iade etmeye ve tamamen baştan, bilhassa din alanında serbestlik getirildi.

Birtakım arkadaşlarımızın Belene Kampı’nda kaldığını söylediniz. Belene Kampı’nda yaptırım görenlerin yaşadıklarından biraz bahseder misiniz?

Alagöz: Belene meselesine gelince, bütün aydınlar, başta öğretmenler ve doktorlar olmak üzere bazı resmi bilgilere göre oradan 517 kişi, devlet resmi gazetelerinde var bu kişilerin isimleri, fakat bu asla doğru değildir çünkü daha sonraki yapılan burada sempozyum ve konferanslarda Elena Oblianova adlı Bulgar profesörü orada 1.200 kişiden bahsetmişti. Halbuki o 1.200 bile şüphelidir, binlerce insan oradan geçti. Bunlar doğrudan doğruya hiçbir belgedir, bir şey olmadan, mahkeme kararı olmadan buraya sürülmüşlerdir. Bazıları 5-6 aydan sonra memleketin başka bölgelerine sürgün edildiler. ...Öğretmenler, doktorlar, mühendisleri, aydın kişileri oraya sürdüler hepsi. Milleti ayaklandırabilecek, canlandırabilecek yani liderlik yaparak idareye karşı direniş gösterebilecekleri buraya sürdüler. Ve onlardan bazıları da orada kaldı, yani orada vefat ettiler. Aynı zamanda Rusçuk’tan Sabri adında bir adaşım, küçük bir kitap Bulgarca çıkardı tabii. Oradan serbest bırakma zamanı geldikten sonra, bazılarını serbest bırakırken kampın müdürü kahveye davet ediyor “Gel şimdi birer Türk kahvesi içelim de öyle ayrılalım” -bilmem ne-, fakat kahveye gittikten sonra üç Bulgar bayrağını andıran renkte üç hap veriyorlar. Onları orada zorla yutturuyorlar. Geciktirici olarak ölüm hapı. O ise dostmuş bilmem neymiş güya, “Burada çok yorulduz da -bilmem ne- oldunuz da biraz kendinize gelirsiniz.” O kitapta da vardır, kırkına varmadan kaç kişi hayatlarından olmuşlardır. Ondan başka bir de şöyle bir hal var, o şahıs birini yutmuş ama ikisini saklayabilmiş müdür anlamadan. Biri onu düşürememiş ama çok semelemiş. Birkaç zaman normal yürüyemiyor bile, bir sağa bir sola yürüyor. Kurtuluyor, öyle bir zaman gelmiş ki kusabilmiş. Kustuktan sonra görüyor ne olduğunu, içeride top şeklinde kahverengi

bir şey olmuş orada. İşte o ölüm hapı üçü de. Kırmızı-beyaz-yeşil renkte, yani bayrağın üç rengi.

Peki, DPS'yi (HÖH) nasıl buluyorsunuz? Destekliyor musunuz?

Alagöz: DPS'yi kuranlar biziz, Ahmet (Doğan) değil. Orada, Kurtuluş Hareketi olarak kurulduğunda da onun başında Necmettin Hak denen başka bir aydınımız, öğretmen bulunuyor. Ahmet'i orada görevlendiriyorlar. Şunu söylemek gerekir ki onu görevlendirdikten sonra o örgüte girince, örgütün bütün üyeleri, 200'ün üstünde kişi tutuklanıyor.

Yani Ahmet Doğan'ın bir nevi ajan olduğunu...

Alagöz: Elbet ki onu gösteriyor. Onun hakkında zaten bir akademisyen burada yazdı. O ajanlık meselelerini. Basında da çıktı bütün Bulgaristan'da biliyor. Ona rağmen adamlar en yüksek devlet nişanını verdiler ona ve aynı zamanda Bulgarlaştırma sürecinde, bizim insanlarımızı Hristiyanlaştırmaya çalışan başsavcıyı da yan yana, beraber ödüllendirdiler. Yani, Vasil Breçkov adındaki başsavcıyı. Ve HÖH'ün bize yapmış olduğu biricik olumlu hizmet, dünya önünde bizim varlığımızı duyurmak oldu çünkü bizim sayemizde, bizim adımıza, milletin adına yani onlar sahneye çıktılar ve milletvekili oldular. Daha sonra da bakandır, hatta başbakan yardımcıları. Yani Todor Jivkov'un ve onun yandaşlarının ifadelerince Bulgaristan'da olmayan Türkler birden türeyiverdi ve devlet idaresine de eşit olarak katıldılar.

Peki 8. Olağan DPS (HÖH) Kongresi'nde Ahmet Doğan'a yapılan saldırının sizce altında yatan etkenler nelerdir?

Alagöz: Saldırı, o tamamen suni bir oyun. Tiyatro oyunudur. Onu yine eskiler yaptırdı çünkü ben onu yakından izleyen insanım. Basında da radyo ve televizyonda da söylenen söylendi ki tamamen uydurma, aldatmaca bir mesele. Onlar, zaten yalnız Ahmet değil, başkalarını da otoriteymiş -bilmem ne- meselesi yaratabilmek için ille bir şeyler uydururlar. Yani bak, bilmem neymiş de onu şöyle böyle yapmak istiyorlar. Bunların hepsi tamamen boş mesele ve milleti kandırıyorlar aldatıyorlar. "Bak, büyük milletsever ya da vatansever olduğu için de bak ne yapmak istediler, ortadan onu yok etmek istediler, bilmem ne."

Bulgaristan'daki Türklerin siyasi olarak tek çatı altında toplanamaması hakkında ne söylemek istersiniz?

Alagöz: Toplanamazlar ve toplanmayacaklardır da, kolay kolay. Ben toplanması taraftarıyım ama bu DPS'nin başında olanlar, diğer oradan ayrılıp da kurulan partiler, örgütlerin başındakiler, eski elemanlar... Yani totaliter komünist rejimin elemanları oradan ayrılmadıkça birleşme olamaz. Hepsi çünkü öyledir Ahmet başta olmak üzere.

Siz şahsen Türkiye ya da Bulgaristan'da gözetim altına alındınız mı? Eğer alındıysanız bu süreci biraz anlatır mısınız?

Alagöz: Ben Türkiye'de gözetim altına alınmadım. Türkiye'ye her zaman ana vatan demişimdir ve fakat burada gözetim altında olmam, yalnız bir cümle bile yeterdir. 1984'ün sonunda, yani adların burada zorla silah gücüyle değiştirilmesinden sonra 1989'a kadar yani demokrasi dönemine girilene kadar Kırcaali'ye bile gidemedim. Oraya gitmek yasaktı. Hatta güvenlik makamlarına, polise, başvuru, izin almadan gidilmiyordu. Yazı izni lazım. Ve dilekçe üzerinde de büyük bir "ne", yani "hayır" parafı gördüm.

Peki Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesinin Türkler için bir faydası ya da zararı sizce oldu mu?

Alagöz: Faydası zararı serbest olarak gelip gitmek her tarafa, bu. Aksi takdirde ekonomi açısından olmadı. Fakat dara gelen Avrupa ülkelerine, İngiltere'sinedir, Amerika'sınadır, İskandinavya'ya gidip oralara yerleştiler. Bir kısmı orada kaldılar artık ebedi olarak artık. İkinci nesil, onların çocukları, torunları hayatını orada sürdürüyorlar.

Bulgaristan'daki Türk kesim hakkında Türkiye yönetiminden bir beklentiniz var mı?

Alagöz: Orada bizim isteğimiz, ben defalarca dile getirmişim. Orada da olsa burada da olsa yetkililer önünde, devlet makamının önünde de... Şu, velev ki bir Bulgaristan, nerede Bulgar varsa gidip o ülkelerle nasıl, nice onları milli azınlık olarak kabul ettiriyor. Yani, mesela bir Sırbistan'da en çok 35 bin ya var ya yoktur, onları milli azınlık hesap ettirmektedir. Bir Arnavutluk'ta hiç yokken, Pomaklar dediğimiz

Bulgarları orada milli azınlık olarak kabul ettirdiler. Ukrayna'da da vardır. Yani, bütün nerede Bulgar varsa, hepsini kanadı altına almaya çalışmakta, onlara kitaplar dergidir maddi yardımda bulunmaktadır. Fakat bize sıra gelince Türkiye bize en ufak bir şeyde dikkat çekecek olursa, önem verecek olursa “Olamaz, Türkiye bizim iç işlerimize karışıyor” diye yaygarayı basıyor, haksız olarak. Biz ise burada 1.5 – 2 milyon arasındayız, yalnız Türkler. Müslümanları da hesap edersek 3 milyonu geçer, yani bunu zamanında kendim bizzat Bulgarlardan işittim. Aralarında fısıltıyla konuşuyorlardı sayıları 3 milyonu geçmiş diye. Hatta resmi olarak 1965 – 1966'lara kadar hep 650 bin Türk vardı Bulgaristan'da. Fakat sonra ne oldu, nereden oldu, onu izah edemezler, birden 850 bin olduk. Uzun zaman 850 bin gitti. Fakat işler karşısında burada, o Mayıs olayları, yürüyüşler, mitingler, gösteriler olunca, şahsen Todor Jivkov bile sayıları 1 milyonu geçmiş diye konuştu. Merkez Komitesi'nde görev alan birisi ise 1 milyon 200 bini geçtiklerini söylemiştir.

Kaynak dergisine gelelim. Kaynak adında bir dergi çıkardığınızı biliyoruz. Bu derginin çıkartılmasındaki ana amaç neydi, ismi neden Kaynak oldu ve dağıtılma aşamasını anlatır mısınız?

Alagöz: Kaynak meselesine gelince, ondan önce biz burada “21. yy Türk Kültür Merkezi” diye bir örgüt, sivil örgüt oluşturduk ve Kaynak onun yayın organıdır. Kaynak başlığını da ben kabul ettirdim çünkü her şeyin kaynağını bulmaya çalışmalıyız. Çeşitli isimler ortaya atıldı, adlar söylendi fakat kabul edilecek bir şekilde değil. Kaynağın ise dokuz on anlamı vardır. Kısadan yani, her şeyin tam özüne inmek meselesi var burada.

Peki dağıtılma aşaması nasıldı?

Alagöz: Dağıtılmayı biz, Türkiye'ye gönderdik. Birkaç sene bunu yaptım ben. Fakat daha sonra maddi, para pul olmayınca... Çünkü her sayıyı ayrı ayrı her yere göndermek bilmem ne kadar para istiyor. Burada “Açık Toplum” dediğimiz, bu (George) Soros tarafından olan beş altı yıl destek verdi. Türkiye'ye de bu şekil vermeye çalıştığı desteğini fakat biz onu gereken şekilde yapamadık doğrusu. Ama Türkiye'ye de dağıtım yapıldı, Amerika'sına da, Avustralya'sına da Batı Avrupa'ya da gidebildi. Dergi yani çok yerde bilinmektedir. Üstelik bir de bu yeni dönemde uluslararası çeşitli sempozyumlara, konferanslara, bilimsel araştırma merkezlerinin gerçekleştirmiş olduğu etkinliklere katıldığımda da tabii çantam dolu gidiyordum.

Bilim adamlarına, profesör dostlarımıza bu dergiyi iletebiliyordum. Koskoca profesörler bile derginin otoritesini anlamışlardır, içeriğinin ağırlığını. O yüzden, selam kelamdan sonra “Yeni sayı getirdin mi?” diye sorarlardı.

Derginin çıkması Bulgaristan tarafından herhangi bir tepkiyle karşılandı mı?

Alagöz: Onlar oluşturmaya çalıştılar öyle bir şey, cepheleştirmeye çalıştılar ama onların cephesi (uzun) sürmedi. Hatta dergi tamamen Türkçedir yalnız son kapakta iç tarafı özetlerimiz Bulgarcadır birer ikişer cümleyle, içindeki yazılar. Türkçe’den aza ya da en azından yarı Bulgar yarı Türkçe olması için ısrar ettiler, baskı yapmaya çalıştılar ama ben bu hususta baş eğmedim, razı göstermedim.

Hangi kesim ısrar etti bu konuda?

Alagöz: Bulgar milliyetçileri pek tabii. Dedim yani, “İşte orda özetle. İlilenirseniz ben yardımcı olurum. Tanıtırım, söylerim size yazıda ne var.” Çünkü gazetelerde, bizim yayın evimiz de vardı daha eskiden. Her işte böyle başlandı, “Hadi bir yazı olsun, iki yazı olsun, yarı yarıya olsun” derken sonunda hep, tamamen Bulgarca oldu gazeteler ve bazı dergiler.

Yeni Işık gazetesi gibi...

Alagöz: Evet, ve o yüzden dedim “Asla”. Madem, üstelik bir de “Türk Kültür Merkezi” demişiz. Türk Kültür Merkezi’nde benden daha yaşlılardan bazıları hatta, “Türk” kelimesini kullandırmayı istemediler, dedim “Ben, ancak işte o kelime için daha fazla ısrar ediyorum, onun için yapıyorum. Çünkü bugün Bulgaristan’da Türk yoktur diyenler zaman gelecek, araştırmacılar, bilim adamları araştırırken, o kitapları alt üst edecekler tabii karıştıracaklar ama rastgele mahkeme kararına veyahut bilmem nereye vardıktan sonra aniden önlerine “21. yy Türk Kültür Merkezi, e bu nereden çıktı deyip araştırmaya yeniden başlayacaklar. O yüzden de “Türk” kelimesi olacaktır.” Aynı kişiler eskiden yani, tamamen bu Bulgarlaştırma, Hristiyanlaştırma diyorum ben ona daha fazla, bütün Hristiyanların adetleri, ayinlerini, gelenek ve göreneklerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bulgarlaştırma denince zaten biz aynı kökendeniz, aynı boylardan geliyoruz. Bunu bütün eski Bulgar bilim adamı ve tarihçiler, onlar da kabul etmişlerdir. Uluslararası zaten o işlerle ben derinden derine uğraşıyorum, iddiaya götürecek bir şey yoktur...

Derginin çıkma sürecindeki dava arkadaşlarınızla aranızda nasıl bir ilişki vardı?

Alagöz: Onları Yazı Kurulu'nda göreceksin ama çok yerden yazılar geliyordu. Nerden ne gelirse... Bulgarca da gelse kabul ediyorduk ve çevirisini yapıyorduk.

Halil İnalçık'ın bir yazısının yayımlandığını gördüm dergide...

Alagöz: O buraya geldi de ödüllendirdiler. O vardır, dergide çıkardım ben onu.

Son sorumuz, farklı basın yayın organlarında derginiz hakkında bahsedildi mi? Bahsedildiyse nasıl bahsedildi?

Alagöz: İyi olarak bahsedildi. Onlar da var Bulgarcaları, Türkçeleri hep var. Azınlıklarla ilgili dergiler var, neydi onların adları... Oralarda çıktı, gazetelerde çıktı, Bulgar Yazarlar Birliği'nin gazetesinde de yer verildi. Tanıtımını yaptık, burada da (Sofya), taşrada, Şumnu, Kırcaali taraflarında bir ayağımıza sağlam yer yapmıştık ama maalesef maddi durumumuz çok kötü olduğundan dolayı da 11 yıl yaşatabildim ben onu, bazı aksaklıklara rağmen. Ama ilk 5-6 yılda 2 ayda bir çıkarabildik.

